

Van kermis naar vogeltentoonstelling

**Geschiedenis van het ontstaan van vogelverenigingen,
vogeltentoonstellingen en zangkanariwedstrijden, tot nut en
genoegen**

Jaap Plokker

Op de omslag: Foto van de door Luscinia georganiseerde tweede tentoonstelling welke van vrijdag 16 t/m zondag 18 november 1900 werd gehouden in de Manège van villa Boschoord aan de Bezuidenhoutseweg te Den Haag.

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeborgen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur of het bestuur van Speciaalclub Zang NZHU.

Wanneer de tekst of delen van de tekst van deze monografie gebruikt worden als bron voor een te publiceren tekst, dan deze monografie als bron als volgt citeren:
'Plokker, Jaap, Van kermis naar vogeltentoonstelling (2020/2026). Niet uitgegeven publicatie; te raadplegen via www.zangkanaries.nl; Artikelen, Geschiedenis.'

© Jaap Plokker, Katwijk, 2020 (2026)

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inleiding	7
Deel I – Van kunst naar vogels	9
Van kermis naar tentoonstellingen - van status naar educatie	9
<i>Schilderijenkabinetten</i>	9
<i>De tentoonstelling doet z'n intrede</i>	10
<i>Van tentoonstelling naar museum</i>	13
<i>Ondertussen in de Republiek</i>	15
<i>Rariteitenkabinetten</i>	16
<i>Van rariteitenkabinetten naar musea</i>	17
<i>Eerste musea in de Republiek</i>	17
<i>Technologische vernieuwingen</i>	18
<i>Slot</i>	19
Tentoonstellingen in de eerste helft van de 19^e eeuw	20
<i>Stimulering economische vooruitgang door tentoonstellingen</i>	20
<i>Stimulering kunsten en wetenschappen door tentoonstellingen -</i>	
<i>Koning Lodewijk Napoleon als initiatiefnemer</i>	23
<i>Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij en de bijzondere</i>	
<i>plantententoonstellingen</i>	24
<i>Nijverheidstentoonstellingen 2.0</i>	26
<i>Tentoonstellingen met een agrarisch karakter</i>	27
<i>Zeeuws initiatief</i>	28
<i>Slot</i>	31
Tussenbalans	33
Deel II – Van landbouwtentoonstellingen tot zangkanariewedstrijden	34
Van agrarische tentoonstellingen naar pluimveetentoonstellingen	34
<i>Differentiatie en specialisatie</i>	34
<i>Zang-, sier- en kamervogels op landbouwtentoonstellingen</i>	35
<i>Zoölogisch-Botanisch Genootschap van acclimatatie</i>	37
<i>Slot</i>	44
De eerste landelijke pluimveeverenigingen	45
<i>Ornis - Onze Gevederde Vrienden</i>	46
<i>Avicultura</i>	50
<i>Ornithophilia</i>	70
Regionale en lokale pluimveeverenigingen, speciaalclubs	91
<i>Twentsche Pluimveeclub</i>	91
<i>Geldersche Pluimvee-Club</i>	94

<i>Hollandsche pluimveeclub Ornis</i>	96	
<i>Lokale pluimveeverenigingen</i>	99	
<i>Hengelosche Pluimveevereniging</i>	99	
<i>De Tilburgsche Vogelclub</i>	100	
<i>Overige</i>	101	
<i>Vereniging tot bevordering van Pluimveehouderij in Nederland</i>	102	
<i>Differentiatie en specialisatie: speciaalclubs-hanenkraaiwedstrijden- postduiven-konijnen</i>	104	
<i>Slot</i>	113	
De eerste vereniging voor houders en kwekers van volièrevogels:		
Luscinia		115
<i>Oprichting, ledenbestand en clubblad</i>	115	
<i>Eerste internationale tentoonstelling</i>	121	
<i>Engeland als voorbeeld</i>	123	
<i>Tentoonstellingen in samenwerking met Avicultura</i>	127	
<i>Tweede internationale tentoonstelling</i>	127	
<i>Eerste wedstrijd voor zangkanaries</i>	133	
<i>Overige tentoonstellingen</i>	136	
<i>Laatste tentoonstelling en opheffing vereniging</i>	146	
<i>Lucinda II</i>	149	
Luscinia krijgt navolgers		151
<i>Het zuiden des lands</i>	151	
<i>Het noorden des lands</i>	156	
<i>Het oosten des lands</i>	160	
<i>Het westen des lands</i>	162	
<i>Lokale pluimveeverenigingen met zang- en siervogelkwekers</i>	163	
<i>Slot</i>	164	
Tijdschriften, koepelorganisaties, kanaries en sociale emancipatie		165
<i>De Kanarie</i>	165	
<i>Nederlandschen Bond van Kanarielifhebbers en Vogelvrienden</i>	166	
<i>Kanariekweek de motor</i>	169	
<i>Kanariekwekerij als bijzondere vorm van pluimveeteelt</i>	175	
<i>Commerciële motieven voor oprichting vogelverenigingen</i>	176	
<i>Kanaries kweken als neveninkomen</i>	181	
<i>Van elite- naar volkssport</i>	183	
<i>Slot</i>	185	
Van kermis naar vogeltentoonstelling - een samenvatting		186
Bijlage 1 - Overzicht van bij de Nederlandsche Bond van Kanarielifhebbers en Vogelvrienden aangesloten verenigingen 1914-1915		191
Verantwoording		192
Verantwoording bij Deel I	193	
Verantwoording bij Deel II	196	

Voorwoord

In november 1975 schreef mijn vader waterslagers in voor de tentoonstelling van de Katwijkse vogelvereniging De Kanarievogel. Het waren de eerste raszuivere zangkanaries die hij en ik hadden gekweekt, nadat we in 1973 waren begonnen met een koppeltje kanaries van het kaliber ‘vuilnisbakkenras’. Om een lang verhaal kort te maken: Ik kweek nog steeds waterslagers en heb sindsdien aan heel wat tentoonstellingen en wedstrijden deelgenomen.

In de loop der jaren is ook mijn interesse gegroeid voor de geschiedenis van het kweken van zangkanaries en die van de afzonderlijke rassen. Mijn bevindingen heb ik regelmatig gedeeld met anderen, voornamelijk via bijdragen in het Contactblad van de Speciaalclub Zang NZHU. Tijdens mijn speurtocht naar informatie over de oorsprong van de zangkanarierassen harzer en waterslager liep ik tegen het probleem dat ik te weinig wist over het ontstaan van de zangsport, de vogelverenigingen en de door hen georganiseerde tentoonstellingen, cq. wedstrijden. Voor mij was namelijk duidelijk geworden dat zij een cruciale rol hebben vervuld in hoe het lied van deze zangkanarierassen zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld. Mijn interesse was geprikkeld om meer te weten te komen over het ontstaan van vogelverenigingen en de door hen georganiseerden tentoonstellingen, om me daarna te kunnen concentreren op de vraag op welke wijze zij het lied van de harzers en waterslagers in de loop der tijden hebben beïnvloed.

Wat zich aanvankelijk aandiende als een zijpad dat ik ‘even’ tussendoor zou kunnen bewandelen is een behoorlijk uit de hand gelopen studie geworden. Al speurende en nieuwe informatie ontdekkende raakte ik steeds meer in de ban van de geschiedenis van het ontstaan van de vogelliefhebberij en het daarbij behorende verenigingsleven. Het resultaat is daardoor een lijvige studie geworden, waarvan ik durf te zeggen dat het inzichten verschaft die mij en, hoogstwaarschijnlijk, velen met mij, tot dusver nog niet hadden.

Aanvankelijk was het mijn bedoeling de resultaten van mijn onderzoek onder de titel ‘Van kermis naar vogeltentoonstelling’ in drie delen te splitsen waarbij deel 1 en 2 zich zouden richten op Nederland en ik in deel 3 de ontwikkelingen in de ons omringende landen, te weten het Verenigd Koninkrijk, België en Duitsland, met die in ons land wilde vergelijken. Van het laatste is het tot dusver niet gekomen. Wat wel werd afgerond verscheen in 2019-2020 integraal in delen in het Contactblad van de Speciaalclub NZHU en een samenvatting in de juni en juli editie van jaargang 2020 van Onze Vogels, orgaan van de Nederlandse Bond van Vogelliefhebbers.¹ Omdat het er voorlopig naar uitzielt dat deel 3 nog lang op zich zou kunnen laten wachten is besloten de reeds in het Contactblad verschenen tekst te bundelen in één monografie. Toen ik hiermee aan de slag ging bleek dat inmiddels het tijdschrift De Pluimgraaf, tevens clubblad van de eerste Nederlandse vogelvereniging Luscinia, voor de periode 1899-1905 op internet te raadplegen was. In 2019 stond deze bron nog niet tot mijn beschikking. Daarom heb ik besloten het hoofdstuk over Luscinia, daar waar gewenst, aan te passen. Wanneer het opportuun was om met nieuw verkregen info uit De Pluimgraaf ook elders de tekst aan te passen is dit gedaan. Ook zijn diverse afbeeldingen aan de tekst toegevoegd. Door deze wijzigingen is er een volledig herziene versie van het origineel ontstaan.

Tijdens het door mij verrichte onderzoek ben ik geen historische studie tegen het lijf gelopen die mij enig inzicht verschaft in het ontstaan van verenigingen en tentoonstellingen, cq. wedstrijden voor zang-, kamervogels en volièrevogels in het algemeen en zangkanaries in het bijzonder.² Omdat het een omissie zou zij wanneer we de geschiedenis van de zangkanariekweek zouden onderzoeken zonder de oorsprong van de vogelverenigingen en de door hen georganiseerde wedstrijden daarbij te betrekken is gepoogd in voornoemde leemte enigszins

te voorzien. Omdat de tijd voor een gedegen literatuurstudie en archiefonderzoek mij ontbrak is voor deze monografie volstaan met het voornamelijk raadplegen van digitale archieven van kranten en tijdschriften en, aanvullend, wat googelen op Internet. Daarom moet de hier beschreven geschiedenis over het ontstaan van vogelverenigingen en vogeltentoonstellingen beschouwd worden als een uitgangspunt voor verder onderzoek. Desondanks ben ik er van overtuigd dat deze monografie, voor degene die belangstelling heeft voor de geschiedenis van onze liefhebberij, veel interessante informatie bevat.

Jaap Plokker

Katwijk, maart 2026

Inleiding

Wie op zoek gaat naar de oorsprong van de zangkanarierassen waterslager en harzer en hoe het lied van deze zangkanaries zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld ontkomt, mijns inziens, niet aan de conclusie dat verenigingen en wedstrijden in dit proces een cruciale rol hebben gespeeld. De geschiedenis van het ontstaan van verenigingen en tentoonstellingen, cq. wedstrijden voor vogels in het algemeen, en zangkanaries in het bijzonder, is een nog vrijwel braakliggend terrein, laat staan de kennis over de wijze waarop verenigingen en wedstrijden het lied van genoemde zangkanarierassen hebben bepaald. Alvorens we op de laatste vraag een antwoord kunnen vinden zullen we meer inzicht moeten krijgen in hoe de fenomenen ‘vogelvereniging’ en ‘vogeltentoonstelling’ zijn ontstaan. In deze monografie zullen we daarom vooral dieper ingaan op laatstgenoemde geschiedenis.

Inmiddels ben ik vijftig jaar bezoeker van en deelnemer aan vogeltentoonstellingen. In die halve eeuw is in mijn beleving het concept vogeltentoonstelling nagenoeg ongewijzigd gebleven. De vogels staan individueel gehuisvest, in uniforme kooien, op stellingen. De zangkanaries staan, ook allemaal in een eigen kooitje, afgezonderd in een zwak verlichte ruimte. De ‘vogeltentoonstelling’ is zowel een wedstrijd als een ‘tentoonstelling’ die voor publiek toegankelijk is. Voor de wedstrijd worden alle vogels beoordeeld door keurmeesters, die voor ieder vogel afzonderlijk een rapportje opmaakt en aan het eind van de keuring kunnen aan de hand van de keurbriefjes de prijswinnaars bekend gemaakt worden. Na de keuring zijn de vogels voor het publiek te bezichtigen en ontspinnen er zich voor de kooien levendige discussies over de kwaliteit van de vogels en het oordeel van de keurmeesters. Getoonde kwaliteit vormt een inspiratiebron voor fokkers voor hun eigen kweekprogramma. In veel gevallen worden er dan ook zaken gedaan: afspraken worden gemaakt dat na de tentoonstelling vogels van eigenaar zullen wisselen. Kwekers van vogels die op de wedstrijd hoog hebben gescoord mogen zich in de grootste belangstelling van potentiële kopers verheugen. Kijk ik naar wie aan deze tentoonstellingen deelnemen dan constateer ik dat het overgrote deel van de vogelkwekers behoort tot de arbeidende klasse. Het houden en kweken van vogels was en is, in mijn beleving, vooral het domein van ‘de werkende man’.

Het concept van de vogeltentoonstelling, waarin een wedstrijd wordt gecombineerd met een ‘tentoonstelling’ waarop over de vogels wordt gediscussieerd en met bewondering wordt gekeken naar wat collega kwekers hebben gepresteerd en een inspiratiebron vormt voor de eigen doelen, gaat terug tot de 18^e eeuw. Overigens waren het toen geen vogels waarnaar werd gekeken, maar kunst, in het bijzonder schilderijen.

In deze monografie zullen we in de geschiedenis de weg afleggen van de oorsprong van het concept van een vogeltentoonstelling, zoals we dat nu nog steeds kennen. We zullen zien hoe het tentoonstellingsconcept zich uitbreidde van de kunst naar eerst de nijverheid en later de agrarische sector. Met de ‘landbouwtentoonstellingen’ verscheen ook levende have op tentoonstellingen; aanvankelijk viervoeters en later pluimvee. We zullen zien dat houders en fokkers van pluimvee vervolgens eigen verenigingen gingen oprichten en eigen tentoonstellingen gingen organiseren, waarbinnen de houders en kwekers van het kleinere gevogelte ook een plaats vonden. Laatstgenoemden besloten vervolgens hun eigen weg te kiezen. Inmiddels zijn we in het laatste decennium van de 19^e eeuw beland.

Deze studie beschrijft de ontwikkelingen in de vogelliefhebberij tot ca. 1905. Deze cesuur is gekozen omdat in het eerste decennium van de 20^e eeuw de vogelwereld inhoudelijk en organisatorisch de vorm had aangenomen die het in de daaropvolgende eeuw, min of meer ongewijzigd, zou behouden: De differentiatie in het houden en fokken van kleindieren, tot nut

een genoeg, resulteerde in diverse ‘werelden’: de pluimveewereld, de konijnenwereld en die van de kamer-, zang- en volièrevogels. De wens naar specialisatie was aanleiding geweest tot verdere differentiatie, hoenders, sierduiven en zangkanaries, en de oprichting van speciaalclubs voor specifiekere rassen hoenders, sierduiven en konijnen. Een proces van geografische schaalverkleining had er toe geleid dat via landelijke en vervolgens regionale verenigingen ook op lokaal niveau tot verenigingsvorming was overgegaan. Tenslotte was ook de basis gelegd voor een organisatorisch opbouw waarin lokale verenigingen aangesloten waren bij landelijke koepelorganisaties, bonden, die zorgden voor regelgeving, uniformiteit en belangenbehartiging. Dit concept bestaat eigenlijk nog steeds en kreeg zijn beslag kort na de eeuwwisseling.

Lange tijd trokken de houders en fokker van pluimvee en die van zang- en kamervogels gezamenlijk op. Hoewel deze monografie geschreven is vanuit het perspectief van de zangkanariewereld zal ook, om genoemde reden, ruimschoots aandacht besteed worden aan het ontstaan van het verenigings- en tentoonstellingsleven binnen de pluimveewereld als geheel. Om deze reden geeft deze monografie dan ook een veel bredere kijk op de geschiedenis van de ‘vogelliefhebberij’ dan louter op die van het houden en kweken van zang- en kamer- en volièrevogels, en die van zangkanaries in het bijzonder.

Deel I – Van kunst naar vogels

Van kermis naar tentoonstellingen - van status naar educatie

Het idee achter het concept ‘tentoonstelling’ is ons vanouds bekend van de kermis. Daar was het immers mogelijk, tegen betaling, iets exceptioneels te kunnen bekijken. Kermissen ontstonden in de Middeleeuwen als onderdeel van de festiviteiten die rond de jaarmarkten en de dag van de lokale patroonheilige werden georganiseerd. Gebruikelijke kermisattracties waren het tegen betaling kunnen aanschouwen van in een tent of herberg tentoongesteld bijzonder dier, curieus object of opgevoerde act, al dan niet met dieren.¹ Zo was het tot in de 19 eeuw mogelijk op kermissen in een tent te gaan kijken naar uitvoeringen van gedresseerde kanaries, die allerlei kunstjes vertoonden.²

Schilderijenkabinetten

Het bezoeken van een tentoonstelling associëren we in het algemeen eerder met het kijken naar kunst dan naar dansende beren of marcherende kanaries. Voor de oorsprong van het concept van onze huidige vogeltentoonstellingen moeten we ons dan ook eerst richten op de geschiedenis van het exposeren van kunst.

Het verzamelen van kunst in de moderne betekenis van het woord is ‘uitgevonden’ in het middeleeuws Italië. Op het eind van de Middeleeuwen werden hier de voortbrengselen van de klassieke Griekse en Romeinse cultuur herontdekt hetgeen bij de adel en aristocraten leidde tot het verzamelen van beeldhouwwerken en munten uit de oudheid. Van meet af aan werd niet alleen verzameld om de individuele bezittingsdrang te bevredigen, maar werd een kunstverzameling vooral opgebouwd om hiermee status, prestige en superioriteit te verwerven. Het waren vooral deze motieven die Paus Sixtus IV in 1471 er toe bewoog om klassieke beeldhouwwerken, die in het bezit van de Rooms Katholieke kerk waren en in de krochten van het Vaticaan lagen opgeslagen, beschikbaar te stellen om ze in een publieke ruimte te tonen. Deze beslissing van Paus Sixtus IV was echter, onbedoeld, ook het begin van een tot in onze tijd bestaand gebruik om op tentoonstellingen en in musea het kijken naar kunst niet voor te behouden aan een uiterst exclusief gezelschap, maar te kunnen delen met iedereen die daarvoor interesse heeft. Een belangrijke stap in deze ontwikkeling was de opening van het Uffizi in Florence in 1584, waar de door de schatrijke familie De’ Medici verworven kunstschat ten toon werden gesteld. Het Uffizi wordt wel beschouwd als het oudste moderne museum van Europa. De meeste verzamelingen van de Italiaanse elite waren overigens niet voor het publiek te bezichtigen, maar waren in hun ‘paleizen’ ondergebracht in speciaal daarvoor ingerichte ruimtes, ‘studiolo’s’ waar de eigenaar van de door hem aangeschafte kunstobjecten niet alleen kon genieten, maar er ook mee kon pronken als er gasten op bezoek waren.³

Het gedachtegoed van de Renaissance en de gevolgen hiervan voor de kunst, waaronder het verzamelen van kunst door de elite, verspreidde zich vanuit Italië over Europa. Vanaf de tweede helft van de 16^e eeuw begonnen in de Lage Landen welgestelde burgers, zoals rijke kooplieden, ook een kunstcollectie op te bouwen. De schilderijen werden naast en boven elkaar opgehangen, soms wandvullend tot aan het plafond, in een daarvoor bestemde pronk-kamer: het ‘schilderijenkabinet’. Bij grote collecties werden zelfs meerdere kamers door de schilderijen in beslag genomen. Met een ‘schilderijenkabinet’, bestaande uit werken van bekende, nog levende of inmiddels overleden, meesters, kon de verzamelaar niet alleen

pronken met zijn rijkdom, maar ook zijn status verhogen. Een schilderijenkabinet was dus niet alleen bedoeld om zelf naar te kijken, maar zeker ook om door anderen bewonderd te worden. Aanvankelijk bleef dat beperkt tot degenen die in het huis van de verzamelaar te gast waren. Het opzetten en uitbouwen van een 'schilderijenkabinet' was in onze streken een bezigheid van de welgestelde burgerij die tot diep in de 18^e eeuw populair bleef.

Het schilderijenkabinet van Aartshertog Leopold Wilhelm (1614-1661) te Brussel, geschilderd door David Teniers (?- 1690)

De tentoonstelling doet z'n intrede

Ondanks de puissante rijkdom van sommige kooplieden in de Lage Landen behoorden de Europese vorstenhuizen tot de belangrijkste kunstverzamelaars. Voor de meesten van hen betekende het aanleggen van een indrukwekkende kunstverzameling een middel om prestige te verwerven. In de loop van de 17^e en met name in de 18^e eeuw was vrijwel elke monarch, via speciaal daarvoor aangetrokken agenten, actief op de kunstmarkt en probeerde met de aankoop van belangwekkende stukken anderen de loef af te steken. Grote verzamelaars waren, onder meer, Catharina de Grote (1729-1796), tsarina van Rusland, de Saksische keurvorsten Frederik August I (1670-1733), tevens, als August de Sterke, koning van Polen, en met name diens zoon Frederik August II (1696-1763), die als August III ook tot koning van Polen werd gekozen. Genoemden Saksische keurvorsten kochten niet alleen een indrukwekkende kunstcollectie bij elkaar, maar toverden bovendien Dresden om tot het 'Florence aan de Elbe', waarvan het historische centrum op 13 en 14 februari 1945, na een van meet af aan omstreden geallieerd bombardement, letterlijk in één grote puinhoop veranderde.

Zelfs monarchen die geen enkele interesse voor kunst hadden begonnen een kunstcollectie op te bouwen om in aanzien niet bij de andere vorsten achter te blijven. In de 18e eeuw hoorde je er in de Europese hoge adel pas echt bij wanneer je je gasten een indrukwekkende kunstverzameling kon laten zien.

Het 'Johanneum', het voormalige 'Stallgebäude', aan de Jüdenhof /Neumarkt te Dresden tijdens het bezoek van de auteur aan de stad op 18 september 2019.

Het 'Johanneum' te Dresden

August III (1696-1763) koning van Polen en keurvorst van Saksen was in de 18 eeuw een van de belangrijkste kunstverzamelaars. Zijn collectie was over heel Europa vermaard. Ca. 1735 verhuisde hij zijn schilderijen van zijn woonpaleis, het 'Rezidenzschloss', naar het nabijgelegen 'Stallgebäude' en richtte hij de bovenverdiepingen van deze keurvorstelijke stal en koetshuis in als 'Gemäldegalerie' voor zijn indrukwekkende schilderijenverzameling. In 1741 hingen en lagen hier in totaal 4708 schilderijen aan de wanden of in depot. In 1745 besloot de keurvorst het 'Stallgebäude' grondig te verbouwen en in z'n geheel te bestemmen voor zijn steeds maar uitdijende schilderijenverzameling. Vanaf 1747 was de collectie, op verzoek en tegen betaling, voor publiek te bezichtigen. In groepjes werd men onder begeleiding, die ook informatie over de schilderijen verstreekte, door de tentoonstellingsruimtes rondgeleid. De 'Gemäldegalerie' van de keurvorst in Dresden was daardoor in de jaren '40 van de 18^e eeuw nog niet echt een museum, maar had er al veel van weg. Met het onderbrengen van zijn schilderijencollectie in een apart gebouw, dat voor publiek toegankelijk was, had August III goed geluisterd naar de Franse kunstcritici en was hij de overige vorsten in Europa ver vooruit.⁴ Tegenwoordig is het 'Johanneum' een verkeersmuseum.

Niet alleen lieten ook de koningen van Frankrijk bij het verzamelen van kunst zich niet onbetuigd, maar Frankrijk ontpopte in de 17^e en met name 18^e eeuw zich ook als de toonaangevende Europese natie op gebied van de toenmalige goede smaak en criteria waaraan mooie kunst diende te voldoen. Een belangrijke rol hierbij was weggelegd voor koning Lodewijk XIV (1638-1715). Tijdens zijn regeringsperiode werd het een streven van de overheid om het artistiek niveau van de Franse kunstenaars te verhogen. Met dit doel werd in 1648 de Académie Royale de Peinture et de Sculpture⁵ opgericht. Leden van de Académie waren kunstenaars die hun vakmanschap hadden aangetoond en, eenmaal toegetreden, konden rekenen op opdrachten van het hof en de elite. Door de Académie bekroonde werken waren vanaf 1667 regelmatig in paleis het Louvre, te Parijs, te bezichtigen. Vanaf 1725 werd de Salon Carré in het Louvre de vaste locatie voor de 'L' Exposition⁶ van de Académie. Naar de locatie waar de tentoonstelling plaatsvond werd deze steeds meer bekend als de Salon. De Salon was vanaf 1737 toegankelijk voor publiek.

Naast het tonen van de door de Académie bekroonde kunst aan belangstellend publiek ontstond in de eerste decennia van de 18e eeuw in Parijs ook steeds meer de gewoonte dat particuliere verzamelaars in kunst geïnteresseerden in de gelegenheid stelden hun collectie te bewonderen. Er werden in Parijs zelfs gidsen uitgegeven waarin de 18e eeuwse, in de regel uit de elite afkomstige, 'toerist', kon lezen welke verzamelingen door hem, op verzoek, bezichtigd konden worden. Zo opende Filips II, hertog van Orléans (1674-1723) de deuren van zijn Palais-Royal voor geïnteresseerd publiek om zijn vermaarde Orléans collectie te kunnen bekijken en ontwikkelde het Hôtel de Crozat, waar de alom geprezen verzameling van bankier Pierre Crozat (1665-1740) te bewonderen was, zich tot een ontmoetings- en discussieplek van toenmalige kunstkenner uit binnen- en buitenland. Deze 'democratisering' van de kunstbeleving vloeiende voort uit de in Frankrijk steeds populairder wordende opvatting dat kijken naar en het waarderen van kunst leidde tot een verhoging van het beschavingspeil van de bevolking en daarom iedere in kunst geïnteresseerde in de gelegenheid moest zijn belangwekkende kunst met eigen ogen te kunnen aanschouwen. Kunst werd dus veel minder beschouwd als het exclusieve domein van vorsten en aristocraten.

Door veranderingen in het veilingstelsel werd in het begin van de 18^e eeuw het steeds gebruikelijker om vooraf aan de veiling de te verkopen kunstwerken ten toon te stellen. De duur van deze veilingtentoonstellingen varieerde van enkele dagen tot anderhalve week en was voor belangstellenden een buitenkansje om kunst te bekijken, die normaliter voor hun ogen verborgen bleef.

Als gevolg van, onder meer, desinteresse bij zowel het bestuur als de daarbij aangesloten kunstenaars bleek voornoemde koninklijke Académie soms jarenlang niet in staat een tentoonstelling te organiseren. Als reactie hierop ontstond in Parijs in het begin van de 18e eeuw spontaan een openlucht schilderijtentoonstelling op Place Dauphine, op Île de la Cité, vlak bij Pont Neuf, in het hartje van Parijs. Deze Exposition de la Jeunesse vond plaats rondom Sacramentsdag, de tweede donderdag na Pinksteren. Op den duur toonden zowel bij de Académie aangesloten gevestigde kunstenaars als aanstormend talent op deze tentoonstelling de meest recente creaties. De Exposition de la Jeunesse kreeg daardoor de functie die daarvoor alleen aan de tentoonstelling van de Académie in het Louvre was voorbehouden, namelijk een plaats voor kunstenaars waar het mogelijk was elkaars werk te kunnen bekijken en ook om hun schilderijen aan de man te brengen. Voor het kennerspubliek was dit jaarlijkse evenement een gelegenheid om te discussiëren over het niveau van de kunst en om nieuw talent te ontdekken. Het grote verschil met de L' Exposition van de Académie was dat aan de Exposition de la Jeunesse iedere kunstenaar kon deelnemen en, vanwege de locatie op straat, iedereen van de kunst kennis kon nemen.

Onder meer het succes van de Exposition de la Jeunesse leidde bij de Academie tot een bezinning over haar functioneren met als gevolg dat ook de Academie veel regelmatigere tentoonstellingen ging organiseren en vanaf 1737 de tentoonstelling in de Salon Carré in het Louvre ook gratis toegankelijk werd voor publiek.⁷

Was het verzamelen en kijken naar kunst aanvankelijk het domein van de vorstenhuizen en aristocratie, vanaf medio de 17e eeuw werd het ook voor de minder vermogenden mogelijk naar kunst te kijken. De ontwikkelingen in Frankrijk speelden hierin een belangrijke rol. De oprichting van de Académie Royale de Peinture et de Sculpture medio de 17e eeuw leidde tot de eerste kunsttentoonstellingen in West Europa en met name vanaf het begin van de 18e eeuw ontwikkelde zich in Frankrijk een kunstcultuur waarin belangrijke particuliere verzamelaars hun collectie toegankelijk maakten voor geïnteresseerd publiek, schilderijtentoonstellingen zelfs op straat werden gehouden en het kijken, bediscussiëren en kopen van kunst voor een steeds groter publiek toegankelijk werd.

De kunsttentoonstellingen die in de eerste helft van de 18^e eeuw in Frankrijk werden georganiseerd voorzagen in diverse behoeftes waardoor aan een 18^e eeuwse kunsttentoonstelling verschillende aspecten verbonden waren. Zo vormden de tentoonstellingen een uitgangspunt voor discussies over de kwaliteit van de kunst en beoogden ze ook het niveau van de kunst te verhogen. De tentoonstellingen vormden een platform voor de kunstenaars om zich aan het publiek te tonen waardoor de verkoopmogelijkheden en marktwaaarde van hun kunstwerken aanzienlijk toenamen, zeker wanneer aan de kunstenaar een prijs of eervolle vermelding was toegekend, zoals op de tentoonstellingen van de koninklijke Académie het geval was.

Vervang in bovenstaande ‘kunst’ door ‘vogels’ en ‘kunstenaar’ door ‘vogelkweker’ en de verwantschap in de opzet tussen de eerste kunsttentoonstellingen, in het bijzonder die van de Académie, en onze hedendaagse vogeltentoonstellingen lijkt me evident.

Van tentoonstelling naar museum

In bovenbeschreven ontwikkelingen in Frankrijk speelde de koninklijke kunstverzameling tot dusver nauwelijks een rol van betekenis. Waar in Parijs particuliere verzamelaars vanaf het begin van de 18e eeuw geneigd waren hun collectie aan geïnteresseerd publiek te tonen bleef het bekijken van kunst uit de koninklijke collectie vanwege de vele barrières uitermate moeilijk.

De door de Franse vorsten verzamelde kunst werd vaak gebruikt voor de inrichting van de koninklijke paleizen en kastelen. Met name Lodewijk XIV, de Zonnekoning, breidde de koninklijke kunstcollectie in de tweede helft van de 17e eeuw enorm uit. Veel kunstwerken verhuisden naar z'n, nieuwe, imposante paleis in Versailles, dat hij in 1682 in gebruik nam. Een opmerkelijk kenmerk van het Franse hofleven ten tijde van Lodewijk XIV was de openheid. Het paleis van Versailles was open voor publiek, dat zich niet alleen kon vergapen aan de kunst waarmee het paleis was ingericht, maar ook, bijvoorbeeld, present kon zijn in de vertrekken op het moment dat de koning daar de maaltijd nuttigde. Uiteraard moeten we bij ‘publiek’ hierbij wel aantekenen dat het uitsluitend de bovenklasse van de maatschappij betrof.

Tot aan het moment dat koning Lodewijk XIV zijn residentie naar het paleis van Versailles verplaatste was het Louvre in Parijs het belangrijkste paleis van het Franse hof. Door de verhuizing naar Versailles raakte het Louvre aan het eind van de 17^e eeuw in onbruik. Desondanks bleef er na de verhuizing naar Versailles nog veel kunst over dat min of meer in depot in het Louvre en andere overheidsgebouwen lag, hing of stond. Een belangrijk deel van de ‘opgeslagen’ kunst bevond zich in de residentie van de toezichthouder op de koninklijke gebouwen, in het Hôtel de la Surintendance des Bâtiments du Roi, in Versailles. Met toe-

stemming van de toezichthouder was het voor geïnteresseerd publiek mogelijk de hier opgeslagen, soms letterlijke opgestapelde, schilderijen te bekijken of, door schilders, te kopiëren. De kunst was echter zo ongeordend weggezet en de toestemming om binnen te komen had zoveel voeten in de aarde dat van de mogelijkheid om de, bijvoorbeeld, in het Hôtel de la Surintendance en in het Louvre aanwezige kunst te bekijken in de praktijk nauwelijks gebruik werd gemaakt.

In 1747 klaagde de toenmalige invloedrijke Franse kunstcriticus Etienne La Font de Saint-Yenne over het niet kunnen bekijken van de werken van de overleden meesters uit de schilderijencollectie van de koning. In een kritische publicatie naar aanleiding van de in 1746 georganiseerde tentoonstelling in de Salon pleitte hij, onder meer, voor de oprichting van een voor iedereen toegankelijk permanente tentoonstelling, een museum dus. Het Louvre leek hem een daarvoor een uitermate geschikte locatie. De kritiek van La Font vond bijval aan het hof, want vanaf 1750 was in Parijs, op woensdag en zaterdag, het Palais du Luxembourg drie uur, gratis, voor het publiek geopend om geselecteerde werken uit de koninklijke collectie te kunnen bezichtigen. Van deze mogelijkheid werd massaal gebruik gemaakt. In 1779 besloot koning Lodewijk XVI om aan het publiek bezoek van de in het Palais du Luxembourg tentoongestelde werken een eind te maken, omdat hij het gebouw als verblijf voor zijn broer en toekomstige koning Lodewijk XVIII had bestemd.

Het Louvre in Parijs is een van de oudste musea. Voor de oorsprong van het concept van de huidige vogeltentoonstellingen moeten we terug naar ontwikkelingen in de kunstwereld in Frankrijk in de 18^e eeuw.

In aansluiting op het pleidooi van Etienne La Font en mogelijk mede naar aanleiding van publicaties van, onder meer, de bekende Franse filosoof Diderot namen de achtereenvolgende directeurs-generaal van de koninklijke gebouwen, markies de Marigny en met name graaf d'Angiviller, in de jaren '70 van de 18^e eeuw initiatieven een permanent koninklijk museum te stichten. Hun plannen werden heel actueel nadat in 1779 de tentoonstelling in het Palais du Luxembourg was gesloten en de koninklijke kunstcollectie zich dus weer achter slot en gren-

del bevond. In de plannen van d'Angiviller was het Louvre, zoals ook La Font de Saint-Yenne in 1747 al had bepleit, een geschikte locatie als permanent museum voor de koninklijke kunstcollectie. Met de verhuizing van het hof naar Versailles had het Louvre immers haar functie van paleis verloren en werden ruimtes, behalve voor kunstopslag, toch al voor andere (kunst)doeleinden benut. Hiervoor zagen we dat de Académie Royale de Peinture et de Sculpture vanaf 1725 in het gedeelte van het Louvre, dat bekend staat als de Salon, schilderijen van de leden exposeerde.

Als gevolg van de Franse Revolutie verdwenen de voornemens voor een nationaal museum in de koelkast, maar d'Angiviller bleef de nieuwe machthebbers achtervolgen met zijn plan en in 1791 besloot de Wetgevende Vergadering tot de vestiging van een permanent museum in het 'Louvre'. Op 10 augustus 1793 werd het Muséum Central des Art de la Republique geopend. Tijdens het bewind van Napoleon Bonaparte werd de naam gewijzigd in Musée Napoléon. Na diens val kreeg het museum de naam Musée Royal du Louvre, naar het voormalig koninklijk paleis waarin het gevestigd was. Aanvankelijk was het museum op doordeweekse dagen uitsluitend voor kunstenaars toegankelijk. Zij konden dan in alle rust de werken bestuderen en schildervaardigheid opdoen met het kopiëren. Het gewone publiek kon alleen op zondag naar binnen. Pas ten tijde van Napoleon III (1808-1873) werd het voor het publiek mogelijk ook op de andere dagen dan zondag de museumcollectie te bekijken.⁸

Ondertussen in de Republiek

De verzamelwoede van de Europese vorsten in de 18^e eeuw ging aan de Republiek niet voorbij. Hoewel de Republiek, in tegenstelling tot vrijwel alle Europese staten, geen monarchie was, eigenden de stadhouders van het huis van Oranje zich graag een vorstelijke status toe. In 1747 werd daadwerkelijk een stap in deze richting gezet toen het stadhouderschap erfelijk werd verklaard. Ook stadhouder Willem V wilde bij de Europese vorsten niet achterblijven en begon een indrukwekkende collectie kunst te verzamelen, in het bijzonder schilderijen. In 1771 kocht Willem V in Den Haag twee belendende panden aan het Buitenhof met de bedoeling er een kabinet te realiseren voor zijn schilderijencollectie. Het Stadhouders Kabinet van Schilderijen werd in 1774 geopend en was voor iedereen toegankelijk. Waar ze voorheen alleen te zien waren geweest voor genodigden van de stadhouder stonden nu kunstenaars en geïnteresseerde burgers voor het eerst oog in oog met meesterwerken van de buitenlandse en Nederlandse schilderkunst. Voor zover bekend was dit Stadhouders Kabinet in Nederland het eerste kunstmuseum in de moderne betekenis van het woord.

Na de patriottische revolutie ontstond in 1795 de Bataafse Republiek en verdween stadhouder Willem V naar Engeland. De patriotten in Nederland werden sterk beïnvloed door het gedachtegoed van de filosofen van de Verlichting en wat zich in Frankrijk, onder meer, op kunstgebied, afspeelde. Eén van de patriottische kopstukken was Alexander Gogel en hij nam het initiatief om, in navolging van wat in Parijs met het Louvre was gebeurd, ook in de Bataafse Republiek een 'Nationale Konst-Galerij' te realiseren. Zijn oog was hiervoor gevallen op het paleis Huis ten Bosch in Den Haag. Op 19 november 1798 werd Gogel hiertoe gemachtigd en op 31 maart 1800 werd het museum voor publiek geopend. De toegangsprijs was elf stuivers, een voor die tijd dusdanig groot bedrag, ca. een half dagloon van een ongeschoolde arbeider, dat hierdoor hoofddoelstellingen van het museum: het verhogen van het beschavingspeil en het kweken van een nationaal bewustzijn aan slechts een deel van de bevolking was besteed. Toen in 1805 raadspensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck Huis ten Bosch als residentie betrok moest het museum noodgedwongen verhuizen naar het Buitenhof. Nadat Koning Lodewijk Napoleon had besloten in het paleis op de Dam een

nationaal museum te vestigen werden in de loop van 1808 de schilderijen van de ‘Konst-Galerij’ van Den Haag naar Amsterdam overgebracht.⁹

Dat het in de Lage Landen inmiddels ook gebruikelijk was geworden om kunstverkoop en tentoonstelling aan elkaar te koppelen blijkt wel uit een advertentie in de Haagsche Courant van 10 mei 1805 waar onder de kop ‘Tentoonstelling van uitmuntende schilderyen’ het volgende was afgedrukt: ‘Gedurende deze week is ten huize van J. Barnsteen (...) te zien: Eene Verzameling van Kunstige en Plaisante Schilderyen van de beste in- en uitlandsche Meesters. (...) De Entrée is voor ieder Persoon 6 stuivers. Ook zyn gemelde schilderstukken te koop’.¹⁰

De in Amsterdam woonachtige arts, anatoom, zoöloog en botanicus Frederick Ruysch (1638-1731) bouwde gedurende zijn leven een enorme verzameling ‘rariteiten’ op. Zijn collectie had vooral betrekking op het menselijk lichaam en flora en fauna.

Rariteitenkabinetten

De verzamelwoede van vorsten en de vermogende burgerij in de 16^e tot en met de 18^e eeuw beperkte zich niet tot kunst. Na de ontdekkingsreizen arriveerden vanaf de 16^e eeuw in Europa allerlei bijzondere voorwerpen uit exotische landen. Die stimuleerden de drang tot verzamelen. Tegelijkertijd ontwikkelde zich ook de wetenschap op diverse fronten, zoals op het gebied van flora en fauna, de menselijke en dierlijke anatomie en de natuur in al zijn facetten. Daarnaast was ook de belangstelling voor de antieke oudheid uit Italië naar de rest van Europa overgewaaid. Met name academisch geschoolden verzamelden behalve kunst ook objecten van een meer wetenschappelijk gehalte. Men zou kunnen zeggen dat alles wat curieus was zich in de interesse van een verzamelaar mocht verheugen. Uit de oudheid waren dat munten en klassieke beelden; uit exotische oorden waren door mensen vervaardigde objecten, zoals bewerkt ivoor, Japans lakwerk, porselein uit China, populair. Ook in onze streken onbekende

voortbrengselen van tropische flora en fauna zoals, gedroogde planten, opgezette dieren, schelpen, koraal, etc. vonden gretig aftrek. Iemand die zich interesseerde voor de natuurwetenschappen verzamelde mineralen, edelstenen, fossielen; de opkomende medische wetenschap stimuleerde het verzamelen van oorspronkelijk levende wezens op sterk water, zoals Siamese tweelingen; anderen legden zich weer toe op het verzamelen van wiskundige, natuurkundige, scheikundige en medische instrumenten. Een dergelijke collectie van allerlei curiosa werd een 'rariteitenkabinet' genoemd. Wie in 1710 het genoegen mocht smaken een kijkje te mogen nemen in het over diverse huizen verdeelde kunst- en rariteitenkabinet van de in Amsterdam woonachtige anatoom, zoöloog en botanicus Frederick Ruysch (1638-1731) trof daar, onder meer, 1000 dozen met vlinders, sprinkhanen, kevers en zeegewassen, 39 herbaria met tussen papier geplette en gedroogde planten, schuifladen met horentjes en schelpen, 180 flessen met zeldzame vogels, 1600 flessen met dieren en ongeveer 1300 flessen met preparaten, met als topstukken geprepareerde kinderlijkjes.

De scheidslijn tussen het bezoek aan een kunst- en rariteitenkabinet en een curieus object op de kermis was in de 17^e en 18^e eeuw dus soms heel dun; met dit verschil dat een kermisattractie voor iedereen, tegen betaling, te bekijken was, terwijl het bezoek aan een kunst- en rariteitenkabinet aan een select gezelschap was voorbehouden.

Van rariteitenkabinetten naar musea

Hoewel de burgerij in de Republiek zo vermogend was dat het aantal kunst- en rariteitenkabinetten relatief hoog was beperkte de verzamelwoede in curiosa in de 16^e tot en met de 18^e eeuw zich niet tot de Nederlanden, maar was dit een Europees fenomeen. Een in dit verband belangrijke Engels verzamelaar was Elias Ashmole (1617-1692), naast oudheidkundige, politicus, legerofficier, astroloog, was hij een fervent verzamelaar van boeken over onderwerpen die zijn belangstelling hadden. Naast zijn indrukwekkende bibliotheek bezat hij ook een imposant rariteitenkabinet. Bij leven doneerde Elias Ashmole zijn boeken en curiosa aan de universiteit van Oxford onder de voorwaarde 'dat de rariteiten zullen worden tentoongesteld gedurende het hele jaar, behalve zondagen en feestdagen van 8 tot 11 uur in de morgen en van 14 tot 17 uur in de middag'. Om dit te kunnen realiseren liet de universiteit een pand bouwen, het Musaeum Ashmoleanum, dat in 1683 in gebruik werd genomen. Vanaf dat moment kon iedereen, tegen betaling, naar de collectie van Elias Ashmole komen kijken. Algemeen wordt het Ashmolean Museum als het oudste moderne museum van West Europa beschouwd.¹¹

Ook een verwoede Britse verzamelaar was de Schotse arts en botanicus Hans Sloane (1660-1753). Men schat dat hij bij leven minstens £ 100.000 had uitgegeven om zijn verzameling op en uit te bouwen, waaronder door aankoop van Nederlandse collecties. In zijn testament schonk Hans Sloane zijn complete verzameling aan Koning George II onder de voorwaarden dat aan zijn erfgenamen £ 20.000 zou worden uitgekeerd en zijn collectie zou worden ondergebracht in een gebouw met de opdracht de verzameling 'in stand te houden, niet alleen voor de bezichtiging door en het amusement van de ontwikkelden en nieuwsgierigen, maar ook voor algemeen gebruik en tot profijt van de gemeenschap'.¹² Nog in het jaar van zijn overlijden werd op 7 juni 1753 de British Museum Act van kracht. De regering organiseerde een loterij en met de opbrengst daarvan werd een vrij toegankelijk openbaar museum voor, onder meer, Sloane's verzameling gerealiseerd. Het British Museum is het oudste museum ter wereld dat door een rijksoverheid is gesticht en wordt geëxploiteerd.

Eerste musea in de Republiek

Hiervoor zagen we dat de Republiek in de 17^e en 18^e eeuw tal van kooplieden, wetenschappers en vermogende burgers telde die verzamelden, hun collectie in een kunst- of rariteiten-

kabinet bewaarden en maar al te graag aan hun gasten toonden. Na het overlijden van de verzamelaar werden de collecties vaak geliquideerd en verdwenen regelmatig naar het buitenland; zo niet de verzameling van Pieter Teyler van der Hulst (1702-1778). Pieter Teyler van der Hulst was een vermogend zijde- en lakenfabrikant en bankier te Haarlem. Hij had een grote belangstelling voor kunst en wetenschap en bouwde een omvangrijke verzameling op van munten, prenten, tekeningen, boeken, natuurkundige instrumenten, fossielen, mineralen, etc. Bij testament liet hij zijn vermogen en collectie na aan een op te richten stichting. De stichting kreeg tot doel kunst en wetenschappen te bevorderen. Op de dag van het overlijden van Pieter, op 8 april 1778, werd de Teyler stichting opgericht en kort daarna werd besloten de collectie van Pieter Teyler onder te brengen in een speciaal daarvoor te realiseren gebouw, dat in 1784 voor het publiek werd geopend. Naast het door stadhouder Willem V in 1774 gestichte, voor iedereen toegankelijke, Stadhouders Kabinet van Schilderijen was het Teylers Museum het eerste Nederlandse museum met een collectie die uit meer bestond dan schilderijen. Na o.m. het 'Uffizi' in Florence, het 'Ashmolean' te Oxford en het 'British Museum' in Londen, behoren deze twee Nederlandse tot de oudste, nog bestaande, musea van Europa.

Het Teylersmuseum te Haarlem is één van de oudste, zo niet het oudste museum van Nederland.

Technologische vernieuwingen

Waren de 'klassieke' kunst- en rariteitenkabinetten vooral ingericht door verzamelaars met een bijzondere belangstelling voor het exotische, de interesse voor 'het curieuze' richtte zich na verloop van tijd ook op de natuurkundige en technologische ontwikkelingen, die, met name, zich in de loop van de 18^e eeuw voltrokken. Een bijzonder nieuw fenomeen in de

tweede helft van de 18^e eeuw was de stoommachine, of ‘vuurmachine’ zoals deze toen ook werd genoemd. Stoommachines spraken mensen tot de verbeelding: voor het eerst in de geschiedenis was het mogelijk om handmatige arbeid te vervangen door mechanische, die niet afhankelijk was van de natuurlijke energiebronnen water en wind. Toen in februari 1794 bij Uithoorn aan de Amstel een stoommachine in gebruik werd gesteld om de Meijdrechtse Poel droog te malen¹³ stelde de directie van de droogmakerij geïnteresseerd publiek in de gelegenheid tegen betaling van 5½ stuiver, ten behoeve van de armen, de in werking zijnde stoommachine te bezichtigen.¹⁴

De fascinatie van de mensen voor wat de techniek al niet vermag zou met de opkomende industrialisatie en het groeiend aantal technologische uitvindingen en vernieuwingen alleen maar groter worden en in de 19e eeuw een belangrijk drijfveer worden voor het organiseren van tentoonstellingen.

Slot

Tot slot van dit hoofdstuk keren we terug naar waar we begonnen: op de kermis. Tijdens de Amsterdamse kermis in september 1803 kon je tegen een entree van één gulden in een ruimte boven het Naarder Veerhuis tal van gekleurde tekeningen bezichtigen van beroemde, in het Musée Napoleon tentoongestelde, schilderijen. De uit Parijs afkomstige A. Liernur, die de kopieën in het Louvre getekend had, organiseerde hiermee in feite een rondreizende kunsttentoonstelling als kermisattractie.¹⁵

We zagen dat met name vanaf het begin van de 18e eeuw, mede gevoed door het gedachtegoed van de Verlichting, er een tendens door Europa trok, te beginnen in Frankrijk, waarin kunst- en rariteitenverzamelingen niet meer het exclusieve domein waren van de elite, die zich een dergelijke collectie financieel kon veroorloven, maar ook toegankelijk moest zijn voor de burgerij, opdat zij haar kennis- en beschavingspeil kon verhogen. Voor ons vanzelfsprekende fenomenen als ‘tentoonstellingen’ en ‘musea’ deden hun intrede in de moderne West-Europese geschiedenis.

Voorname verzamelaars stelden hun collectie ter beschikking voor de oprichting van een museum. Tentoonstellingen toonden niet alleen het artistieke niveau op dat moment, maar fungeerden ook als inspiratiebron en discussieobject. Zij stelden kunstenaars tevens in de gelegenheid zich aan een groter publiek te presenteren, hun naam te vestigen en hun artistieke waarde te verzilveren. Trouwe deelnemers en bezoekers aan vogeltentoonstellingen in de huidige tijd zullen de verwantschap tussen toen en nu ongetwijfeld herkennen.

Tentoonstellingen in de eerste helft van de 19^e eeuw

Vanaf ca. 1800 zien we dat tentoonstellingen niet alleen werden ingezet om kunst en wetenschappen op te stuwten naar een hoger niveau, maar ook een instrument werden in het beleid van nationale overheden om technologische ontwikkelingen en de economie van het land te stimuleren. Ook voor deze ontwikkeling moeten we de oorsprong in Frankrijk zoeken.

Stimulering economische vooruitgang door tentoonstellingen

Koning Lodewijk Napoleon komt de eer toe, als eerste in Nederland, het nog vrij jonge fenomeen 'tentoonstelling' in te zetten om niet alleen de kunst en wetenschappen naar een hoger niveau te stuwten, maar ook om de Nederlandse economie te stimuleren.

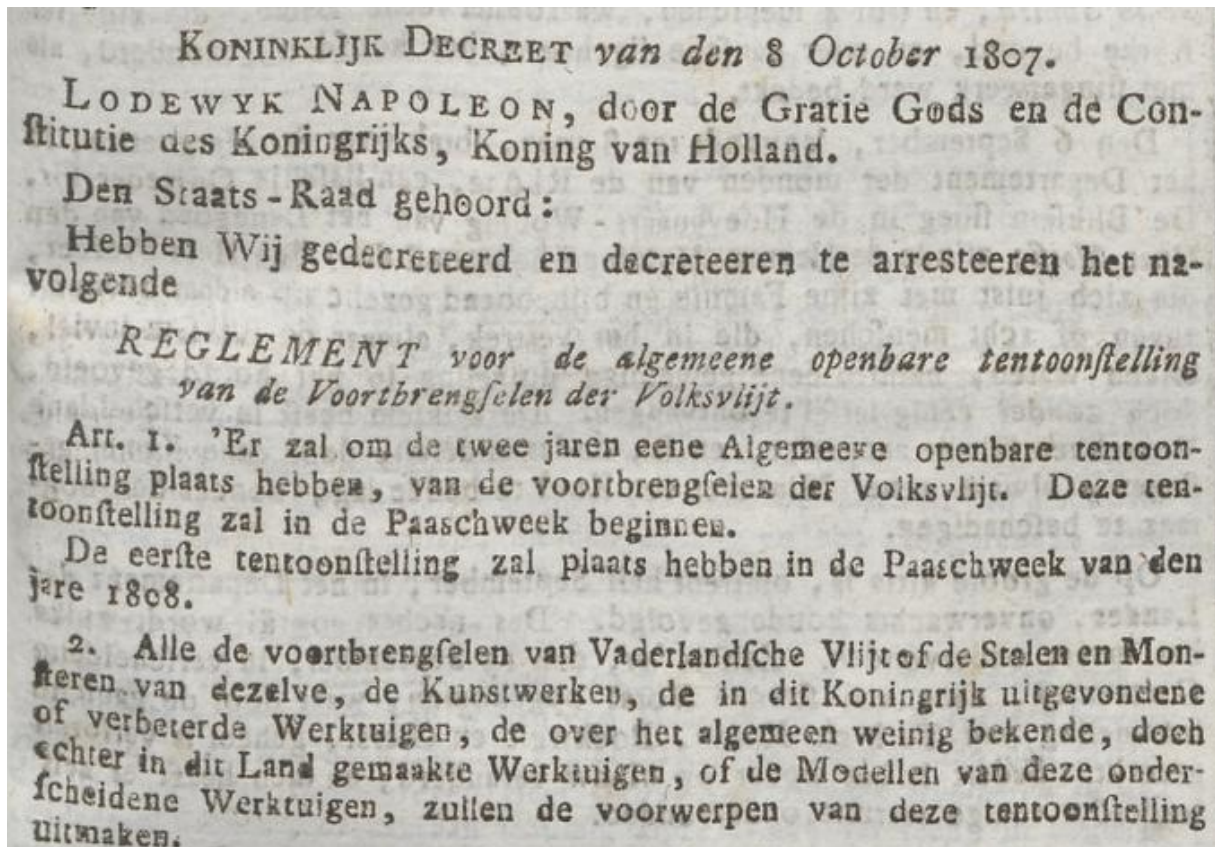
In 1806 besloot Napoleon Bonaparte zijn jongere broer Lodewijk Napoleon als 'stroman' tot koning van Holland te 'bombarderen'. Met frisse tegenzin aanvaardde de 27 jarige, reumatische, Corsicaan zijn lot en op 5 juni 1806 werd hij als koning geïnstalleerd. Na aanvankelijk in Den Haag en Utrecht gewoond te hebben besloot hij naar Amsterdam te verhuizen en intrek te nemen in het voormalige stadhuis op de Dam en dit te verbouwen tot een voor hem geschikt en waardig paleis. Aldus promoveerde Amsterdam, als residentie van de vorst, tot hoofdstad van het koninkrijk, hetgeen tot op heden zo gebleven is.

Koning Lodewijk Napoleon (1778-1846). In navolging van wat zijn broer in Frankrijk had gedaan gaf hij opdracht in 1808 in Nederland de eerste nijverheidstentoonstelling te organiseren.

Op 8 oktober 1807 werd door koning Lodewijk Napoleon, 'steeds bedacht, om kunst, vlijt en nijverheid binnen deszelfs Rijk aan te kweeken',¹⁶ een decreet uitgevaardigd waarin de tweejaarlijkse organisatie van een 'algemeene openbare tentoonstelling van de Voortbrengselen der Volksvlijt' werd afgekondigd. Voor deze tentoonstelling zouden moeten worden inge-

zonden ‘alle de voortbrengselen van Vaderlandsche Vlijt of de Stalen of Monsters van dezelve, de Kunstwerken, de in dit Koninkrijk uitgevondene of verbeterde Werktuigen, de over het algemeen weinig bekende, doch echter in dit land gemaakte Werktuigen, of de Modellen van deze onderscheidene Werktuigen’.¹⁷ De tentoonstelling beoogde de ‘aanmoediging en opwekking der Volksvlijt’ en ‘den bloei der fabrieken’.¹⁸ Door de overheid werd aan het organiserend comité niet alleen een subsidie toegekend voor de organisatie, maar ook om prijzen uit te reiken aan de door een jury toegekende prijswinnaars. Met het uitreiken van prijzen en eervolle vermeldingen probeerde men technologische ontwikkelingen en innoverend ondernemerschap te stimuleren. De bedoeling was om de tentoonstelling af te sluiten met een markt, die tien dagen zou duren en waarop een stand was gereserveerd voor de ‘Kooplieden, Fabrikanten en Kunstenaars, welke eenige Goederen op de publieke tentoonstelling hebben gebracht’.¹⁹

In de Koninklijke Courant van 14 oktober 1807 werd het koninklijk decreet afgedrukt waarin de organisatie van de eerste nijverheidstentoonstelling werd bevolen.

Ongetwijfeld was Lodewijk Napoleon voor voornoemd decreet geïnspireerd door het concept van de Franse Exposition des Produits de l'Industrie Française. De eerste Exposition werd in 1798 georganiseerd in Parijs, ten tijde van het Directoire (1795-1799). Tijdens het bewind van Lodewijk Napoleon's oudere broer, Napoleon Bonaparte, werden in 1801, 1802 en 1806 nog eens drie tentoonstellingen georganiseerd waarop technische innovaties en opmerkelijke producten van de Franse nijverheid te bezichtigen waren.²⁰ Het idee achter deze nijverheidstentoonstellingen was ongetwijfeld mede ontleend aan het aloude concept van de door de Académie Royale de Peinture et de Sculpture georganiseerde kunsttentoonstellingen in de Salon in het Louvre.

In Nederland werd de eerste openbare tentoonstelling van de voortbrengselen der Volksvlijt gehouden te Utrecht in het Stads-Erhuys aan de Maria Plaats, in de Raadkamer van het Stad-

huis en in het Auditorium van de universiteit. Ze werd op 19 april 1808 geopend.²¹ De keuze voor de Domstad hield ongetwijfeld verband met het feit dat koning Lodewijk Napoleon vanwege zijn reumatische aandoeningen besloten had van Den Haag naar Utrecht te verhuizen en in het voorjaar van 1808 Utrecht de residentie van het staatshoofd en dus de hoofdstad van het Koninkrijk Holland was. In de edities van de Koninklijke Courant van 14, 15, 16 en 18 juli 1808 werd uitgebreid verslag gedaan van de inzendingen en de door de jury aangewezen eervolle vermeldingen. Deze waren voor een belangrijk deel toegewezen aan voortbrengselen van de textielnijverheid. Ook door de papier-, glas- en aardewerknijverheid geproduceerde goederen ontvingen lovende kritieken.²²

Hoewel, naar we aannemen, koning Lodewijk Napoleon de nijverheidstentoonstelling vooral beschouwde als een instrument om de Nederlandse economie een impuls te geven, had van meet af aan de tentoonstelling tevens het karakter van een wedstrijd en was het voor de deelnemers een podium om zich aan een breder publiek te presenteren en hiermee de naamsbekendheid en omzet te vergroten, zoals ook het geval was met de kunsttentoonstellingen van de Franse Académie. Het competitieve aspect en het commerciële belang was door de koning in diverse bepalingen in het decreet van 8 oktober 1807 vastgelegd, zoals het toekennen van medailles en eervolle vermeldingen door een deskundige jury en de organisatie van een markt. Dat ondernemers de tentoonstelling ook zagen als een reclame-instrument blijkt wel uit advertenties die in kranten verschenen en waarin de adverteerder verwees naar door desbetreffend bedrijf op de tentoonstelling geëxposeerde objecten en behaalde eervolle vermeldingen.²³ Hierdoor hadden de in Nederland georganiseerde tentoonstellingen waarop het bedrijfsleven zich etaleerde van meet af aan ook deels het karakter van wat we tegenwoordig een '(consumenten)beurs' zouden noemen.

* * JAN ADRIAANSE AUGUSTYN, Potten-Fabrikan te Bergen-op-Zoom, maakt en verdebiteert met veel succes EEST-STEENEN voor Brouwerijen, Mout- of foortgelyke Fabrieken; verkoopt ook in 't zwart allerhande gemaakte AARDE POTWERKEN, evenredig de Engelsche Modellen, en bestand tegen het Vuur; alsmede alle foorten van FRANKFORTSCHE POTTEN, tot civiele prijzen, behoudende op de openbare tentoonstelling te Utrecht de eervolle melding van Zijne Koninklijke Majesteit; mogen wegdragen over de werkzaamheden van zijn Fabriek. Verzoekt een ieders gunsten en recommandatie.

Via een advertentie in de Oprechte Haarlemsche Courant van 15 september 1808 probeerde 'Potten-Fabrikant' Jan Adriaanse Augustyn een commercieel slaatje te slaan uit zijn op de nijverheidstentoonstelling verkregen koninklijke eervolle vermelding.

Hoewel Koning Lodewijk Napoleon had bevolen om de twee jaar een dergelijke tentoonstelling te organiseren vond de tweede al in 1809 plaats. Ditmaal was het 'koninklijk magazijn, op de scheepstimmerwerf der marine, op Kattenburg' te Amsterdam de locatie waar de geëxposeerde objecten bezichtigd konden worden. Middels een oproep in de krant riepen plaatselijke bestuurders lokale kunstenaars en ondernemers op om aan deze tentoonstelling deel te nemen. De bedoeling was immers dat 'kunstenaars en fabrikteurs, uit alle oorden des rijks, zich beijveren, voor het oog van hunne landgenooten, proeven over te leggen van de uitgebreidheid en voortreffelijkheid hunner vlijt in onderscheiden vakken en om daar door de natie bekend te maken met voortbrengselen, welke men naauwelijks dacht dat binnen dit rijk vervaardigd werden'.²⁴

Op 1 juli 1810 besloot keizer Napoleon Bonaparte, ontevreden over het, naar zijn oordeel, te eigenzinnig en te weinig volgbaar functioneren van zijn broer, Lodewijk Napoleon als koning van Holland af te zetten en op 9 juli 1810 werd Nederland bij het Franse keizerrijk ingelijfd. Als gevolg van de politieke en militaire situatie stopte Napoleon Bonaparte met het organiseren van nationale 'Expositions' ter stimulering van de Franse industrie. Er werden in het keizerrijk nog wel regionale nijverheidstentoonstellingen georganiseerd, zoals die in de Normandische stad Caen in de zomer van 1811, die zich in de belangstelling mocht verheugen

van 'H.M. de Keizerin-Koningin' Marie Louise.²⁵ Dergelijke regionale initiatieven ontbraken in Nederland. De tweede nationale nijverheidstentoonstelling in 1809 was vooralsnog de laatste in Nederland.

Koning Lodewijk Napoleon had, tot groeiende ergernis van zijn broer Napoleon Bonaparte, zich steeds meer ontpopt als een onafhankelijk opererend vorst, bij wie de belangen en de inwoners van 'zijn' koninkrijk nader aan het hart lagen dan die van Frankrijk. Met zijn vertrek verdween ook de drijvende kracht achter de organisatie van nijverheidstentoonstellingen ter stimulering van de Nederlandse economie.

Stimulering kunsten en wetenschappen door tentoonstellingen-Koning Lodewijk Napoleon als initiatiefnemer

In de 18^e eeuw werden er in de Republiek verschillende genootschappen opgericht die tot doel hadden de wetenschap te bevorderen. Zo werd op 21 mei 1752 de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen opgericht, een genootschap dat onder de naam Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen nog steeds bestaat. Hiervoor zagen we dat Pieter Teyler van der Hulst bij testament zijn vermogen en collectie had nagelaten aan een stichting die tot doel had de wetenschap te bevorderen met als resultaat de stichting van het Teylers Museum in Haarlem. Waren het in de 18^e eeuw in de Republiek vooral particulieren die, vanuit hun persoonlijke belangstelling en betrokkenheid, naar instrumenten zochten om het niveau van kunst en wetenschap te bevorderen, koning Lodewijk Napoleon, opgevoed in de traditie van een actieve nationale overheid op dit gebied, zag het stimuleren van kunst en wetenschappen van meet af aan ook als een opdracht voor hem als de vorst van het Koninkrijk Holland.

Kort na zijn installatie op 5 juni 1806, in november 1806, nam Lodewijk Napoleon het initiatief tot de installatie van een commissie die hem moest adviseren op welke manier in het 'Koninkrijk Holland' de kunst en wetenschap naar een hoger niveau gebracht konden worden. Lodewijk Napoleon benoemde niet alleen een 'directeur-generaal van wetenschappen en kunsten' om leiding te geven aan het wetenschaps- en kunstbeleid, maar droeg hem, onder meer, ook op dat 'evenals in de overige rijken van Europa' ook in Nederland 'van tijd tot tijd eene openbare tentoonstelling van inlandsche kunstwerken zou plaats grijpen'.²⁶ Als onderdeel van zijn kunst- en wetenschapsbeleid besloot Lodewijk Napoleon in 1808 tot de stichting van een 'Koninglyk Museum' en de oprichting van het Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten.²⁷ Het instituut was opgedeeld in diverse 'Klassen', waarvan de vierde Klasse, zich toelegde op de 'schoone kunsten'.

Naast voornoemde, in april 1808 gehouden, nijverheidstentoonstelling werd, op initiatief van de directeur-generaal van wetenschappen en kunsten, in het najaar van 1808 in het 'Koninglyk Paleis' te Amsterdam ook een tentoonstelling georganiseerd waaraan uitsluitend door levende kunstenaars, i.c. kunstschilders, graveurs, beeldhouwers en architecten, werd deelgenomen. Aan deze tentoonstelling verleende koning Lodewijk Napoleon alle mogelijke ondersteuning door twee zalen in het paleis op de Dam ter beschikking te stellen. De commissie 'schoone kunsten' van voornoemd Koninklijk Instituut kreeg opdracht de tentoonstelling mede te organiseren en de ingezonden werken te beoordelen.²⁸

Naast de keuze om er in het vervolg te gaan wonen werd het paleis op de Dam door Lodewijk Napoleon ook aangewezen als de locatie van het door hem gewenste 'Koninglyk Museum'. In 1808 werd hiervoor de bovenverdieping van het paleis ingericht en, onder meer, schilderijen van de in Den Haag gevestigde 'Konst-Gallerij' naar Amsterdam overgebracht. Deze collectie, die hoofdzakelijk bestond uit schilderijen uit de verzameling van de voormalige stadhouders van Oranje-Nassau, werd, onder meer, uitgebreid met door Lodewijk Napoleon uit

eigen vermogen aangekochte schilderijen. Vanaf 15 september 1809 was het 'Koninglyk Museum' in het paleis op de Dam geopend voor publiek.

Wie in het najaar van 1808 de eerste nationale kunsttentoonstelling in het paleis op de Dam ging bekijken kon dus niet alleen kennis nemen van werken van nog actieve kunstenaars maar ook 'uit het zich nog in Den Haag bevindende museum, de beste voortbrengselen van het penceel onzer oude meesters, (...) met het, door Uwe Majesteit zelve, slechts even te voren aangekochte, naar Amsterdam te doen overbrengen, en in de grootse diervallen te doen ophangen, waarbij die hoofdstad uit hare verschillende openbare gebouwen, nog eenige meesterwerken toevoegde'.²⁹ De schrijver doelde hiermee o.a. op Rembrandt's schilderij 'De compagnie van kapitein Frans Banninck Cocq en luitenant Willem van Ruytenburgh maakt zich gereed om uit te marcheren' ons beter bekend als 'De Nachtwacht'. Op deze wijze werden de oude meesters en nog levende kunstenaars in een tentoonstelling onder één dak verenigd.

De naar het paleis op de Dam overgebrachte werken van oude meesters vormden de ruggengraat van de collectie van de in het paleis gevestigde 'Koninglyk Museum', dat na het vertrek van Lodewijk Napoleon zou blijven bestaan als het 'Groot Hollandsch Museum' en uiteindelijk, na ook een periode in het Trippenhuis te Amsterdam gevestigd te zijn geweest, in 1885, een definitief onderdak zou krijgen in het Rijksmuseum.

In de Koninklijke Courant van 2 mei 1810 werd door de directeur-generaal der wetenschappen en kunsten de in september 1810 te Amsterdam te organiseren tweede 'openbare tentoonstelling der verschillende voortbrengselen der kunst' aangekondigd. Dit maal was het 'Ouden Mannenhuis' de tentoonstellingslocatie, dat op 27 september 1810 voor publiek werd geopend.³⁰

Had het afzetten van koning Lodewijk Napoleon en de inlijving bij het Franse keizerrijk in 1810 tot gevolg dat er geen nationale nijverheidstentoonstellingen meer werden georganiseerd, dit gold niet voor de nationale kunsttentoonstellingen. De reden hiervoor was waarschijnlijk dat het initiatief niet meer uitging van de overkoepelende overheid, maar van plaatselijke bestuurders, in dit geval het gemeentebestuur van Amsterdam. De praktische organisatie werd steeds meer gedelegeerd naar een commissie uit het in 1808 door koning Lodewijk Napoleon opgerichte Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten. Ook nadat Koning Willem I het gezag over de Nederlanden van het Franse bestuur had overgenomen continueerde men in Amsterdam de traditie van de jaarlijkse kunsttentoonstelling.³¹ In 1814 werd hier een qua opzet identieke, door de 'Haagsche Teekenakademie' georganiseerde tentoonstelling aan toegevoegd. Op het eind van de jaren '20 werd de organisatie hiervan overgenomen door het stadsbestuur van Den Haag.³² In de loop van de 19^e eeuw begonnen ook andere zichzelf respecterende steden, zoals Rotterdam, kunsttentoonstellingen te organiseren.³³

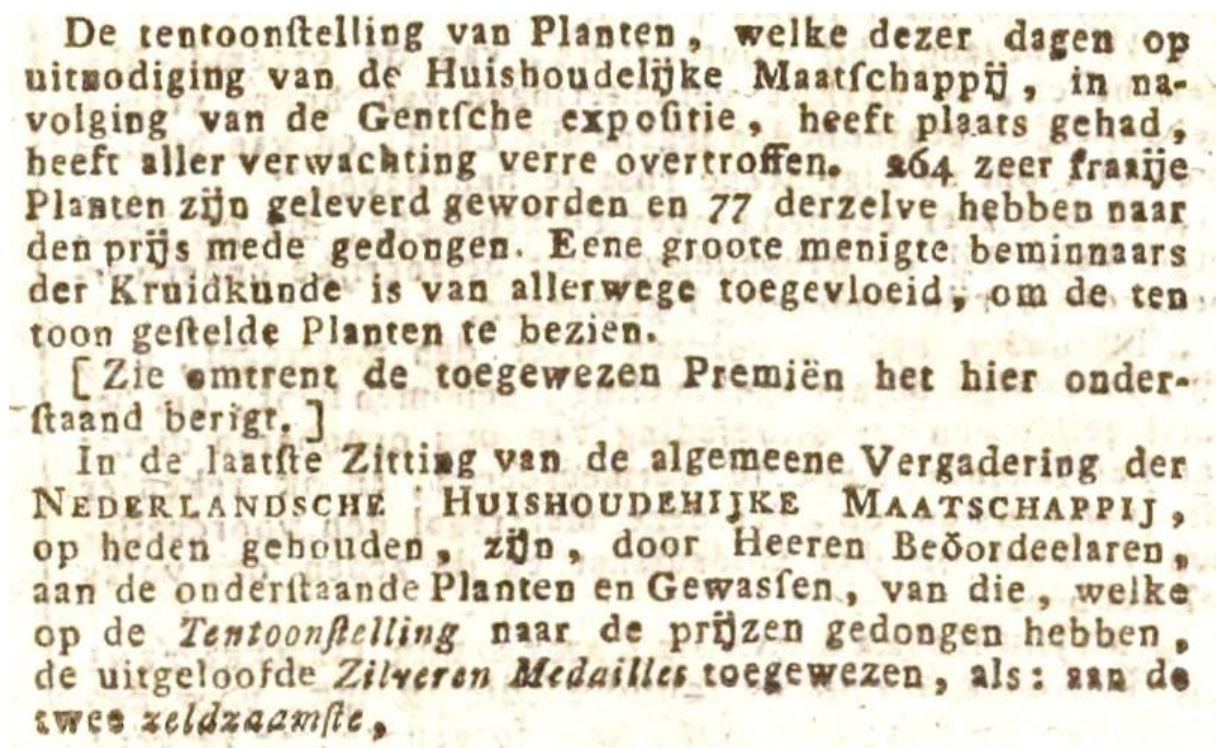
Gedurende de eerste decennia van de 19^e eeuw zien we dus dat de organisatie van kunsttentoonstellingen van een nationale onderneming steeds meer ook op stedelijk niveau plaats vond. Dit proces van geografische schaalverkleining zette zich door in het verdere verloop van de 19^e eeuw; op allerlei fronten.

Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij en de bijzondere plantententoonstellingen

Hiervoor zagen we dat in de 18^e eeuw verschillende genootschappen werden opgericht die tot doel hadden de wetenschap te bevorderen. Uit de op 21 mei 1752 opgerichte 'Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen' ontstond in 1777 de 'Oeconomische Tak van de Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen' dat in 1797 als zelfstandige organisatie verder ging als 'Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij'. In 1807 werd de naam door

Lodewijk Napoleon gewijzigd in 'Hollandsche Huishoudelijke Maatschappye' en onder koning Willem I herdoopt in 'Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij'. De 'Huishoudelijke Maatschappij' was opgesplitst in een aantal regionale 'departementen'.³⁴

De activiteiten van het genootschap bestonden, onder meer, uit het uitschrijven van prijsvragen, een in die tijd vaak gehanteerd instrument om innovaties te bevorderen. Op deze wijze werd men uitgedaagd voor een technisch, industrieel en agrarisch probleem een oplossing te bedenken of te ontwikkelen. Op de Algemene Vergadering te Haarlem op 13 juni 1811 werden niet alleen prijzen uitgereikt, maar ook nieuwe prijsvragen uitgezet. Medailles en geldprijzen in de vorm van gouden dukaten werden, bijvoorbeeld, uitgelooft voor de ontdekkers van een theesurrogaat dat nauwelijks onderdeed voor de veel gebruikte Chinese thee, een middel om linnen te kunnen bedrukken, een handmachine om gierst te pellen, etc.³⁵

Deel van het verslag over de in juni 1818 te Haarlem gehouden plantententoonstelling, in de Leydsche Courant van 17 juni 1818.

Geïnspireerd door de in 1808 opgerichte 'Société d'Agriculture et Botanique de Gand'³⁶, die in 1816 al haar 15e tentoonstelling in Gent had gehouden³⁷, besloot de Huishoudelijke Maatschappij, naast de gebruikelijke prijsvragen, te Haarlem tevens een grote tentoonstelling voor 'Planten en Gewassen' te organiseren. De bedoeling van de tentoonstelling was om 'de cultuur, de invoering en het vertier van meestal uitlandsche planten en gewassen aan te moedigen'.³⁸ De eerste tentoonstelling stond gepland van 8 t/m 11 juni 1818. 'Aankwekers van Planten, Bloemisten en Handelaars in Bloemen binnen dit Koninkrijk' werden uitgenodigd deel te nemen door 'zoodanig Planten en Gewassen als door zeldzaamheid uitstekend geacht worden of door de kweeking tot eene buitengewone volkomenheid gebragt' in te zenden. Een 'Zilveren Medaille' werd in het vooruitzicht gesteld aan de door een deskundige jury aan te wijzen twee zeldzaamste en twee best gekweekte inzendingen. Verder werden de inzenders, onder meer, gewezen op de mogelijkheid dat 'met hunne ingezonden Planten en Gewassen gehandeld worde'.³⁹ Uiteindelijk werden voor de tentoonstelling en wedstrijd 264 planten ingezonden.⁴⁰ De in 1818 te Haarlem georganiseerde 'Tentoonstelling voor Planten en Ge-

wassen' zou een jaarlijks terugkerende gebeurtenis worden. Bovendien werden de banden met het zusterengenootschap in Gent strak aangehaald door bijzondere planten op elkaars tentoonstelling in te zenden.⁴¹ Het succes van de tentoonstelling te Gent leidde er toe dat ook de steden Brussel, Luik, Doornik, Brugge en Kortrijk een vergelijkbare tentoonstelling gingen organiseren. De populariteit van het evenement te Haarlem was voor het 'departement' Utrecht van de Huishoudelijke Maatschappij aanleiding om in de Domstad met ingang van 1824 eveneens een jaarlijkse tentoonstelling voor 'Planten en Gewassen' te houden, zodat in de nabijheid van Utrecht woonachtige geïnteresseerden niet de 'verre' reis naar Haarlem hoefden te ondernemen.⁴²

Het te Haarlem gevestigde departement besloot in 1829 naast de tentoonstelling in juni ook in de winter een tentoonstelling te organiseren, in het bijzonder om 'de cultuur en vertier van inlandsche planten en bolgewassen te bevorderen'. In 1830 werd geen, maar in 1831 weer wel een 'wintertentoonstelling' georganiseerd.⁴³

De vanuit de Huishoudelijke Maatschappij georganiseerde tentoonstellingen voor 'Planten en Gewassen' waren de eerste in Nederland waarop levend materiaal en kweekproducten niet alleen werden tentoongesteld, maar ook onderdeel waren van een wedstrijd. Tevens konden de inzenders met deelname en eventuele eervolle vermeldingen hun naamsbekendheid vergroten en de door hen gekweekte producten te gelde maken.

Nijverheidstentoonstellingen 2.0

Met het vertrek van Koning Lodewijk Napoleon in 1808 verdween de drijvende kracht achter de organisatie van tentoonstellingen om de Nederlandse economie, in het bijzonder de nijverheid, te stimuleren. Op 1 augustus 1819, tien jaar na de onder koning Lodewijk Napoleon gehouden tweede nijverheidstentoonstelling, kondigde koning Willem I af dat in de zomer van 1820 in Gent weer een nationale tentoonstelling zou worden georganiseerd om, 'door het opwekken van een loffelijken naijver onder de verdienstelijke fabrikanten van Ons Koninkrijk, de ontwikkeling der Nederlandsche kunstvljt (te) bevorderen'.⁴⁴

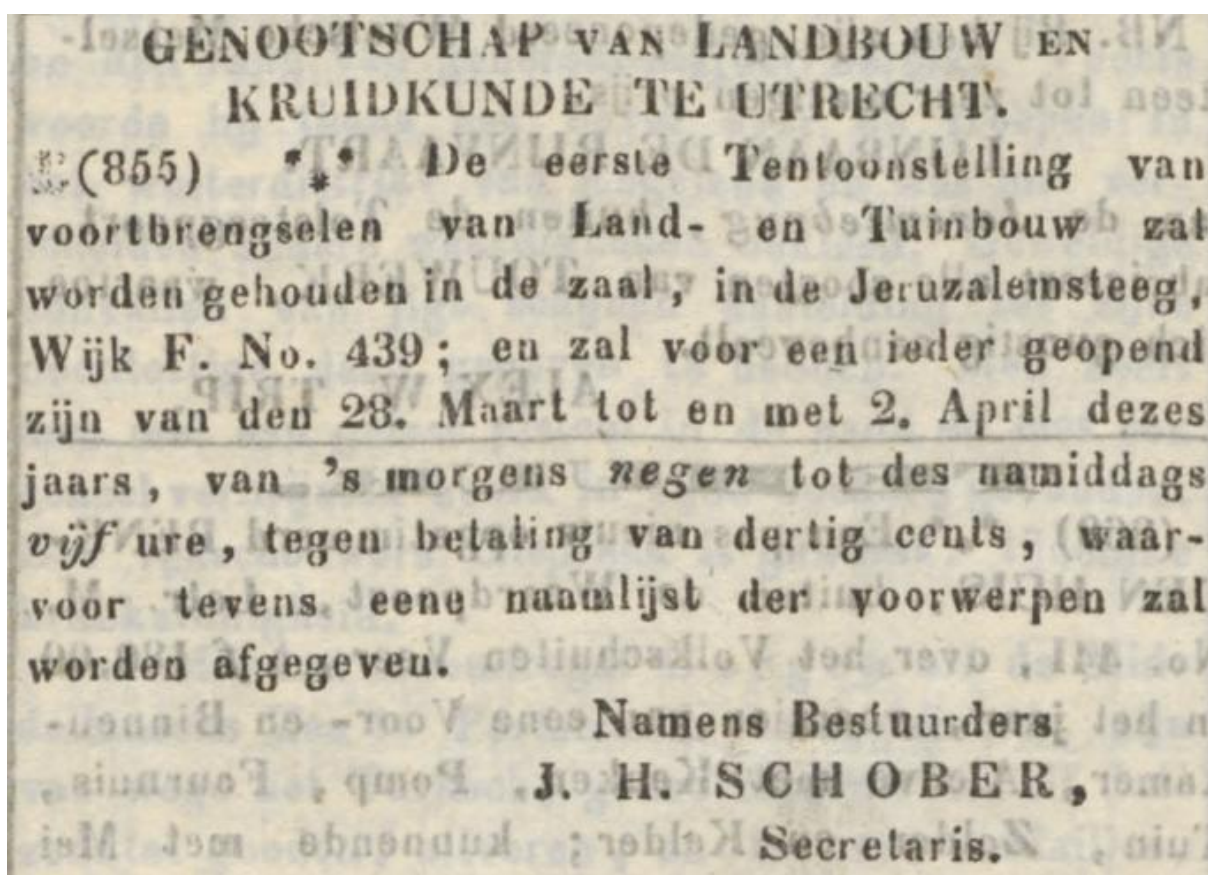
De tentoonstelling te Gent beantwoordde zodanig aan het doel, 'eenen sterken prikkel te geven aan de nationale nijverheid'⁴⁵, dat Koning Willem I besloot in 1825 een vervolg in Haarlem te laten plaatsvinden.⁴⁶ Gekoppeld aan dit evenement werd in Haarlem ook een tentoonstelling van 'voorwerpen van schilder- en beeldhouwkunst' van 'nog in leven zijnde Nederlandsche Meesters' georganiseerd.⁴⁷

De derde 'Algemene Tentoonstelling van voorwerpen der Nationale Nijverheid' werd in juli 1830 in Brussel gehouden.⁴⁸ In de kranten werd uitgebreid verslag gedaan welke producten uit zowel de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden op deze grote tentoonstelling werden getoond.⁴⁹ Opmerkelijk is dat op deze, op de stimulering van de Nederlandse economie gerichte, tentoonstelling wel inzendingen te zien waren van voor de landbouw bestemde ambachtelijk vervaardigde gereedschappen en werktuigen, maar de agrarische sector zelf, toch voor de Nederlandse economie niet onbelangrijk, met landbouwproducten en levende have ontbrak.⁵⁰

Geïnspireerd door de grote nationale ontstonden er in de jaren '30 in Nederland ook regionale nijverheidstentoonstellingen. In 1831 werd in Noord-Brabant het initiatief genomen tot de organisatie van 'eene openlijke tentoonstelling van voortbrengselen van fabrieken, kunstvljt en liefhebbertij'.⁵¹ Of de voornemens daadwerkelijk tot een tentoonstelling hebben geleid kon niet achterhaald worden. In ieder geval lukte het, bijvoorbeeld, wel om in de jaren '30 in Groningen⁵², Overijssel⁵³ en in 1849 te Delft voor de provincies Zuid- en Noord Holland⁵⁴ tentoonstellingen ter stimulering van de regionale economie te organiseren. In de loop van de 19^e eeuw en met name vanaf de jaren '40 vonden in vrijwel elke Nederlandse regio nijver-

heidstentoonstellingen plaats, zich bovendien ook opsplitsend in tentoonstellingen voor afzonderlijke bedrijfstakken en beroepsgroepen.

Zoals hiervoor al aangehaald waren deze aanvankelijk nationale, later ook regionale, tentoonstellingen ter stimulering van de bedrijvigheid gebaseerd op het concept van de eerste Franse Exposition des Produits de l'Industrie Française in 1798 en de tijdens het bewind van Napoleon Bonaparte in Frankrijk georganiseerde nijverheidstentoonstellingen. Na de Napoleonische periode pakte men in Frankrijk in 1819 deze draad weer op en vonden de tentoonstellingen, waarop industriële producten en nieuw uitvindingen werden gepresenteerd, internationale navolging. In de jaren '20 en '30 was er geen Europese hoofdstad te vinden waar periodiek geen nationale nijverheidstentoonstelling werd georganiseerd. Het heeft er alle schijn van dat ook Koning Willem I zich door de zuiderburen heeft laten inspireren om de tijdens het koningschap van Lodewijk Napoleon in Nederland georganiseerde nationale nijverheidstentoonstelling weer uit de mottenballen te halen, want zijn Koninklijk Besluit betreffende de expositie in Gent werd enkele dagen voor de opening van de vijfde 'Exposition' in Parijs in de Staatscourant gepubliceerd.⁵⁵

Advertentie in de Utrechtsche provinciale en stads-courant van 25 maart 1842 voor de eerste tentoonstelling in Nederland waarop de agrarische sector centraal stond.

Tentoonstellingen met een agrarisch karakter

Opmerkelijk is dat gedurende de eerste decennia van de 19^e eeuw wel ambachtelijk vervaardigde landbouwwerktuigen op Nederlandse nijverheidstentoonstellingen te bezichtigen waren, maar de agrarische sector zelf niet vertegenwoordigd was.⁵⁶ Weliswaar was in 1776 de 'Maatschappij ter bevordering van den Landbouw te Amsterdam' opgericht, maar zij beperkte haar activiteiten om de landbouw te stimuleren tot prijsvragen; zoals we eerder zagen een in die tijd veel toegepaste en beproefde methode.⁵⁷ Hiervoor zagen we dat de Nederlandsche

Huishoudelijke Maatschappij, vanaf 1836 Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid geheten, vanaf 1818 tentoonstellingen organiseerde voor kwekers van bijzondere planten, maar de belangstelling van dit genootschap voor de reguliere agrarische sector beperkte zich eveneens tot prijsvragen.

Hoewel in het buitenland het niet ongebruikelijk was dat op tentoonstellingen, met als doel 's lands economie te stimuleren, ook de agrarische sector met producten vertegenwoordigd was, zoals die te Wenen in de jaren '30⁵⁸ en te New York in oktober 1839⁵⁹, moesten we in Nederland tot de jaren '40 wachten totdat landbouwproducten en levende have op tentoonstellingen te bewonderen waren.

Geïnspireerd door de activiteiten van gelijksoortige organisaties in het buitenland werd in 1841 het 'Genootschap voor Landbouw en Kruidkunde te Utrecht' opgericht.⁶⁰ Deze organisatie, die pretendeerde de eerste in haar soort in Nederland te zijn, stelde zich tot doel 'land en tuinbouw te bevorderen, en den lust tot de kruidkunde aan te wakkeren'. Om dat te bereiken koos men niet voor het instrument van de prijsvraag, dat men een achterhaalde formule vond, maar voor de tentoonstelling.⁶¹

De eerste tentoonstelling werd van 28 maart t/m 2 april 1842 gehouden.⁶² De tweede tentoonstelling werd in juli 1842 georganiseerd en in de tentoonstellingsaccommodatie kon men, onder meer, een 'handploeg', 'ijzeren tuinwerktuigen' en een 'stroosnijmachine' bewonderen.⁶³ Hoewel de activiteiten eerder voor dan door boeren werden georganiseerd waren de tentoonstellingen van het 'Genootschap' in Utrecht de eerste in Nederland waar de agrarische sector centraal stond.

Een bezoek van twee leden van 'Commissie voor Landbouw in Zeeland' aan een landbouwtentoonstelling in Bristol in augustus 1842 vormde de opmaat tot de eerste landbouwtentoonstelling in Nederland waarop ook levende have werd getoond en meedong naar de prijzen.

Zeeuws initiatief

Hiervoor zagen we dat tot 1840 in Nederland de Huishoudelijke Maatschappij tentoonstellingen organiseerde voor de verzorgers en kwekers van bijzondere, meest exotische, planten. De tentoonstelling had daarom een agrarisch tintje, maar er was geen enkele inbreng vanuit het dagelijkse boerenbedrijf. De tentoonstellingen van de het 'Genootschap voor Landbouw

en Kruidkunde te Utrecht' waren weliswaar meer expliciet gericht op de land- en tuinbouw, maar ook hiervoor gold dat de tentoonstellingen aanvankelijk eerder voor dan door de boeren werden georganiseerd.

Dat gedurende de eerste decennia van de 19^e eeuw geen tentoonstellingen werden georganiseerd waarop de agrarische sector de boventoon voerde betekende niet dat de landbouw onder het koningschap van Willem I marginale aandacht ontving. In juni 1818 werden bij Koninklijk Besluit provinciale Commissies voor Landbouw ingesteld, die hem moesten adviseren inzake de agrarische sector.⁶⁴ Niet alle commissies waren even actief. Dat gold niet voor de Zeeuwen. In 1842 vaardigde de Commissie voor Landbouw in Zeeland twee leden af naar Bristol om een kijkje te gaan nemen op de jaarlijkse door de Royal Agricultural Society georganiseerde landelijke tentoonstelling. De Zeeuwen waren niet alleen onder de indruk van de tentoongestelde landbouwwerktuigen, ook de paarden, runderen en schapen leverden 'eene zoo duidelijk blijkbare voortreffelijkheid op, dat men zich daarvan geen denkbeeld kan vormen'. Lopend over de tentoonstelling moeten de afgevaardigden uit Zeeland de conclusie hebben getrokken dat er een verband moest zijn tussen de door de 'society' georganiseerde tentoonstellingen en de kwaliteit van de Britse agrarische sector in het algemeen en dat van het Britse vee in het bijzonder.⁶⁵ Het kan namelijk nauwelijks toeval zijn dat in augustus 1843, vanuit de Commissie voor Landbouw in Zeeland, de Maatschappij tot bevordering en aanmoediging van den landbouw en de veeteelt in de provincie Zeeland werd opgericht.⁶⁶ De Maatschappij kende een twaalfstal geografisch over Zeeland verspreide afdelingen en één van de doelen was om jaarlijks, per toerbeurt, in Zeeland een agrarische tentoonstelling te organiseren. Het heeft er alle schijn van dat men in Zeeland het concept van de Britse Royal Agricultural Society kopieerde. Zoals gebruikelijk was er aan de tentoonstelling ook een wedstrijd verbonden. Een jury van 'drie onpartijdige scheidsmannen' beoordeelde de inzendingen, waaronder landbouwwerktuigen, zaden, 'kunstmestspeciën' en vee. De maatschappij stelde geldprijzen beschikbaar voor, bijvoorbeeld, de beste melkkoe, de beste stier, de beste beer, de beste zeug, enz. Pluimvee als wedstrijdcategorie werd in de statuten niet vermeld. Naast het vee konden ook boeren vanwege een bijzondere verdienste een premie verdienen. Jaarlijks konden de afdelingsbesturen binnen hun regio een geldbedrag toekennen aan, onder meer, de beste ploeger, de beste 'slooten en greppendever', etc.; er werd zelfs een premie toegekend aan 'den arbeider, die het grootste huisgezin, zonder eenige ondersteuning uit eenig fonds van weldadigheid, gedurende een jaar heeft onderhouden'.⁶⁷ De eerste tentoonstelling werd, gecombineerd met de algemene vergadering, georganiseerd op 19 juni 1844 te Middelburg. Niet leden moesten 25 ct. toegangsprijs betalen om de tentoonstelling te kunnen bezoeken.⁶⁸ Berichtgeving over de tentoonstelling in Middelburg in over heel Nederland verspreid verschijnende kranten mistte zijn uitwerking niet. Tijdens de tweede tentoonstelling in Goes in 1845 kon men melden dat inmiddels in Drenthe een soortgelijke maatschappij was opgericht en in Overijssel er ook over werd gedacht.⁶⁹ In ieder geval werd in 1846 in Gelderland ook een maatschappij naar Zeeuws model opgericht. Nadat men in Holland de kat uit de boom had gekeken en had moeten constateren dat de maatschappijen in Zeeland, Utrechts en Gelderland al zichtbare resultaten hadden geboekt werd daar in 1847 de Hollandsche Maatschappij van Landbouw opgericht.⁷⁰

Ook op de tentoonstellingen van het Genootschap voor Landbouw en Kruidkunde te Utrecht werd in de loop van de jaren '40 de inbreng vanuit de agrarische sector steeds belangrijker: Zo kwamen naast de wedstrijden voor tuinbouw, bloementeel en exotische gewassen er ook voor de mooiste schoven van uiteenlopende graansoorten, ploegwedstrijden en vanaf 1849 was het mogelijk om viervoetig vee voor de tentoonstelling in te zenden.⁷¹ De door en voor de agrarische sector georganiseerde tentoonstellingen gingen dus naarmate de jaren '40 vorderden inhoudelijk steeds meer op elkaar lijken.

Het aantal agrarische tentoonstellingen breidde zich niet alleen uit op provinciaal niveau, ook op regionaal niveau begon men dergelijke evenementen te organiseren. Zo werden in Zeeland, naast de provinciale, tussentijds, door de afdelingen van de Zeeuwse landbouwmaatschappij ook onderlinge tentoonstellingen georganiseerd.⁷² Binnen het Genootschap voor Landbouw en Kruidkunde te Utrecht ontstonden eveneens allerlei onderafdelingen in de provincie Utrecht.⁷³

Volgens het programma voor de algemeene tentoonstelling van vee, voortbrengselen van- en werktuigen voor den landbouw, te houden te Leyden, door de *Hollandsche Maatschappij van Landbouw*, bij gelegenheid der algemeene vergadering aldaar, zullen de volgende prijzen worden uitgelooft voor de beste der navolgende voorwerpen: (zie overigens ons nummer van gisteren.)

Pluimgedierte. No. 83. Toomen Kippen, van één Haan en minstens acht Hennen. 1ste prijs zilveren medaille, uitgelooft door Z. K. H. prins Hendrik der Nederlanden; 2de prijs bronzen medaille; 3de prijs getuigschrift.

No. 84. Toomen Kalkoenen, van één haan en minstens vier hennen. 1ste prijs zilveren medaille; 2de prijs bronzen medaille; 3de prijs getuigschrift.

No. 85. Toomen Boerenganzen, van één gent en minstens vier ganzen. 1ste prijs zilveren medaille; 2de prijs bronzen medaille; 3de prijs getuigschrift.

No. 86. Toomen Eenden, van één woerd en minstens zes eenden. 1ste prijs zilveren medaille; 2de prijs bronzen medaille; 3de prijs getuigschrift.

No. 87. Zes paren Duiven. 1ste prijs zilveren medaille; 2de prijs bronzen medaille; 3de prijs getuigschrift. Hier wordt meer gedoeld op Duiven voor wezenlijk gebruik dan voor waelde.

No. 88. Vreemd Gevogelte. Voor het koppe hier te lande weinig bekend of ongewoon Pluimgedierte, waarvan het meer algemeen gebruik voor den landbouw nuttig geoordeeld wordt. 1ste prijs zilveren medaille; 2de prijs bronzen medaille, 3de prijs getuigschrift.

Vanaf het eind van de jaren '40 van de 19^e eeuw was het mogelijk voor landbouwtentoonstellingen ook pluimvee in te zenden. Hier een fragment uit het vraagprogramma van de in 1849 te houden landbouwtentoonstelling te Leiden.

In de loop van de jaren '40 schoten dus de organisaties die landbouwtentoonstellingen organiseerden als paddenstoelen uit de grond. Op het eind van de jaren '40 organiseerde ieder zichzelf respecterende regio wel een tentoonstelling waarop niet alleen zaden, vee en werktuigen, maar inmiddels ook andere producten als bloemen, boter, kaas en allerlei soorten gewassen niet alleen te zien waren, maar ook meedongen naar de prijzen.⁷⁴ De door mij gevonden oudste vermelding van tentoongesteld pluimvee betreft de door de Afdeeling Rotterdam en omstreken der Hollandsche Maatschappij van Landbouw in oktober 1848 georganiseerde tentoonstelling.⁷⁵ Meer expliciete informatie verschaft het 'vraagprogramma' van de in 1849 te Leiden georganiseerde tentoonstelling van de Hollandsche Maatschappij. De groep 'Pluimgedierte' is gesplitst in de klassen 'Toomen kippen van één Haan en minstens acht hennen', (...) Toomen Kalkoenen van één Haan en minstens vier Hennen, (...) Toomen Boerenganzen van één gent en minstens vier ganzen, (...) Toomen eenden van één woerd en minstens zes

eenden, (...) Zes paren Duiven (...) Hier wordt meer bedoeld op Duiven voor wezenlijk gebruik dan voor weelde (..) Vreemd Gevogelte. Voor het koppe hier te lande weinig bekend of ongewoon Pluimgedierte, waarvan het meer algemeen gebruik voor de landbouw nuttig geoordeeld wordt'. Verder vinden we in het vraagprogramma, onder meer, ook bijenwas en -honing, div. soorten kaas en boter. In elke klasse werden drie prijzen uitgereikt, die varieerden van gouden, zilveren en bronzen medailles en getuigschriften. De winnaar van het mooiste toom kippen mocht zich trouwens verheugen in een door Z.K.H. Prins Hendrik der Nederlanden beschikbaar gestelde zilveren medaille.⁷⁶ Op de in 1850 te Alkmaar gehouden landbouwtentoonstelling konden ook postduiven ingezonden worden, mits 'bewijzen van de door hen afgelegde reizen' overlegd konden worden.⁷⁷ Voor de tentoonstelling van de maatschappij voor landbouw in Gelderland in Zutphen in 1850 waren behalve de vertrouwde hengsten, stieren, melkkoeien, varkens, bokken, geiten, trekeuzels, schapen, enz., ook '8 toomen Hoenders; 9 Hanen, 1 paar Kalkoenen, 13 Karnhonden en 7 Katten' ingezonden.⁷⁸ Op de in juni 1854 te Assen georganiseerde landbouwtentoonstelling werden, onder meer, de volgende prijzen toegekend: 'Voor de konijnen de eerste prijs ad f 12,00 voor 3 Engelse, de 2e prijs ad f 8,00 voor 2 Belgische konijnen van J. Post c.s. te Groningen. – Voor de honden de prijs ad f 10.00 voor een staande hond van Mr L.W. de Blécourt te Veendam'.⁷⁹ De door mij oudst gevonden vermelding van de aanwezigheid van zang- en kamervogels tussen, onder meer, paarden, koeien, varkens, schapen, pluimvee, landbouwwerktuigen, enz. op een landbouwtentoonstelling, betrof een verslag van een in augustus 1868 georganiseerde tentoonstelling te Bolsward. De heer D. Molenaar uit Tjerkwerd ontving een premie van f 2,50 voor de hem ter opluistering ingezonden kanaries.⁸⁰

Kijken we naar de hoogte van de prijzen dan waren die uitermate lucratief als men bedenkt dat in die tijd een ongeschoold arbeider moest werken voor een dagloon van f 1,00. Een half maandsalaris van een arbeider voor een eerste prijs bij de konijnen is dus verre van misselijk. Op grond van bovenstaande zouden we de conclusie kunnen trekken dat de wortels van onze hedendaagse hengsten- en koeienkeuringen; honden-, katten-, kleindieren-, pluimvee- en zang- en volièrevogeltentoonstellingen gezocht moeten worden in de landbouwtentoonstellingen die voor het eerst medio de 19e eeuw in Nederland werden georganiseerd.

Slot

Op de sinds het eerste decennium van de 19e eeuw in Nederland georganiseerde tentoonstellingen ter stimulering van de economie was de aandacht volledig geconcentreerd op het ambachtelijke en de nijverheid. Producten uit de agrarische sector schitterden door afwezigheid. De aandacht voor verbetering van de agrarische sector ging uit van door de overheid ingestelde provinciale adviescommissies en particuliere organisaties, waar voornamelijk niet-boeren de dienst uitmaakten. Zij beperkten zich tot prijsvragen en mochten er tentoonstellingen georganiseerd worden met een agrarische inslag dan concentreerde men zich eerder op het wetenschappelijke en het exclusieve, zoals exotische planten, dan op de uit de reguliere sector afkomstige producten.

Op de tot 1840 georganiseerde tentoonstellingen was een scala aan beroepsgroepen vertegenwoordigd, maar de boer ontbrak. Aandacht en bemoeienis vanuit de samenleving voor de agrarische sector had vooralsnog een elitair karakter. Het was vooral 'voor de boeren, zonder de boeren'. Dit veranderde in de jaren '40. Het initiatief ging uit van de 'Zeeuwse Commissie voor Landbouw'. Na een bezoek aan Engeland in 1843, werd, naar Engels model, een maatschappij opgericht met, onder meer, als doel tentoonstellingen te organiseren voor de agrarische sector met niet alleen aandacht voor gereedschap en werktuigen, zoals tot dan gebruikelijk was op de nijverheidstentoonstellingen, maar ook voor de producten van landbouw en veeteelt en de dagelijkse werkzaamheden van de boer. Het voorbeeld van Zeeland vond in

verbazingwekkend korte tijd overal navolging, zodat medio de 19^e eeuw door heel Nederland op provinciaal en regionaal niveau louter op de agrarische sector gerichte tentoonstellingen werden georganiseerd. Ging de aandacht aanvankelijk vooral uit naar landbouwwerktuigen, bemesting, landbouwproducten en viervoetig vee, al snel breidde het assortiment aan agrarische producten op de tentoonstellingen steeds verder uit, zoals boter, kaas en honing. Op het eind van de jaren '40 verscheen voor het eerst ook pluimvee op de landbouwtentoonstellingen en dongen kippen, ganzen, eenden, kalkoenen, duiven en 'vreemd gevogelte' mee naar de uit te reiken prijzen en eervolle vermeldingen. Alras werd dit uitgebreid met honden en katten en vanaf de jaren '60 ook met sier- en kamervogels.

De afdeling Pluimvee op de landbouwtentoonstelling in Tilburg in 1906. Voor de kooien de Commissie Afdeling Pluimvee en Konijnen en de juryleden. Vele jaren nadat er tentoonstellingen voor pluimvee werden georganiseerd en pluimveeverenigingen waren opgericht werd, zoals vanaf medio de 19^e eeuw gebruikelijk was, pluimvee voor landbouwtentoonstellingen ingezonden.

Tussenbalans

Inmiddels zijn we in ons historisch overzicht in het midden van de 19^e eeuw beland. Tijd om een tussenbalans op te maken. In voorafgaande zagen we hoe, in navolging van wat zich in Italië, Engeland en met name in Frankrijk had voltrokken, vanaf medio de 18^e eeuw de moderne versies van de fenomenen ‘museum’ en ‘tentoonstelling’ in de Nederlandse samenleving werden geïntroduceerd. Met name na de Franse Tijd was er in Nederland een toename van het aantal en assortiment aan tentoonstellingen. In hoofdzaak concentreerden die zich op de bevordering van het niveau en de belangstelling voor kunst en wetenschappen.

Koning Lodewijk Napoleon introduceerde de tentoonstelling als instrument om ’s lands economie, in het bijzonder de nijverheid, te stimuleren. Tot ca. 1840 waren de door private organisaties en landelijke overheid geïnitieerde tentoonstellingen gericht op bevordering van kunst en wetenschappen en de nijverheid in Nederland en de overzeese gebiedsdelen.

In de jaren ’40 ontstonden daarnaast ook tentoonstellingen van en voor de agrarische sector.

Voor het eerst was er op tentoonstellingen in Nederland ook levende have te bewonderen.

Aanvankelijk beperkte dit zich tot de in de landbouw vertrouwde viervoeters als paarden, koeien, schapen, geiten en varkens, maar alras werd dit uitgebreid met honden, katten en pluimvee, zoals kippen, kalkoenen, fazanten, duiven en ‘waterwild’. Tussen het pluimvee verschenen in de loop van de jaren ’60 ook de eerste kamervogels, zoals kanaries. Aanvankelijk alleen ter opsiering, later ook als wedstrijdvogels.

Vanaf de introductie van het fenomeen in de Europese samenlevingen in de 18^e eeuw kunnen we aan een tentoonstelling drie aspecten onderscheiden: Tentoonstellingen waren bedoeld als evenementen waarop vakmanschap getoond en informatie en nieuwe ideeën/technologieën uitgewisseld konden worden. Verder was aan een tentoonstelling in de regel een wedstrijd verbonden. Tenslotte, was deelname aan een tentoonstelling, en in het bijzonder wanneer een prijs werd behaald of een eervolle vermelding werd verkregen, een podium voor naamsbekendheid, die daarna in klinkende munt kon worden omgezet. Deze aspecten zouden ook in de loop van de 19^e eeuw niet verdwijnen, sterker, tot op de dag vandaag zijn deze elementen, nog onlosmakelijk aan, bijvoorbeeld, een vogeltentoonstelling verbonden. Met de kennis van het voorafgaande is het interessant het door Albert Zomer geschreven artikel ‘Heeft deelnemen aan COM of andere shows zin?’ in de editie van Onze Vogels van augustus 2019 nog eens te herlezen. Wanneer we in de teneur van het artikel ‘vogels’ vervangen door ‘kunst’, zou Albert Zomer’s tekst in de 18^e eeuw geschreven kunnen zijn. Het concept van onze kleindierententoonstellingen is dus inmiddels meer dan 250 jaar oud.⁸¹

Deel II – Van landbouwtentoonstellingen tot zangkanariewedstrijden

Van agrarische tentoonstellingen naar pluimveetentoonstellingen

Als er in Nederland etiketten te plakken vallen op de ontwikkeling van de tentoonstellingen in de tweede helft van de 19^e eeuw dan zijn dat zonder twijfel geografische schaalverkleining, differentiatie en specialisatie. In voorafgaande zagen we dat de kunst- en nijverheidstentoonstellingen in het eerste decennium van de 19^e eeuw begonnen als grote nationale evenementen, maar in de eerste helft van de 19^e eeuw er, daarnaast, een regionale versnippering optrad. Zichzelf respecterende steden en regio's begonnen ook eigen kunst- en nijverheidstentoonstellingen te organiseren. Aan deze tendens van geografische schaalverkleining werden die van inhoudelijke differentiatie en specialisatie toegevoegd.

Paleis voor Volksvlijt aan het Frederiksplein te Amsterdam. Dit gebouw werd speciaal gebouwd voor tentoonstellingen.

Differentiatie en specialisatie

Was op de nijverheidstentoonstellingen aanvankelijk een scala aan economische branches vertegenwoordigd, in de tweede helft van de 19^e eeuw gingen sectoren en zelfs afzonderlijke beroepen eigen tentoonstellingen organiseren. Een paar willekeurige voorbeelden hiervan: in 1860 te Amsterdam een tentoonstelling 'van hulpmiddelen voor het onderwijs'¹; 'Tentoonstelling van visscherijgereedschappen' te Amsterdam, in 1861²; de 'Nationale tentoonstelling van Metalen en daaruit vervaardigde Voorwerpen' te 's Gravenhage, in 1863³; in 1869 te Groningen een tentoonstelling 'voor photographiën, natuurself- en kleurendruk'⁴; in 1880 een provinciale tentoonstelling van hout-, marmer- en decoratieschilderwerk, te Tilburg.⁵ De lijst is schier oneindig aan te vullen. Je kunt het zo gek niet bedenken of in de tweede helft van de 19^e eeuw werd er wel een tentoonstelling van georganiseerd. Het tentoonstellingsfenomeen was toen zo populair dat, met het speciaal voor de wereldtentoonstelling in London in 1851 gebouwde Crystal Palace als voorbeeld, in 1864 in Amsterdam het Paleis voor Volksvlijt

werd gerealiseerd. Dit imposante gebouw, dat in 1929 door brand verloren ging, was in het bijzonder bedoeld voor het organiseren van tentoonstellingen. Het merendeel van deze 19^e eeuwse tentoonstellingen beoogde niet uitsluitend het tonen van kennis en kunde, maar ver- toonde ook kenmerken van een wedstrijd en bij de deelnemers bestond mede de intentie deel- name en behaalde resultaten om te zetten in naamsbekendheid en klinkende munt.

Hiervoor zagen we dat de vanuit Zeeland al snel over het hele land verspreide provinciale landbouwtentoonstellingen alras werden uitgebreid met, opnieuw te beginnen in Zeeland, streekgebonden agrarische tentoonstellingen. Na verloop van tijd ontstonden, naast deze allround provinciale en regionale, ook tentoonstellingen gericht op een specifiek onderdeel van de agrarische sector. Deze differentiatie uitte zich, bijvoorbeeld, in afzonderlijke tentoonstellingen voor de tuinbouw en de bloementeel. In dit verband trof mij een lijvig ingezonden stuk in het Provinciaal Dagblad van Noord Brabant en 's Hertogenbossche Stadscourant van 16 augustus 1853. De schrijver, die de 'hoenderfokkerij' een warm hart toedroeg, refereerde aan een in Engeland gehouden pluimveeverkoping en –tentoonstelling, waar, respectievelijk, forse prijzen waren betaald voor en lucratieve premies waren toegekend aan kippen. Opvallend was dat de voor de Engelse tentoonstelling ingeschreven rassen van over de hele wereld afkomstig waren: 'Spaansche hoenders', 'Poolsche hoenders', 'Cochin-China hoenders', 'Maleische hoenders'. Schrijver pleitte er voor om, in navolging van wat in Engeland gebeurde, de hoenderfokkerij op agrarische tentoonstellingen als volwaardige inzendingen te beoordelen en ook gelijkwaardig te laten meedelen in de prijzenpot. Op deze wijze zou de fokkerij van kippen gestimuleerd kunnen worden en de fokkers een beter ren- dement doen genereren.⁶ In het licht van het hierboven beschreven sentiment is het dus niet verwonderlijk dat ook in Nederland specifiek op pluimvee gerichte tentoonstellingen ont- stonden.

De aanduiding 'Vreemd Gevogelte' werd aanvankelijk gebruikt voor aan boerderij pluimvee gerelateerde buitenlandse soorten en rassen.

Zang- sier- en kamervogels op landbouwtentoonstellingen

We zullen ons in het vervolg beperken tot de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden met betrekking tot de agrarische tentoonstellingen, in het bijzonder die waarvoor ook 'pluimge- dierte' kon worden ingezonden. Naast de mogelijkheid de meer gangbare kippen-, duiven-, en eendenrassen in te zenden werd in de vraagprogramma's van de landbouwtentoonstellingen steeds vaker de 'Afdeling' 'Vreemd gevogelte' opgenomen. Afgezien van de aanwezigheid van exotische kippenrassen op Nederlandse landbouwtentoonstellingen intrigeert ons uiter- aard welke vogels voor de tentoonstellingen werden ingezonden in de wedstrijdklasse 'Vreemd gevogelte'. Beperkte zich dit tot 'uitlandsche' hoenderrassen en watervogels of wer- den in deze categorie ook 'uitlandsche' zang- en siervogels ingezonden?

Op de door de Hollandsche Maatschappij van Landbouw georganiseerde tentoonstelling te Den Haag in oktober 1851 won de heer A. van Aken twee 1^e prijzen voor 'de verzameling van

schoone en vreemde vogels'. Helaas werd in de krant niet vermeld welke vogels het betrof.⁷ Zouden we dan, bijvoorbeeld, moeten denken aan de door B.A. baron van Verschuier ingezonden 'eenden van een ander werelddeel, alhier gefokt' die op de in september 1853 te Amsterdam door de Hollandsche Maatschappij van Landbouw georganiseerde 'tentoonstelling van bloemgewassen' te zien waren?⁸ Aanvankelijk werd aan het voor een landbouwtentoonstelling ingezonden 'vreemd gevogelte' de eis gesteld dat er een verband moest zijn met het boerenleven. Het ligt voor de hand te denken aan kippen, ganzen, eenden en duiven, maar dan van een 'uitlandsch' ras. Toen in 1855 poelier G. van Heck uit Dordrecht in het Algemeen Handelsblad adverteerde voor 'vreemd gevogelte' noemde hij specifiek 'Cochin China kippen, Bramah Pootra's, Spaansche en kuifkippen, alsmede Faisanten en Carolina eenden'.⁹ Dit geeft ons een indruk van welke exotische vogels er in de categorie 'Pluimgedierte' op landbouwtentoonstellingen ca. 1850 te zien waren: hoenderachtigen, duiven en 'waterwild' zoals die op de boerderij in Nederland te vinden waren, maar ook 'uitlandsche' soorten en rassen.

Voorwerpen tot Opluistering. f 30 aan T. Swart te Arum voor een tweejarige zwarte Hengst; f 15 aan S. J. Veltman te Nijega voor twee bruine Merriepaarden; f 5 en zilveren medaille aan J. IJ. Galema te Bolsward voor een span Merriën; f 10 aan A. J. Krøl te Bergum voor eene zwartbonte Weidos; loffelijke vermelding voor het span zwarte Paarden van den heer Tuimelaar te Heerenveen; f 2.50 aan H. D. van der Werf te Tjerkwerd voor een zwartbont Stierkalf; f 1 aan R. J. Rijpema te Bolsward voor een Smoushondje; f 2.50 aan D. Molenaar te Tjerkwerd voor Kanarievogels; f 2.50 aan H. M. Brandsma te Ugoklooster voor roommeeters; f 5 aan Kremer & Co. voor onderscheiden voorwerpen; f 2 50 aan mr. D. J. R. Brants te Kondum voor Jagthonden;

Bericht in de 'Leeuwarder Courant' van 14 augustus 1868. De mij oudst bekende mededeling dat kanaries, weliswaar ter opluistering, voor een landbouwtentoonstelling werden ingezonden.

Het is niet verwonderlijk dat het begrip 'vreemd gevogelte' na verloop van tijd door de organisatoren van agrarische tentoonstellingen steeds ruimer werd geïnterpreteerd, te beginnen met het, ter opluistering, toelaten van 'uitlandsche' vogels, die eerder associaties oproepen met onze volières dan met de boerderij. Zo werd op de tentoonstelling van de Friese maatschappij van landbouw in het gewest Bolsward op 5 augustus 1868 een premie van f 2,50 toegekend aan de heer D. Molenaar te Tjerkwerd voor de hem ter opsiering ingezonden 'Kanarievogels'. Het is de door mij oudst gevonden vermelding van de aanwezigheid van kanaries tussen, onder meer, paarden, koeien, varkens, geiten, schapen, landbouwwerktuigen, enz. op een landbouwtentoonstelling.¹⁰ De tentoonstelling ter gelegenheid van het '23e landhuishoudkundig congres' te Kampen, in de zomer van 1869, werd opgeluisterd door 'ééne verzameling van zang- en siervogeltjes van het koninklijk zoölogisch genootschap Natura Artis Magistra te Amsterdam'.¹¹ Voor haar 'ter opluistering' ingezonden 'verzameling siervogels' ontving de in Groningen woonachtige mej. C. von Kolkow een bronzen medaille tijdens de aldaar in juni 1871 gehouden Landbouw-Tentoonstelling.¹²

De vraag was hoe lang het zou duren voordat 'kamervogels' niet alleen 'tot opluistering' voor een landbouwtentoonstelling werden ingeschreven, maar ook konden meedingen naar de uit te

reiken prijzen. Dat was in ieder geval aan de orde tijdens de van 16 tot 19 juli 1873 gehouden tentoonstelling 'van Voorwerpen voor Land- en Tuinbouw, Nijverheid, Vee en Gevogelte' te Wildervank. In de categorie 'Gevogelte' was f 50 prijzengeld beschikbaar voor 'ganzen, eenden, kippen, duiven, zang- en siervogels, enz.'. Tijdens de in april 1880 in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam georganiseerde 'tentoonstelling van tuinbouw-voortbrengselen' stond in een kleine zijzaal 'een fraaie collectie vogels van den heer Eijsten, waaronder eenige kanarievogels, die door het eten van Cayenne-peper een hooge oranje kleur hebben gekregen'.¹³

Naast de boerderijvogels hadden dus in de loop van de jaren '70 ook de zang-, kamer- en volièrevogels een, weliswaar bescheiden, plaats verworven op tentoonstellingen van en voor de agrarische sector.¹⁴ Ze zouden er tot in de 20e eeuw te zien zijn.

Zoologisch-Botanisch Genootschap van acclimatatie

Voor het tentoonstellen van exotisch gevogelte in Nederland is de oprichting van het Zoologisch-Botanisch Genootschap van acclimatatie, mijns inziens, van bijzonder groot belang geweest. In de zomer van 1861 verschenen er in de kranten berichten dat men het initiatief had genomen om een 'Zoologisch-Botanisch Genootschap van acclimatatie' op te richten met als doel in Den Haag een 'Zoologisch-Botanische Tuin' te stichten. Men dacht voor de realisatie van het plan f 150.000 nodig te hebben en sympathisanten werden in de gelegenheid gesteld aandelen te kopen à f 50,00. Wanneer de fondsenwerving naar wens zou verlopen hoopte men in juni 1862 de dierentuin te kunnen openen.¹⁵ Op 14 november 1861 werden de statuten bij koninklijk besluit vastgesteld. Het doel van het genootschap was 'het gewennen en aankweken van dieren en planten, voornamelijk uit Neerlands buitenlandsche bezittingen, tot uitbreiding en veredeling der nuttige inlandsche dieren en planten'. Het doel moest, onder meer, worden bereikt met het verzamelen van levende planten en dieren en het organiseren van tentoonstellingen.¹⁶ Voor het realiseren van de Zoologisch-Botanische Tuin werd het genootschap, na enig gedoe over een locatie in de Scheveningse Bosjes en een deel van het Haagsche Bos, te weten de zogenaamde Koekamp, uiteindelijk in de gelegenheid gesteld een deel van de Benoordenhoutse Polder tussen de latere Jan van Nassaustraat, Zuid Hollandlaan en Koningskade te verwerven. Vanaf 15 juni 1863 was de Zoologisch-Botanische Tuin, in de volksmond beter bekend als de Haagsche Dierentuin, toegankelijk voor publiek.¹⁷

Kon. Zoöl.-Bot. Gen. van Acc. te 's Gravenhage. *Vrij van zegel.*

TENTOONSTELLING VAN PLUIMGEDIERTE,

op ZATURDAG, ZONDAG en MAANDAG, 14, 15 en 16 Sept. 1867.

Te houden op een gedeelte van het terrein van den Zoölogisch-Botanischen Tuin, te 's Gravenhage.

BEZIGTIGING DER TENTOONSTELLING:

ZATURDAG en ZONDAG van 12 tot 5 ure. MAANDAG van 9 tot 4 ure.

➡ Toegang voor den TUIN en de TENTOONSTELLING 35 cents de persoon.

NB. MAANDAG-avond ten 6½ ure Muziekcultvoering en Vuurwerk in den Tuin.

Entrée voor niet-leden 50 cents de persoon.

Advertentie uit de Oprechte Haarlemsche Courant van 14 september 1867 van de eerste Nederlandse pluimveetentoonstelling in de dierentuin te Den Haag. Mogelijk dongen hier ook voor het eerst zang- en siervogels mee naar de prijzen op een pluimveetentoonstelling.

Van 14 t/m 16 september 1867 organiseerde het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in de Zoölogisch Botanische Tuin in Den Haag haar eerste tentoonstelling voor pluimvee. Deze tentoonstelling is memorabel, omdat het heel gebruikelijk was dat ‘pluimgedierte’ werd ingezonden voor een landbouwtentoonstelling en zich op en in hetzelfde complex bevond als paarden, koeien, schapen, geiten, varkens en landbouwwerktuigen, maar er tot dat moment nog geen tentoonstelling was georganiseerd waarvoor uitsluitend gevogelte kon worden ingeschreven.

We veronderstellen dat de drijvende kracht achter dit initiatief de heer R.T. Maitland is geweest. Robert Thomas Maitland (1823-1904) was niet alleen directeur van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap, maar ook actief als keurmeester van pluimvee op landbouwtentoonstellingen. In 1882 verscheen van zijn hand *Het Hoenderboek, Hand- en Standaardboek voor den Hoenderliefhebber*; de eerste Nederlandse publicatie met een beschrijving van ruim dertig pluimveerassen. Van Maitland is ook de opmerking dat het ‘houden van fijne vogelrassen in het algemeen nog als eene onnutte en geldverspillende liefhebberij wordt beschouwd’. Gezien de functie van R.T. Maitland en diens betrokkenheid bij het promoten van de pluimveeliefhebberij, tot nut en genoegen, ligt het voor de hand dat hij de belangrijkste motor was achter de pluimveetentoonstellingen in de Haagsche Dierentuin.¹⁸

Hoboken, B. M.; James Smith, Getuigschr. Smient, F. Baron van Brienens, B. M. Pijlstaart, J. van Hoboken, Getuigschr. Topper-Eend, James Smith, B. M. Roodkop of Tafel-Eend, James Smith, B. M.

L. Kamervogels. Voor de fraaiste verzameling Zang- of Kamervogels, C. F. Müller, 12 stuks, B. M.; J. J. Schippers, Z. M.; J. C. Wigleven, Getuigschrift.

M. Benodigaheden voor Vogelteelt. J. van Zanten en Co., twee Vogelkooijen; drie Papegaaijnkooijen; vier Eijerschouwers; twee

Dagblad voor Zuidholland en 's Gravenhage, 20 september 1868: Fragment van het overzicht van prijswinnaars van de tweede pluimveetentoonstelling van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in de Haagsche Dierentuin. Tot dusver de mij oudst bekende vermelding van prijswinnende eigenaren van zang- en kamervogels op een pluimveetentoonstelling in Nederland.

De namen van de prijswinnaars op de eerste Nederlandse pluimveetentoonstelling in september 1867 werden in de krant vermeld, maar helaas zonder een toevoeging van de prijswinnende vogel(s). Er kon dus niet achterhaald worden of voor deze tentoonstelling, naast de toen gebruikelijke in- en uitheemse rassen van kippen, fazanten, duiven, waterwild, etc., ook sier- en zangvogels waren ingezonden.¹⁹ Die voor absolute zekerheid benodigde informatie is wel beschikbaar van de tweede pluimveetentoonstelling, die van 19 t/m 21 september 1868 door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in 's Gravenhage werd georganiseerd, want het vraagprogramma voor deze tentoonstelling vermeldde ook de groep ‘Kamervogels’. Het is de oudste tentoonstelling die ik tot dusver heb gevonden waarvoor met zekerheid zang- en siervogels konden worden ingezonden, niet ter opluistering, maar ook meedingend naar de prijzen.²⁰ In het Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage van 20 september 1868 stond de uitslag afgedrukt van de aan deze tweede pluimveetentoonstelling verbonden wedstrijd. De lijst met inheemse en exotische boerderijvogels waaraan een prijs was toegekend is gigantisch. De namen en de titulatuur van de prijswinnaars langslappende ontstaat het beeld dat het houden van de meer exclusieve soorten kippen, fazanten, waterwild, etc. vooral een liefhebberij was

van de gegoede stand. Helaas werden van de groep ‘Kamervogels’ alleen de prijswinnaars genoemd en niet de vogels waarmee het resultaat werd bereikt: ‘Voor de fraaiste verzameling Zang- of kamervogels C.F. Müller, 12 stuks, (...), J.J. Schippers, (...), J.C. Wigleven’.²¹ Overigens bestaat de indruk dat op het totaal aan inzendingen het aantal volièrevogels op deze tweede pluimveetentoonstelling uiterst bescheiden is geweest.

Vanaf 1867 werd jaarlijks door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap, in september, in de dierentuin van Den Haag een pluimveetentoonstelling georganiseerd. Meestal werd hieraan in de kranten aandacht besteed, maar een compleet overzicht van prijswinnaars werd zelden verstrekt. Op basis van de in de dagbladen gepubliceerde vraagprogramma’s kunnen we wel concluderen dat het aantal klassen van de groep ‘Kamervogels’ zich uitbreidde en dus, mogen we aannemen, zowel de belangstelling voor het inzenden van zang- en kamervogels voor de pluimveetentoonstellingen in Den Haag, als het ingezonden assortiment langzamerhand groter werd.²²

Over de in september 1880 georganiseerde 14^e tentoonstelling zijn we weer beter geïnformeerd. Volgens de correspondent van het ‘Algemeen Handelsblad’ trok ‘de verzameling zang- en kamervogels, collectiën opgezette vogels en alles wat op de vogelteelt betrekking heeft, door haar buitengemeene pracht dit jaar bijzonder de aandacht’. Wat betreft de prijswinnaars zijn in dit verband vermeldenswaard: ‘W. Korthals uit Rotterdam, (...) 1^e prijs voor eene verzameling papegaaien en parkieten. (...) J. Eysten Hzn., te Amsterdam, (...) uitlandsche zang- en kanarievogels 2^e prijs, verzameling kanarievogels 2^e prijs; fraaie kanarievogels 1^e prijs’.²³

De 17^e tentoonstelling, die eind augustus 1883 werd gehouden, was de laatste pluimveetentoonstelling die door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap conform het in 1867 geïntroduceerde concept werd georganiseerd. Naast de overvloed aan prijzen voor hoeders, duiven en watervogels werden in de categorie ‘kamervogels’ prijzen uitgereikt aan ‘inlandsche’ vogels, ‘uitlandsche’ vogels, ‘kanarievogels’ en ‘papegaaien en parkieten’.²⁴

Algemeen Handelsblad, 28 september 1879. Van meet af aan werd geprobeerd op tentoonstellingen behaalde successen in klinkende munt om te zetten.

Naarmate de opeenvolgende pluimveetentoonstellingen in de ‘Haagsche Dierentuin’ werden georganiseerd lijkt het er op dat de inbreng vanuit de vogelhandel steeds belangrijker werd. Op de in september 1880 georganiseerde tentoonstelling had de heer J. Eysten Hzn. uit Amsterdam diverse prijzen behaald met zijn inzendingen ‘uitlandsche zang- en kanarievogels’. In september 1879 had hij ook al met succes vogels voor de Haagse pluimveetentoonstelling ingezonden en het behaalde resultaat was voor deze Amsterdamse ‘naturalist’ toen een wel-

kome gelegenheid om zijn vogels via een advertentie in het 'Algemeen Handelsblad' aan te prijzen: 'Ontvangen een groote partij uitlandsche vogels, grijze papegaaien, Zingende Hollandsche en Brabantsche kanaries, welke den Prijs behaald hebben op de Tentoonstelling van Pluimvee, 13 september 1879, te 's Gravenhage. Verder alle soorten rashoenders, fasanten, enz.'²⁵ Overigens timmerde de heer J. Eysten Hzn. ca. 1880 met zijn vogels aardig aan de weg, want hij adverteerde regelmatig in dagbladen met o.m. 'Saksische kanarievogels, vanaf f 7,50, en roode en grijze kardinaals'²⁶, Blauwe Papagaaien²⁷, 'Rashoenders en gewone legkippen'²⁸ en 'verder alle soorten In- en Uitlandsche vogels'.²⁹

Het zijn voorbeelden waaruit blijkt dat niet alleen de door de agrarische sector georganiseerde landbouwtentoonstellingen, maar ook de pluimveetentoonstellingen die uitgingen van het Haagse Zoölogisch-Botanisch Genootschap, overigens geheel in de traditie van wat sinds de 18^e eeuw tentoonstellingen kenmerkte, niet alleen evenementen waren voor de vogelliefhebbers, maar er ook belangrijke inzendingen voor rekening kwamen van vogelhandelaren en pseudohobbyisten, toen aangeduid als 'kweekers', die de tentoonstelling zagen als een podium om grotere naamsbekendheid te verwerven en een uitgelezen gelegenheid om hun waar aan de man te brengen. Zelfs met de tentoonstelling in het vooruitzicht werd al geadverteerd met de aankondiging dat pluimvee op de tentoonstelling te zien zou zijn en aldaar gekocht kon worden.³⁰

Advertentie uit Het Nieuws van den Dag, 29 juni 1876. Tentoonstellingen waren in de 19^e eeuw ook 'markt'. Van tevoren werd al geadverteerd dat vogels op de tentoonstelling te koop waren.

Het feit dat de heer J. Eysten Hzn. in 1880 met de door hem ingezonden zangkanaries tot de prijswinnaars behoorde betekent overigens niet dat de jury een oordeel had geveld over de zangkwaliteiten van door hem ingezonden zangkanaries. Het zou tot 1901 duren voordat in Nederland op een vogeltentoonstelling zangkanaries individueel op hun zangkwaliteiten werden beoordeeld.³¹ Tot dat moment had de wedstrijdjury uitsluitend oog voor het uiterlijk en werden dus ook de zangkanaries beoordeeld als ensemble en hoe ze door de inzender aan het publiek werden gepresenteerd. Het is uiteraard wel mogelijk dat de jury de welluidendheid van het zingend gezelschap en de zanglust tijdens de keuring mee liet wegen bij de eindbeoordeling.

De aanwezigheid van handelaren op de pluimveetentoonstelling in de Haagsche Dierentuin was niet altijd mogelijk geweest. Aanvankelijk was in het tentoonstellingsreglement opgenomen dat 'gepatenteerde handelaren in gevogelte' niet aan de tentoonstelling mochten deel-

nemen, zelfs niet door vogels ter opluistering in te zenden. Wel bestond na afloop van de show voor de inzenders de mogelijkheid om de tentoongestelde vogels te verhandelen. In 1869 verscheen in de krant een ingezonden stuk waarin een liefhebber hierover z'n beklag deed. Hij zag graag handelaren op de tentoonstelling, wist zelfs van één dat hij 'eene aanzienlijke hoeveelheid fijne kamervogels tot opluistering' had aangeschaft, maar betreurde dat ze werden geweigerd, omdat het evenement voor de liefhebbers een goede gelegenheid was om nieuwe vogels aan te schaffen.³² De aanwezigheid van een ruime 'verkoopklasse' werd klaarblijkelijk, ook toen al, op prijs gesteld. Ca. 1880 was het embargo voor vogelverkopers kennelijk niet meer van kracht en was de pluimveetentoonstelling in de Haagsche Dierentuin ook een etalage voor handelaren geworden om hun vogels aan te prijzen en van de hand te doen. In dit opzicht hadden de pluimveetentoonstellingen, en later ook de tentoonstellingen voor zang- en volièrevogels, tot in de 20e eeuw ook het karakter van een 'vogelbeurs'. Wedstrijd en vogelverkoop gingen hand in hand.³³

Naast een wedstrijd en een plaats om vogels te verhandelen was de tentoonstelling in de dierentuin uiteraard ook een ontmoetingsplek waar gelijkgezinden elkaar troffen; ervaringen en ideeën werden uitgewisseld en persoonlijke netwerken werden opgebouwd. Het zal geen toeval zijn dat tussen de prijswinnaars op de pluimveetentoonstellingen van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in het begin van de jaren '80 we namen aantreffen die enkele jaren later een rol van betekenis zullen spelen in de besturen van de eerste pluimveeverenigingen Ornithia en Avicultura. Te denken valt dan aan, bijvoorbeeld, de heren W.J.M. de Bas, notaris te 's Gravenhage, voorzitter van Avicultura; J.J. Duyvené de Wit, te Velp, directeur van de Vogel- en Plantentuin te Arnhem, prominent lid van Ornithia en bestuurslid van Avicultura; F.A. Onderwater, te Dubbeldam, bestuurslid van Avicultura; P. Polvliet te Hellevoetsluis, secretaris van Ornithia en bestuurslid van Avicultura; W.A. Weytlandt, te Den Haag, bestuurslid van Avicultura. De heren W.J.M. de Bas, J.J. Duyvené de Wit en W.A. Weytlandt maakten in 1897 ook deel uit van het voorlopig bestuur van de eerste Nederlandse vereniging voor zang- en sierraadvogelkwekers Lusciniæ.³⁴

Zonder dat daarvoor overduidelijke redenen konden worden gevonden werd door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap van 6 t/m 8 september 1884 een tentoonstelling in de Haagsche Dierentuin georganiseerd waarvoor alleen 'Zang- en kamervogels' konden worden ingezonden. Het is de oudste, uitsluitend voor zang- en volièrevogels bedoelde, tentoonstelling die door mij, tot dusver, werd gevonden. De vogels stonden niet opgesteld in het hoofdgebouw, dat in 1893 vervangen zou worden door het zogenaamde 'Moors Paleis', maar in de 'Orangerie'. Zeker vergeleken met wat men in de Haagsche Dierentuin met de tot dan toe gebruikelijke pluimveetentoonstellingen gewend was, werd deze tentoonstelling in de pers omschreven als 'bescheiden' en 'nederig'. Het hoofdbestanddeel van de ingezonden vogels bestond uit kanaries. De hoofdprijs, een door het koninklijk paar toegekende gouden medaille, werd toegewezen aan het Zoölogisch-Botanisch Genootschap. De prijswinnende inzending bestond uit een ter opluistering ingezonden collectie bijzondere vogels uit de nalatenschap van de kort daarvoor overleden prins Alexander van Oranje Nassau (1851-1884). In de uitgebreide lijst met prijswinnaars vormden de met kanaries behaalde resultaten de hoofdmoot: 'Saksische kanarievogels', 'Brabantsche kanarievogels', 'Hollandsche kanarievogels', 'eene verzameling van 12 verschillende kanarievogels', een 'volière met kanarievogels', 'een paar met 5 jongen'. Er was zelfs een inzender uit 'Coblentz', Daniel Reichert, die de bestuursprijs ontving voor 'twee kanaries (geel en grau) Hohlroller'. Eén van de belangrijkste prijzen, een gouden medaille, werd, door de uit Den Haag afkomstige, P. Witsen Elias, behaald met 'eene verzameling van zestig uitlandsche zang- en kamervogels in 40 verschillende soorten'.³⁵

ZANG- EN KAMERVOGELS.

De verzameling, in de oranjerie van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap te 's-Hage, met nog vele andere attributen van vogelteelt, tentoongesteld, wachtte gisteren de bezoekers af. Na half twee uur openbaarde zich dan ook de belangstelling in de vogelliefhebberij, door de aanwezigheid van een vrij groot aantal bezichtigers in de uitgestrekte volière.

De commissie van beoordeeling, saamgesteld uit de heeren A. A. baron Van Bemmelen, directeur der Diergaarde te Rotterdam, voorzitter W. J. M. De Bas te 's-Gravenhage; F. E. Blaauw te Amsterdam; H. H. 'Ter Meer, le préparateur aan 's Rijks Museum te Leiden en W. A. Weijtlandt te 's-Gravenhage, leden, heeft de volgende prijzen of eereblijken toegekend:

Bronzen medaille aan J. Van Zijl te Rotterdam, voor eene verzameling zang- of kanarievogels; br. med. aan E. Huber te 's-Gravenhage, voor een sjs-kanarie in 1884 geteeld, uit vijfje sjs en mannetje kanarie; verguld zilveren medaille aan A. B. Weber te Helder, voor een witte leeuwrik; verg. zilv. med. aan A. Van Zijl, voor eene verzameling uitlandsche zang- of kamervogels van minstens 30 stuks in verschillende soorten; br. med. aan J. Van Zijl, voor een verzameling uitlandsche insectenetende vogels; br. med. aan A. M. L. Van Rijswijk te 's-Gravenhage, voor eene verzameling van 12 verschillende kanarievogels; zilv. med. aan J. W. Verburgt te Utrecht, voor eene verzameling kanarievogels; zilv. med. aan Ferdinand Van Eck te

Gedeelte van een verslag van de, voor zover bekend, oudste tentoonstelling voor uitsluitend zang- en volièrevogels, die van 6 t/m 8 september 1884 in de Haagsche Dierentuin werd gehouden.

Gebeurtenissen op en rondom deze eerste tentoonstelling voor 'Zang- en kamervogels' leidden tot een bestuurscrisis binnen het Zoölogisch-Botanisch Genootschap. Mogelijk waren de ergernissen over de toekenning van de door het koninklijk paar beschikbaar gestelde gouden medaille aan het genootschap voor ter opluistering ingezonden vogels, en ongeregelde heden in de dierentuin tijdens een concert gecombineerd met een optreden van gymnasten, de spreekwoordelijke druppels die de emmer deden overlopen. Het conflict lijkt zich toe te spitsen op het functioneren van de penningmeester en zijn bezuinigingsbeleid waar de overige bestuursleden niet achter konden staan. In ieder geval was wel duidelijk dat de financiële situatie van de dierentuin niet florissant was en dit mogelijk ook mede de reden is geweest dat, in plaats van een grote pluimveetentoonstelling in het hoofdgebouw, in 1884 gekozen was voor een veel kleinere tentoonstelling voor uitsluitend zang- en kamervogels in een bijgebouwtje.³⁶ Het is tekenend dat na deze bestuurscrisis, door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap nog maar één tentoonstelling voor pluimvee in de dierentuin werd georganiseerd. Alleen in 1894 werd nog een internationale tentoonstelling gehouden en opnieuw uitsluitend voor 'zang-, kamer- en volièrevogels'. Afgaande op de lijst met prijswinnaars is dat een gevarieerde ten-

toonstelling geweest, met overigens weinig buitenlandse inbreng. Er waren veel kanaries, in diverse variëteiten, te bezichtigen, maar ook kardinalen, parkieten, papegaaien, kakatoes, 'uitlandsche lijster- en spreeuwachtige vogels', zeldzame duiven-, patrijzen- en kwartelrassen, bijzondere 'inlandsche' vogels zoals bergleeuweriken, baardmezen en een witte merel. In het bijzonder trok de 'zevenkleurige tangara' van Mevr. N. Polvliet-Hooykaas, uit Den Haag, veel bekijks vanwege 'zijn heerlijk schoone kleuren en metaaltinten'. Ook was er een ruime presentatie van allerlei toebehoren en 'randverschijnselen', zoals 'kooi- of kamervolières', een 'doelmatige buitenvolière', 'toestellen om vogels levend te vangen', 'monsters van zaden, kunstvoeder of andere voedingsmiddelen voor vogels', opgezette 'inlandsche' en 'uitlandsche' vogels, vogelboeken en vogelplaten.³⁷

De in augustus 1894 gehouden 'internationale tentoonstelling van zang-, kamer- en volière-vogels' zou de laatste vogeltentoonstelling zijn die door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap werd georganiseerd. De door haar vervulde pioniersrol werd, voor wat betreft het tentoonstellen van zang- en kamervogels, in augustus 1898 overgenomen door de in 1897 opgerichte vogelvereniging Luscinia. Tussen de eerste door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in september 1884 georganiseerde tentoonstelling voor 'Zang- en kamervogels' en de eerste vogeltentoonstelling van de vogelvereniging Luscinia, die van 12 t/m 14 augustus 1898, eveneens in de Haagsche Dierentuin, werd gehouden, stroomde niet alleen heel veel water door de Rijn, maar volgden de ontwikkelingen omtrent de vogelliefhebberij zich in een tamelijk rap tempo op, met als gevolg dat in 1898 het landschap waarin het kweken en tentoonstellen van vogels in Nederland plaatsvond er totaal anders uitzag dan in 1884.

Het Zoölogisch-Botanisch Genootschap organiseerde weliswaar geen vogeltentoonstellingen meer, maar zou nog vele jaren de door haar gestichte Haagsche Dierentuin exploiteren. Het hoofdgebouw in de Zoölogisch-Botanisch Tuin was tot aan de Tweede Wereldoorlog heel vaak de tentoonstellingslocatie van pluimvee-, later kleindierenvereniging, Avicultura. Tijdens de Tweede Wereldoorlog viel het doek voor de Haagsche Dierentuin, die nooit de omvang en uitstraling van de eveneens van oorsprong 19^e eeuwse dierentuinen van Amsterdam en Rotterdam heeft kunnen benaderen en naarmate de 20^e eeuw vorderde zelfs steeds meer verpauperde.³⁸ Het gebied waarin de dierentuin zich bevond werd gedurende de Tweede Wereldoorlog opgenomen in de bouw van de 'Atlantik Wall', in 1943 ontruimd en daarna, in opdracht van de Duitse bezetter, deels gesloopt.³⁹

De opheffing van de Haagsche Dierentuin betekende tevens het einde van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap, dat, met name in de periode 1867-1884 in Nederland een uiterst belangrijke pioniersrol heeft vervuld voor het houden en kweken van pluimvee en kamer-, zang- en volièrevogels als liefhebberij. Op de pluimveetentoonstellingen van het genootschap stond namelijk voor het eerst in Nederland het pluimvee centraal en niet, zoals tot dan toe gebruikelijk op tentoonstellingen waarvoor levende have werd ingezonden, de koeien, paarden, varkens, schapen, enz. Door ruimte te bieden voor de inzending van zang- en kamervogels groeide dit onderdeel van de vogelsport in Nederland langzamerhand in populariteit. Tenslotte waren de pluimveetentoonstellingen in de Haagsche Dierentuin belangrijke ontmoetingsmomenten voor de verspreid over Nederland woonachtige fokkers van met name de exotische hoender- en duivenrassen, watervogels en zang- en volièrevogels. De tijdens deze ontmoetingsmomenten opgebouwde netwerken vormden een gunstige voedingsbodem voor de oprichting van de eerste verenigingen voor pluimveefokkers en volièrevogelkwekers in het begin van de jaren '80.⁴⁰

Slot

Op de sinds de jaren '40 in Nederland georganiseerde landbouwtentoonstellingen verschenen in de jaren '60 de eerste vogels die geen directe binding hadden met een boerderij. Deze zang- en siervogels werden aanvankelijk uitsluitend ter opluistering ingezonden, maar vanaf de jaren '70 dongen de 'kamervogels' ook mee naar de op landbouwtentoonstellingen uit te reiken prijzen.

Naast deelname aan tentoonstellingen uitgaande en bedoeld voor de agrarische sector verschenen er ook zang- en volièrevogels op de pluimveetentoonstellingen van het Haagse Zoölogisch-Botanisch Genootschap. Het genootschap had in Den Haag een dierentuin gerealiseerd en vanaf 1867 werd hier, uitsluitend voor pluimvee, jaarlijks een tentoonstelling georganiseerd, waarvoor in ieder geval in 1868, maar mogelijk al in 1867, 'kamervogels' werden ingezonden.

Omstreeks 1880 waren er dus twee categorieën tentoonstellingen waarvoor zang-, kamer en volièrevogels, zoals kanaries en uit- en inheemse zangvogels, konden worden ingeschreven: tentoonstellingen van en voor de agrarische sector en de pluimveetentoonstellingen van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in Den Haag.

Vooralsnog legde een uiterst bescheiden deel van de Nederlandse pluimveehouders, tot nut en genoegen, zich toe op het houden en fokken van zang-, kamervogels en volièrevogels en werden deze, ook de zangkanaries, op tentoonstellingen uitsluitend beoordeeld op het uiterlijk en in de regel niet individueel, maar als ensemble.

De eerste landelijke pluimveeverenigingen

Tot de jaren '80 van de 19e eeuw kwamen in Nederland de tentoonstellingen waarvoor gevogelte werd ingezonden vooral tot stand door organisaties van en voor de agrarische sector. De enige uitzonderingen hierop vormden de vanaf 1867 door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in Den Haag jaarlijks in september georganiseerde pluimveetentoonstellingen. Hoewel het genootschap eerder was opgericht met het doel in Den Haag een dierentuin te stichten en te exploiteren dan om vogeltentoonstellingen te organiseren fungeerden de pluimveetentoonstellingen in de Haagsche Dierentuin in de jaren '60 en '70 ook als ontmoetingsplek voor de Nederlandse vogelhobbyisten.

Onze Gevederde Vrienden.
Nieuw wekelijksch Tijdschrift voor Vogelliefhebbers, Kweekers en Handelaars.
Prijs f 5.20 per jaargang, franco per post f 6.

Dit Tijdschrift bevat tal van wenken omtrent voeding, behandeling en verpleging van alle soorten van Vogels, zoowel Inlandsche als die uit vreemde werelddeelen.

Het geeft vele practische raadgevingen hoe men de vogels in de gevangenschap kan voortkweken, over de voordeelen welke de vogelkweekerij kan opbrengen, over de geschiktste voedingsmiddelen, nestbouw, in- en verkoop enz.

Het zal eene ware vraagbaak zijn voor allen die de vogels liefhebben en velen voor verlies en schade behoeden.

Voor graanhandelaren, fabrikanten van vogelkooien, vluchten, volières, vogelnesten enz. is dit Tijdschrift het doelmatigst en het meest practisch orgaan om door annonces aan hunne handelsartikelen een groot debiet te verzekeren.

Inhoud van het Proefnummer :

1. Algemeene regelen voor het houden en kweken der meest voorkomende vreemde vogels.
2. Broeien van goudvinken in de gevangenschap.
3. Over de ziekte der vleugels bij duiven.
4. Aan onze lezers.
5. Hoe men goudvinken melodiën leert fluiten.
6. Iets voor het volk.
7. Mededeelingen.
8. Vragen en antwoorden.
9. Advertentiën.

Het Proefnummer wordt op aanvraag door ieder solied Boekhandelaar of door den Uitgever franco toegezonden.

Amsterdam, Damrak 62. **ALLERT DE LANGE.**

Advertentie voor het 'Proefnummer' van het tijdschrift Onze Gevederde Vrienden.

Het Zoölogisch-Botanisch Genootschap was voortgekomen uit en werd bestuurd door een elitair gezelschap. Ook de inzenders van gevogelte op de pluimveetentoonstellingen in de Haagsche Dierentuin kwamen uit de hogere inkomensgroepen. De inzenders van pluimvee op tentoonstellingen van en voor de agrarische sector, met name de houders en fokkers van de meer exclusieve, uitheemse, rassen behoorden, eveneens, voor een groot deel tot de goedgee stand. Zij beschikten over het geld om duurdere rassen te kopen en te huisvesten en de vrije tijd om het houden en fokken van pluimvee als hobby te beoefenen. Deze groep hobbyfokkers uit de maatschappelijke bovenlaag ontmoette elkaar op (internationale) tentoonstellingen en wisselden ervaringen en fokmateriaal uit. Een voor hen in meerdere opzichten belangwekkende tentoonstelling was die in de Haagsche Dierentuin georganiseerd door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap. In de jaren '80 begon de groep van beter gesitueerde vogelliefheb-

bers, beter gezegd: pluimveeliefhebbers, die elkaar, onder meer, in de Haagsche Dierentuin troffen, zich te organiseren. Ze onttrokken zich deels aan het agrarisch milieu van de landbouwtentoonstellingen, waarop hun gevogelte ook te zien was, en begonnen organisaties op te richten om elkaar als heren van stand met dezelfde liefhebberij te ontmoeten en zelf tentoonstellingen voor hun hobbydieren te organiseren. Ballotage, een hoge contributie en voor mensen in loondienst 'onmogelijke' vergadertijden moesten garanderen dat het een select en elitair gezelschap was en bleef.⁴¹

De eerste pluimveevereniging die door de hiervoor beschreven groep werd opgericht was Ornīs, die na een kort bestaan werd opgevolgd door Avicultura. Laatstgenoemde organiseerde vanaf 1886 jaarlijks een grote internationale tentoonstelling. Hoewel in de jaren '80 en '90 diverse verenigingen van en voor houders en fokkers van pluimvee werden opgericht beperkten de vogelliefhebbers zich niet tot deelname aan de door deze verenigingen georganiseerde tentoonstellingen, maar bleef men ook dieren inzenden voor de op de agrarische sector georiënteerde tentoonstellingen. Uiteraard waren dat vooral hoenders, duiven en waterwild, maar ook sier- en kamervogels werden tot in de 20^e eeuw op landbouwtentoonstellingen ingestuurd.⁴²

We moeten ons overigens wel realiseren dat in de periode waarop bovenstaande van toepassing is, de laatste twee decennia van de 19e eeuw, de grootste belangstelling van pluimveefokkers uit de gegoede stand uitging naar het houden en fokken van hoender- en duivenrassen en watervogels. Het houden en kweken van in- en uitheemse zang- en volière- vogels werd slechts door een uiterst kleine minderheid binnen deze groep beoefend. Tekenend hiervoor is hetgeen de heer J.J. Duyvené de Wit in 1900 in het tijdschrift *De Pluimgraaf* schreef: 'Weinigen kennen nog 't genot, dat ons de kleine vogelwereld geeft, en onbekend maakt onbemind!'.⁴³

Advertentie van Onze Gevederde Vrienden als clubblad van Ornīs.

Ornīs - Onze Gevederde Vrienden

Met het door Karl Russ sedert 1872 in Duitsland uitgeven tijdschrift *Die Gefiederte Welt* als inspiratiebron verscheen in september 1881 het proefnummer van *Onze Gevederde Vrienden*, het eerste 'aan ornithologie' gewijd Nederlandstalig tijdschrift.⁴⁴ In het voorjaar van 1883 werd in dit tijdschrift een artikel gepubliceerd waaruit blijkt dat sommige pluimveehouders, -fokkers en – handelaren de koppen bij elkaar hadden gestoken om te komen tot de oprichting van een 'Vereeniging voor liefhebbers en kweekers van pluimgedierte in Nederland'. De vereniging richtte zich op 'liefhebbers en kweekers van hoenders, duiven, eenden, enz. en van zang- en kamervogels'. Het doel van de vereniging werd als volgt omschreven: 'bevordering en aanmoediging van de liefhebberij en het kweken van park- en kamergevogelte; het verstrekken van inlichtingen aan de leden, die hun van nut en voordeel kunnen zijn bij hunne liefhebberij; het verstrekken van goede 'débouchés'⁴⁵ voor de productie der vogel- en hoenderteelt; het verspreiden en algemeen maken der kennis van pluimgedierte van allerlei aard'.

Ze beoogde een landelijke vereniging te zijn met een hoofdafdeling en hoofdbestuur in Amsterdam en provinciale afdelingen met een provinciaal bestuur gevestigd in de hoofdsteden van de provincies. Jaarlijks zou in een van de provinciale hoofdsteden een tentoonstelling worden gehouden, waarbij de locatie door het lot of stemming zou worden bepaald. Aan de tentoonstelling was ook de jaarlijkse algemene ledenvergadering verbonden.⁴⁶

Het in Onze Gevederde Vrienden aangekondigde kreeg op 2 juli 1883 z'n beslag toen in Amsterdam 'Ornis, vereeniging van vogelliefhebbers en handelaars' werd opgericht. Het doel van de vereniging was 'het aanmoedigen en bevorderen der kweekerij van en de liefhebberij voor park- en kamervogels, bescherming onzer nuttige inlandsche vogels, handel in levend en geslacht pluimvee, eieren, levensmiddelen, gereedschappen voor hoenderteelt, enz.'. Op grond van de evenementen die door Ornis zijn georganiseerd mogen we veronderstellen dat de vereniging beoogde een ontmoetingspunt voor pluimveefokkers en –handelaren te zijn en verder voornemens was vogeltentoonstellingen en -verkopingen te organiseren. De jaarlijkse contributie bedroeg f 3,00. In september 1883, twee maanden na de oprichting, telde de vereniging 116 leden. Hoewel gevestigd te Amsterdam woonden de leden van Ornis verspreid over heel Nederland.⁴⁷ Voor zover bekend is Ornis de eerste vogelvereniging van Nederland.⁴⁸ Het verenigingsorgaan van Ornis was 'Onze Gevederde Vrienden, tijdschrift voor vogelliefhebber, -kweekers en –handelaars'.⁴⁹

Tussen het tijdschrift en het bestuur van Ornis bestonden overigens nauwe, zakelijke, banden: de uitgever van Onze Gevederde Vrienden, Allert de Lange, was penningmeester van Ornis⁵⁰ en voorzitter A. Nuyens was hoofdredacteur.⁵¹

Een van de advertenties die in mei en juni 1884 in de kranten werden geplaatst om het publiek op de eerste tentoonstelling van Ornis te attenderen.

De eerste door Ornis georganiseerde internationale tentoonstelling voor pluimgedierte werd van 25 t/m 27 juni 1884 te Amersfoort gehouden. Men had onderdak gevonden in een leegstaand gebouw aan de Westsingel, dat tot kort daarvoor in gebruik was als kazerne. Tegelijkertijd zou in Amersfoort ook het 37^e Landhuishoudkundig Congres plaatsvinden. Dit werd als gevolg van het overlijden van ZKH prins Alexander uitgesteld naar 25 t/m 27 juli 1884. De tentoonstelling van Ornis moest wel doorgaan, omdat buitenlandse inzendingen inmiddels

waren gearriveerd. De door het Congres aan Ornis toegezegde subsidie zou sowieso uitgekeerd worden.

Enige ambitie kan het bestuur van Ornis niet ontzegd worden. Geruime tijd voor de tentoonstelling werd in regionale en landelijk verschijnende kranten geadverteerd. Om de troosteloze entourage, van een tentoonstelling in een verlaten kazerne, te verfraaien verscheen een advertentie met o.a. deze inhoud: 'Het Comité der tentoonstelling, wenshende het terrein van de tentoonstelling door bloemperken, heesters en gewassen op te sieren, noodigt Heeren Bloemisten en Bloemkweekers uit tot deze versiering mede te dingen'. Er waren drie prijzen beschikbaar: een verguld zilveren, een zilveren en een bronzen medaille. Verder zouden tijdens de tentoonstelling voor het gebouw op de Westsingel postduiven losgelaten worden voor een wedvlucht. Deelnemers werden gestimuleerd pluimvee in te sturen door uiterst aantrekkelijke prijzen in het vooruitzicht te stellen: gouden, verguld zilveren, zilveren, verzilverd bronzen en bronzen medailles. Ook kon gekozen worden voor een geldbedrag ter waarde van de gewonnen medaille van respectievelijk f 40,00, f 10,00, f 5,00, f 4,00 of f 3,00. Voor de huisvesting van de tentoonstelling had Ornis dus genoeg moeten nemen met een kazernegebouw dat kort daarvoor buiten gebruik was gesteld. Er moest dus geïmproviseerd worden. De kassa, waar je entreekaartjes kon kopen, was een uitgebroken raam. Om binnen te komen moest je via een draaihek in de hoofdboort. Vervolgens kwam je op 'een plein dat omsloten is door een hoogen muur, waartegen men eenige hokken heeft geplaatst, tijdelijk bewoond door eenden, ganzen en zwanen. De overige dieren stonden opgesteld verdeeld over verschillende ruimtes in het gebouw. Met behulp van een aan de kassa ontvangen 'routekaart' kon je, gaande door de afzonderlijke ruimtes, de tentoonstelling bekijken. Een kritische bezoeker schreef: Wat betreft de wijze van etaleren moet het ons van het hart dat wij die smakeloos vonden. Tot verschoning dient, dat het gebouw zich niet leent tot eene goede en tijdelijke verblijfplaats van kippen en de vraag bij ons opkwam hoe of het mogelijk was dat in die ongezellige donkere hokken zoveele jaren aaneen onze landskinderen gehuisvest waren'. Verhaalt deze bezoeker over slecht verlichte ruimtes; de journalist van het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad klaagde over gebrek aan ventilatie met als gevolg 'den minder aangename geur die in de zalen heerschte; o.a. was in de zaal waar de hoenders waren tentoongesteld de atmosfeer letterlijk ondraaglijk'. De Commissaris van de Koning in de provincie Utrecht was ook uitgenodigd om de tentoonstelling te komen bezichtigen. Met welk gevoel hij na zijn rondgang langs de kooien met duiven en kippen weer in de buitenlucht stapte verhalen de analen niet. Wellicht dat hij toch liever gehoor gaf aan een uitnodiging om een kunsttentoonstelling te bezoeken.

Nederl. Vereeniging van Vogelliefhebbers „ORNIS”.
De Vereeniging »ORNIS« zal in deze maand, op later bekend te maken datum, ten overstaan van eenen Notaris, eene
Openbare Verkoop van Pluimgedierte
houden. Ingevolge genomen besluit, mogen alleen de leden der Vereeniging op deze veiling Dieren ten verkoop inzenden. Zij, die lid der Vereeniging wenschen te worden, worden verzocht zich aan te melden bij den Penningmeester, den Heer ALLERT DE LANGE, Damrak 62, te Amsterdam, bij wien de Statuten kosteloos te bekomen zijn.
De jaarl. contributie bedraagt f 3, benevens f 1 entree.

Een van de activiteiten die door Ornis werd georganiseerd was een openbare verkoping van vogels.

Los van de entourage was de pers unaniem vol lof over de tentoongestelde dieren en de organisatie; het bestuur moest tenslotte ook genoegen nemen met de onmogelijkheden van het gebouw. Afgaande op de verslagen in de kranten was er uit binnen- en buitenland een gevarieerde collectie pluimvee ingezonden: een ruime sortering aan verschillende rassen hoenders, duiven, fazanten, kalkoenen, eenden en ganzen. Er was zelfs 'een paar Russische konijnen' aanwezig. Op de afdeling zang- en kamervogels werd de aandacht getrokken door een inzending van '60 Saksische kanarievogels' door de heer J.W. Verburg uit Utrecht. Hij behaalde met zijn inzending een 2^e prijs. Een 2^e prijs werd ook toegekend aan de heer A.M. van Haagen, eveneens uit Utrecht, voor zijn collectie parkieten.

Tijdens de tentoonstelling werd op woensdag 25 juni om 15.00 u. een algemene ledenvergadering gehouden, waarop vijftien leden aanwezig waren. Penningmeester Allert de Lange deed ook verslag van het eerste verenigingsjaar. Na de oprichting van de vereniging steeg het aantal leden in augustus 1883 tot 118, maar daarna daalde het ledenbestand tot de actuele stand van 90. Het boekjaar kon met een voordelig saldo van f 134,52 afgelopen worden, maar daarin waren de kosten en baten van de tentoonstelling nog niet verwerkt. Er ontspon zich een discussie over de eventuele volgende tentoonstelling, Het bestuur zag graag een samenwerking met een andere organisatie, zodat de kosten van de locatie, met een mogelijke subsidie van de partner, binnen de perken kon blijven. Uit de zaal werd geopperd dat, wanneer de vereniging op eigen benen wilde staan, ze ook zelf een tentoonstelling zou moeten kunnen organiseren. Besloten werd in april 1885 weer een tentoonstelling te plannen en daarvoor een locatie in Amsterdam te zoeken.⁵²

Die tweede tentoonstelling van Ornis in april 1885 te Amsterdam is er nooit gekomen. De reden is onbekend, maar de veronderstelling ligt voor de hand dat de stand van de kas dit niet toeliet en/of geen geschikte partner kon worden gevonden onder wiens vleugels Ornis een tentoonstelling kon organiseren. Dit neemt niet weg dat leden van Ornis hun dieren voor andere tentoonstellingen inschreven. Zo waren in de zomer van 1885 de heren P. Polvliet uit Hellevoetsluis en H. Coert, notaris te Molenaarsgraaf, respectievelijk secretaris en prominent lid van Ornis, met hun gevogelte aanwezig op de internationale pluimveetentoonstelling te Kopenhagen.⁵³

Ned. Vereeniging „Ornis”.

W. G. KLEMAN & VAN DER LINDEN zullen,
ten overstaan van den Notaris J. PALING LZN.,
op **Maandag 15 September 1884**, te *Elf* uren, in het Verkooplokaal
HIPPOS, aan de Keizersgracht bij de Leliegracht, presentereen te Ver-
kopen: Eene belangrijke verzameling

**Pluimgedierte
en buitenlandsche Kamervogels.**

Zijnde alles **Zondag te voren** van 12—3 uren te bezichtigen.
NB. In deze Verkoop kan niets worden bijgevoegd.

De eerste en enige door Ornis georganiseerde 'vogelbeurs' vond plaats op 15 september 1884. Het zou de laatste door Ornis georganiseerde activiteit met 'pluimgedierte' zijn.

Tweeënehalve maand na de eerste tentoonstelling, op 15 september 1884, organiseerde Ornis in verkooplokaal Hippos, Keizersgracht 127 te Amsterdam, ten overstaan van een notaris, een 'openbare verkoping' van 'pluimgedierte en buitenlandsche Kamervogels'. Daags

voor de verkoping was er een kijkdag, waaruit bleek dat door de leden ruim 200 'hoenders, fazanten, pauwen, kalkoenen, parelhoenders, eenden, ganzen en kamervogels', waaronder 'van de fraaiste rassen' te koop werden aangeboden. Omdat Ornis een vereniging was van 'vogelliefhebbers en handelaren' mogen we aannemen dat op de 'verkoping' ook vogels van vogelhandelaren te koop stonden.⁵⁴ Mogelijk is dit de eerste in Nederland door een vogelvereniging georganiseerde 'vogelbeurs'.

Zoals het een herenclub, die een herenclub wil blijven, betaamt werd op 16 september 1885, op woensdagmiddag, een onmogelijk tijdstip voor mensen in loondienst, de derde algemene jaarvergadering van Ornis in Krasnapolsky, in Amsterdam, gehouden. Het was de eerste algemene ledenvergadering sedert die van 25 juni 1884 in Amersfoort. Het lijkt er op dat het een tumultueuze bijeenkomst is geweest. Behalve het uitreiken van de op de tentoonstelling in juni 1884 gewonnen, door de Antwerpenaar P. Baetens gesneden, erepenningen werd het voorgenomen programma, met, onder meer, op de agenda de verkiezing van een nieuw bestuur en de in 1886 te houden tentoonstelling, niet afgewerkt. De vergadering werd verdaagd naar een later tijdstip. Welke gebeurtenissen tot grieven onder de leden hadden geleid is onbekend, maar in ieder geval ging er eerst een commissie aan de slag om het verenigingsreglement te herzien. De commissie bestond uit voorzitter A. Nuyens en verder de heren H. Coert en J.J. Duyvené de Wit.⁵⁵

Met de instelling van de 'reglementcommissie' waren de problemen niet opgelost. In het najaar van 1885 groeide binnen Ornis de ergernis over hoe het bestuur haar taken uitvoerde en in februari 1886 kwam een aantal dissidenten, waaronder voornoemde H. Coert en J.J. Duyvené de Wit, bestuurslid van de 'Vogel- en Plantentuin' te Arnhem, bij elkaar met als doel zich van Ornis af te scheiden. Ze noemden hun nieuwe vereniging Avicultura. Kennelijk is men 'en masse' van de ene vereniging overgestapt naar de andere, want in april 1886 behoorde Ornis tot het verleden en verdween vervolgens geruisloos in de vergetelheid.⁵⁶

Het cluborgaan van Ornis, Onze Gevederde Vrienden, was trouwens sinds het voorjaar van 1885 al niet meer uitgegeven.⁵⁷ Overigens verscheen, met de heer A. Nuyens als redacteur, in het voorjaar van 1893 het eerste nummer van een nieuw tijdschrift voor de vogelliefhebberij: Onze Gevleugelde Vrienden; niet te verwarren met Onze Gevederde Vrienden, dat in het begin van de jaren '80 verscheen en waarvan de heer A. Nuyens eveneens redacteur was. Uitgever van het nieuwe tijdschrift was K. Groot Hzn. te Nieuwe Niedorp (N-H).⁵⁸

Avicultura

Avicultura werd op 1 februari 1886 opgericht door enkele dissidente leden van Ornis. Zij waren bijeengekomen in hotel De Liggende Os, te Utrecht. In de Nederlandsche Staatscourant van 1 april 1887 werden de op 22 januari 1887 bij Koninklijk Besluit goedgekeurde statuten van de 'Nederlandsche Vereeniging Avicultura' gepubliceerd. Daaruit blijkt dat de vereniging zich ten doel stelde 'door het houden van tentoonstellingen en het uitgeven van een weekblad en andere geschriften, de belangstelling op te wekken voor de teelt van pluimgedierte uit een oogpunt van zowel nut als van genoegen'. Als vestigingsplaats was gekozen voor Utrecht en de oprichtingsdatum werd, met terugwerkende kracht, gesteld op 1 januari 1886. Opmerkelijk is de statutair vastgelegde organisatiestructuur: Avicultura beoogde een landelijke vereniging te zijn met provinciale onderafdelingen. Op dit punt kopieerde Avicultura dus de opzet van de organisatiestructuur van haar voorganger Ornis. Ornis had niet de tijd en gelegenheid gekregen om onderafdelingen te stichten, evenzo was er bij de oprichting van Avicultura, vooralsnog, uitsluitend sprake van de landelijke vereniging en een hoofdbestuur.⁵⁹ Ook Avicultura is het overigens niet gelukt zo'n landelijk netwerk van provinciale onderafdelingen op te zetten. Weliswaar was er in het voorjaar van 1889 sprake van een 'Noord- en Zuid-Hollandsche onderafdeeling der Ned. Vereeniging Avicultura', maar daar is het, voor

zover nu bekend, bij gebleven, sterker van deze ‘onderafdeeling’ werd verder niets meer vernomen.⁶⁰ Wel werden vanaf de jaren ’90 in den lande provinciale en streekgebonden pluimveeverenigingen opgericht, maar die stonden organisatorisch los van Avicultura. Tussen de toenmalige pluimveeverenigingen bestond overigens een goede verstandhouding, hetgeen blijkt uit de sponsoring van elkaars tentoonstellingen met prijzengeld, ereprijzen, medailles en/of hand- en spandiensten.⁶¹

Vanwege de vereeniging Agricultura, zal op 16, 17 en 18 dezer in den vogel- en plantentuin te Arnhem eene tentoonstelling van pluimgedierte gehouden worden.

Voor de aankondiging van de eerste tentoonstelling van Avicultura werd in de kranten nog weinig ruimte gereserveerd. Zelfs de naam van de vereniging was nog zo onbekend dat Avicultura werd verbasterd tot Agricultura.

De jaarlijkse contributie van Avicultura bedroeg f 7,50, ongeveer het toenmalig weekloon van een ongeschoold arbeider, waarvoor men niet alleen gratis toegang had tot de tentoonstellingen, maar ook wekelijks het tijdschrift Floralia kreeg toegestuurd, met daarin opgenomen het verenigingsorgaan van Avicultura. Met een dergelijk bedrag als jaarlijkse contributie is het ook niet zo vreemd dat Avicultura vanaf de oprichting lange tijd een vereniging was voor personen uit de gegoede stand. Op een uit 1894 daterende ledenlijst is soms persoonlijke informatie over desbetreffend lid vermeld. Tot de toenmalige leden behoorden, onder meer, drie burgemeesters, twee schoolhoofden, één stationschef, twee pastoors, twee notarissen, twaalf leden met een adellijke titel, eveneens twaalf leden met een universitaire graad. Ook aan de hand van de woonadressen, bijv. de namen van de villa’s, valt op te maken dat je als lid van Avicultura in een elitair gezelschap verkeerde.⁶²

**NEDERLANDSCHE VEREENIGING:
Avicultura.**
Groote publieke Najaarsverkoop-
ping van Pluimgedierte op **Maan-
dag 27 Sept. 1888.** ten Huize
van den Heer F. J. SMIT, Buitelust,
Maliebaan te Utrecht, bestaande in
Hoenders, Eenden, Duiven, klein
gevogelte, enz. enz.
Te zien: Zaterdag 25 September,
van 10—4, tegen f —.50, en Zon-
dag 26 September, van 10—6, tegen
f —.25 entrée per persoon. (4838)

In navolging van Ornis organiseerde ook Avicultura een vogelverkoop en nog wel in het eerste verenigingsjaar. Omdat de tentoonstellingen van Avicultura zich alras ook tot een ‘vogelmarkt’ ontwikkelden was het organiseren van aparte vogelverkopingen overbodig geworden. We nemen aan dat dit de reden is waarom de afzonderlijke ‘verkoop’ een eenmalige gebeurtenis is gebleven.

De nieuwe vereniging presenteerde zich in de geschreven pers aanvankelijk als ‘Nederlandse vereeniging voor vogelliefhebbers’. Eén van eerste activiteiten van Avicultura was de uitgifte van een tijdschrift.⁶³ In Het Nieuws van den Dag van 8 maart 1886 verscheen een advertentie voor ‘Vogelliefhebbers en hoenderfokkers’, waarin de eerste editie van het orgaan van Avicultura werd aangekondigd. Het tijdschrift werd uitgegeven door W. van Gorcum te Assen en was toegevoegd aan het weekblad *Floralia*.⁶⁴

Kort daarop, van 16 t/m 18 april 1886, organiseerde Avicultura haar eerst internationale tentoonstelling voor pluimvee in de Vogel- en Plantentuin te Arnhem. De keuze voor Arnhem hield verband met het feit dat de heer J.J. Duyvené de Wit bestuurslid was van de Vogel- en Plantentuin en door zijn bemoeienis deze locatie voor Avicultura gratis beschikbaar was.⁶⁵ Er waren 160 inzendingen van verspreid over Nederland woonachtige deelnemers. In de summier berichtgeving in de kranten was sprake van een tentoonstelling voor pluimvee, eenden en ganzen, enz. en werden vooral inzenders met kippen en een enkele liefhebber met kalkoenen, eenden en ganzen als prijswinnaar vermeld.⁶⁶

In het oprichtingsjaar organiseerde Avicultura op 27 september 1886, te Utrecht ook nog een ‘Groote publieke najaarsverkoop van Pluimgedierte’ in de buitenplaats Buitenlust aan de Maliebaan, een ‘Localiteit en Tuin bijzonder ingericht tot het houden van Diner’s, Souper’s, Vergaderingen, Partijen, Concerten, enz.’.⁶⁷ Op 25 en 26 september 1886 was men in de gelegenheid voor respectievelijk 50 en 25 cent de te verkopen ‘Hoenders, Eenden, Duiven, klein gevogelte, enz., enz.’ te bekijken, waardoor de ‘verkoop’ ook een beetje het karakter van een tentoonstelling kreeg.⁶⁸

In Buitenlust, aan de Maliebaan te Utrecht, organiseerde Avicultura, in navolging van Ornis, in september 1886 een openbare vogelverkoop.

Al we de statuten van Avicultura en de in het eerste verenigingsjaar georganiseerde activiteiten de revue laten passeren blijkt dat met de uitgifte van een clubblad, het organiseren van een tentoonstelling en een vogelbeurs, er weinig verschil te ontdekken valt tussen de programmering van Avicultura en die van de vereniging Ornis, waaruit ze was voortgekomen en wier plaats ze had ingenomen. Ook wat betreft de voorgenomen organisatiestructuur was Avicultura een kopie van Ornis. Later zou blijken dat Avicultura het voornemen van Ornis om jaar-

lijks verspreid over Nederland een internationale tentoonstelling te organiseren ook zou kopiëren. Het enige opmerkelijke verschil tussen beide verenigingen was de ondergeschikte positie van de vogelhandel in de statuten van Avicultura, terwijl Ornis zich ook presenteerde als een vereniging voor pluimveehandelaars en poeliers. Met veelal ook dezelfde prominente leden, waaronder de heren H. Coert, J.J. Duyvené de Wit en P. Polvliet,⁶⁹ was Avicultura dus grotendeels een voortzetting van Ornis onder een andere naam. Men zou zelfs kunnen stellen dat na een paleisrevolutie, waarvan, onder meer, voorzitter A. Nuyens en penningmeester Allert de Lange het slachtoffer waren geworden, Ornis onder de naam Avicultura een doorstart had gemaakt. Als we een vermoeden uitspreken welk conflict heeft geleid tot de breuk in Ornis en de oprichting van Avicultura dan lijkt het functioneren van de uitgever en hoofdredacteur van het tijdschrift Onze Gevederde Vrienden, respectievelijk de heren de Lange en Nuyens, daarin geen onbelangrijke factor te zijn geweest.

Haar tweede internationale tentoonstelling organiseerde Avicultura wederom in de Vogel- en Plantentuin te Arnhem, van 18 t/m 20 maart 1887. Opmerkelijk is het aantal deelnemers uit België, Duitsland en Engeland op de tentoonstelling van deze nog prille vereniging.⁷⁰ In juni 1887 besloot het hoofdbestuur dat jaar, bij voldoende belangstelling, een tweede tentoonstelling te organiseren en wel op 10 en 11 september 1887 in sociëteit Harmonie te Rotterdam.⁷¹ Uiteindelijk zou de tentoonstelling plaatsvinden op zaterdag en zondag 1 en 2 oktober 1887 in de tot de sociëteit Harmonie behorende Doelen. In de aankondigingen in de pers werd de lezers het volgende voorgehouden: 'Vele bekende groote kweekers en liefhebbers stellen zich voor, eene keur van pluimgedierte in te zenden, zoals daar ter stede nog zelden gezien is. Niet alleen zullen hoenders, watervogels en duiven in grooten getale vertegenwoordigd zijn, doch ook fraaie collecties binnen- en buitenlandsche zangvogeltjes, de liefelingen van het groote publiek, inzonderheid der dames, zullen er ongetwijfeld niet het minst de aandacht trekken'.⁷² Voor de, de te Utrecht in september 1886 georganiseerde, kijkdagen en verkoopdag ook als tentoonstelling meegerekend, vierde tentoonstelling van Avicultura te Rotterdam werden '100 nummers hoenders, 75 paar duiven, 40 paar watervogels en verscheidene collectiën buitenlandsche zang- en kamervogels, benevens papagaaien' ingezonden.⁷³

Nederl. Vereeniging „AVICULTURA”.
Beschermheer: Z. M. de KONING.

Tweede Groote
INTERNATIONALE TENTOONSTELLING
 VAN
Pluimgedierte enz.
 in de PLANTEN- en VOGELTUIN te Arnhem,
 op 18, 19 en 20 MAART 1887.

TOEGANGSPRIJZEN: Vrijdag van 1-5 uur f 0,75. Zaterdag van 9-5 uur f 0,49. Zondag van 9-5 uur f 0,25.

Voor de tweede tentoonstelling van Avicultura werd al uitgebreider geadverteerd dan voor de eerste.

De verslaggeving over deze te Rotterdam gehouden tentoonstelling levert ons het bewijs dat, evenals in Ornithologie het geval was geweest, ook van meet af aan voor de tentoonstellingen van Avicultura, kamer- en volièrevogels werden ingezonden en Avicultura dus een vereniging was voor pluimveefokkers in de ruimst mogelijke betekenis van het woord. Opmerkelijk is de ondertoon in de verslaggeving waaruit blijkt dat toen de zang- en kamervogels zich meer in de belangstelling van de dames mochten verheugen dan in die van de mannen. We komen hier later op terug wanneer we op zoek gaan naar oorzaken voor het in Nederland relatief laat, zeker in vergelijking tot de ons omringende landen, ontstaan van (volière)vogelverenigingen en -tentoonstellingen.

Aankondiging van de derde internationale tentoonstelling van Avicultura.

De derde internationale tentoonstelling van Avicultura, de vijfde in totaal, werd van 22 t/m 24 juni 1888 georganiseerd in Den Haag, in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.⁷⁴ Een bijzondere attractie op deze tentoonstelling was 'eene broedmachine in volle werking, waarin men de geboorte van het kuiken in hare verschillende perioden kan waarnemen'. Verder had de Haagse postduivenclub De Ooievaar op de tentoonstelling een 'smaakvolle' afdeling ingericht met 'harer beste reizigers'. Kijkend naar de prijswinnaars dan was er, naast de traditionele overvloed aan hoenders en duiven, ook een opmerkelijk aantal sier- en kamervogels te zien. Zo wonnen de in Rotterdam woonachtige A. van Zijl en Hagenaar P. van Driel respectievelijk een 1^e en een 2^e prijs met 'eene verzameling in- en uitlandsche zang- en kamervogels'. A. van Zijl won tevens een 2e prijs met zijn 'papegaaien en parkieten', terwijl P. van Driel een 1e prijs behaalde met '40 paar grasparkieten'; De te Den Haag woonachtige J.C.O.F. van Eck behaalde een 1e prijs met 'eene kooi met kanariëvogels, een volière met kanariëvogels broed 1888' en J. Dollekamp een 2e prijs met een kooi groote kanaries'. De uit Tholen afkomstige mr. J.H.L. van Buren behaalde een 2e prijs met 4 bastaardputters, 'geboren uit man-putter en wijfjes-kanarie'.⁷⁵

Het overzicht van de prijswinnaars ligt ook een tipje op van de sluier over hoe in de jaren '80 de volièrevogels op pluimveetentoonstellingen werden beoordeeld. De kippen, duiven, eenden, enz. werden ingezonden, beoordeeld en als zodanig ook vermeld in de catalogus, per 'nummer'. Een 'nummer' omvatte minstens twee vogels, vaak meer, zeker wanneer het de wedstrijdcategory 'Kamervogels' betrof. Zang- en kamervogels werden dus in de regel niet ingezonden als individu, maar als ensemble. Dat kon een kooi, maar ook een vlucht of volière zijn met meerdere vogels. De jury beoordeelde toen niet de individuele vogel, ieder voor zich, maar als combinatie in de kooi of als configuratie waarin de vogels gepresenteerd werden. De inzenders, van met name de zang- en siervogels, probeerden daarom kooi(en) én vogels op een zo aantrekkelijke mogelijke wijze aan het publiek te tonen.⁷⁶

De vierde internationale tentoonstelling van Avicultura werd van 29 t/m 31 maart 1889 te Leeuwarden, in De Harmonie, gehouden. Voor Friesland betrof het een bijzondere gebeurtenis: Het was 'eene verzameling van pluimgedierte, die met recht even prachtig als zeldzaam mag worden genoemd en in het Noorden nog nooit is aanschouwd'. Voor de tentoonstelling werden in totaal 450 nummers ingeschreven: o.m. 200 'nummers' hoeders, 130 no.'s duiven

en 100 no.'s eenden. Omdat een wedstrijdnummer uit minstens twee vogels bestond was het totaal aan vogels op de tentoonstelling een veelvoud van het aantal 'nummers'.⁷⁷ De kamervogels lijken in Leeuwarden beduidend minder vertegenwoordigd te zijn geweest dan het jaar daarvoor in Den Haag. Er waren prijzen voor de heer J.A. Op de Macks uit Velp en W. Korthals jr. uit Rotterdam met kanaries; de heer Korthals won ook een prijs met de door hem ingezonden papegaaien en parkieten en daar bleef het bij. De tentoonstelling had gedurende de openingsdagen ca. 3500 betalende bezoekers. Op de eerste dag, 29 maart, kostte een entreekaartje 75 cent. Toen werden er maar 300 verkocht; op 30 maart was de entree 50 cent, hetgeen in 500 betalende bezoekers resulteerde. De beste kaartverkoop was op 31 maart: Er werden 2600 toegangskaarten verkocht, maar toen was de entree ook 25 cent. Met de differentiatie in entreprijzen ontstond er ook onderscheid in publiek. De tentoonstellingsruimte werd op vrijdag in beslag genomen door de heren van stand, terwijl op zondag meer de gewone burgerij tussen de kooien liep. Gezien de entreprijzen schitterde 'de werkende man' uiteraard door afwezigheid.⁷⁸

De heer J.A. Op de Macks uit Velp probeerde een slaatje te slaan uit zijn successen op de Avicultura tentoonstelling in Leeuwarden, in 1889.

Prijswinnaar J.A. Op de Macks, uit Velp, was een zogenaamde 'kweker'. Deze aanduiding betekende dat hij niet alleen vogels had als liefhebberij, maar met het broeden en de verkoop van vogels een (neven)inkomen verwierf. Zijn kwekerij had zelfs een naam: 'Kanarieveredeling'. Voor de heer Op de Macks was z'n succes in Leeuwarden een goede gelegenheid om in advertenties, en refererend aan het in Leeuwarden behaalde resultaat, zijn zangkanaries te koop aan te bieden. Voor prima zangvogels (Harzer ras) vroeg hij f 10,00; voor zo'n man aangevuld met pop en broedkooi betaalde men f 15,00 en voor een tweejarige man f 5,00.⁷⁹ Wanneer we ons realiseren dat het dagloon van een geschoold industriearbeider toen ca. f 1,30 bedroeg lag voor de arbeidende klasse het houden en kweken van kanaries, laat staan de meer exclusievere exotische vogels, ver boven haar financiële mogelijkheden. Dat was eigenlijk altijd al zo geweest en zou pas in de eerste decennia van de 20^e eeuw veranderen,

toen het mogelijk werd met het kweken van kanaries een neveninkomen te verwerven en hierdoor ook de minder draagkrachtigen zangvogels konden houden en kweken.⁸⁰

Aankondiging van de te Groningen georganiseerde zesde internationale tentoonstelling van Avicultura.

Voor de vijfde internationale tentoonstelling trok Avicultura naar beneden de rivieren, naar Den Bosch, waar het evenement plaatsvond van 24 t/m 26 januari 1890 in Gebouw der Liedertafel, Oefening en Uitspanning. Wat betreft het verslag van deze tentoonstelling in de krant beperkt het overzicht van de prijswinnaars met betrekking tot de kamervogels zich tot de vermelding van de 3^e prijs voor een ‘verzameling kanarievogels’, van J.A.W. Suys uit Den Bosch.⁸¹

In 1891 trok Avicultura naar het hoge noorden om in de Korenbeurs te Groningen haar zesde internationale tentoonstelling te organiseren.

Op 3 januari 1891 kwam in de Gemeenteraad van Groningen een brief van Avicultura aan de orde met een verzoek van 4 t/m 9 maart 1891 de Korenbeurs in Groningen te mogen huren voor het organiseren van haar zesde internationale pluimveetentoonstelling. Waarschijnlijk vanwege het gebruik van de Korenbeurs door anderen op dat moment werd door B&W van Groningen Avicultura wel in de gelegenheid gesteld de tentoonstelling eind mei te organiseren.⁸² De tentoonstelling in de Korenbeurs was van 29 t/m 31 mei 1891 open voor publiek.⁸³ Ook voor deze tentoonstelling bestonden de meeste inzendingen uit hoenders, duiven en watervogels. Er werden in totaal 426 wedstrijdnummers ingeschreven, bestaande uit 3 no.'s kalkoenen, 247 no.'s hoenders, 54 no.'s eenden, 11 no.'s ganzen en 1 no. zwanen. Verder werden er 104 no.'s duiven ingezonden, terwijl in de krant over het aantal sier- en kamervogels geen opgave werd vermeld.

Aankondiging van de zevende internationale tentoonstelling van Avicultura te Nijmegen met de namen van alle 'kopstukken'.

Een en ander bevestigt de indruk, die al vanaf de eerste tentoonstelling in 1886 wordt gewekt, namelijk dat het aandeel zang- en kamervogels op de pluimveetentoonstellingen van Avicultura uitermate bescheiden was. Dit blijkt eens te meer uit het vraagprogramma voor de zevende tentoonstelling te Nijmegen waar de kamervogels waren ondergebracht in een vorm van

een categorie 'overigen': 'Afdeling V: Inlandsche vogels, opgezette vogels, uitlandsche vogels en voorwerpen en gereedschappen ten dienste der vogelteelt'. In Groningen werd in de wedstrijdcategory, waartoe ook de kamervogels behoorden, twee prijzen uitgereikt, nl. een verguld zilveren en een zilveren medaille voor een verzameling kamervogels en een collectie opgezette vogels. Beide inzending waren afkomstig van de Groningse Vereeniging van Vogelvrienden Ornis.⁸⁴

Malversaties op vogeltentoonstellingen lijken van alle tijden te zijn. Ook in Groningen was het kennelijk raak geweest, want op de daags na de sluiting van de tentoonstelling gehouden algemene ledenvergadering van Avicultura werd besloten 'dat in het vervolg de eigenaars van vogels met vervalschte of uitgetrokken veeren aan de jury zullen worden bekendgemaakt en buiten mededinging blijven'. Overigens werd op dezelfde vergadering besloten voor de volgende tentoonstelling weer naar Nijmegen te gaan.⁸⁵

Deze zevende internationale pluimveetentoonstelling werd van 11 t/m 13 maart 1892 gehouden in de grote zaal van het Sociëteitsgebouw De Vereniging, te Nijmegen. Door 92 deelnemers werden 677 'nummers' ingezonden. Deze bestonden, onder meer, uit 436 nummers hoenders, 57 nummers watervogels en 161 nummers duiven. Hoewel er in de krant geen melding werd gemaakt van het aantal 'nummers' sier- en kamervogels waren die, gezien de prijswinnaars, wel degelijk aanwezig.⁸⁶ De prijswinnaars van 'Afdeling V' waren: J. Nannings uit Nijmegen voor de fraaiste verzameling inlandsche vogels, W.J.M. de Bas, notaris te Den Haag en voorzitter van Avicultura, behaalde de prijs voor de fraaiste verzameling kanarievogels; verder was er een prijs voor de heer L Zick uit Nijmegen voor zijn inzending van '80 Saksisch Holl. roller'.⁸⁷

Een jurylid aan het werk op de negende internationale tentoonstelling van Avicultura op 2 t/m 4 februari 1894 in de 'Doele' te Rotterdam: 'Juryleden, welke een verbazende kennis van vogeleigenaardigheden wordt daarvoor geëischt. En alsof zij zich zelve dat volstrekt niet bewust zijn, zoo kalm wandelen zij voor de hokken, onderwerpen elk dier aan een kritische beschouwing en schrijven dan den uitslag van die beschouwing met een paar woorden in hun boekje neer'.

Na Nijmegen in het oosten werd door Avicultura voor 1893 weer een locatie in West-Nederland gekozen: Kunstmin in Dordrecht, waar van 3 t/m 5 maart 1893 de achtste internationale pluimveetentoonstelling werd gehouden.

De tentoonstellingen van Avicultura werden naarmate de jaren '90 vorderden steeds groter. Voor de tentoonstelling in Dordrecht werden maar liefst 1000 'nummers' ingeschreven.⁸⁸ De heer Op de Macks, van voornoemde 'kwekerij' 'Kanarievereedeling' te Velp, behaalde met zijn kanaries twee eerste prijzen 'voor schoon gezang en voor de fraaiste collectie'. In de Vlaardingsche Courant viel hieromtrent het volgende te lezen: 'In een der kleedkamers van 'Kunstmin' bevond zich (...) eene schitterende collectie van 60 uitstekende zangers van den heer Op de Macks, welke dat vertrek met hunne welluidende rollers en trillers vervulden. Geen schel en oorverdovend gejubel, dat horen en spreken belet, maar een zacht en teeder geluid als dat van den nachtegaal, - zoodat het verblijf in de expositiezaal geen kwelling was, maar een genot'.⁸⁹

Het jaar daaropvolgend was de tentoonstelling weer gehuisvest in Rotterdam, in de 'Doele' van Sociëteit Harmonie, en wel van 2 t/m 4 februari 1894.⁹⁰ De gemeenteraad van Rotterdam verstrekke voor de organisatie van dit evenement aan Avicultura een subsidie van f 300,00.⁹¹ Ook deze negende internationale tentoonstelling was weer groter dan de vorige, met 1557 inzending van 132 deelnemers. De 1557 inzendingen, bestaande uit, onder meer, 1500 paren, waren dus goed voor ruim 3000 dieren.⁹² Een verguld zilveren medaille voor de 'fraaiste collectie siervogels' werd toegekend aan de heer A. Sutherland uit Rotterdam. Diens vader, poelier August Sutherland Jzn., had een collectie 'prachtig mooi versch geslacht' gevogelte voor de tentoonstelling ingezonden, die, tot ongenoegen van de heer Sutherland, in de krant werd omschreven als 'lijken met omgedraaide nekken'.⁹³ De heer Leon Verschueren uit 'Heithuizen' won de tweede prijs in de categorie 'fraaiste verzameling kanarievogels'.⁹⁴

Voor haar tiende internationale pluimveetentoonstelling, die van 22 t/m 24 februari 1895 voor het publiek was geopend, huurde Avicultura de concertzaal van dierentuin Artis aan de Plantage Kerklaan, te Amsterdam. De jury was internationaal georiënteerd met twee leden uit Engeland, twee uit België en twee uit Nederland.⁹⁵

Voor de tentoonstelling werden ca. 3000 dieren ingeschreven, verdeeld over 1706 'nummers'. Wat betreft de zang- en kamervogels ontving de inzending van P. Sluis uit Amsterdam de nodige belangstelling, 'omdat er insectenetende vogels bij zijn die tot dusver niet in gevangenschap konden leven en die de vogelliefhebbers maar niet in leven konden houden. De Heer Sluis heeft echter een soort voeder samengesteld waarmee het onbereikbare werd bereikt en het onmogelijke mogelijk gemaakt. In groote kooien zijn al deze kleine, sierlijke vogeltjes tentoongesteld. (...) De heer Sluis heeft niet minder dan 79 vogeltjes ingezonden vertegenwoordigende vier-en-dertig verschillende soorten. Onder de zeldzaamste vogeltjes noemen wij de goudhaantjes en de boomkruipertjes, waarvan er vijf, de winterkoninkjes waarvan er vier en de staartmezen waarvan er 21 zijn ingezonden.'⁹⁶ De heer P. Sluis behaalde met zijn inzending een 1e prijs in de klasse 'Verzameling Inlandsche kamervogels'. Overigens zijn in de ellenlange lijst met prijswinnaars maar enkele inzenders te ontdekken die succesvol waren met zang- en kamervogels, hetgeen er op duidt dat de collectie ingezonden volièrevogels in Artis beduidend achterbleef bij de door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in de Haagse Dierentuin georganiseerde 'internationale tentoonstelling van zang-, kamer- en volièrevogels' enkele maanden daarvoor. Zo werd er maar één prijs uitgereikt aan 'kanarievogels'. Die ging naar de heer Leon Verschueren uit 'Heythuisen'.⁹⁷

De prijzen die in die tijd werden uitgereikt waren, zeker naar onze huidige maatschaven, niet misselijk: een verguld zilveren medaille, de hoogste prijs, vertegenwoordigde een waarde van f 10,00 en een zilveren medaille f 5,00. Het weekloon van een geschoold industriearbeider

bedroeg die tijd nog geen f 10,00. Een winnaar van een ‘verguld zilveren medaille’ kon dus, als hij daarvoor koos, met zijn dieren, plus een volledig weekloon van een ‘werkende man’ in de beurs, weer huiswaarts keren.⁹⁸

Het complex van Artis aan de Plantage Kerklaan. Links de toegang tot het park. Tussen de twee gebouwen met een verdieping bevond zich de ‘concertzaal’.

Ook Avicultura was niet in het bezit van een kip die gouden eieren legde, dus de uitgaven aan prijzengeld moesten met inkomsten gecompenseerd worden. Een belangrijke inkomstenbron waren de geschonken prijzen, maar bovenal moest het inschrijfgeld voor het benodigde budget zorgen. Het is daarom niet vreemd dat met dergelijke lucratieve ereprijzen het inschrijfgeld ook fors was en de financiële draagkracht van ‘de gewone man’ ver oversteeg. Het inschrijfgeld voor een ‘nummer’ bedroeg voor niet leden f 1,50 en voor de leden van Avicultura f 0,75.⁹⁹

De door Avicultura georganiseerde elfde internationale tentoonstelling werd van 21 t/m 23 februari 1896 gehouden in ‘de Grooten Zalen van den Dierentuin te ’s Hage’, beter bekend als het Moors paleis, dat in 1893 gereedgekomen was.¹⁰⁰ In totaal werden 2011 ‘nummers’ ingeschreven waarmee de tentoonstelling weer groter was dan de vorige in Artis. Kennelijk was de lijst met prijswinnaars inmiddels zo lang geworden dat de dagbladen er niet meer toe overgingen om die te publiceren. Wel werden in enkele regionale kranten de successen vermeld van in desbetreffende streek of stad woonachtige fokkers. Daartussen werden geen winnaars in de categorie ‘Zang- en Kamervogels’ aangetroffen. Ook in de verslaggeving over deze

tentoonstelling ging alle aandacht uit naar de hoenders en in mindere mate de duiven en de watervogels en kwamen de sier- en kamervogels er uitermate bekaaid af. Het zal ongetwijfeld een teken zijn van de bescheiden inbreng van deze vogels op de tentoonstelling.¹⁰¹

Voor de 12^e internationale tentoonstelling, die van 13 t/m 15 februari 1897 werd georganiseerd, werd opnieuw het Moors paleis in de tuin van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap gehuurd. De tentoonstelling had 150 inzenders van vogels en vogeltoebehoren. Daags voor de opening mocht de correspondent van De Telegraaf even een kijkje nemen en hij kwam tot de conclusie dat de collectie sier- en kamervogels ‘nog niet bijzonder’ was. Toch trokken tijdens de openingsdagen de collectie zang- en siervogels van de voorzitter van Avicultura, notaris W.J.M. de Bas, de aandacht.¹⁰²

In 1893 kwam het geheel verbouwde hoofdgebouw van de Haagsche Dierentuin gereed. Gezien het uiterlijk van dit gebouw kreeg het in de volksmond de naam Moors Paleis. Vele malen zou Avicultura in dit gebouw haar tentoonstelling organiseren.

Voor de houders en kwekers van volièrevogels is deze 13e tentoonstelling van Avicultura in februari 1897 bijzonder belangrijk geweest. Tijdens dit evenement besloten namelijk enkele leden van Avicultura tot de oprichting van de eerste Nederlandse vereniging speciaal bedoeld voor de houders en kwekers van zang-, sierraad- en kamervogels. Ze noemden de nieuwe vereniging Luscinia, naar de Latijnse naam van de nachtegaal.¹⁰³ We komen op de geschiedenis van deze eerste vogelvereniging uitgebreid terug.

Na twee achtereenvolgende jaren de tentoonstelling in de Haagsche Dierentuin te hebben georganiseerd werd in 1898 onderdak gevonden in het Paleis van Volksvlijt te Amsterdam. Daar werd van 18 t/m 20 maart 1898 de 13^e internationale tentoonstelling georganiseerd. De huisvesting, voeding en verzorging van de ca. 3000 ‘stuks pluimvee’ werd verricht door zustervereniging Ornithophilia uit Utrecht, die in 1897 voor f 4800,00 nieuw kooienmateriaal had aangeschaft en met verhuur hiervan iets probeerde terug te verdienen. Op deze tentoonstelling waren zang- en kamervogels vertegenwoordigd in de vorm van ‘vele prachtig

zingende uitmuntend kanaries', 'papagaaien, parkieten, zangvogels, insectenetende en siervogels'. Veel aandacht ging uit naar de 'Geleerde goudvinken' van de heer Paul Groesch uit Dalherda (Pruisen)¹⁰⁴ die aria's uit opera's zingen'. Een 'verguld zilveren medaille of f 10,00' werd behaald door de heer P. Sluis voor 'de fraaiste collectie inlandsche kamervogels'. Prijzen werd ook toegekend aan 'W.J.M. de Bas voor bastaardkanaries en versch. rassen kanaries en aan A. Sutherland voor kanaries van 1 ras'.¹⁰⁵

Ook Avicultura heeft voor een tentoonstelling gebruik gemaakt van het legendarische Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam.

Voor de 14^e tentoonstelling, die van 10 t/m 12 maart 1899 werd georganiseerd, werd weer gekozen voor de dierentuin in Den Haag. Op deze tentoonstelling werd de afdeling zang- en kamervogels verzorgd door de vogelvereniging Luscinia. In het tijdschrift De Pluimgraaf werden leden van Luscinia opgeroepen vogels voor deze tentoonstelling in te schrijven. Afgaande op het overzicht van de prijswinnaars in De Pluimgraaf is een respectabel aantal zang- en kamervogels ingezonden. Hieronder bevonden zich Engelse postuurkanaries waarvan een aantal medio februari 1899 op een tentoonstelling in het Londense Alexandra Palace had gestaan en door leden van Luscinia waren gekocht. Ondanks de representatieve bijdrage van zang- en kamervogels op deze 14^e tentoonstelling van Avicultura, in het bijzonder dus

van de leden van Luscinia, werd hierover in de schrijvende pers weinig gepubliceerd.¹⁰⁶ Bijna alle aandacht in de kranten ging uit naar het bericht dat een Engelsman '75 pond sterling', ofwel f 900,00,¹⁰⁷ zou hebben geboden voor een sierduif van het ras 'Raadsheer'. Nog opmerkelijker was waarschijnlijk het nieuws dat de eigenaar het bod had afgeslagen. Het was voor de Delftsche Courant aanleiding om de aandacht er op te vestigen dat op de afdeling waar de vogels van de leden van Luscinia stonden kanaries ook voor hoge prijzen verhandeld werden. Hier zaten lizards te koop voor f 24,00, Scotch fancies voor f 27,00 en voor de Norwich kanaries werd f50,00 - f75,00 per paar gevraagd.¹⁰⁸

De 15^e tentoonstelling van Avicultura vond van 10 t/m 12 februari 1900 wederom plaats in de Haagsche Dierentuin. Vogelvereniging Luscinia had van het bestuur van Avicultura weer alle ruimte gekregen om de afdeling 'Zangvogels' naar eigen inzichten te organiseren en in te richten. Dit zal zeker ook de deelname van de leden van Luscinia gestimuleerd hebben. Er was dan ook een indrukwekkend aantal en ruim gesorteerde collectie zang- en kamervogels te bewonderen.¹⁰⁹ Overigens maken de verslagen in de kranten alleen melding van de aanwezigheid van een 'vogelzaal', waarin de geleerde goudvinken van Paul Groesch weer hun aria's zongen. De heer Paul Groesch en na hem, hoogstwaarschijnlijk zijn zoon, Wilhelm Groesch, was rond de eeuwwisseling een vaste verschijning op Nederlandse pluimveetentoonstellingen. 'Met een heele schare' goudvinken, die een wijsje hadden aangeleerd, vaak van Duitse volksliedjes, was hij niet alleen aanwezig om deel te nemen aan de wedstrijd, maar vooral ook om zijn 'geleerde goudvinken' te verkopen. De prijzen die hij voor een goudvink rekende varieerden van f 5,00 tot f 25,00. Voor de door hem meegenomen Saksische kanaries vroeg hij van f 6,00 tot f 15,00; 'alles behalve goedkoop', maar de heer Groesch scheen 'toch goede zaken te maken'.¹¹⁰

In De Pluimgraaf van 22 februari 1901 verscheen een advertentie dat de tentoonstelling van Avicultura, die van 8-10 maart 1901, zou worden gehouden was gecancelld.

De voor 8 t/m 10 maart 1901 aangekondigde 16^e tentoonstelling van Avicultura in het Moors Paleis, in de dierentuin te Den Haag, is niet doorgegaan. In De Pluimgraaf van 8 februari 1901 werd de tentoonstelling nog aangekondigd en iedereen opgeroepen dieren in te schrijven. Veertien dagen later verscheen er in hetzelfde tijdschrift een advertentie waarin, zonder opgave van redenen, werd gemeld dat de tentoonstelling was uitgesteld naar oktober-november

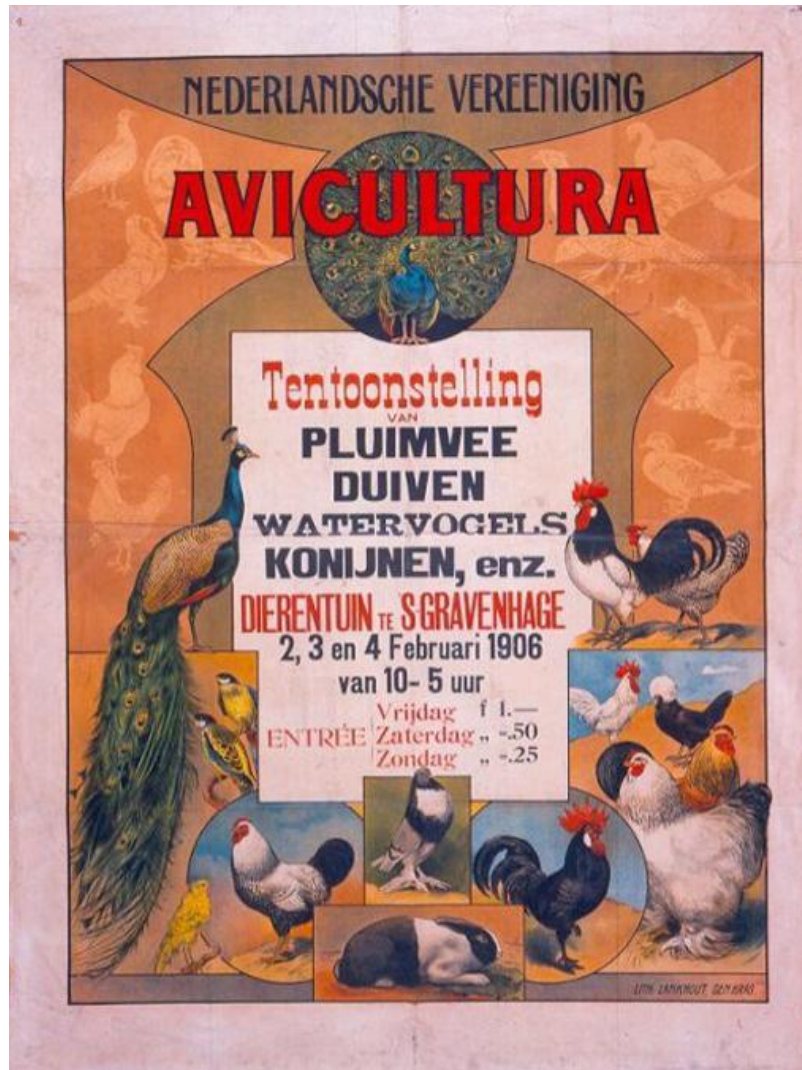
1901. Uiteindelijk zou de 16^e tentoonstelling van 31 januari tot en met 2 februari 1902 gehouden worden.¹¹¹

Over de reden waarom Avicultura een jaar heeft overgeslagen met het organiseren van haar tentoonstelling hulde men zich in stilzwijgen. Getuige de opmerking 'Avicultura is genezend; de rust van een jaar heeft weldadig gewerkt; de krachten zijn bijna teruggekeerd' waren interne problemen de reden voor het op het laatste moment cancelen van de tentoonstelling in februari 1901.¹¹² Waren er strubbelingen binnen het bestuur? Tijdens de jaarvergadering in het voorjaar van 1901 nam luitenant J. Kooiman de functie over van de te Middelburg woonachtige secr./penningmeester P. Polvliet.¹¹³ Mogelijk zat de club op zwart zaad. De groter wordende tentoonstellingen vereisten een ruimere tentoonstellingslocatie en die waren steeds lastiger te huren. Bovendien stegen de lasten, die aan het huren van zo'n grote accommodatie verbonden waren, de club financieel boven het hoofd. Verder bestaat de indruk dat het leden-tal eerder daalde dan steeg. De door Ornithophila te Utrecht georganiseerde kleindierententoonstelling had in die jaren een veel grotere uitstraling en aantrekkingskracht dan die van Avicultura; de jongste van de twee grootste pluimveeverenigingen had de oudste duidelijk overvleugeld.

Getekende impressie in het Rotterdamsch Nieuwsblad van 1 februari 1902 van de door Avicultura van 31 januari t/m 2 februari 1902 georganiseerde tentoonstelling te Rotterdam.

Tijdens de in december 1901 gehouden algemene ledenvergadering kon de penningmeester melden dat, waarschijnlijk mede dankzij het niet organiseren van de tentoonstelling, het batig saldo over 1901 zodanig was dat het nadelig saldo over 1900 was gedaald tot f 32.00, Tevens werd besloten de contributie te verlagen naar f 5,00 waarschijnlijk om nieuwe leden te werven, in het bijzonder uit de middenklasse. Het is een aanwijzing dat ca. 1900 de sport niet meer het exclusieve domein van de gegoede stand was, maar ook personen uit de sociale klasse daaronder steeds meer 'voor het genoegen' zich bezig konden houden met het houden en fokken van pluimvee. Op dat moment telde Avicultura 185 leden, terwijl in 1893 de vereniging nog 270 leden had.¹¹⁴ Mogelijk was de ledendaling ook het gevolg van de oprichting van andere pluimvee- en vogelverenigingen in den lande gedurende de jaren '90.¹¹⁵

Affiche van de te 1906 georganiseerde tentoonstelling van Avicultura. Vanaf 1902 verdween in de advertenties en op de affiches de mededeling dat op de tentoonstelling van Avicultura ook zang-, kamer- en siervogels te zien waren.

De financiën weer enigszins op orde hebbende werd besloten de 16^e tentoonstelling van 31 januari t/m 2 februari 1902 te organiseren, in het Algemeen Verkooplokaal te Rotterdam. Dat Avicultura nog altijd op de kleintjes moest letten blijkt wel uit de mededeling dat voor de in 1903 te houden tentoonstelling men vooral een beroep zou doen op Nederlandse keurmeesters; het laten overkomen van buitenlandse juryeden was te kostbaar.¹¹⁶ Vanwege de in België

heersende ‘hoendercholera’ had deze tentoonstelling, in tegenstelling tot voorafgaande tentoonstellingen geen internationaal, maar een nationaal karakter. Dat de gemeente Rotterdam de tentoonstelling financieel ondersteunde met een subsidie van f 300,00 kwam, gezien de financiële situatie van de club, bijzonder goed uit. Na de inschrijving bleek dat alle dieren niet in het Verkooplokaal te huisvesten waren en men gedwongen was een noodvoorziening te realiseren. Hoewel er ook siervogels voor de tentoonstelling werden ingezonden werd hier in de pers nauwelijks aandacht aan besteed.¹¹⁷

De tentoonstelling in Rotterdam in 1902 was in verschillende opzichten een keerpunt. Het was de laatste van Avicultura buiten Den Haag. Vanaf haar oprichting had Avicultura het voor de promotie van de pluimveefokkerij belangrijk gevonden dat haar jaarlijkse tentoonstelling steeds in een andere plaats, verspreid over heel Nederland, georganiseerd zou worden. Om tegemoet te komen aan de buiten ‘Holland’ woonachtige leden van Avicultura was tijdens de 16^e tentoonstelling te Rotterdam gehouden ledenvergadering besloten ook voor 1903 een wedstrijdslocatie ‘in den lande’ te zoeken, met voorkeur in Friesland. Het zoeken naar een geschikte, betaalbare, zaal in het noorden en oosten des lands leverde niets op. Uiteindelijk viel men weer terug op het oude vertrouwde adres: het Moors Paleis in de dierentuin te Den Haag.

Het interieur van de ‘Groote Zaal’ van het ‘Moors Paleis’ in de dierentuin van Den Haag. In deze entourage heeft menige pluimveetentoonstelling van ‘Avicultura’ plaatsgevonden.

Overigens heeft het doorgaan van de 17^e tentoonstelling, buiten de schuld van Avicultura, aan een zijden draadje gehangen. Terwijl de voorbereidingen in volle gang waren groeide in Nederland de arbeidsonrust culminerend in de spoorwegstaking, eind januari 1903. In die tijd werd het overgrote deel van de dieren per trein naar de tentoonstellingslocatie vervoerd en dit

gold ook voor veel deelnemers en bezoekers. Wanneer er geen treinen zouden rijden kon Avicultura de tentoonstelling op haar buik schrijven. Met angst en beven volgden bestuur en inzenders de ontwikkelingen, maar uiteindelijk zijn, met hulp van welwillend spoorwegpersoneel, alle dieren op tijd in Den Haag gearriveerd, konden ze gekeurd en de tentoonstelling op 31 januari 1903, volgens plan, geopend worden.¹¹⁸

De sociale onrust in de winter van 1903 was voor de overheid de reden om militairen naar Amsterdam te dirigeren. Omdat ze ergens in de hoofdstad gelegerd moesten worden kon de pluimveevereniging Ornis geen geschikte locatie vinden voor haar tentoonstelling en moest die worden afgelast.¹¹⁹

Kennelijk heeft het bestuur van Avicultura, na de in 1902 tevergeefs ondernomen zoektocht, de moed opgegeven een tentoonstellingslocatie buiten de 'Randstad' te vinden, want vanaf 1903 was de Haagsche Dierentuin het vaste decor voor de jaarlijks door Avicultura te organiseren 'kleindierententoonstelling'.

Overzichtsfoto van de Grote Zaal in het Moors Paleis tijdens de 50^e tentoonstelling van Avicultura in 1936.

Het heeft er alle schijn van dat met de tentoonstelling te Rotterdam Avicultura afscheid nam ook specifiek een vereniging voor houders en kwekers van zang- en siervogels te zijn. Vanaf de oprichting van Avicultura had de vereniging, meestal via advertenties in de lokale krant, het publiek opgeroepen de tentoonstelling te komen bezichtigen. Steevast werd in de advertentie, in welke bewoordingen dan ook, er op gewezen dat op de tentoonstelling, behalve hoenders, watervogels en duiven, ook zang- sier- en kamervogels te zien waren. De laatste advertentie in deze traditie verscheen ten tijde van de 13^e internationale tentoonstelling, die van 18 t/m 20 maart 1898 in Paleis van Volksvlijt in Amsterdam werd georganiseerd. 'Heden groote internationale tentoonstelling van hoenders, duiven, water-, kamervogels, broedmachines, etc.' luidde toen de kop. De eerste daaropvolgende advertentie, die kon worden gevonden, werd geplaatst ten tijde van de tentoonstelling van 31 januari t/m 2

februari 1902 in Rotterdam. De inhoud luidde toen: 16^e Internationale tentoonstelling van hoenders, duiven, pauwen, fazanten, enz.'. De tijd dat ook de zang- en kamervogels op de tentoonstelling van Avicultura blikvangers waren, was kennelijk voorbij. Dit betekende overigens niet dat geen zang- en siervogels meer werden ingezonden en ook niet dat hun aanwezigheid in de pers werd genegeerd, integendeel,¹²⁰ maar op het 'uithangbord' van Avicultura waren de volièrevogels verdwenen.

Ieder jaar was dus op de door Avicultura georganiseerde tentoonstelling een afdeling voor zang- en kamervogels, maar die zou nooit meer de uitstraling krijgen die ze had toen de organisatie hiervan door Luscinia werd verzorgd en leden van Luscinia ook volop vogels inschreven. Vanaf de eeuwwisseling was Avicultura, wat betreft een leuke gevarieerde collectie zang- en kamervogels, wel erg afhankelijk geworden van wat handelaren, zoals de heren Sluis en Sutherland, hadden ingezonden.¹²¹

Waar de zang- en kamervogels uit de advertenties van Avicultura verdwenen, verschenen de konijnen. In een advertentie in de Haagsche Courant van 24 januari 1904 werd de 18e internationale tentoonstelling van Avicultura aangekondigd als één van 'Hoenders, Watervogels, Duiven en Konijnen'. Overigens was Avicultura verre van een voorloper met het toelaten van konijnen op haar tentoonstelling. De te Utrecht gevestigde pluimveevereniging Ornithophilia vervulde hierin een pioniersrol en was er in 1899 mee begonnen. Aanvankelijk hield Avicultura de konijnen buiten de deur. Men gaf aan dat ruimtegebrek in de tentoonstellingsruimte hiervan de oorzaak was. Waarom vanaf 1904 in het Moors Paleis te Den Haag opeens wel plek was voor 'haarvee' doet vermoeden dat binnen Avicultura meer speelde dan uitsluitend ruimtegebrek. Men mag niet uitsluiten dat bij de pluimveefokkers binnen deze vereniging, zoals aanvankelijk ook in Ornithophilia het geval was, er een behoorlijke aversie heerste tegen 'die stinkende, harige, beesten'.¹²² Vanaf 1904 zouden de konijnen een wezenlijk onderdeel van de tentoonstellingen van Avicultura gaan vormen.¹²³

In het tweede decennium van de 20^e eeuw werden aan de tentoonstellingen van Avicultura ook zangwedstrijden voor kanaries toegevoegd. Dit ging niet zozeer uit van Avicultura, maar van verenigingen die op de tentoonstelling van Avicultura 'onderdak' kregen. Dit gold in eerste instantie voor de op 10 februari 1910 opgerichte Haagse vogelvereniging De Kanarievogel en later sloten Onze Gevleugelde Zangers zich daar bij aan.¹²⁴

Op 18 februari 1921 werd in Den Haag een vogelvereniging opgericht. Voor een naam werd die van het jaren daarvoor opgeheven Luscinia uit de mottenballen opgediept. Ook Luscinia II organiseerde regelmatig haar onderlinge vogeltentoonstelling tegelijk met die van Avicultura, onder één dak, te beginnen met de 37e Avicultura tentoonstelling in januari 1922.¹²⁵

In 1937 besloten Avicultura en Ornithophilia onder de naam Avicorni, een samenwerkingsverband aan te gaan en gezamenlijk een tentoonstelling te organiseren. De eerste tentoonstelling van Avicorni vond plaats in december 1937 in de Apollohal te Amsterdam, maar voor de tweede, in december 1938, werd weer op het oude nest teruggekeerd, namelijk de dierentuin van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap. Het zou de laatste tentoonstelling in de dierentuin worden waarbij Avicultura betrokken was.

Begin 1939 viel Avicorni weer uiteen in Avicultura en Ornithophilia. In 1939 en 1940 organiseerde Avicultura geen tentoonstelling en daarna maakten de oorlogsomstandigheden een tentoonstelling onmogelijk.¹²⁶ De Tweede Wereldoorlog betekende ook het einde voor de reeds jaren verpauperende Haagsche Dierentuin. Het gebied waarin de dierentuin zich bevond werd gedurende de Tweede Wereldoorlog opgenomen in de bouw van de Atlantik Wall, in 1943 ontruimd en daarna deels gesloopt.¹²⁷ Het zou het definitieve einde zijn van de Haagsche Dierentuin en de betrokkenheid van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap bij de pluimveeliefhebberij, die met de door haar in 1867 georganiseerde eerste pluimveetentoonstelling in Nederland een aanvang had genomen.¹²⁸

Luchtfoto, uit ca. 1930, van de dierentuin in Den Haag. Centraal in de tuin het Moors Paleis.

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog hadden Avicultura en de houders en kwekers van zang-, sier- en kamervogels in Nederland vrijwel alleen binding met elkaar, omdat Haagse vogelverenigingen samenwerking met Avicultura zochten voor de organisatie van hun onderlinge tentoonstellingen en zangwedstrijden. Maar afgezien van deze samenwerking om praktische, waarschijnlijk financiële, redenen waren de ‘kippenwereld’ en die van de zang- en volièrevogelkwekers steeds meer uit elkaar gegroeid. Dat was gedurende de laatste twee decennia van de 19e eeuw heel anders geweest. Ornis/Avicultura waren de eerste pluimveeverenigingen in Nederland en de kwekers van zang- en volièrevogels vonden hier voor het eerst een plek waar zij hun liefhebberij in georganiseerd verband met anderen konden beleven en hun vogels, weliswaar in bescheiden aantallen, met medeverenigingsleden in een passende entourage konden tentoonstellen. Ornis/Avicultura staan dus aan de wieg van de duizenden Nederlanders die, met name in de 20^e eeuw, een liefhebberij hadden en nog steeds hebben in het fokken van kippen, duiven, konijnen, zang- en siervogels, enz., enz. en dat in verenigingsverband en op tentoonstellingen met elkaar delen. Ornis/Avicultura vormen dus ook de bakermat van de vele kleindieren- en vogelverenigingen die sinds de jaren '90 van de 19^e eeuw het levenslicht zagen. Door hun tentoonstellingen verspreid over Nederland te organiseren hebben Ornis/Avicultura uiterst belangrijk 'zendingswerk' verricht en zodoende de liefhebberij tot in de uithoeken van Nederland gepromoot. Ornis/Avicultura hebben een wezenlijke bijdrage geleverd aan de emancipatie van de zang- en kamervogelkwekerij. Door deze tak van de pluimveehouderij een podium te geven hebben zij er mede toe bijgedragen dat het houden en kweken van zang-, kamer- en volièrevogels kon uitgroeien tot een volwaardig tijdverdrijf 'tot nut en genoegen'.

Last but not least is in 1897 uit Avicultura de vogelvereniging Luscina ontstaan, de eerste Nederlandse vereniging specifiek voor houders en kwekers van zang-, sieraad-, kamer- en volièrevogels. Met de door Luscina rond de eeuwwisseling ondernomen activiteiten nam het houden en kweken van zang- en volièrevogels een grote vlucht en werd de grondslag gelegd voor de opzet van de georganiseerde zang- en siervogelliefhebberij in Nederland in de 20e eeuw; maar daarover later veel meer.

Ornithophilia

In de zomer van 1894 werden kort na elkaar twee pluimveeverenigingen opgericht, te beginnen met de Twentsche Pluimveeclub op 27 augustus 1894. Kort daarna, op 27 september 1894, zag 'Ornithophilia, de Utrechtsche vereeniging ter bevordering der liefhebberij voor pluimgedierte' het levenslicht. Utrechtse pluimveefokkers hadden zich aangesloten bij de lokale postduivenvereniging De Eendracht, maar toen die in financieel zwaar weer terecht kwam besloten ze een eigen vereniging op te richten.¹²⁹ De statuten werden bij Koninklijk Besluit op 28 november 1894 goedgekeurd. Ornithophilia stelde zich tot doel de belangstelling en liefhebberij voor pluimgedierte op te wekken door samenwerking van alle liefhebbers, het aan de leden verstrekken van zoveel mogelijk betrouwbare adressen voor de aankoop van pluimgedierte, het aankopen voor rekening van de kas van raszuivere exemplaren met de bedoeling die gratis onder de leden te verloten en het organiseren van tentoonstellingen.¹³⁰ Het bestuur bestond in het najaar van 1894 uit mr. J.E.W. Twiss, voorzitter; jhr. A.C.P.G. ridder van Rappart, vice-voorzitter; C.J.G. Repelius, secretaris; O.J. de Haart Nzn., penningmeester, en verder uit de heren mr. J.J. Moll, J.W. Schuijl, H. Essen. Het bestuur werd tijdens de eerste tentoonstelling bijgestaan door o.m. mr. J.F.E. Claringbould, jhr. A.J.L. Ram en mr. D.E.H. Diemont.¹³¹

Groepsfoto van bestuursleden van Ornithophilia en de jury van de zesde tentoonstelling in december 1899. Onder nr. 5 voorzitter Mr. J.E.W. Twiss; onder nr. 9 secretaris C.J. G. Repelius, die zich er voor had beijverd dat op deze tentoonstelling voor het eerst ook konijnen konden worden ingezonden.

De aan voornoemde personen verbonden titulatuur illustreert eens te meer hoezeer het houden en fokken van pluimvee in Nederland tot en met het einde van de 19^e eeuw door de gegoede stand werd gedomineerd. In dit opzicht was er aanvankelijk dus geen verschil tussen Avicultura en Ornithophilia. De beide verenigingen vertoonden wel onderscheid met betrekking tot de tentoonstelling. Avicultura beoogde een landelijke vereniging te zijn en organiseerde tot 1903 haar tentoonstellingen ieder jaar verspreid over Nederland, van noord tot zuid en van oost tot west, in een andere stad. Ornithophilia is altijd honkvast gebleven: In Utrecht was de vereniging opgericht en daar werd ook ieder jaar de pluimveetentoonstelling georganiseerd. Dit betekende overigens niet dat het ‘verzorgingsgebied’ van de vereniging zich tot de regio Utrecht beperkte. Voor de tentoonstellingen van Ornithophilia, die wat betreft het aantal ingezonden dieren al snel die van Avicultura overtroffen, kwamen de deelnemers uit heel Nederland en zelfs daarbuiten.

De Beurs en de Fruithal (rechts) aan het Vredenburg in Utrecht. Met ingang van de tweede tentoonstelling organiseerde Ornithophila haar pluimveetentoonstelling in de Fruithal, maar toen die te weinig ruimte bood werd ook de Beurs in gebruik genomen.

De eerste, ‘Internationale’, tentoonstelling van Ornithophilia werd van 14 t/m 16 december 1894 ‘in de kleine zaal van Tivoli en de daaraan grenzende kegelbaan’ te Utrecht gehouden.¹³² Door 86 deelnemers, waarvan drie buitenlanders, werden 1400 dieren ingezonden, hoofdzakelijk bestaande uit kippen en duiven, namelijk, respectievelijk 532 en 484 kooi-nummers.¹³³ Met betrekking tot de ‘Zang-, kamer-en volièrevogels’ meldt een correspondent dat ‘een zeer belangrijke inzending van J. Emmen, te Utrecht (Een Zwitsersche volièr met ± 50 uitlandsche vogels), P. Sluis te Amsterdam, C.J. Hazebosch (Kanariëvogels) en J.H. Wierman, beiden te Utrecht en mevrouw A.A. Polvliet-Hooijkaas, te ’s Gravenhage, de aandacht verdienen’. Als curiositeit van Nederlandse bodem was er een ‘Wit geboren Lijster’ te zien.¹³⁴

Evenals bij Avicultura was de tentoonstelling van Ornithophilia voor publiek geopend op vrijdag, zaterdag en zondag, maar waar eerstgenoemde op vrijdag 99 cent vroeg voor een entreekaartje kon men in Utrecht voor 50 cent ‘de persoon’ naar binnen en de overige dagen voor 25 cent, terwijl een toegangsbewijs om op zaterdag de tentoonstelling van Avicultura te bezoeken 49 cent kostte en men alleen op zondag voor 25 cent naar binnen kon. De toegangsprijzen voor de tentoonstelling van Ornithophilia lagen op vrijdag en zaterdag dus beduidend lager dan die van Avicultura.¹³⁵ Men krijgt hierdoor de indruk dat gedurende het laatste decennium van de 19^e eeuw Avicultura meer een vereniging was van en voor de gegoede stand, terwijl Ornithophilia zich ook op de middenklasse en ‘den kleinen man’ richtte.

Interieur van de Fruithal tijdens de zesde tentoonstelling van Ornithophila in december 1899. De Fruithal werd voornamelijk gebruikt om de hoeders in onder te brengen.

Haar tweede internationale tentoonstelling organiseerde Ornithophilia van 13 t/m 15 december 1895 in de Fruithal op het Vredenburg te Utrecht. In Het Nieuws van den Dag werd aan deze tentoonstelling uitgebreid aandacht besteed: ‘Al eenige dagen waren de onderste ruiten van Utrecht’s ‘Cristal Palace’ met witte kalk besmeerd en klauterde de straatjeugd in de vensterkozijnen, om zich te vergewissen of alle hokken en tobbetjes al bezet waren. Voortdurend werden daar aangevoerd manden met snaterende eenden, logge ganzen en kirrende duiven. Niet minder dan 1860 inzendingen in het geheel, en heel de fruithal weerklinkt nu van al de snaaksche geluiden der vogelenschaar. (...) De fraaiste afdeeling – of beter de meest

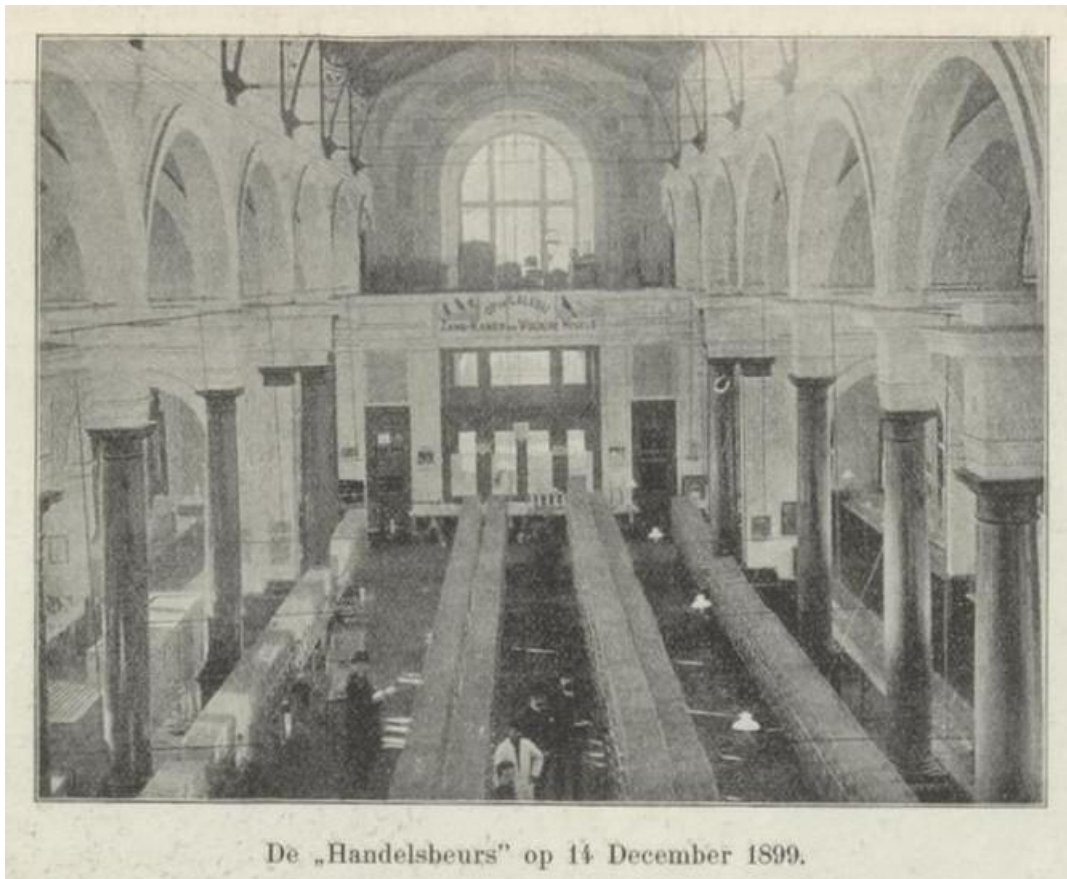
interessante voor den niet-kenner – is de 5e afdeeling ‘zang-, kamer- en volièrevogels’. De geheele bovengalerij rechts is bezet met een bonten stoet van deze gevederde vrienden uit binnen- en buitenland. Een paar eenzame papagaaien kijken met kalme berusting op al die anderen neer, en in een paar fraaie, met groen en bloemen prijkende volières fladderen de bontste vogels heen en weer. Het ongunstige weer is de oorzaak, dat al vroeg in den middag de gasgloeilichten werden ontstoken en de geheele tentoonstelling gehuld werd eene fantas-tische maanlicht imitatie’.¹³⁶ De correspondent was kennelijk nogal gecharmeerd van de collectie inheemse vogels: ‘De inzending van de kleine vogels is te eenig; te beginnen met de huismusch, welke zich in eene volière vrij wel schijnt thuis te voelen, klimt het op: eerst de kneu, (...) dan de koolmees, de gele kluit, de vink, enz. Zelfs de kleine boomkruiper en de zeldzame wielewaal zijn tegenwoordig terwijl, goed besloten in een stevige gevangenis de sperwer zich als een gevangen nijdigwaard aanstelt en de duiven in zijn nabijheid doet schrik-ken met zijn vervaarlijk geklapwiek’.¹³⁷ Zijn slotconclusie: ‘de afdeeling zang-, kamer- en volièrevogels was op de te Utrecht gehouden tentoonstelling zoo uitgebreid, als stellig nog nooit op dit gebied op eene tentoonstelling in ons land het geval was’.¹³⁸ Een prijs werd, onder meer, behaald door de heer Sluis uit Amsterdam voor zijn ingezonden collectie van ‘33 soor-ten inlandsche insecteneters (...) o.a. kool-, pimpel-, zwartkop-, dennen-, staart-, baard- en kuifmeezen, verder boomkruipertjes, zwaluwen en (..) een draaihal’. Dat deze ‘moeilijk in gevangenschap te houden soorten’ in zo’n puike conditie verkeerden was, volgens de corres-pondent, ongetwijfeld het resultaat van het door ‘den Heer Sluis samengestelde universeel-voer’ dat de vogels te eten kregen.¹³⁹ Oftewel, dat de heer Sluis een deel van zijn collectie voor de tentoonstelling had ingezonden was niet alleen om het publiek te bekoren, maar zeker ook om reclame te maken voor zijn vogelvoer.

Aankondiging van de derde tentoonstelling van Ornithophila in december 1896.

De derde tentoonstelling werd wederom georganiseerd in de Fruithal, op het Vredenburg, en wel van 11 t/m 13 december 1896.¹⁴⁰ Aan deze tentoonstelling werd in de kranten relatief weinig aandacht besteed. Het aantal inzendingen van ca. 1600 was minder dan in 1895.¹⁴¹ Wat betreft de kamervogels had de heer W.J.M. de Bas, de voorzitter van Avicultura, een prijs behaald met de door hem ingezonden ‘verzameling kanarievogels’. Verder was de heer E.A. de Haas uit Rotterdam prijswinnaar met een papegaai en ontving de reeds eerder genoemde vogelvoederfabrikant en –handelaar P. Sluis uit Amsterdam een eerste prijs met zijn collectie ‘in- of uitheemsche kamer- en volièrevogels’.¹⁴²

Viel het aantal inzendingen voor de derde tentoonstelling in 1896 wat tegen, voor de vierde tentoonstelling, die van 17 t/m 19 december 1897 werd gehouden, was de belangstelling zo groot dat alleen de hoenders en de watervogels in de Fruithal ondergebracht konden worden en voor de duiven en het overige gevogelte extra tentoonstellingsruimte in de naastgelegen Handels- of Korenbeurs uitkomst moest bieden, hetgeen door de vaste gebruikers van de Beurs niet met enthousiasme werd begroet.¹⁴³

De „Handelsbeurs” op 14 December 1899.

Interieur van de Beurs tijdens de zesde tentoonstelling van Ornithophilia in december 1899. Op de begane grond stonden, onder meer, de duiven en de kamer-, zang – en volièrevogels waren ondergebracht op het balkon.

De catalogus van de vierde tentoonstelling telde ca. 2800 ‘nummers’ waardoor het aantal ingezonden vogels op meer dan 4000 geschat moet worden. De dieren waren deels ondergebracht in nieuwe, door Ornithophilia aangeschafte, zinken kooien met gegalvaniseerde tralies.¹⁴⁴ Het besluit om zelf kooien en schragen te kopen was voortgekomen uit problemen die men had ondervonden met het vervoer van in Engeland gehuurde tentoonstellingskooien. Het voor de aanschaf benodigde kapitaal van f 4800,00 werd door leden en ‘belangstellenden’ bijeengebracht via de uitgifte van aandelen van f 100,00. Toen Ornithophilia eenmaal een eigen kooienpark bezat klopten ook andere verenigingen op de deur om deze kooien te mogen huren. Zo werden op tal van tentoonstellingen de dieren in het tentoonstellingsmateriaal van Ornithophilia gehuisvest. Dit gold zowel voor pluimveeverenigingen, speciaalclubs als landbouwtentoonstellingen. Zelfs Avicultura maakte voor haar in 1898 in het Amsterdamse Paleis voor Volksvlijt georganiseerde 13^e internationale tentoonstelling gebruik van materiaal van Ornithophilia. Voor de pluimveevereniging was de verhuur van het kooienpark een welkome inkomstenbron. In het financieel jaarverslag over 1898/99 stond bij de inkomsten f 2680,98 genoteerd zijnde baten uit de ‘kooienexploitatie’. Voor dezelfde post was in

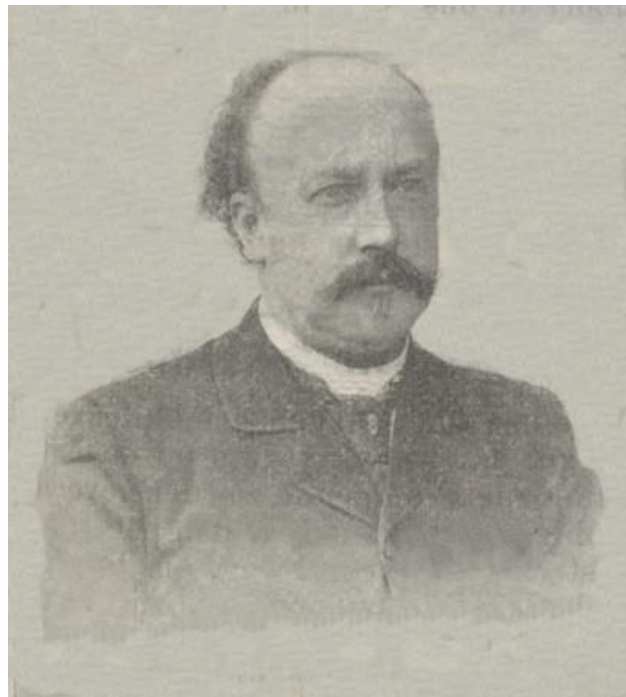
dat boekjaar ook 2157,06 uitgegeven. Mogelijk werd een deel van de inkomsten benut voor uitbreiding van het tentoonstellingsmateriaal. Uitgegeven aandelen moesten via loting, ook verzilverd worden.¹⁴⁵

In de pers was veel aandacht voor de gigantische aantallen kippen en duiven en werd summier aandacht besteed aan de in de 'Beurs' ondergebrachte zang- en kamervogels. De heer P. Sluis, een in die tijd met zijn verzameling 'inlandsche' en 'uitlandsche' insectenetende vogels, vertrouwde verschijning op pluimveetentoonstellingen was present om zijn vogel te tonen en zijn speciale vogelvoer te promoten. Verder waren er bijzondere exotische vogels, zoals een glansspreeuw, te zien. 'Een kanarie met zwarte kuif' behaalde de prijs voor de mooiste kanarie.¹⁴⁶ Op verzoek van Ornithophilia had de Utrechtse gemeenteraad al in oktober 1898 zowel de Fruithal als de Beurs van 12 t/m 20 december 1898 aan de pluimveevereniging ter beschikking gesteld om daar haar vijfde tentoonstelling te organiseren, die van 16 t/m 18 december 1898 open was voor publiek.¹⁴⁷ Toen de inschrijving sloot had men 3074 inzendingen, met meer dan 4000 dieren, geregistreerd en tal van aanvragen moeten teleurstellen vanwege ruimtegebrek. De jury die al deze vogels moest beoordelen bestond uit tien personen, waarvan er zeven uit het buitenland, in het bijzonder België en Engeland, afkomstig waren. Op deze indrukwekkende tentoonstelling was ook 'eene bijzondere mooie verzameling zang- en siervogels' te bewonderen.¹⁴⁸ De uit Rotterdam afkomstige vogelkweker en -handelaar Ant. Sutherland viel met zijn inzendingen behoorlijk in de prijzen: '1e pr. voor de fraaiste verzameling uitlandsche kamer- of volièrevogels; 2e pr. voor den zeldz. uitl. vogel of paar; 1e pr. voor den fraaiste goudvink of paar; 1e pr. voor het fraaiste paar parkieten; 1e pr. voor den fraaisten kardinaal of paar'.¹⁴⁹

In het Venduhsuis te Utrecht, Pieterkerkhof, organiseerde in april 1899 de in december 1897 opgerichte Nederlandsche Konijnen-Bond haar eerste tentoonstelling. De konijnen werden ook in het Venduhsuis ondergebracht tijdens de eerste tentoonstellingen van Ornithophilia waarvoor ook konijnen konden worden ingezonden.

De in 1899 georganiseerde zesde tentoonstelling van Ornithophilia had een primeur die verstrekkende gevolgen zou hebben voor het concept van de pluimveetentoonstellingen en -verenigingen in Nederland in de 20^e eeuw. Tot dan toe waren op pluimveetentoonstellingen van Avicultura, Ornithophilia, de Twentsche Pluimveeclub en de Geldersche Pluimvee-Club uitsluitend gevogelte te zien en op de pluimveehouderij betrekking hebbende curiosa, benodigdheden en accessoires, zoals opgezette vogels, zaad- en voedingsmonsters, kooien, etc. In 1899 besloot Ornithophilia, in samenwerking met de Nederlandsche Konijnen-bond, om ook fokkers van konijnen met hun dieren op de 'pluimveetentoonstelling' toe te laten.¹⁵⁰ Konijnen waren sedert medio de 19^e eeuw regelmatig vertegenwoordigd op de landbouwtentoonstellingen.¹⁵¹ Vanuit de kring van fokkers, die konijnen op deze tentoonstellingen plachten in te zenden, werd het initiatief genomen om zich te organiseren. Op 18 december 1897 werd, met de in Scharn-Maastricht woonachtige J.H. Fr. Xavier van Wersch als grote initiator, de Nederlandsche Konijnen-bond opgericht.¹⁵² Aanvankelijk schreven de leden van de 'konijnenbond' dieren in voor landbouwtentoonstellingen, zoals ze tot dusver altijd al gewend waren geweest, en organiseerden ze daarnaast een onderlinge tentoonstelling. Dat veranderde met de aanwezigheid van konijnen op de tentoonstelling van Ornithophilia die van 15 t/m 17 december 1899 in Utrecht werd gehouden. Om de konijnen te kunnen huisvesten was, naast de Fruithal en de Beurs, ook het Venduhuis gehuurd. Het verschijnen van konijnen op de pluimveetentoonstelling van Ornithophilia gebeurde overigens niet zonder slag of stoot.¹⁵³

Secretaris van Ornithophilia C.J.G. Repelius beijverde zich op het eind van de 19^e eeuw voor het toelaten van 'haarvee' op de pluimveetentoonstelling van de vereniging

Xavier van Wersch verwachtte kennelijk een stimulerende aantrekkingskracht voor de konijnteelt wanneer ze ook te zien zouden zijn op pluimveetentoonstellingen. Hij benaderde pluimveeverenigingen met het verzoek ook konijnen in het vraagprogramma van de tentoonstelling op te nemen, maar kreeg voortdurend nul op het rekest. Vanuit de pluimveewereld keek men neer op de 'konijnenmensen' en de 'vuile' en 'harige beesten' die ze hielden. C.G.J. Repelius, secretaris van Ornithophilia, zag echter wel perspectief in de komst van konijnen op de tentoonstelling te Utrecht, maar toen hij dit op een ledenvergadering voorstelde kreeg hij de wind van voren. Konijnen hoorden niet thuis op een pluimveetentoonstelling;

konijnen hadden geen pluimen, maar behoorden tot het 'haarvee', bovendien, konijnen stonken, konijnen zorgden voor een smeerbeel, enz.

Toch leek een kentering op komst. De mij bekende eerste concrete poging om een konijnen- en pluimveetentoonstelling met elkaar te combineren dateert van mei 1898, toen in Leeuwarden door de Vereniging tot Bevordering van Nijverheid, Landbouw, Veeteelt en Tuinbouw een pluimveetentoonstelling werd georganiseerd, waarvoor ook konijnen mochten worden ingeschreven. Opdat de door de Friezen georganiseerde pluimveetentoonstelling zou voldoen aan de standaarden die golden voor de tentoonstellingen van Avicultura en Ornithophilia, en de leden van deze verenigingen ook 'pluimgedierte' in Leeuwarden zouden inschrijven, werd contact opgenomen met de besturen van Avicultura en Ornithophilia met verzoeken om advies en ondersteuning. Uiteindelijk waren er op de tentoonstelling in Leeuwarden geen konijnen te zien, omdat na de sluiting van de inschrijving bij gebrek aan konijnen, deze wedstrijdklasse werd geannuleerd.¹⁵⁴

Advertentie van de Nederlandsche Konijnen-bond voor de eerste konijmententoonstelling van deze vereniging in Utrecht.

Nadat ook het voorstel van secretaris C.J.G. Repelius, om konijnen voor de tentoonstelling te vragen, op de ledenvergadering van Ornithophilia met algemene stemmen was weggestemd zag Xavier van Mersch geen andere mogelijkheid om als konijnenbond, los van de pluimveewereld, zelf een tentoonstelling te organiseren. De eerste door de bond georganiseerde internationale konijmententoonstelling vond plaats op 8 en 9 april 1899, in het Venduhsuis, te Utrecht. Naast de 'konijnenmensen' bezochten ook veel pluimveefokkers de tentoonstelling, wellicht uit louter nieuwsgierigheid en mogelijk om in hun vooroordelen bevestigd te worden. Tijdens het bezoek aan het Venduhsuis verdween bij hen echter voor een belangrijk deel de vooringenomen scepsis. 'Die vuile beesten' bleken te bestaan uit een veelheid van verschillende rassen. Ze waren verzorgd ondergebracht, het was verre van een 'smeerbeel' en in het Venduhsuis hing in geen geval de 'onaangename odeur' die men had verwacht. Toen Repelius op de eerstvolgende ledenvergadering van Ornithophilia, verwijzend naar de tentoonstelling in het Venduhsuis, opnieuw een lans brak om konijnen in het vraagprogramma op te nemen was de weerstand een stuk minder. De ledenvergadering ging nu wel met het voorstel akkoord en op de in december 1900 gehouden tentoonstelling zouden voor het eerst konijnen op een pluimveetentoonstelling te zien zijn.¹⁵⁵

Overigens waren de pluimvee- en konijnenfokkers geen totaal gescheiden werelden: vernoemde Xavier van Wersch publiceerde in de tijdschriften Avicultura en De Pluimgraaf regelmatig artikelen over de konijnenfokkerij¹⁵⁶ Ongetwijfeld heeft het bestuur van Ornithophilia Xavier van Wersch en de Nederlandsche Konijnen-bond betrokken bij de organisatie

van de zesde tentoonstelling. Kennelijk was het Venduhuis de Konijnen-bond goed bevallen, want tijdens de tentoonstelling van Ornithophilia waren de konijnen hier gehuisvest. Xavier van Wersch zorgde alleen al voor de inzending van 100 van de in totaal 242 dieren.¹⁵⁷

***J.H.F.X. (Xavier) van Wersch was een belangrijke initiator van de oprichting van de Konijnen-bond en het organiseren van tentoonstellingen voor konijnen.
Hier staat Xavier van Wersch (rechts) bij een door hem ingezonden prijswinnend konijn op de 14^e tentoonstelling van Ornithophilia in december 1907***

In tegenstelling tot in Leeuwarden het geval was geweest werden er voor de tentoonstelling van Ornithophilia in december 1899 dus wel konijnen ingezonden en sindsdien zouden ze van de tentoonstellingen van Ornithophilia niet meer verdwijnen. Ondanks het voornemen in Leeuwarden in het voorjaar van 1898 mogen we stellen dat de in eendrachtige samenwerking door de Nederlandsche Konijnen-bond en Ornithophilia in december 1899 georganiseerde tentoonstelling de eerste 'kleindierententoonstelling' in Nederland is geweest. Het initiatief van Ornithophilia en de konijnenfokkers kreeg overal navolging. In 1901 waren op de tentoonstelling van de Hengelosche Pluimveevereeniging ook konijnen te zien en in de daaropvolgende jaren werden konijnen een vaste verschijning op de door pluimveeverenigingen georganiseerde tentoonstellingen. Relatief vrij laat, met ingang van de tentoonstelling in januari 1904, ging, wat betreft het toelaten van konijnen, ook Avicultura overstag.

Wellicht wat minder bekend is dat met de komst van konijnen op de tentoonstelling van Ornithophilia in december 1899 nog een ‘harig beest’ in de tentoonstellingskooien verscheen: de cavia. Een door P. ter beschikking gestelde medaille of f 2,50 voor ‘het fraaiste Guineesche biggetje’ werd toegekend aan een cavia van C.J.G. Repelius, het bestuurslid van Ornithophilia dat zich hard had gemaakt voor de introductie van konijnen op de tentoonstelling van zijn vereniging.

‘Guineesche biggetjes’ zoals cavia’s toen werden genoemd, werden veeleer beschouwd als ‘kinderspeelgoed’, dan dieren waarmee een serieuze fokker zich inliet. In een tijd dat het houden en fokken van pluimvee en konijnen behalve tot genoeg ook zeker tot nut moest dienen waren ‘Guineesche biggetjes’ oninteressant. We gaan er dan ook vanuit dat in het eerste decennium van de 20^e eeuw het aantal inzenders van cavia’s op de door de pluimveeverenigingen georganiseerde tentoonstellingen uiterst beperkt is geweest. Op de tentoonstelling van Ornithophilia in december 1900 was ‘baron van Heemstra’ de enige inzender met drie paren, ‘een paar bont gekleurde, een paar witte, een paar Anchoras, welke zeer mooi waren’. De baron won met z’n ‘Guineesche biggetjes’ een 1^e, 2^e, en 3^e prijs.

Keurmeesters van sierduiven op een tentoonstelling van Ornithophilia tussen de stellingen. Links de Britse Rev. W.F. Lumley, die als jurylid regelmatig de oversteek naar Nederland maakte en rechts D. Pel.

De grote initiator van de Nederlandse konijnenteelt tot nut en genoegen, Xavier van Wersch, brak in De Pluimgraaf, in de rubriek 'Allerlei', waarvan hij de redacteur was, ook een lans voor het fokken van cavia's. Hij gaf de lezers mee dat de 'Guineesche biggetjes' in Nederland vooral in de smaak vielen bij kinderen, maar dat in Engeland er serieus met deze diertjes werd gefokt, in allerlei kleurslagen. Dat ook de cavia, toen soms ook wel 'marmot' genoemd, wel degelijk een nuttig beestje was probeerde hij aan te tonen met de mededeling dat ze niet alleen regelmatig werden gebruikt voor dierproeven om de werking van geneesmiddelen te testen, maar ze ook eetbaar waren. Volgens van Wersch werden 'Guineesche biggetjes' in Italië 'veel gegeten en door fijnproevers gezocht'. Het ontbrak er nog aan dat Xavier het fokken van cavia's in Nederland promootte ten behoeve van de 'fijne keuken'. Dat het inzenden van cavia's niet beperkt bleef tot de tentoonstelling van Ornithophilia blijkt wel uit de 'Afdeeling Konijnen en Guineesche Biggen' op de tentoonstelling van de Haarlemse pluimveevereniging Fauna in december 1905.¹⁵⁸

Medio het eerste decennium van de 20^e eeuw vond de introductie plaats van een nieuw knaagdier op pluimveetentoonstellingen: muizen. Opnieuw had Ornithophilia de primeur en wel op de tentoonstelling van december 1905. De in kleur- en postuurkanariekringen bekende C.L.W. Noorduijn had zich sterk gemaakt om muizen als tentoonstellingsdier erkend te krijgen. Op zijn verzoek had het bestuur van Ornithophilia de volgende vier klassen aan het vraagprogramma toegevoegd: éénkleurige, tweekleurige en driekleurige muizen en dansmuisjes. Inzenders van muizen moesten de beestjes inbrengen in eigen kooien vergezeld van het benodigde voer in linnen zakjes. Noorduijn had zich laten inspireren door de gang van zaken in Engeland, waar het fokken van muizen in allerlei variëteiten zich had ontwikkeld tot een populaire liefhebberij. De bijzonder in erfelijkheid geïnteresseerde Noorduijn zag de muizenfok ook als bijzonder nuttig om te ontdekken hoe vererving van bepaalde (kleur)factoren in het dierenleven in elkaar stak. Van de met de experimentele muizenkweek opgedane kennis omtrent de 'wetten der erfelijkheid' zouden fokkers 'op pluim- en haarveegebied' heel veel voordeel kunnen genereren.

In navolging van Ornithophilia was het ook mogelijke 'Guineesche biggetjes' en muizen in te zenden op de in januari 1906 te houden 'Internationale Pluimvee- en Konijntentoonstelling', georganiseerd door de 'Onderafdeeling Bergen op Zoom en Omstreken der V.P.N. en de 'Postduivenvereniging 'Nog Sneller'.¹⁵⁹

Met de komst van 'haarvee', zoals konijnen, cavia's en muizen veranderde het karakter van de pluimveeten-toonstellingen in Nederland vanaf 1900 dus steeds meer in kleindierententoonstellingen.

Voor de zesde tentoonstelling van Ornithophilia, die van 15 t/m 17 december 1899 werd gehouden, waren dus de Fruithal, de Beurs en het Venduhuis gehuurd. In laatstgenoemde bevonden zich, zoals reeds eerder vermeld, de konijnen. In de verwarmde Beurs waren, onder meer, de zang- en kamervogels ondergebracht. Van de in totaal 3043 catalogus nummers, waarbij de konijnen waren inbegrepen, waren er ca. 100 gereserveerd voor de inzendingen van kamer – en volièrevogels. Er waren 26 'nummers' met kanaries, waarvan de correspondent opmerkte: 'de kanaries van P. Sluys, te Amsterdam, rollen boven alles uit met hun nachtegaalslag, en toch is het gezang volstrekt niet scherp, maar rond en welluidend'. De overige 75 kooinummers waren voor een scala aan inheemse en exotische vogels: goudhaantjes, zwarte roodstaarten, bonte graspiepers, schamalijsers, rode tangarans, gekleurde botvink, appelvinken, vuurgoudhaantjes, draaihalzen, kroonvinken, rose spreeuwen, roodkoppige klauwieren, rooineks, geleerde vinken, kardinalen, parkieten, papagaaien, kakatoe's, te veel om op te noemen'. Tot de prijswinnaars behoorden, onder meer, P. Sluis, te Amsterdam, met 'geleerde goudvinken', 'hoppen' en 'schamalijsers'; Anton Sutherland, te Rotter-

dam, met 'Duitsche kanaries', 'fraaiste verzameling buitenlandse kamer- of volièrevogels', 'fraaiste verzameling parkieten' en de 'fraaiste kardinaal'. Verder waren er prijzen voor een 'goud-lizard kanarie', 'roode parkieten' en een 'roodstaart papegaai'. De heer W. van Boeken uit Bronkhorst behaalde een prijs met de door hem ingezonden 'Harzer Kanaries'.¹⁶⁰

Een hoekje op de afdeling zang- en kamervogels op de tentoonstelling van Ornithophilia in december 1907 met de heren Pieter Sluis (links), Anton Sutherland en Louis Maréchal. De afdeling zang- en kamervogels bestond deels uit een opstelling van handelaren, die behalve vogels ook allerlei aan de vogelhouderij gerelateerde handelswaar ten toon stelden. Zo was de heer P. Sluis op bijna alle grote tentoonstellingen aanwezig met een collectie 'inlandsche' vruchten- en insecteneters en met het door hem samengestelde universeelvoer, dat uiteraard ook te koop was.

In tijdschrift De Pluimgraaf was L.J. Quarles van Ufford, voorzitter van vogelvereniging Luscinia, behoorlijk kritisch over de wijze waarop de zang- en siervogels op de tentoonstelling van Ornithophilia waren ondergebracht: kris-kras door elkaar en in een slecht verlichte ruimte.¹⁶¹ Mogelijk werd deze kritische noot gevoed door enig 'oud zeer'. De besturen van Ornithophilia en Luscinia hadden overleg gehad om op de zesde tentoonstelling van Ornithophilia, in december 1899, de afdeling van de zang- en kamervogels door Luscinia te laten verzorgen. Luscinia had aangegeven niet alleen de afdeling te willen inrichten naar haar inzichten, maar dat ze ook de financiering van zowel de inrichting als de uit te reiken prijzen voor haar rekening wilde nemen. Het bestuur van Luscinia had daarbij aangegeven dat ze dan wel over het inschrijfgeld wenste te beschikken en de inzenders van zangvogels vrij toegang moesten hebben tot de afdeling zang- en kamervogels. Aan deze voorwaarden wenste het bestuur van Ornithophilia niet te voldoen en dus was dit plan afgeketst. Dat er iets was geknakt tussen het bestuur van Ornithophilia en Luscinia blijkt wel uit een door het bestuur van

Luscinia in De Pluimgraaf gepubliceerde reconstructie van genoemde geschiedenis en de opmerking van het bestuur dat de gang van zaken de leden van Luscinia er niet van behoefde te weerhouden aan de kleindierententoonstelling in Utrecht deel te nemen, maar dat bestuursleden dit niet zouden doen.¹⁶² Gedurende het verdere bestaan van Luscinia zou het op een tentoonstelling van Ornithophilia nooit tot een samenwerking komen; de verhoudingen tussen Avicultura en Luscinia waren daarentegen een stuk constructiever.

Twee keurmeesters aan het werk tijdens een tentoonstelling van Ornithophilia. Links A.J. Bronkhorst, keurmeester van postduiven en rechts H. Huisinga, keurmeester van slenkeduiven.

De zevende internationale tentoonstelling van Ornithophilia was van 14 t/m 17 december 1900 voor publiek geopend. Evenals voorafgaande jaren was het pluimvee in de Fruithal en de Beurs ondergebracht; voor de konijnen was huisvesting gevonden in de Manège. De 3304 kooi nummers bevatten meer dan 4000 dieren. De inzenders kwamen, behalve uit Nederland, ook uit Frankrijk, België, Duitsland en Oostenrijk. De journalist van Het Nieuws van den Dag wist niet beter dan dat er op dat moment maar twee pluimveetentoonstellingen groter waren dan die van Ornithophilia te Utrecht, nl. de Crystal Palace Show in Londen en de Boston Show in de Verenigde Staten. Was het tot dan gebruikelijk dat op Nederlandse pluimveetentoonstellingen de dieren minstens per paar, haan en hen, werden ingezonden en beoordeeld. Met ingang van deze zevende tentoonstelling werden op de tentoonstellingen van Ornithophilia dieren ook individueel in kooien gehuisvest en beoordeeld. Het is waarschijnlijk een gevolg van de internationale samenstelling van de inzenders, want in het buitenland was het afzonderlijk keuren van vogels al eerder geïntroduceerd. Ornithophilia was hiermee

een van de eerste in Nederland en de journalist verzucht: 'Dit moest overal geschieden', onder meer, verwijzend naar de tentoonstellingen van Avicultura waar deze vorm van jureren nog niet was ingevoerd. Voorlopig organiseerde Ornithophilia dus de enige grote pluimveetentoonstelling met een individuele beoordeling van dieren. Dit nam niet weg dat hoenders ook in 'toomen' ingezonden konden worden, zoals een haan met 2, 4, 6, 8, 10 of zelfs 12 hennen. Wat betreft de volièrevogels meldt de journalist dat 'een keur aan inlandsche en uitlandsche zangvogels' was ingezonden, waaronder 'prachtig zingende kanaries' die men kon 'uitkiezen en meenemen'. De heer W. Verhallen uit Helmond behaalde met zijn collectie harzers een tweede prijs.¹⁶³

Waar de krant zich beperkte tot een vermelding van prijswinnende zangkanaries ging de heer C.L.W. Noorduijn in zijn verslag van de tentoonstelling in De Pluimgraaf vooral in op de aanwezige kleur- en postuurkanaries, waaruit bleek dat een aanzienlijk aantal van deze vogels waren ingezonden, van overigens zeer uiteenlopende kwaliteit. Met name vogelhandelaren lieten interessante collecties 'inlandsche en uitlandsche' zangvogels zien.¹⁶⁴

Was C.L.W. Noorduijn lovend over het evenement als geheel, over de afdeling zang- en volièrevogels schreef hij uitermate kritisch. Evenals in 1899 het geval was waren de vogels ondergebracht in een beperkte ruimte, waar de inzendingen van de handelaren domineerden. De afdeling 'Zang-, Kamer- en Volièrevogels' geleek daardoor 'meer op een paar winkels van vogelhandelaren dan op een tentoonstelling'. Noorduijn kwam tot de slotsom dat het bestuur van Ornithophilia wel oog had voor het grote pluimvee, maar de zang- en siervogels 'zeer stiefmoederlijk' behandelde, terwijl, naar zijn waarneming, de publieke belangstelling bij de zangvogels het grootst was. Met meer ruimte en een betere opstelling zou de afdeling zang-, kamer- en volièrevogels een 'sieraad der tentoonstelling zijn geweest'.¹⁶⁵

Advertentie van Xavier van Wersch voor celluloid voetringen.

Zoals ook weer bleek uit bovenstaand verslag van C.L.W. Noorduijn over de tentoonstelling van Ornithophilia hadden tentoonstellingen, van welke aard dan ook, altijd een commercieel element in zich: Scoren op een tentoonstelling betekende dat de klandizie groter werd en dieren voor een hogere prijs verkocht konden worden. De pluimveetentoonstellingen vormden daarop geen uitzondering, integendeel men krijgt, de verslagen in de kranten lezend, de indruk dat voor een aantal inzenders de tentoonstelling eerder een 'markt' dan een wedstrijd was. Over de inzending zang- en siervogels van Anton Sutherland op de tentoonstelling van Ornithophilia in december 1899 schreef L.J. Quarles van Ufford het volgende: 'de heer

Sutherland doet zijn installatie te veel lijken op een kraampje op de markt. Zaken zijn zaken, maar een tentoonstelling is iets anders dan alléén een verkooplokaal'.¹⁶⁶

Met de groei van het aantal tentoonstellingen en het aantal liefhebbers nam ook de commerciële betekenis van een succesvolle deelname aan tentoonstellingen toe, hetgeen frauduleuze praktijken in de hand werkte. Op de tentoonstelling van Ornithophilia in december 1896 was er een inzending van 'celluloid votringen van de firma van Xavier von Wersch, te Scharn-Maastricht'. Van Wersch, een vooraanstaand konijnenfokker en initiatiefnemer tot de oprichting van de Nederlandsche Konijnen-bond in december 1897, was daarna op meerdere tentoonstellingen present om de ringen aan te prijzen en te verkopen. Ook kon hij aluminium ringen leveren. Op de in drie kleuren verkrijgbare celluloid ringen konden allerlei gegevens ingebrand worden, zoals het geboortjaar.¹⁶⁷ In De Pluimgraaf van 26 januari 1900 werd een advertentie aangetroffen waarin Joh^s. Muijsert te Utrecht 'Genummerde Aluminium Kanarievotringen' te koop aanbood.¹⁶⁸

Vanaf de eeuwwisseling raakte het ringen van vogels steeds meer in gebruik. Dit hield ongetwijfeld verband met een ontwikkeling naar een fundamenteel andere benadering door de fokkers van pluimveetentoonstellingen. Aanvankelijk was men vooral gefocust op het laten zien wat men bezat en bestond een inzending in de regel uit meerdere dieren per tentoonstellingseenheid, het zogenaamde 'nummer'. Vanaf de eeuwwisseling zien we dat de waardering voor het individuele dier op een tentoonstelling veel belangrijker werd. Parallel aan deze ontwikkeling constateren we een stijgende status voor 'eigen fok' vogels. Verder nam het aantal speciaalclubs toe. Zij stelden tijdens tentoonstellingen clubprijzen beschikbaar en hielden tijdens één van de toonaangevende pluimveetentoonstellingen hun clubwedstrijd. Voorwaarden voor toewijzing van clubprijzen waren het lidmaatschap van de club en vaak ook 'eigen fok', soms van het laatste jaar. Het was duidelijk dat een en ander alleen mogelijk was wanneer de vogels waren geringd met een ring waarmee het geboortjaar en de fokker kon worden vastgesteld. Naast handelaars die ringen te koop aanboden gaven ook sommige speciaalclubs zelf ringen uit. Overigens liep met het ringen van de vogels de 'postduivenwereld' ver voor op de pluimveewereld.¹⁶⁹

Ter voorkoming van fraude was het bij postduiven al gebruikelijk, maar op het eind van de 19^e eeuw kwam ook het ringen van pluimvee steeds meer in zwang. Malversaties door inzenders op pluimveetentoonstellingen en door handelaren en het steeds meer individueel beoordelen van de vogels versnelden de introductie van het ringen.

Wanneer het in Nederland gangbaar werd om jonge zang- en kamervogels, in het bijzonder kanaries, te ringen kon tot dusver niet achterhaald worden. Verondersteld wordt dat dit ook pas na de eeuwwisseling gebruikelijk werd, met name toen het individueel huisvesten en beoordelen gemeengoed goed werd bij, onder meer, vogelvereniging Luscinia en er ook afzonderlijke wedstrijden voor zangkanaries werden georganiseerd.

Door het ringen van de vogels werd de pluimveewereld een stuk eerlijker, maar kon niet voorkomen worden dat 'vals spelen' niet meer voorkwam. Integendeel, omdat positieve resultaten op tentoonstellingen met individuele vogels in klinkende munt konden worden omgezet werd steeds vaker geconstateerd dat inzenders een gunstiger beoordeling probeerden te bewerkstelligen door het uiterlijk van vogels te manipuleren. Teneinde frauduleuze praktijken aan te pakken en de wedstrijd daardoor eerlijker te maken hadden de toenmalige vijf grootste pluimveeverenigingen een commissie ingesteld om een tentoonstellingsreglement op te stellen aan de hand waarvan fraudeurs konden worden aangepakt. Het door een commissie van leden van Avicultura, Ornithophilia, Twentsche Pluimvee-Club, Geldersche Pluimvee-Club en het Amsterdamse Ornis opgestelde en op 9 juli 1901 vastgestelde reglement was op de (internationale) tentoonstellingen van genoemde verenigingen van kracht en de commissie zag ook toe op de naleving daarvan. Eén van de bepalingen was het verbod op het 'lenen of huren van vogels voor de tentoonstelling, het uittrekken of inplanten van veren; het snijden, op welke wijze dan ook, aan kam, kinlellen of oorschelpen, het kunstmatig kleuren van pooten, gezicht of veren'.¹⁷⁰

Met de instelling van voornoemde commissie is voor het eerst sprake van inhoudelijk overleg tussen verschillende pluimveeverenigingen en een poging tot gezamenlijke regelgeving voor de pluimveewereld als geheel. Behoeft aan overkoepelend overleg en meer uniformiteit zou vanaf het eerste decennium van de 20^e eeuw in de gehele vogelwereld leiden tot het oprichten van nationale bonden, waarbij afzonderlijke verenigingen zich konden aansluiten. De vorming van nationale bonden vond, in navolging van de ontwikkelingen in Duitsland, het eerst plaats in de wereld van de zangkanaries. De pluimveewereld volgde later, omdat verenigingen aanvankelijk erg op hun autonomie gesteld waren.¹⁷¹

Op de achtste tentoonstelling van Ornithophilia, die van 13 t/m 16 december 1901 werd gehouden, was voornoemde reglement voor het eerst van kracht. Vanwege het verwachte grote aantal inschrijvingen werden in Utrecht de Fruithal, de Beurs en de Manège gehuurd. De zang- en kamervogels waren ondergebracht in de Beurs. Hier zaten, onder meer, de door de uit Rotterdam afkomstige A. Sutherland ingezonden kanaries 'in alle toonaarden en toch gevoelvol' (..) 'den lof van hun verzorger te verkondigen'. Voor de heer Sutherland konden ze dat niet vaak genoeg doen, want hij had ze ook te koop gezet en wel voor 'twee gouden tientjes' per stuk. Over de zangkanaries weet de verslaggever van Het Nieuws van den Dag het volgende te melden: 'De zangkanaries komen uit Duitschland, wat niet zeggen wil, dat alle, die uit Duitschland komen, uitstekende zangers zijn. Integendeel, de meeste zingen slecht; zoo ten minste is de algemeene overtuiging. Jaarlijks worden duizenden van die schreeuweelijken geïmporteerd en verhandeld onder den naam van Saksische kanaries. Neen, dan moet men een echte Harzer hooren! En dan moet men door routine kenner zijn. Dan kan men onderscheiden wat de Duitschers noemen: Hohlrolle, Klingelrolle, Knarrrolle, Wasserrolle, Wasserglucke, Koller, Gluckrolle. Lachrolle, Flöten, Schwirrolle en Schnatterrolle; is 't niet om van te duizelen? (...) Dan zitten er bij de kanaries van die allerliefste kleine vogeltjes, zoo snoezig en fijn dat niemand voorbij loopt zonder even op te houden; 't zijn de Nonnetjes, Tijgervinkjes, St. Helena-fazantjes, enz. (...) een dertig Nonnetjes zitten heel ernstig en zedig op één roestje. (...) Wil men bepaald een forschen, en toch mooien zanger; welnu de Japanse nachtegaal zal u voldoen; ook al weer veel goedkooper dan een slechte kanarie'. (...) De heer P. Sluis, onze overbuur, laat opnieuw zijn insectenetende vogels zien;

wij zagen ze reeds vaak. En wat ze dan telkens op de tentoonstelling doen? De Heer Sluis wil hiermede het bewijs leveren, dat zijn voer voor insectenetende vogels zoo uitstekend is. Slim!’¹⁷²

De negende tentoonstelling van Ornithophilia werd gehouden van 12 t/m 15 december 1902. Als we de strekking van een artikel in De Pluimgraaf serieus moeten nemen is het nog uitermate onzeker geweest of die negende tentoonstelling er ooit was gekomen. Over 1902 lezen we: ‘Een jaar lang hebben de stormen boven Ornithophilia, gewoed, velen hebben zich bezorgd gemaakt voor de toekomst van de Vereeniging. (...) Ornithophilia is gelouterd uit den strijd gekomen.’ Welke ‘strijd’ er binnen Ornithophilia heeft gewoed kon niet achterhaald worden, maar duidelijk is dat op de ledenvergadering het er niet alleen fel aan toe is gegaan en de voorzitter zijn handen vol heeft gehad om leden met een ‘driftig karakter’ in het gareel te houden, maar kennelijk had zelfs het voortbestaan van de vereniging aan een zijden draad gehangen.¹⁷³

Het bestuur van Ornithophilia op de 14^e tentoonstelling die van 12 t/m 15 december 1907 werd gehouden in Utrecht.

In ieder geval had men binnen het bestuur het in november 1902 weer zo op de rit dat met volle energie aan de organisatie van de negende tentoonstelling gewerkt kon worden, en niet zonder succes, want met 3421 nummers en ca. 5000 dieren was het evenement weer groter

dan die van 1901. Opnieuw waren de Fruithal, de Beurs en de Manège gehuurd om de hoenders, eenden, duiven, fazanten, zwanen, zang- en kamervogels, konijnen, enz. uit Nederland, België, Duitsland, Denemarken, Engeland, en Noord Amerika te huisvesten. De inschrijving die aanvankelijk op 18 november 1902 zou worden gesloten bleef nog tot 22 november open nadat bekend was dat het aantal prijzen aanzienlijk zou worden uitgebreid en hierdoor de inschrijvingen bleven binnenkomen. Wellicht werd het enthousiasme bij het inschrijven ook wel ingegeven door het feit dat heel veel prijzen in geld konden worden uitgekeerd. De vereniging had maar liefst f 5.700 aan prijzengeld tot haar beschikking. Daarnaast waren er door de jury nog 4 bekens, 25 medailles en 5 kunstvoorwerpen toe te kennen. De geldprijzen varieerden van f 25,00, f 10,00 en f 5,00. Voor toenmalige begrippen uiterst lucratieve bedragen, waardoor voornoemde neiging tot frauderen ook heel verklaarbaar wordt. Een prijs van f 10,00 voor de beste haan of hen in een bepaalde klasse vertegenwoordigde toen toch een weksalaris van een vakbekwame industriearbeider. Probeer dat eens om te zetten naar onze tijd; daar steekt een blikken bekertje of een envelop met inhoud van € 20,00 voor de kampioen stammen zangkanaries maar heel schril bij af.¹⁷⁴

De journalist van Het Nieuws van den Dag, die de tentoonstelling had bezocht, brak een lans voor het betaalbaar houden van de toegangsprijs voor de potentiële bezoeker. Een entree van 30 cent kon er mee door, maar 20 cent was beter, immers, hoe lager het entreegeld des te meer bezoekers. Een bezoek aan de tentoonstelling zonder catalogus werd door hem vrijwel zinloos geacht en voor dit boekwerkje moest 50 cent betaald worden; ‘voor sommigen een half dagloon’. Opmerkelijk is zijn motivatie voor deze opmerkingen: Het bezoek aan een pluimveetentoonstelling ‘is in de eerste plaats iets voor den kleinen man en men moest hiermee meer rekening houden’. Deze opmerking toont aan dat het houden en fokken van pluimvee en konijnen in Nederland zich in twintig jaar had getransformeerd van een liefhebberij van uitsluitend heren van stand tot een bezigheid waarin ook ‘den kleinen man’ geïnteresseerd was.¹⁷⁵

Wat betreft de tentoongestelde dieren beperken we ons tot de volièrevogels: ‘Als steeds is de afd. zang-, kamer- en volièrevogels weer goed vertegenwoordigd. We missen er evenwel de vogels van onze overbuur den heer Sluis. Een paar honderd kanaries, weer in talrijke variëteiten verdeeld, zoodat men ten slotte wel een systematiek van de vogels bij zich mag hebben, om alles behoorlijk te kunnen thuisbrengen. Bekende firma’s als A. Sutherland uit Rotterdam, W.A. v Leeuwen en L. Maréchal uit Utrecht, houden ook nu weder hun reputatie op. Vooral de heer Sutherland heeft een prachtige collectie, zoowel inlandsche als uitlandsche. Met een paar prachtige kanaries kwam o.a. uit Jhr. L.J. Quarles van Ufford, voorzitter van Luscinia.¹⁷⁶

De tiende tentoonstelling van Ornithophilia werd gehouden van 25 t/m 27 december 1903. Voor dit evenement werden met 3344 catalogusnummers meer dan 4500 dieren ingeschreven. Zoals op de voorafgaande tentoonstelling was de Fruithal gereserveerd voor, onder meer, de hoenders, de Beurs voor de duiven en zangvogels en was het ‘haarvee’ ondergebracht in de Manège. De populariteit van Ornithophilia bij zowel binnen- als buitenlandse inzenders was voor een groot deel te danken aan de door hen tijdens deze tentoonstellingen ondernomen commerciële activiteiten. Dit werd fraai verwoord door de journalist van ‘Het Nieuws van den Dag’: ‘Zoo kan het dan ook gebeuren – en het gebeurt -dat ‘ware fokkers’ niet van Vreedenburg zijn weg te krijgen; die zijn er te vinden van Donderdag tot Zondagavond. Want men vergete niet, dat deze expositie tegelijk *markt* is. Dat is voor een niet onbelangrijk deel ook haar succes’. (...) De handel geschiedt hier min of meer officieel, door tusschenkomst van ‘t Bestuur. En dat is maar goed ook, want pluimveehandel is ook al niet te drijven, wanneer ‘vertrouwen’ niet vóórzit. Toch wordt er nog veel in gezwendeld.’ (...) De prijzen der levende dieren zijn hoog; zij variëren van f 5,00 tot f 50,00, doch zit men eenmaal in zijn

fokmateriaal, dan haalt men de koopsom er spoedig genoeg uit.' Menig deelnemer aan een pluimveetentoonstelling was het er dus om te doen om met minder dieren en een vollere portemonnee naar huis terug te gaan, dan waarmee hij naar de tentoonstelling was gekomen.¹⁷⁷

Over de inbreng van zang- en kamervogels weet voornoemde journalist het volgende te melden: 'De afdeeling Zang-, Kamer- en Volièrevogels is wel niet zo groot als een der vorige, maar zij zal toch niet minder bezoekers trekken. Onder de kanaries zijn veel lieve vogeltjes. Vooral de Duitsche Feuilles-Mortes zijn fraai; ook zijn er keurig gekuifde Norwicks. Wel opmerkelijk is het, hoe onder de kweekers van kamervogels nog veel onkunde heerscht; trouwens met die gansche kweekerij is het nog niet in het reine. Zoo exposeert een bekend handelaar als Border Fancies vogels met een *kuif*, hoewel een der soortkenmerken is dat zij geen kuif hebben. Nog meer zouden wij kunnen aanhalen'. De journalist sloot zijn verslag als volgt af: 'Houdt het weer zich goed, dan zal het stroomen naar Vreedenburg. Nu, de diertjes verdienen het ten volle. En het bestuur komt een complimentje toe voor de organisatie. Het geheel is keurig in orde als altijd.'¹⁷⁸

Vlnr. Xavier van Wersch, een van de belangrijkste promotors van de konijenteelt in Nederland en de Belgische keurmeesters L. van der Snickt en P. de Kegel, die regelmatig werden verzocht in Nederland te komen keuren.

Rond de eeuwwisseling waren de door Ornithophilia georganiseerde pluimveetentoonstellingen in Nederland verreweg het gevarieerdst en het omvangrijkst. De tentoonstelling van Ornithophilia had ook de grootste internationale uitstraling. Maar liefst drie gebouwen waren nodig om al het pluimvee en konijnen te kunnen huisvesten. Hoewel ook in Ornithophilia

verreweg de meeste aandacht uitging naar het grotere pluimvee en konijnen, werden er vele jaren ook zang- en siervogels ingezonden op de (inter)nationale tentoonstellingen van deze vereniging, die tot aan de Eerste Wereldoorlog in de Beurs en Fruithal en later in de Jaarbeurs werden gehouden.¹⁷⁹

Toch ontkomen we niet aan de indruk dat na de eeuwwisseling de afdeling Zang- en Kamervogels op de tentoonstelling van Ornithophilia steeds meer naar de marge van het gehele evenement verschoof. Dit is althans de indruk die wordt opgeroepen na lezing van de verslagen over de afdeling Zang- en Kamer vogels in De Pluimgraaf. Over de inrichting van de afdeling op de in december 1900 gehouden 7^e tentoonstelling had prominent lid van Luscinia C.L.W. Noorduijn weinig positiefs te melden en in zijn verslag over de 8^e tentoonstelling, in december 1901, twijfelde hij openlijk over de deskundigheid van de keurmeesters die de Engelse postuurkanaries hadden beoordeeld; het liet geen spaan heel van de jurering. Ook in de daaropvolgende jaren waren de verslagen in De Pluimgraaf over de afdeling Zang- en Kamervogels op de tentoonstelling van Ornithophilia tamelijk kritisch. De afdeling bleef tamelijk onbeduidend, moest het vooral hebben van de inzendingen van handelaren en werd ondergebracht in een te kleine ruimte waardoor een aansprekende uitstraling eigenlijk onmogelijk was.¹⁸⁰

De Fruithal en Beurs (achter) te Utrecht. Vele jaren had Ornithophilia beide gebouwen nodig voor haar jaarlijkse internationale tentoonstelling.

Evenals Haagsche vogelverenigingen samenwerking zochten met Avicultura werd ook Ornithophilia door vogelverenigingen benaderd van haar tentoonstelling gebruik te mogen maken om een onderlinge wedstrijd te kunnen organiseren. Zo waren ook op tentoonstellingen van Ornithophilia zang- en siervogels te bewonderen als gevolg van samenwerking van de pluimveevereniging met een vogelvereniging.¹⁸¹

Voor de ontwikkelingen in de kleindierenhouderij kunnen we twee innovaties op het conto van Ornithophilia schrijven. Ornithophilia komt de eer toe dat zij in 1899 op haar tentoonstelling de inzending van konijnen heeft geïntroduceerd, waardoor haar pluimveetentoonstellin-

gen dé facto kleindierententoonstellingen waren geworden. Dit initiatief vond al snel overal in den lande navolging. Verder werden op de tentoonstelling van Ornithophilia in 1900, in navolging van wat, onder meer, in Engeland gebruikelijk was, dieren op grote schaal individueel beoordeeld. Voordat dit gebruik algemeen ingang vond was het stanaard dat een voor de wedstrijd ingeschreven ‘nummer’ uit meerdere dieren bestond en het ensemble, van minstens twee vogels, door de jury werd beoordeeld. Vanaf 1900 was het dus ook mogelijk om, naast de ensembles, ook dieren als individu in te zenden. Tenslotte heeft Ornithophilia een belangrijke rol gespeeld in het aanpassen van de tentoonstellingsreglementen waardoor paal en perk werd gesteld aan malversaties met dieren door inzenders. Het stimuleren van het ringen van de individuele dieren was hier een onderdeel van. Aan zaken die binnen de kleindierenwereld in de 20^e eeuw gemeengoed waren geworden, zoals konijnen en kleine knaagdieren op de tentoonstellingen, keuring van individuele dieren en het ringen van het gevogelte, is de liefhebberij Ornithophilia dus schatplichtig.

Regionale en lokale pluimveeverenigingen, speciaalclubs

Met Avicultura als hun inspiratiebron namen vanaf medio de jaren '90 diverse groepjes pluimveeliefhebbers in den lande het initiatief tot de oprichting van regionale pluimveeverenigingen. Al deze organisaties beoogden het organiseren van tentoonstellingen. Die hadden in vrijwel alle gevallen een 'internationaal' karakter, al was de inbreng vanuit het buitenland meestal uiterst bescheiden. Hoewel de verenigingen zich dus profileerden als regionaal gebonden, werd vanuit het hele land voor deze tentoonstellingen ingezonden. In alle gevallen werden deze pluimveetentoonstellingen gedomineerd door de aanwezigheid van een scala aan kippenrassen, op geruime voet gevolgd door duiven en tenslotte een minderheid aan kalkoenen, fazanten en watergevogelte, zoals zwanen, ganzen en eenden. De aanwezigheid van zang- en kamervogels verschilde sterk per tentoonstelling. Soms was hun inbreng opvallend en werd er in de pers over geschreven, maar vaak was hun aandeel in het geheel zo miniem dat volstaan werd met de vermelding van de prijswinnaars. Op sommige tentoonstellingen was er zelfs in het vraagprogramma geen afzonderlijke groep voor de zang- en kamervogels gereserveerd en waren zij ondergebracht bij de 'overigen'. We moeten dan denken aan presentaties van broedmachines, vogelvoerders, hobbybenodigdheden, etc.

Aankondiging van de eerste tentoonstelling in 1895 van de Twentsche Pluimveeclub.

Twentsche Pluimveeclub

De, voor zover nu bekend, eerste pluimveevereniging die na Avicultura het levenslicht aanschouwde was de op 27 augustus 1894 opgerichte Twentsche Pluimveeclub.¹⁸² Voor haar 'Eerste Internationale Tentoonstelling voor Pluimgedierte', die van 8 t/m 10 maart 1895 in het Volksparkgebouw in Enschede werd georganiseerd, werden uitsluitend 'hoenders, fazanten, kalkoenen, patrijzen, eenden en duiven' ingezonden, verdeeld over 325 eenheden. Over inzendingen van sier- en kamervogels werd in de pers met geen woord gerept.¹⁸³

Dat men in Twente is overgegaan tot de oprichting van een regionale pluimveevereniging houdt mogelijk verband met het feit dat de grote pluimveetentoonstelling van Avicultura wel-

is waar jaarlijks in een andere stad werd georganiseerd, maar het voor de Twentse pluimveefokkers iedere keer weer een hele reis was om met hun dieren naar de tentoonstelling van Avicultura te gaan. Dat men binnen Avicultura alle begrip had voor het besluit van de Twentenaren blijkt wel uit de geste om de eerste tentoonstelling te subsidiëren met f 50 en vijf zilveren medailles.¹⁸⁴

Hoewel in de statuten van Avicultura was opgenomen dat de vereniging streefde naar provinciale onderafdelingen is geen enkele aanwijzing gevonden over het mogelijk oprichten van een Avicultura onderafdeling in Twente. De Twentsche Pluimveeclub is opgericht als een volkomen zelfstandige vereniging, zonder enige formele binding met Avicultura.

De tweede internationale pluimveetentoonstelling van de Twentsche Pluimveeclub werd van 6 t/m 8 maart 1896 opnieuw in het Volkspark in Enschede georganiseerd.¹⁸⁵ Deze tentoonstelling was met 518 'noms' aanzienlijk groter dan de vorige. De hoofdmoot bestond wederom uit kippen, duiven en waterwild. De afdeling zang- en kamervogels moet hier maar schril bij afgestoken hebben. Tussen de gigantische lijst met prijswinnaars staan, welhaast verscholen de namen van M. Goedhart te Lonneker met een 1^e prijs voor de door hem ingezonden inheemse zangvogels en F.H. ter Horst te Enschede behaalde een eerste prijs met een grasparkiet. Hoezeer de zang- en kamervogels bijzaak waren blijkt wel uit het vraagprogramma, waarin ze in de wedstrijdklasse bij de hobbybenodigdheden, zoals broedmachines waren ondergebracht.¹⁸⁶

Tot in Hengelo in 1898 een lokale pluimveevereniging werd opgericht organiseerde de 'Twentsche Pluimveeclub' haar tentoonstellingen om beurten in Enschede en Hengelo.

Een ingezonden stuk van ene meneer 'X' in de 'Tubantia' van 14 maart 1896, naar aanleiding van de tweede tentoonstelling van de Twentsche Pluimveeclub roept een wereld van herkenning op. 'X' vroeg zich af hoe het toch mogelijk was dat een Hamburger haan en hen op de grote internationale tentoonstelling van Avicultura in Den Haag een eerste prijs kregen toegekend en in Enschede niet verder kwamen dan een tweede prijs en een zelfde tweetal Hamburger hoenders bij Avicultura met een derde prijs werden beoordeeld en op de tentoonstelling van de Twentsche Pluimveeclub met een eerste prijs. Was de jury in Enschede wel deskundig genoeg geweest? Een artikel met 'standaardeisen' uit een Duitstalig tijdschrift werd er bij gehaald om te ondersteunen dat het winnende paar in Enschede diverse tekort-

komingen had en dus eigenlijk niet de hoogste waardering had mogen krijgen. Moraal van zijn verhaal: als het bestuur niet van zins is betere juryleden in te huren op de komende tentoonstelling zullen belangrijke inzenders verstek laten gaan. Teleurgestelde deelnemers die hun frustraties ventileren in kritiek op de beoordeling van de jury en dreigen met een boycot lijken wel inherent aan het fenomeen 'tentoonstelling'.¹⁸⁷

In het Vereenigingsgebouw der heeren Gebrs. Stork & Co. te Hengelo organiseerde de Twentsche Pluimveeclub rond de eeuwwisseling regelmatig een tentoonstelling.

De derde door de Twentsche Pluimveeclub georganiseerde internationale tentoonstelling werd van 5 t/m 7 maart 1897 gehouden in Hengelo in het 'verenigingsgebouw der heeren Gebrs. Stork en Co.' In 1898 keerde men weer terug naar het Volkspark in Enschede.¹⁸⁸

In 1899 was het de beurt aan Hengelo, maar opnieuw was het Volkspark in Enschede het onderkomen voor de pluimveetentoonstelling van de Twentsche pluimveeclub.¹⁸⁹ Waarschijnlijk hield dit verband met het feit dat in november 1898 in Hengelo de Hengelosche Pluimveevereeniging was heropgericht en de onderlinge verhoudingen kennelijk zodanig verstoord waren dat het organiseren van een tentoonstelling van de Twentsche Pluimveeclub in Hengelo op dat moment geen optie was.¹⁹⁰ De volgende tentoonstelling werd van 2 t/m 4 maart 1900 in de zalen van de Sociëteit Tot Nut en Vermaak te Almelo georganiseerd; in januari 1901 werd de tentoonstelling toch weer in Hengelo georganiseerd, in het Vereenigingsgebouw van de machinefabriek Stork. Het jaar daarop had de tentoonstelling van 10 t/m 12 januari 1902 weer onderdak gevonden in het Volkspark te Enschede.¹⁹¹

De tentoonstelling die van 20 t/m 22 februari 1903 in Almelo, in Sociëteit Tot Nut en Vermaak, werd georganiseerd had een clubprimeur. Het bestuur had besloten dat ook fokkers van konijnen hun dieren voor deze tentoonstelling mochten inzenden.¹⁹²

De tentoonstelling vanwege het 10 jarig bestaan werd van 19 t/m 21 februari 1904 weer georganiseerd in het Volkspark in Enschede. Ook op deze tentoonstelling werden konijnen toegelaten, waaruit blijkt dat het experiment van het jaar daarvoor kennelijk goed was bevallen.¹⁹³ Met het besluit om de inschrijving voor de pluimveetentoonstelling ook open te stellen voor

konijnen ging de Twentsche Pluimveeclub mee met de toenmalige trend waarin pluimvee-tentoonstellingen steeds meer transformeerden naar kleindierententoonstellingen; een ontwikkeling waarin de Hengelosche Pluimveevereeniging haar in 1901 al was voorgegaan.¹⁹⁴

Hoewel een maand voor Ornithophilia opgericht zouden de tentoonstellingen van de Twentsche Pluimveeclub nooit de uitstraling krijgen als die van Avicultura of z'n leeftijdsgenoot. Verondersteld wordt dat de geïsoleerde ligging van Twente ten opzichte van de rest van Nederland hiervoor een belangrijke reden is geweest.

Wat betreft de rond de eeuwwisseling in Enschede, Hengelo en Almelo gehouden pluimvee-tentoonstellingen van de Twentsche Pluimveeclub kan geconcludeerd worden dat de leden zich na 1900 volledig toededen op het houden en fokken van kippen, duiven, watervogels en konijnen en dat volièrevogels ver buiten hun belangstellingssfeer lagen. Zang- en siervogels waren nauwelijks aanwezig op de door de Twentse vereniging georganiseerde tentoonstellingen.¹⁹⁵ Tekenend is dat de zilveren medaille bestemd voor de 'fraaiste verzameling van Inlandsche Zang-, Kamer- en Volière Vogels' in 1898 bij het ontbreken van een inzender niet kon worden uitgereikt. Wel werd toen een zilveren medaille toegekend aan de heer Herm. Bremer voor zijn verzameling 'Uitlandsche vogels'.¹⁹⁶

De Twentsche Pluimveeclub heeft dus geen wezenlijke bijdrage geleverd in de totstandkoming van een eigen verenigingsleven voor de houders en kwekers van zang- en siervogels in Nederland. Ze was voor hen nauwelijks een ontmoetingsplek, laat staan een springplank naar een eigen organisatie. De vereniging Twentsche Pluimveeclub bestaat anno 2026 nog steeds en is één van oudste verenigingen voor de fokkers van pluimvee en kleindieren in Nederland.¹⁹⁷

De Geldersche Pluimvee-Club werd op 19 februari 1897 opgericht en organiseerde nog binnen het eerste verenigingsjaar haar eerste tentoonstelling

Geldersche Pluimvee-Club

Kennelijk geïnspireerd door de pluimveetentoonstellingen die de 'Tukkers' in Enschede konden organiseren besloten enkele liefhebbers in Gelderland voor deze provincie ook een

pluimveevereniging op te richten. Als vestigingsplaats werd gekozen voor Arnhem. Hoewel, volgens een krantenbericht, de oprichtingsvergadering plaatsvond op 19 februari 1897 werd de oprichtingsdatum van de Geldersche Pluimvee-Club bepaald op 1 januari 1897. De statuten werden bij Koninklijk Besluit van 17 juni 1897 goedgekeurd.¹⁹⁸ Van 24 t/m 27 september 1897 organiseerde de Geldersche Pluimvee-Club haar eerste tentoonstelling in Musis Sacrum te Arnhem.¹⁹⁹ Volgens de correspondent van Het Nieuws van den Dag vond men op deze tentoonstelling 'eene rijke verscheidenheid van hoenders, kalkoenen, ganzen, duiven, kanaries, enz.'²⁰⁰ Lopen we gigantische lijst van prijswinnaars door dan vinden we geen aanwijzingen dat de zang- en kamervogels ruim vertegenwoordigd waren. Er werd nl. geen prijs toegekend aan exotische zangvogels, zoals kanaries, en de enige inheemse zangvogel die geëerd werd met een eervolle vermelding was een puttende putter.²⁰¹

Binnen een half jaar organiseerde de Geldersche Pluimvee-Club haar tweede internationale tentoonstelling, namelijk van 25 t/m 27 februari 1898; opnieuw in Musis Sacrum te Arnhem.²⁰² Ook voor deze tentoonstelling lijkt de inbreng vanuit de houders en fokkers van sier- en zangvogels erg bescheiden te zijn geweest.²⁰³

Ansichtkaart van Musis Sacrum te Arnhem, een gebouw waarvan de Geldersche Pluimvee-Club regelmatig gebruik maakte voor een tentoonstelling.

Voor haar derde tentoonstelling, die van 3 t/m 5 maart 1899 werd gehouden, week de Geldersche Pluimvee-Club uit naar de zalen van sociëteit De Vereeniging te Nijmegen. Op deze tentoonstelling, waarvoor 60 inzenders 466 kooien met vogels hadden gevuld, werd de afdeling Zang- en Kamervogels gekwalificeerd als 'niet noemenswaard'. 'Zij bepaalde zich tot een paar goudlizards (...) en een kleine onbeteekenende verzameling zeer gewone vogels (vink, goudvink, sijsjes, putters, enz.).'²⁰⁴

De volgende tentoonstelling van de Geldersche Pluimvee-Club werd wederom op een andere locatie georganiseerd, nl. in de Buiten-Sociëteit te Zutphen, van 26 t/m 28 januari 1900.²⁰⁵ De vereniging deed aanvankelijk haar naam dus alle eer aan door verspreid over Gelderland haar

tentoonstellingen te organiseren. Voor de van 21 t/m 24 maart 1901 georganiseerde tentoonstelling keerde de 'Geldersche Pluimvee-Club' weer terug naar waar alles was begonnen: Musis Sacrum in Arnhem.²⁰⁶ Het is wellicht treffend wat door de correspondent van de Arnhemsche Courant over deze tentoonstelling werd opgetekend: 'na de hoenders nemen de afdeeling sierduiven de grootste plaats in, om gevolgd te worden door eenden, ganzen, zwanen, kalkoenen, vogels.'

We hebben de indruk dat van beide pluimveeverenigingen in het oosten des lands de tentoonstellingen van de Geldersche Pluimvee-Club zich in de meeste belangstelling mochten verheugen van inzenders uit de rest van Nederland en qua omvang dus ook groter waren. Mogelijk zijn betere treinverbindingen hiervan de oorzaak geweest en wellicht heeft het feit dat de Geldersche Pluimvee-Club ook het weekblad De Pluimgraaf als haar verenigingsorgaan had aangenomen, en uitgebreide verslagen van de tentoonstellingen en besprekingen van de ingezonden dieren werden gepubliceerd, hierop een positief effect gehad. In het verenigingsleven van de club stonden de zang- en siervogels echter letterlijk en figuurlijk op de laatste plaats. Bij aanvang van de 20e eeuw telde de Geldersche Pluimvee-Club 73 leden.²⁰⁷

Hollandsche pluimveeclub Ornis

Op 9 november 1900 werd in Café-Restaurant Oost Indië, in de Kalverstraat te Amsterdam, de 'Hollandsche Pluimvee-Club 'Ornis' opgericht, met als doel de 'pluimveefokkerij in Noord- en Zuid Holland' te bevorderen. Het voornemen was om jaarlijks in Amsterdam een pluimveetentoonstelling te organiseren. Met Avicultura die voor haar tentoonstellingen regelmatig gebruik maakte van de Haagsche Dierentuin, Ornithophilia in Utrecht, had nu ook Amsterdam haar eigen pluimveetentoonstelling. Saillante details zijn dat de club dezelfde naam kreeg als van de in 1883 eveneens te Amsterdam opgerichte eerste pluimveevereniging van Nederland: Ornis. De voorzitter van het in 1883 opgericht Ornis was A. Nuyens en de eerste voorzitter van het in 1900 opgerichte Ornis was A. Nuyens.²⁰⁸

Binnen een half jaar na de oprichting organiseerde Ornis, van 15 t/m 17 februari 1901, haar eerste internationale tentoonstelling in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam. Inzendingen werden gevraagd van: 'hoenders, duiven eenden, ganzen, zwanen, fazanten, parelhoenders, kalkoenen, zang-, kamer- en volièrevogels, enz.'²⁰⁹ In totaal werden 1212 'nummers' ingeschreven, waaronder enkele met zang- en volièrevogels. Voor het bestuur was dat een enigszins teleurstellend aantal. Men had vooral op meer inschrijvingen van 'hoenders' verwacht. Aan aandacht voor deze eerste tentoonstelling van Ornis in De Pluimgraaf heeft het overigens niet gelegen. Mogelijk dat nogal wat fokkers eerst de kat uit de boom wilden kijken alvorens ze voor de tentoonstelling van deze pas opgerichte club wilden inschrijven. Bestuurslid van Ornis Pieter Sluis, welbekend als producent en verkoper van het speciale voer voor insectenetende 'inlandsche en uitlandsche' vogels, viel in de prijzen met 'de fraaiste inzending Kamer- en Volièrevogels'.²¹⁰

Haar tweede internationale tentoonstelling organiseerde Ornis van 14 t/m 16 februari 1902 in Artis te Amsterdam. Voor deze internationale tentoonstelling was voor de eerste keer ook de inschrijving van konijnen mogelijk. In totaal bevatte de catalogus 1627 'nummers'.²¹¹ Het grotere pluimvee was ondergebracht in de 'concertzaal', de watervogels en de konijnen in de 'veranda', terwijl de zang- en kamervogels waren gehuisvest in de 'kleine restauratiezaal'. Volgens de journalist van De Telegraaf was het een 'herademing' om 'na in de zalen, waar bewoners geluiden doen hooren, die nu meestal niet zeer welluidend of te schel zijn, in het zaaltje te komen waar de zangvogels zijn tentoongesteld. Een liefelijk gefluit en gekweel van mooie, kleine zangvogeltjes, slechts nu en dan onderbroken door een schreeuwende papegaai of kakatoe, vervult er de lucht. Onder de zang- kamer- en volièrevogels hier tentoongesteld

bevinden zich Hollandsche, Engelsche en Duitsche kanaries, geleerde goudvinken, inlandsche vogels enz.’²¹²

De voor januari 1903 geplande derde tentoonstelling van ‘Ornis’ kon niet doorgaan, omdat alle voor een tentoonstelling geschikte ruimtes in Amsterdam waren gereserveerd voor huisvesting van militairen. Die waren naar de hoofdstad gedirigeerd in verband met het risico op ‘troebelen’, als gevolg van de golf van stakingen die door het land ging, waaronder de Spoorwegstaking.²¹³

Paul Groesch en na hem Wilh. Groesch uit het Duitse Dalherda, waren rond de eeuwwisseling vaste gezichten op Nederlandse pluimveetentoonstellingen. Deelname aan de tentoonstelling was voor de heren Groesch in de eerste plaats bedoeld om hun ‘geleerde goudvinken’ van de hand te kunnen doen. Deze advertentie verscheen op 14 februari 1902 in Het Nieuws van den Dag, tijdens de tentoonstelling van Ornis in dierentuin Artis.

Ook in 1904 organiseerde Ornis geen tentoonstelling. In De Pluimgraaf van 13 november 1903 verscheen er een vetgedrukte mededeling dat secretaris/penningmeester R. Tepe had bedankt als bestuurslid. Hierna volgden in De Pluimgraaf diverse ingezonden stukken waaruit valt op te maken dat de financiële situatie van Ornis verre van florissant was en sommige bestuursleden op eigen houtje belangrijke beslissingen namen. Met het vertrek van secretaris/penningmeester R. Tepe was ook de motor en het brein achter de tentoonstellingsorganisatie verdwenen. Tijdens de op 16 februari 1904 gehouden algemene ledenvergadering werd alles duidelijk: Ornis zat op zwart zaad. Om een tentoonstelling te kunnen organiseren moesten eerst de schulden weggewerkt worden. Besloten werd om de contributie te verhogen en de leden werd verzocht om, nu er geen tentoonstelling werd gehouden, toch lid te blijven en aan de contributieverplichting te voldoen. Dit bleek ijdele hoop. Leden liepen weg en eind april 1904 kon een voorlopig bestuur, waarvan overigens de heer R. Tepe lid was, nog steeds niet melden dat het einde van de financiële crisis in zicht was. Op 18 mei 1904 werd een nieuw bestuur gekozen waarvan de heer Tepe weer deel uitmaakte.²¹⁴

Met een volgende tentoonstelling in het vooruitzicht besloot Ornis in het najaar van 1904 het tentoonstellingsreglement en de verenigingsstatuten op elkaar af te stemmen: Ornis muteerde statutair van een ‘pluimveevereniging’ in een ‘vereeniging ter bevordering der pluimvee- en konijnenfokkerij’.²¹⁵

Na de in 1902 gehouden tweede tentoonstelling organiseerde Ornis haar derde dus pas in 1905. Hiervoor was van 10 t/m 13 februari de Militie-zaal aan de Singel gehuurd. Ook deze keer waren de zang- en kamervogels goed vertegenwoordigd, mede dankzij de inzending van de handelaren A. Sutherland uit Rotterdam en P. Sluis uit Amsterdam. Ook de heer Wilhelm Groesch was weer aanwezig met zijn geleerde goudvinken. In het verslag over de afdeling zangvogels was de voorzitter van vogelverenging Luscinia jhr. J.L. Quarles van Ufford enerzijds tamelijk positief over de kwaliteit van de ingezonden kleur- en postuurkanaries, maar uitermate kritisch over de kwaliteit en de huisvesting van de zogenaamde ‘Duitse kanaries’. Ondanks dat ze op het uiterlijk beoordeeld werden zaten ze in op elkaar gestapelde ‘miniatuur Harzer transportkooitjes, waar zij zich ternauwernood in kunnen verroeren’; vele met gebroken staart- en vleugelpennen en één zelfs met ‘klossen’ aan de poten. Het lijkt er op dat de meeste van deze vogels waren ingezonden door handelaren, die ze hadden ingeschreven als ‘collecties’. Quarles van Ufford vroeg zich af welk doel het diende om voor een tentoonstelling ‘collecties’ in te zenden wanneer het 30 of meer dezelfde vogels betrof, die ook nog uiterst bekrompen gehuisvest zaten.²¹⁶

Waar andere verenigingen steeds meer transformeerden naar kleindierenverenigingen die tentoonstellingen organiseerden waarop de inbreng van zang – en kamervogels steeds minder werd, bleven deze op de tentoonstellingen van Ornis aanvankelijk goed vertegenwoordigd, mede dankzij de inbreng van handelaren, zoals van bestuurslid P. Sluis.

Groepsfoto van bestuursleden van Ornis en keurmeesters op de eerste pluimveetentoonstelling van de club in februari 1901. Zittend op de eerste rij, tweede van links P. Sluis, derde van links voorzitter A. Nuyens en naast hem secretaris R. Tepe. Links achter staat keurmeester P. Polvliet. Polvliet was, met A. Nuyens, bestuurslid geweest van Ornis I en werd na de oprichting van Avicultura secretaris van deze vereniging.

Lokale pluimveeverenigingen

Naast de landelijke en streekgebonden pluimveeverenigingen begonnen omstreeks de eeuwwisseling ook pluimveeverenigingen te ontstaan met een meer lokaal karakter. Hun verwantschap met de toenmalige landelijke en regionale pluimveeverenigingen blijkt uit het allround karakter van de clubs, d.w.z. voor de tentoonstellingen konden hoenders, duiven, watervogels, fazanten, pauwen en kamer-, sier- en volièrevogels ingezonden worden en alras verscheen op deze meer lokale tentoonstellingen ook 'haarvee', zoals konijnen. Lokale pluimveeverenigingen die nog voor de eeuwwisseling werden opgericht waren de Hengelosche Pluimveevereeniging en de Tilburgsche Vogelclub.

Hengelosche Pluimveevereeniging

Medio de jaren '90 leek het er even op dat in Twente twee pluimveeverenigingen met elkaar zouden gaan concurreren. Op 18 februari 1895 kwamen namelijk in Café Wilmink te Hengelo een gezelschap houders en fokkers van pluimvee bij elkaar met als doel een vereniging op te richten. Geïnspireerd door het grote aantal vogels dat in het recente verleden voor de landbouwtentoonstellingen in Hengelo en Enschede waren ingezonden had een groepje initiatiefnemers het besluit genomen een oproep te plaatsen om op genoemde datum bij elkaar te komen en een pluimveevereniging op te richten. Besloten werd in Hengelo geen afdeling te starten van de Twentsche Pluimveeclub maar een eigen vereniging, onder de naam Hengelosche Pluimveevereeniging. Aan het eind van de oprichtingsvergadering telde de kersverse vereniging 60 leden.²¹⁷ Op 4 juli 1895, in vergadering bijeen, besloten de leden in 1896 een eigen tentoonstelling te organiseren.²¹⁸ Die is er nooit gekomen. Wel kwamen de leden op 7 februari 1896 weer in het café van de heer J. Wilmink voor een ledenvergadering bij elkaar. Ditmaal was ook een delegatie van de Twentsche Pluimveeclub aanwezig en werd besloten 'beide verenigingen te combineren'.²¹⁹ De 150 te Hengelo en Borne woonachtige leden gingen over naar de club in Enschede en het batig saldo werd ter beschikking gesteld van de internationale pluimveetentoonstelling, die in maart 1896 in het Volkspark in Enschede georganiseerd zou worden.²²⁰ Als teken dat de Twentsche pluimveeclub geen louter Enschedese aangelegenheid was werden enkele fokkers uit Hengelo en Borne aan het bestuur toegevoegd.²²¹

De Hengelosche Pluimveevereeniging leek dus maar een kort leven beschoren geweest, maar op 15 november 1898 werd de vereniging opnieuw opgericht.²²² Kennelijk was er toch enige animositeit ontstaan tussen de fokkers uit Hengelo en Enschede en werd de in februari 1896 opgeheven club nieuw leven ingeblazen. Welke gebeurtenissen hebben geleid tot een verwijdering tussen de fokkers uit Hengelo en Enschede en wanneer dat heeft plaatsgevonden is niet bekend. Duidelijk is wel dat normaliter de tentoonstelling van de Twentsche pluimveeclub in 1899 in Hengelo gehouden zou worden, maar uiteindelijk in Enschede plaatsvond.

Het oprichten van een pluimveevereniging had in de regel tot doel een tentoonstelling te organiseren. Ook in Hengelo was het organiseren van een tentoonstelling van meet af aan onderwerp van de beraadslagingen, maar op een ledenvergadering in december 1899 werd duidelijk dat dit er voorlopig niet in zat en er eerst voor gezorgd moest worden dat er voldoende geld in de kas zat.²²³ In 1901 was kennelijk dat moment gekomen want op 7 februari 1901 werd besloten eind juli dat jaar de eerste tentoonstelling te organiseren.²²⁴ Een door de gemeenteraad van Hengelo verleende subsidie van f 15 was een uiterst welkome aanvulling op de tentoonstellingskas.²²⁵ Voor de tentoonstelling, die op 27 en 28 juli 1901 werd gehouden in de tuin en het café van de heer Peters, werden 75 'nummers' ingeschreven.

Aantal inzendingen en de kwaliteit van de vogels zal ongetwijfeld zijn gedrukt door het moment waarop de tentoonstelling werd gehouden. Bovendien mochten alleen inwoners van Hengelo aan deze tentoonstelling deelnemen. Op grond van de prijsverdeling krijgt men de indruk dat 95% van de inzendingen uit hoenders bestond. Verder waren er enkele prijsjes voor

ingezonden duiven, eenden en konijnen. Er werden ook 'Kamervogels' ingeschreven. Prijzen werden toegekend aan een volière met 'binnenlandsche en buitenlandsche' vogels, een volière met 'binnenlandsche vogels, een 'meerl' en een vink. Afgaande op de jurybeoordelingen waren er dus in Hengelo vooral inheemse vogels ingezonden. Over kanaries werd met geen woord gerept. Of er substantiële aantallen 'kamervogels' op de volgende, lokale, tentoonstellingen van de Hengelosche Pluimveevereeniging werden ingezonden is niet bekend, maar we zijn geneigd te veronderstellen dat dit niet het geval is geweest.

Van meet af aan heeft de Hengelosche Pluimveevereeniging een uitgesproken lokaal karakter gehad. Waar de Twentsche buurman, de Twentsche Pluimvee-Club, in Enschede en Almelo internationale pluimveetentoonstellingen organiseerde was het inzenden van dieren in Hengelo uitsluitend voorbehouden aan leden van de club. De vereniging bestaat overigens nog steeds en organiseert tegenwoordig haar activiteiten, na een fusie met een andere vereniging, onder naam Hengelose Kleindieren Sportfokkers Vereniging.²²⁶

Hoogstwaarschijnlijk in 1906 werd in Hengelo de Vereniging Kanarie-Edelzang opgericht. Tot dusver kon geen verband gevonden worden tussen de Hengelosche Pluimveevereeniging en de oprichting van de kanariefokkersvereniging.

De Tilburgsche Vogelclub

De Tilburgsche Vogelclub werd in 1899 opgericht in het café van de heer Weijermans in de Stationsstraat te Tilburg.²²⁷ Op zondag 19 mei 1901 organiseerde de 'Vereniging De Tilburgsche Vogelclub' haar eerste 'plaatselijke tentoonstelling' van 'Hoenders, Duiven, Zang-, Kamer- en Volière Vogels etc.' in de 'groote achterzaal van den Heer W. Weijermans, Stationsstraat'. De entree was 10 cent.²²⁸

In het vraagprogramma werden vier 'afdelingen onderscheiden: Afdeling I: Hoenders; Afdeling II: Kanarievogels; Afdeling III: Sierduiven; Afdeling IV: Postduiven. Kijkend naar de prijswinnaars werden in 'Afdeling I' ook watervogels ingezonden en behoorden in 'Afdeling II' behalve kanaries ook inzenders van inheemse vogels tot de prijswinnaars. Wat de duiven betreft werden de meeste prijzen toegekend in de 'Afdeling' van de postduiven.²²⁹ Naast een jaarlijkse tentoonstelling organiseerde de club in het zomerseizoen ook wekelijks op zondag een vogelmarkt. Verder, zoals ook uit de prijsverdeling van de tentoonstelling bleek, hield een aanzienlijk deel van de leden zich bezig met wedvluchten voor postduiven. Later zou blijken dat binnen de Tilburgsche Vogelclub ook een aanzienlijke groep zangkanariekwekers actief was. Eén en ander had tot gevolg dat binnen de club minstens twee onderafdelingen werden opgericht: één voor postduivenhouders en de Eerste Vogelvriendenkring voor de harzerkwekers.²³⁰

Het ging de Tilburgse vereniging zo voor de wind dat de tweede tentoonstelling niet alleen op twee dagen werd gehouden, maar ook in een ruimere locatie, in de 'Groote zaal van N.K. Harmonie' in de Stationsstraat. Deelname aan de tentoonstelling in het gebouw van de Nieuwe Koninklijke Harmonie op 6 en 7 april 1902 stond open voor vogelhouders uit 'Tilburg en aangrenzende plaatsen', die 'Hoenders, Duiven, Eenden, Ganzen, Zwanen, Fazanten, Parelhoenders, Kalkoenen, Pauwen, Zang-, Kamer en Volière Vogels, enz.' konden inzenden. Een grotere tentoonstelling betekende ook een hogere entreprijs. Die werd in 1902 vastgesteld op 25 cent.²³¹

Afgaande op de lange lijst van prijswinnaars moet in de 'Groote zaal van N.K. Harmonie' een gevarieerde tentoonstelling te bezichtigen zijn geweest met, onder meer, diverse prijswinnaars met Saksische Kanarievogels, waaronder 'de collectie Saksische kanarievogels met zangaparaat der Eerste Vogelvriendenkring'.²³²

Om de kwekers van zangkanaries in de vereniging op hun wenken te bedienen werd op 28 december 1902 'eene kanarie-zangwedstrijd' gehouden, waarvoor een 100-tal zangkanaries

werd ingezonden. Op grond van het verslag in de krant kan worden opgemaakt dat de vogels individueel zijn beoordeeld en voor de zangonderdelen punten kregen toegekend.²³³

De Stationsstraat te Tilburg met links het gebouw van de Nieuwe Koninklijke Harmonie, waar de Tilburgsche Vogelclub in april 1902 haar tweede tentoonstelling hield.

Op 1 en 2 maart 1903 organiseerde de Tilburgsche Vogelclub haar derde tentoonstelling, opnieuw groter dan het jaar daarvoor, want deze keer hadden de leden besloten tot een 'provinciale tentoonstelling'. Opmerkelijk is de afwezigheid van sier- en kamervogels bij de prijswinnaars. Mogelijk stond het tijdstip van de tentoonstelling deelname van, bijvoorbeeld zangkanariekekers, in de weg. Daarentegen werden voor deze 'pluimveetentoonstelling' wel konijnen ingezonden, die met een deel van de prijzen aan de haal gingen.²³⁴

Aan de in januari 1904 en februari 1905 georganiseerde tentoonstellingen waren overigens weer wedstrijden voor zangkanaries verbonden.²³⁵ Later zullen we verder ingaan op de Eerste Vogelvriendenkring', de afdeling voor zangkanariekekers binnen de Tilburgsche Vogelclub. De Tilburgsche Vogelclub zou in korte tijd uitgroeien tot een belangrijke pluimveevereniging in Noord Brabant, die in 1910 250 leden telde. Na de Tweede Wereldoorlog werd van de vereniging niets meer vernomen.²³⁶

Overige

Vanaf de eeuwwisseling lijkt het wel of de pluimveeverenigingen als paddenstoelen uit de grond schoten. Verspreid over heel Nederland werden lokale en regionale pluimveeverenigingen opgericht, die elk ook een tentoonstelling organiseerde. Zonder de pretentie te hebben volledig te zijn noemen we als voorbeelden hiervan: de 'Haarlemsche Pluimveevereniging 'Kennemerland'', die in november 1902 werd opgericht. De door deze vereniging in mei 1903 georganiseerde eerste tentoonstelling dreigde op een drama uit te lopen toen op de dag van het inbrengen van de dieren de van Ornithophilia gehuurde tentoonstellingskooien nog niet waren

gearriveerd. Ze bleken op een station in Keulen te staan. Alleen de ingezonden kanaries, 'die hun huisjes meebrengen', konden worden opgesteld. Uiteindelijk is met veel improviseren de keuring en tentoonstelling doorgegaan, maar van de Haarlemse pluimveevereniging 'Kennemerland' werd vervolgens geen levensteken meer gevonden. Wel organiseerde de 'Haarlemsche Pluimveevereeniging 'Fauna' in mei 1904 haar eerste tentoonstelling, gevolgd door een tweede in maart 1905.

In 1903 organiseerde de 'Vereeniging tot Veredeling van Zangvogels en Pluimgedierte in Schouwen en Duiveland 'Excelsior', in Zierikzee, haar eerste tentoonstelling.

In juli 1903 namen enkele pluimveefokkers te Alkmaar het initiatief tot de oprichting van de Vereeniging van Pluimveeliefhebbers voor Alkmaar en Omstreken 'Aves', waarvan de statuten op 12 december 1903 koninklijke goedkeuring verkregen. In maart 1904 organiseerde de vereniging te Alkmaar al haar eerste tentoonstelling.

Op initiatief van Xavier van Wersch kwamen op 6 augustus 1904, te Maastricht, 'een aantal liefhebbers van pluimvee (hoenders, duiven en zangvogels)' bij elkaar. Zij besloten tot de oprichting van de Maastrichtsche Pluimvee-club en verder om al in december 1904 een internationale tentoonstelling te organiseren waarvoor ook konijnen zouden worden gevraagd. Op deze tentoonstellingen vormden het pluimvee de hoofdmoot, maar er werden ook zangvogels en konijnen ingeschreven.

In januari 1905 organiseerde de 's Hertogenbossche Pluimveevereniging in Sociëteit Casino haar 'Eerste Groote Prov. Tentoonstelling van Pluimgedierte en Konijnen'. Aan deze tentoonstelling was zowel een onderlinge wedstrijd voor leden van de club als een 'Nationale Zangwedstrijd voor Kanarievogels' verbonden. Ook in december 1905 werd tegelijk met de pluimveetentoonstelling een wedstrijd voor zangkanaries gehouden.

Op 10 januari 1905 werd de Utrechtsche Pluimveeclub opgericht. Besloten werd om in november 1905 een lokale pluimveetentoonstelling te organiseren, waarvoor ook prijzen werden gereserveerd voor 'Zang-, Kamer- en Volièrevogels'.²³⁷

Medio het eerste decennium van de 20e eeuw hadden de houders en fokkers van pluimvee en konijnen, hetzij beroepshalve, hetzij tot nut en genoegen, volop keuze om dieren voor een tentoonstelling in te zenden. Er ging bijna geen maand voorbij of je kon wel ergens in Nederland met pluimvee naar een tentoonstelling. Allereerst waren er nog altijd de tentoonstellingen, die, verspreid over Nederland, door landbouworganisaties werden georganiseerd.²³⁸ Daarnaast nam de Vereeniging tot bevordering van Pluimveehouderij in Nederland vanaf de oprichting in 1901 een grote vlucht. De V.P.N. kende allerlei onderafdelingen, die tentoonstellingen organiseerden, waaraan zowel professionele pluimveehouders als hobbyisten deelnamen.²³⁹

Verder waren er de landelijke, regionale en lokale pluimveeverenigingen, die in de voetsporen van Ornithologia waren getreden en wier aantal na de eeuwwisseling gestaag toenam. In een aantal gevallen betrof het lokale pluimveeverenigingen waarbij ook houders en kwekers van zangvogels waren aangesloten. De indruk bestaat dat het voor veel tentoonstellingen mogelijk was zang-, kamer- en siervogels in te zenden, maar in de regel de animo hiervoor per tentoonstelling sterk kon verschillen en als er zangvogels werden ingeschreven hun aantal, in vergelijking tot de inzendingen voor de overige afdelingen, uiterst bescheiden was.

Vereeniging tot bevordering van Pluimveehouderij in Nederland

De scheidslijn tussen het fokken van pluimvee en konijnen voor nut en voor genoegen was rond de eeuwwisseling uitermate dun. In februari 1901 nam de pluimveevereniging Ornithophilia het initiatief tot het bijeenroepen van een 'algemene vergadering' op 12 maart 1901 te Utrecht waarvoor 'alle belangstellenden, particulieren, landbouw-, pluimvee- en eierenver-

koopvereenigingen' waren uitgenodigd. Ook de regering ontving een invitatie om op de bijeenkomst aanwezig te zijn. Doel van de vergadering was om 'een poging in het werk te stellen, om den in den lande verspreide krachten te concentreeren en op die wijze een krachten grondslag te leggen voor de bevordering van de pluimveeteelt in haar geheelen omvang'.²⁴⁰ De vergadering, onder voorzitterschap van mr. J.E.W. Twiss, voorzitter van Ornithophilia, vond plaats in het 'Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen (Mariaplaats) te Utrecht' en bestond voor het grootste deel uit een lezing van J. Kooiman, luitenant der infanterie, te Amersfoort, die een uitvoerig overzicht gaf van de toenmalige stand van de pluimveeteelt en wat noodzakelijk was om die naar een hoger niveau te tillen. In zijn betoog gaf hij aan dat in Nederland de winst per kip, per jaar, f 1,00 was en dit, in vergelijking tot andere landen, veel hoger zou kunnen zijn. Een verhoging van de eierenproductie door het inzetten van efficiëntere rassen zou de rentabiliteit van de pluimveeteelt al aanmerkelijk vergroten. Hij stelde, onder meer, voor een landelijke organisatie op te richten, die de verdeelde krachten moest bundelen. Staande de vergadering, die ook door de directeur generaal van het ministerie van landbouw werd bijgewoond, werd een commissie benoemd die de voorbereidende stappen hiervoor moest gaan ondernemen. Het feit dat de heer Xavier van Wersch zitting nam in de commissie zou er op kunnen duiden dat van meet af aan het ook de bedoeling was de konijnenfok erbij te betrekken.²⁴¹

De voorbereidingscommissie ging voortvarend aan de slag en binnen twee maanden kon een vergadering uitgeschreven worden om de voorgestelde statuten en reglementen te bespreken. Op 14 mei 1901 werd te Utrecht de 'Vereeniging tot bevordering van de Pluimveehouderij in Nederland' (V.P.N.) opgericht. In de statuten werd het doel van de vereniging als volgt vastgelegd: 'bevordering van pluimvee- en tamme raskonijnteelt in Nederland in haar geheelen omvang'. Later zou de naam van de organisatie dan ook gewijzigd worden in 'Vereeniging tot bevordering der Pluimveehouderij en tamme Konijnteelt in Nederland'. Tijdens de oprichtingsvergadering werd een pluim uitgedeeld aan de vereniging Ornithophilia. Immers, dankzij haar initiatief was de vereniging tot stand gekomen.

In De Pluimgraaf van 23 augustus 1901 verscheen als 'Bijblad' Bulletin no 1. van de V.P.N. Zeker tot en met 1905 zou de V.P.N. via dergelijke bijlagen in De Pluimgraaf met haar leden communiceren.

Van meet af aan was duidelijk dat de V.P.N. veel meer was dan een club van hobbyisten, tot nut en genoegen. Ze richtte zich op de pluimveeteelt in de landbouw en het kleinbedrijf met

de bedoeling voorwaarden te creëren waardoor de productiviteit van de kippenhouderij en de konijnteelt zou stijgen. Middelen die voor het doel zouden worden aangewend waren cursussen, publicaties, premies op tentoonstellingen, enz. Wat betreft het laatste begaf de V.P.N. zich dus ook in de wereld van pluimveeverenigingen als Avicultura en Ornithophilia. De bedoeling was dat vanuit de landelijke organisatie provinciale afdelingen zouden worden opgericht, waar, op hun beurt onderafdelingen op dorps- of districtsniveau zich bij zouden kunnen aansluiten. In de praktijk bleek de V.P.N. zich niet te beperken tot het schenken van premies aan door pluimveeverenigingen uitgeschreven tentoonstellingen, maar provinciale- en onderafdelingen besloten ook zelfstandig tentoonstellingen te organiseren.²⁴²

De organisatiestructuur van V.P.N., met provinciale afdelingen werd voortvarend opgepakt. In november 1901 waren in iedere provincie stappen ondernomen om een afdeling op te zetten en waren zelfs al de eerste onderafdelingen opgericht. De V.P.N. mocht zich na de oprichting verheugen in een snelle groei van het ledenbestand. Op 1 januari 1902 bedroeg het aantal leden 620, eind april 1902 was dat al gestegen tot 1600 en in de begroting voor 1904 werd uitgegaan van 3000 betalende leden. In De Pluimgraaf van 2 december 1905 wist C.L.W. Noorduijn te melden dat de vereniging inmiddels 'meer dan 5000 leden' telde. De indruk bestaat dat verreweg het overgrote deel van de leden van de V.P.N. beroepshalve bij de pluimvee- en konijnteelt betrokken was.

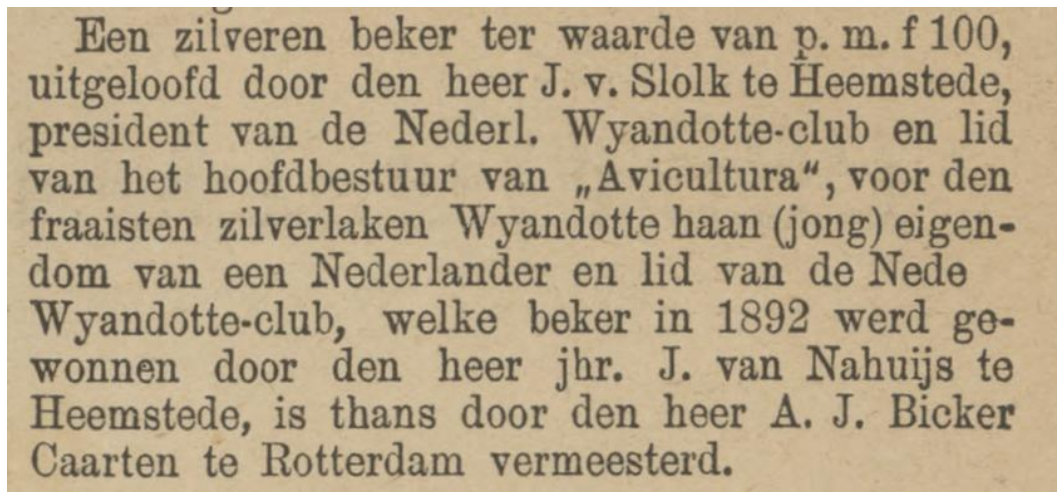
In de zomer van 1901 werd na overleg met de firma Erven Loosjes besloten dat het tijdschrift De Pluimgraaf ook het orgaan van de V.P.N. zou worden. Dit gebeurde overigens niet in de vorm van een vaste rubriek in het weekblad, maar op onregelmatige tijden werd als verenigingsorgaan een 'Bulletin' als bijlage aan De Pluimgraaf toegevoegd. Bulletin nr. 1 verscheen als 'Bijblad' van de Pluimgraaf van 23 augustus 1901. Voor zover deze 'Bulletin's' konden worden geraadpleegd lag in de inhoudelijke bijdragen en ook op de vergaderingen de nadruk op de commerciële pluimveeteelt en werd binnen de V.P.N. nauwelijks aandacht besteed aan de pluimveeteelt 'tot genoegen'. Kijken we echter naar door onderafdelingen van de V.P.N. georganiseerde tentoonstellingen dan blijken daarvoor ook hobbyisten vogels in te zenden, zelfs zang-, sier- en kamervogels.

Overigens bleken niet alle leden van de V.P.N. ervan gecharmeerd te zijn dat liefhebbers deelnamen aan door (onder)afdelingen van de V.P.N. georganiseerde tentoonstellingen. Deze professioneel bij de pluimveeteelt betrokken leden beschouwden tentoonstellingen waarvoor hobbyisten dieren inzonden als 'sporttentoonstellingen', waarmee de V.P.N. zich niet zou moeten inlaten.²⁴³

Differentiatie en specialisatie: speciaalclubs – hanenkraaiwedstrijden - postduiven - konijnen
Naast de nationale, regionale en lokale clubs ontstond in de jaren '90 nog een vierde categorie pluimveeverenigingen, namelijk speciaalclubs. Een speciaalclub is een vereniging van fokkers die zich hebben toegelegd op hetzelfde soort of ras. Een van de belangrijkste doelen van deze speciaalclubs is om het fokken van desbetreffend soort of ras te promoten en de kwaliteit van de dieren te verbeteren. De eerste tekenen van specialisatie deden zich voor in de 'kippenwereld'. De fokkers van het hoenderras Wyandotte waren waarschijnlijk de eerste die zich in 1892, mogelijk eerder, verenigden in een eigen organisatie: De Nederlandsche Wyandotte-club. Het door mij gevonden oudste bericht over deze vereniging dateert van maart 1893 en op dat moment was de heer J. van Slok, te Heemstede, voorzitter. Op 1 januari 1900 telde de club 69 leden. De indruk bestaat dat tot 1900 de vereniging haar clubkampioenschappen organiseerde tijdens de tentoonstelling van Avicultura. Met ingang van december 1900 was dat op de tentoonstelling van Ornithophilia.²⁴⁴

Na de Wyandotte-club volgden, onder meer, de Nederlandsche Leghorn Minorca Club en de Hamburger-Club. De Nederlandsche Leghorn Minorca Club hield haar clubwedstrijden aan-

vankelijk tijdens de tentoonstelling van Avicultura, maar met ingang van december 1901 werden die verplaatst naar de tentoonstelling van Ornithophilia. De Hamburger-Club lijkt geen lang leven beschoren te zijn geweest. Na de tentoonstelling van Avicultura in februari 1900 werd van deze vereniging weinig meer vernomen.

Een zilveren beker ter waarde van p. m. f 100, uitgelooft door den heer J. v. Slok te Heemstede, president van de Nederl. Wyandotte-club en lid van het hoofdbestuur van „Avicultura“, voor den fraaisten zilverlaken Wyandotte haan (jong) eigendom van een Nederlander en lid van de Nede Wyandotte-club, welke beker in 1892 werd gewonnen door den heer jhr. J. van Nahuijs te Heemstede, is thans door den heer A. J. Bicker Caarten te Rotterdam vermeersterd.

De oprichting van speciaalclubs in de ‘pluimveewereld’ begon met de fokkers van bepaalde hoenderrassen, zoals de Wyandotte. Waarschijnlijk waren de Wyandottefokkers de eersten die in Nederland een speciaalclub oprichtten.

Tijdens de 15^e Avicultura tentoonstelling werd op 11 februari 1900 in Den Haag De Nederlandsche Hoenderclub, Vereeniging tot veredeling van Nederlandsche hoenderassen, opgericht. De tentoonstelling van Ornithophilia in december 1900 was tevens ook de eerste clubwedstrijd van deze vereniging. In maart 1902 telde de vereniging 99 leden, die verspreid over Nederland woonachtig waren. Aannemelijk is dat leden van voornoemde Hamburger-Club deels onderdak hebben gevonden in de Nederlandsche Hoenderclub. Toen werd aangetoond dat de oorsprong van de ‘Hamburgers’ in Nederland lag, de door de Engelsen aan dit ras gegeven naam van ‘Hamburgers’ werd vervangen door ‘Hollandsche hoenders’ of ‘Hollandsche Pellen’, werd dit ras opgenomen in de doelgroep en het vraagprogramma van de Nederlandsche Hoenderclub. Echter, eenmaal ingeburgerde namen verdwijnen niet met een besluit van een hoenderclub. Eén en ander leidde tot een meningsverschil tussen de hoenderclub en het bestuur van Ornithophilia, die, naar eigen zeggen, tegemoetkwam aan de wensen van de fokkers en vasthield aan de (inter)nationaal gangbare benaming ‘Hamburger’. Voor de Nederlandsche Hoenderclub was dit aanleiding om de eerstvolgende clubwedstrijd niet op de tentoonstelling van Ornithophilia, maar op die van Avicultura onder te brengen. Toen ook in het najaar van 1904 de Nederlandsche hoenderclub en Ornithophilia niet tot elkaar konden komen nam, onder meer, N. Wafelbakker, bestuurslid van Ornithophilia het initiatief om naast de Nederlandsche Hoenderclub op 1 november 1904 een club voor ‘Hamburgers’ op te richten: De Nederlandsche Club ‘Hamburger Hoen’. Uiteraard was deze speciaalclub in december 1904 wel present op de tentoonstelling van Ornithophilia. Eén en ander verscherpte wel de verhoudingen tussen fokkers van ‘Hamburgers’/‘Hollandsche Hoenders’. Zo lijkt het bestuur van de Twentsche Pluimveeclub op de hand van ‘Hamburger Hoen’ en dat van de Geldersche Pluimveeclub op de ‘Hoenderclub’, die in 1905 haar clubtentoonstelling in Arnhem onderbracht. De controverse tussen de Nederlandsche Hoenderclub en Ornithophilia leidde uiteindelijk tot een scheiding der geesten in de Nederlandse kippenwereld, want Ornithophilia getrouwen splitsten zich niet alleen af van de Nederlandsche Hoenderclub in de Nederlandse Club Hamburger Hoen, maar in 1905 werden ook stappen ondernomen om voor de overige

‘Hollandse rassen’ eveneens een eigen club op te richten: de Nederlandsche Club, Neêrlandsch Hoen. De oprichting van deze club kreeg in mei 1905 zijn beslag. De eerste clubtentoonstelling zou worden gehouden tijdens de tentoonstelling van Ornithophilia in december 1905. Gezien het aantal, uitsluitend voor leden beschikbare, toegezegde ereprijzen beschikte de club enkele maanden na de oprichting al over een respectabel vermogen, cq. kapitaalkrachtige donateurs. De heer N. Wafelbakker, bestuurslid, en later voorzitter, van Ornithophilia, stond ook aan de wieg van deze afsplitsing.²⁴⁵

De Nederlandsche Cochon Brama Club werd op 9 februari 1900 opgericht tijdens de 15^e tentoonstelling van Avicultura. Eind maart 1900 telde de vereniging 30 leden.²⁴⁶

De toenmalig hoenderfokker en –keurmeester, tevens secretaris van Avicultura en de V.P.N., luitenant J. (Jan) Kooiman, plaatste in november 1901 een oproep in De Pluimgraaf om te komen tot een Plymouth Rock-Club. In deze club zou ook plaats moeten zijn voor fokkers van Orpington en Langhans kippen. De motivatie van Kooiman is kenmerkend voor deze in zowel professionele als hobbykringen invloedrijke ‘kippenman’. Kooiman was spreker geweest op de eerste bijeenkomst, die uiteindelijk leidde tot de oprichting van de V.P.N. De te Amersfoort woonachtige ‘luitenant der infanterie’ had zich grondig verdiept in de pluimveeteelt in Nederland en de ons omringende landen en was een groot pleitbezorger voor verbetering van de kwaliteit en rentabiliteit van de Nederlandse pluimveestapel.

Volgens luitenant J. Kooiman, secretaris van de V.P.N., zouden de pluimveeliefhebbers tot nut en genoegen zich vooral moeten richten op verbetering van hoenderrassen die voor de professionele pluimveeteelt ‘nuttig’ waren, zoals de Plymouth Rock, die commercieel interessant was voor de vleesproductie.

Luitenant J. Kooiman werd in 1901 secretaris van zowel een pluimvereniging tot nut en genoegen als van een vereniging die vooral de belangen van de professionele pluimveesector op het oog had. Voor Kooiman stond de één in dienst van de ander. Het fokken en inzenden van, bijvoorbeeld, Japanse krielen, Zijdehoenders en Naakthalzen op pluimveetentoonstellingen zag hij als verspilling van energie. Dit waren rassen die uitsluitend voor het genoegen werden gehouden en waren voor hem daarom ‘nutteloos’. De kippenwereld tot nut en genoegen zou zich vooral moeten richten op het houden, fokken en tentoonstellen van ‘nutrassen’, zoals Wyandottes, Minorca’s en Leghorns. Verenigingen als Avicultura zouden, zijns inziens, in de kwaliteitsverbetering van de Nederlandse ‘boerderijkip’ een belangrijke functie kunnen vervullen. Hij legde dus een duidelijk verband tussen de fok van rashoenders door ‘hobby-isten’ en de professionele pluimveeteelt. Zijn initiatief tot de oprichting van een Plymouth Rock-Club moeten we dan ook in dit verband plaatsen. Voor de hoenderrassen die tot het interessegebied van deze club behoorden zag hij, naast die van hobbykip, ook een belangrijke rol weggelegd in de professionele pluimveeteelt: de Plymouth Rock als vleeskip en de Orpington en Langhans als ‘winterleggers’. Zoals uit dit en anderen voorbeelden blijkt was rond de eeuwwisseling de scheidslijn tussen de professionele pluimveeteelt en die tot nut en genoegen flinterdun. Luitenant Jan Kooiman was op dat moment hiervan de verpersoonlijking.²⁴⁷

Of de Plymouth Rock-Club er uiteindelijk ook is gekomen kon niet achterhaald worden. Wel werd tijdens de tentoonstelling van Ornithophelia in december 1903, in een vergadergelegenheid te Utrecht, de Orpington-Club opgericht. Genoemde tentoonstelling werd ook benut om met gelijkgestemden bij elkaar te komen en de Wit Wyandotte-Club op te richten. Kennelijk waarde een oprichtingsvirus rond, want ook fokkers van Minorca’s staken de koppen bij elkaar en besloten op de eerstvolgende tentoonstelling van Avicultura een Minorca-Club op te richten. Vooruitlopend op deze gebeurtenis werden al twee wisselbekers besteld om aan kersverse leden van de officieel nog op te richten club uit te reiken.²⁴⁸

Voor zover de kas dit toeliet waren er voor leden van genoemde speciaalclubs door de vereniging ter beschikking gestelde prijzen te behalen op de tentoonstellingen van Avicultura, Ornithophilia en de Geldersche Pluimveeclub. De indruk bestaat dat ieder jaar één van genoemde tentoonstellingen werd uitgekozen om ten tijde van desbetreffend evenement ook de jaarvergadering van de club te houden. Deze tentoonstelling werd dan beschouwd als de belangrijkste clubtentoonstelling van het jaar.²⁴⁹

Een wel heel bijzondere vorm van specialisatie in de hoenderwereld zouden we de zogenaamde hanenkraaiwedstrijden of hanenzettingen willen noemen. In De Pluimgraaf van 5 november 1904 werd een kort verslag geplaatst van een op 28 oktober door de Tilburgsche Vogelclub georganiseerde ‘hanenkraai-wedstrijd’. Door 25 deelnemers waren 30 hanen ingeschreven. Winnaar was de heer F.J. Popelier, wiens haan tussen 21.00 en 22.00 u. 75 keer had gekraaid. Hij was hiermee met grote voorsprong eerste geworden, want de op de tweede plaatst geëindigde haan van de heer Jos. Woestenbergh was niet verder dan 43 keer ‘kukeleku’ gekomen.²⁵⁰

Over de oorsprong van dit fenomeen kon niet veel achterhaald worden. Naar verluid werden op het eind van de 19^e eeuw in België al hanenkraaiwedstrijden georganiseerd en is dit gebruik naar de noordelijke Nederlanden overgewaaid. Op een hanenkraaiwedstrijd was de winnaar de haan die binnen een bepaald tijdsbestek de meeste keren had gekraaid. Tijdens de vastgestelde tijdsperiode zat een jurylid voor een of meerdere kooien en ‘turfde’ het aantal keren dat een haan kraaide. De opzet van een ‘Hanenkraai-Concours’ had veel overeenkomsten met de zogenaamde vinkenzettingen. Al vanaf de Middeleeuwen werden in Vlaanderen wedstrijden georganiseerd waarbij het aantal keren dat een vink sloeg werd geteld en de eigenaar van de vink met de meeste slagen met de hoofdprijs aan de haal ging.²⁵¹ Ook bij de eerste

wedstrijden voor zangkanaries in België, medio de 19^e eeuw, ging het niet om wat een kanarie zong, maar hoe vaak en hoe lang.²⁵²

Het oudst gevonden krantenbericht over een hanenkraaiwedstrijd in Nederland dateert uit augustus 1897. Ter promotie van de door haar georganiseerde 'Reclame Tentoonstelling' in het Paleis voor Volksvlijt had de Amsterdamse vereniging ter bevordering van het vreemdelingenverkeer 'Amsterdam Vooruit' een hanenkraaiwedstrijd uitgeschreven. Het evenement ging dus niet uit van een pluimveevereniging, maar moet eerder gerangschikt worden in de categorie 'ludieke reclamestunts'. In dit opzicht heeft de wedstrijd aan haar doel beantwoord. Er werden veel meer hanen ingeschreven dan geplaatst konden worden en in de pers werd zowel landelijk als in de overzeese gebiedsdelen aandacht besteed aan dit, in de tuin van het Paleis voor Volksvlijt gehouden, volksvermaak.²⁵³

Moderne opstelling voor een hanenkraaiwedstrijd

Na de eeuwwisseling gingen kennelijk ook pluimveeverenigingen over tot het organiseren van hanenkraaiwedstrijden. Mogelijk als attractie om publiek te trekken. Naast genoemde hanenkraaiwedstrijd in Tilburg vonden we een 'Hanen kraai-Concours' die gehouden werd tijdens de door de Maastrichtse Pluimvee-Club in december 1904 georganiseerde tentoonstelling. Ook aan het programma van de in november 1905 door de Maastrichtse Pluimvee-Club georganiseerde internationale tentoonstelling voor pluimvee en konijnen was een 'Hanenkraai Concours' verbonden.²⁵⁴ Een structureel onderdeel van de pluimveeliefhebberij is dit fenomeen echter niet geworden. Hoewel hanenkraaiwedstrijden nog steeds worden georganiseerd, zijn ze het niveau van lokale folklore nooit ontgroeid.²⁵⁵

In de Nieuwe Rotterdamse Courant van 10 januari 1866 werd door de 'Vereeniging Dui-venliefhebbers, onder het Motto: Veredeling zij ons doel', een advertentie geplaatst waarin belangstellenden werden opgeroepen naar een tentoonstelling van genoemde vereniging te

komen waarop ongeveer ‘200 Exemplaren Hollandsche, Duitsche en andere vreemdsoortige Rassen’ te bewonderen waren. Het is verreweg het oudste teken dat gevonden werd van verenigingsvorming in de pluimveewereld en dan ook nog specifiek voor sierduiven. De tentoonstelling heeft daadwerkelijk plaatsgevonden, maar van de vereniging en door haar georganiseerde activiteiten is daarna in kranten geen spoor meer aangetroffen. We beschouwen de oprichting van ‘Veredeling zij ons doel’ dan ook als een incidentele gebeurtenis zonder enige gevolgen voor de pluimveewereld in het algemeen en die van de duivenliefhebberij in het bijzonder. Beklijvende specialisatie in de duivenwereld vond decennia later plaats, in de jaren ’90. Op 26 april 1896 werd de Nederlandsche Sierduivenclub opgericht. De toen nationaal en internationaal vermaarde duivenfokker P. Polvliet uit Hellevoetsluis was een van de initiators tot de oprichting. Volgens een bericht in De Pluimgraaf werd op 4 april 1899 in ‘Café De Pool’ te Groningen de Nederlandsche Slenkeduiven-Club opgericht. In 1904 zag de Groninger Sierduiven Club het levenslicht; in hetzelfde jaar gevolgd door de Hollandse Sierduiven Club en de Holle Kropper-Club.²⁵⁶

Deze advertentie van ‘Veredeling zij ons doel’ is de oudste tot dusver gevonden aanwijzing voor het bestaan van een pluimveevereniging.

Een speciaalclub oprichten is één, een club in leven houden is twee. Getuige een verslag in De Pluimgraaf had de Nederlandsche Slenkeduiven-Club het na de oprichting niet gemakkelijk. Onderlinge, uit jaloersheid voortkomende, animositeit had ledenverlies tot gevolg en deed de uitstraling van de club geen goed. Bovendien had men binnen het bestuur het gevoel er alleen voor te staan. Op verzoek van leden door het bestuur ondernomen initiatieven kregen nauwelijks respons. Kennelijk had men in de loop van 1901 het lek toch boven water gekregen, want in oktober kon men mededelen dat de club prijzen ter beschikking stelde op de in te december 1901 te houden tentoonstelling van Ornithophilia. In februari 1902 telde de club 21 leden, waarvan 40% woonachtig was in Groningen.²⁵⁷

Een wel heel bijzondere specialiteit binnen de duivenwereld is die van het houden van wedvluchten met postduiven. In voorafgaande is aan het fokken van postduiven en het in verenigingsverband organiseren van wedstrijden geen aandacht besteed. Hoewel postduiven voor landbouw- en pluimveetentoonstellingen werden ingezonden en daar op hun uiterlijk werden beoordeeld, beschouwen we het organiseren van wedvluchten als iets wezenlijk anders dan tentoonstellingen waarop dieren op hun uiterlijke schoonheid of zangkwaliteiten werden ge-

keurd. Naar het ontstaan van de postduivensport en postduivenverenigingen in Nederland is daarom in dit kader geen diepgravend onderzoek gedaan.

In het Venloosch Weekblad van 10 juli 1869 lezen we: 'In navolging van België waar in bijna iedere stad, elk dorp en gehucht duivensociëteiten bestaan, bezit ook Maastricht drie zulke verenigingen. Twee daarvan 'La colombe' en 'L' espérance' hebben dezer dagen een wedstrijd geopend en daarbij twintig prijzen uitgelooft'. Het oudste krantenbericht over een in Maastricht actieve postduivensociëteit werd aangetroffen in de Leydse Courant van 3 augustus 1849. Een op 30 juli 1849 te Maastricht opgemaakt bericht vermeldt: 'den 29sten dezer werden te Bordeaux 68 duiven opgelaten, naar die stad gezonden door eene sociëteit alhier, ten einde die reizigers eene wedvlucht te laten doen'. Het is tevens het oudste krantenbericht over een in Nederland actieve postduivenvereniging dat gevonden kon worden. Een jaar later blijkt ook in Goes een 'duiven-sociëteit' actief te zijn, onder de naam 'Jacoba van Beieren'. Omdat verder niets gevonden kon worden veronderstellen we dat in de tweede helft van de jaren '40 in Nederland de eerste verenigingen zijn opgericht met als doel wedvluchten met duiven te organiseren.

MAASTRICHT, 30 Julij.

In den morgen van den 29sten dezer werden te Bordeaux 68 duiven opgelaten, naar die stad gezonden door eene sociëteit alhier, ten einde die reizigers eene wedvlucht te laten doen. In den morgen van heden kwamen 4 duiven alhier aan. De eerste ten 5 uur; de tweede ten 7 uur 30 minuten; de derde ten 7 uur 45 minuten, en de vierde ten 8 uur 30 minuten. Er zijn nog 4 prijzen voor de eerstkomenden te winnen. Maastricht is van Bordeaux 224 mijlen verwijderd.

Dit bericht in de Leydsche Courant van 3 augustus 1849 was het oudste dat gevonden kon worden over een door een Nederlandse 'sociëteit' georganiseerde wedvlucht met postduiven.

Dat de eerste postduivenverenigingen in het zuiden van Nederland ontstonden houdt ongetwijfeld verband met het feit dat wedstrijden met postduiven bij onze zuiderburen al populair waren op het moment dat in Nederland de eerste pogingen daartoe nog moesten worden ondernomen. De oudste berichten die in Noord-Nederlandse kranten werden gevonden over in verenigingsverband georganiseerde wedvluchten in het zuidelijk deel van het koninkrijk der Nederlanden dateren uit het begin van de jaren '30. Op dat moment werden in de Zuidelijke Nederlanden al circa een decennia wedvluchten voor postduiven in clubverband georganiseerd: met name in de steden, in zowel Vlaanderen als Wallonië. De sport werd toen voornamelijk beoefend door mannen uit de goeude burgerij.²⁵⁸

Hoewel dus vanaf de jaren '40 de eerste 'duiven-sociëteiten' werden opgericht lijkt de belangstelling voor het competitief vliegen met postduiven in Nederland uiterst marginaal. Duiven werden volop ingezonden voor allerlei tentoonstellingen, om op het uiterlijk beoordeeld te worden, maar over georganiseerde wedvluchten vindt men in kranten, behoudens berichten over genoemde duivensociëteiten in Maastricht en Goes, vrijwel niets. Dit veranderde vanaf de tweede helft van de jaren '60. In 1867 werd te Roosendaal een postduivenvereniging opgericht en na 1870 gingen ook boven de grote rivieren postduivenliefhebbers tot verenigingsvorming over.

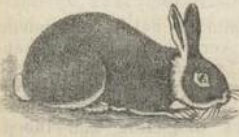
Het is een interessante vraag waarom in Nederland pas vanaf 1870 echt schot kwam in de georganiseerde postduivenliefhebberij. Voor de hand ligt om parallellen te zoeken met de organisatievorming in de pluimveewereld, namelijk dat tijdens landbouw- en pluimveetentoonstellingen opgebouwde contacten de springplank zijn geweest tot het oprichten van postduivenverenigingen. Mogelijk dat de vanaf 1867 door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in de Haagse dierentuin georganiseerde pluimveetentoonstellingen een positief effect hebben gehad op de oprichting van verenigingen voor postduivenliefhebbers, ook boven de grote rivieren. Interessant in dit verband is een door de Haarlemse postduivensociëteit De Eensgezindheid in samenwerking met het Zoölogisch-Botanisch Genootschap georganiseerde wedvlucht die in augustus 1872 werd gehouden. De duiven werden op zondag 25 augustus om 13.35 u. gelost in de dierentuin van Den Haag en de eerste duif arriveerde om 14.20 u. in Haarlem. Ook tijdens de door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in september 1875 georganiseerde pluimveetentoonstelling in de Haagse dierentuin werd door de Haarlemse postduivensociëteit De Eensgezindheid een door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap gesubsidieerde wedvlucht gehouden van Den Haag naar Haarlem. Dit veronderstelt een speciale band tussen de Haarlemse ‘duiven-sociëteit’ en het Zoölogisch-Botanisch Genootschap. Op 28 mei 1872 organiseerde de afdeling Rotterdam, Schiedam en Omstreken van de Hollandsche Maatschappij voor Landbouw een tentoonstelling van ‘Pluimgedierte en Honden’ in Sociëteit De Harmonie te Rotterdam. Tussen de prijswinnaars vinden we bij ‘Klasse no 5 Duiven’, in de subgroep b, de ‘Snelvliegers’, een tweede prijs voor postduiven-sociëteit De Korenbeurs te Haarlem. Een verband tussen de landbouwtentoonstellingen, de pluimveetentoonstellingen in de Haagse dierentuin en verenigingsvorming onder postduivenliefhebbers lijkt, gezien bovenstaande, voor de hand te liggen.

Zonder maar enige pretentie te hebben volledig te zijn volgt hier een bloemlezing van vermeldingen in kranten over de oprichting van postduivenverenigingen tot en met 1875: betreffende de duiven-sociëteiten in Maastricht: La Colombe, ‘L’ Espérance en een niet met naam bekende derde vereniging, vanaf de tweede helft van de jaren ‘40; Jacoba van Beieren te Goes, ca. 1850; Duivensociëteit te Roosendaal, ca. 1867; Postduivensociëteit De Eensgezindheid (De Korenbeurs) te Haarlem, in mei 1871; De Groene Olijftak te Oosterhout, ca. 1873; Celeritas te Arnhem, in juni 1874; De Ooievaar te Den Haag in januari 1875; De Telegraaf te Bergen op Zoom, ca. 1875.

Opmerkelijk is dat tussen de prijswinnaars van een door de Haarlemse postduivenclub De Eensgezindheid georganiseerde wedvlucht vanaf Keulen diverse malen de namen van Gijsbert Jan Anne Adolph baron van Heemstra (1840-1895) en diens zoon Frans Julius Johan baron van Heemstra (1865-1914) worden vermeld. De toen in Haarlem woonachtige baron van Heemstra en z’n zoon hielden aan deze wedvlucht twee pendules, twee marmeren vazen en een marmeren presse papier over. Overigens blijkt een pendule een regelmatig terugkerende hoofdprijs te zijn bij een wedvlucht met postduiven, maar dit terzijde. De eveneens tot de prijswinnaars behorende W.J. Elsenhorst was een te Haarlem woonachtige makelaar. Naast dat we uit de krant weten dat de collectie pendules van de familie van Heemstra, dankzij de postduiven, met twee was uitgebreid kunnen we naar aanleiding van dit bericht ook veronderstellen dat in de 19^e eeuw het vliegen met postduiven in verenigingsverband een genoeg was dat vooral door de elite en de gegoede stand werd beoefend. In dat opzicht was er dus geen verschil met de Nederlandse pluimveewereld en ook niet met de beginperiode van de duivensport in België.²⁵⁹

In 1897 hadden konijnenfokkers, in navolging van de pluimveefokkers ‘voor nut en genoeg’, zich van de agrarische sector afgescheiden en een eigen organisatie opgericht: De Nederlandsche Konijnen-bond. Na de eeuwwisseling zien we ook binnen de konijnenwereld een wens tot specialisatie en de oprichting van speciaalclubs. In De Pluimgraaf van 9 november

1900 schreef Xavier van Wersch een artikel waarin hij een oproep deed om speciaalclubs op te richten van specifieke konijnenrassen. De al eerder genoemde Van Wersch was niet de eerste de beste. Hij was een toonaangevend konijnenfokker, schreef zijn dieren in op Nederlandse, maar ook op buitenlandse tentoonstellingen, zoals te Luik, - Voor de in Maastricht wonende Van Wersch om de hoek. -, maar ook op tentoonstellingen ver van huis, zoals te Wenen en Milaan, was hij met zijn konijnen succesvol. Xavier van Wersch was ook de initiator voor de oprichting van De Nederlandsche Konijnen-bond en verder was hij redacteur van de konijnenrubriek in De Pluimgraaf. Hij schreef in de editie van 9 november 1900: 'Van alle rassen, die gefokt worden en het meest in de gunst van de liefhebbers staan, zijn ongetwijfeld de Belgische of Vlaamsche reuzen, de koning onder de konijnensoorten, verder worden ook veel gefokt Russische Brandneuzen, Zilver, en Black en Blue and tans. Mijn doel is om de liefhebberij van deze rassen meer speciaal te bevorderen en van ieder der bovengenoemde rassen eene aparte Club op te richten, ten minste als er animo onder de fokkers is'. Naast het bevorderen van de animo voor het kweken van deze rassen beoogden de speciaalclubs een ander, wellicht belangrijker, doel. Van Wersch had zich internationaal georiënteerd en geconstateerd dat in Engeland en Duitsland speciaalclubs waren opgericht waardoor de kwaliteit van de konijnen onder de leden van de clubs spectaculair was gestegen. Het gevolg was dat leden van speciaalclubs voor hun konijnen aanmerkelijk hogere prijzen konden vragen. Van Wersch probeerde aspirant leden er van te overtuigen dat oprichting en lidmaatschap van een speciaalclub goed was voor de portemonnee, immers: specialisatie leidt tot kwaliteitsverbetering en kwaliteitsverbetering heeft een beter rendement tot gevolg. De oprichting van speciaalclubs had dus een duidelijk commercieel doel.

Raskonijnen-Fokkerij

VAN
J. H. Fr. XAVIER VON WERSCH,
te **SCHARN-MAASTRICHT.**

1895.

Grand Prix, Parijs Wereldtentoonstelling 1900.

BEKROOND in BINNEN- en BUITENLAND

met 634 prijzen.

1901.

Grand Prix, Milaan, Italië, Mei 1901.

Prijscourant op aanvraag gratis.

Oogenblikkelijk zijn de volgende Prachtexemplaren te koop:

1—0 Vlaamsche Reus, Haaskl., pracht. dier, 6 kilo, 12 md., f 20.—	3—2 Russische Brandneuzen, 4 mnd., per paar..... f 8.—
2—0 " " " " 5—5½ " 9 " " 15.—	2—2 " " " " 6 weken, " " " " 4.—
5—5 " " " " flinke jongen, 3½ md., p. st. " 4.50	4—4 Hollandsche, " 4 mnd., " " " " 10.—
10—10 " " " " ijzergrauw à haaskl., 8 weken, " " 3.—	3—3 " " " " 7 weken, " " " " 4.—
Deze jongen stammen allen af van den bekenden grooten Vlaamschen Reuzenram „BOTHÁ", welke 7¾ kilo woog.	
2—2 Zilver licht, 7 mnd., prachtig ras, per paar..... f 14.—	3—0 Lotharinger Reuzen, 8 mnd., stuk..... 6.—
2—2 " donk., 7 " " " " " " 14.—	3—0 Japansche driekleur, 4 " paar..... 8.—
3—3 " 6 weken " " " " " " 6.—	1—1 Black and tan, 2 " " " " " 4.—
2—3 Weener Reuzen, 6 weken, " " " " " " 4.—	3—0 Blue " 8 " " " " " 5.—
	0—2 Engelsche Hangoor, 6 weken, " " " " 3.—
	0—1 " " 56 c.M. oorenlengthe, 12 mnd., " 12.—

Gedekte voedsters van alle rassen, prijs per correspondentie.

Aanvraag met betaald antwoord s.v.p.

(42)

Advertentie van Xavier van Wersch in De Pluimgraaf van 30 augustus 1901. Van Wersch ging met zijn konijnen naar tentoonstellingen door heel Europa, behaalde overal prijzen en, zo valt uit de prijslijst op te maken, wist ook wel van rekenen.

In de daaropvolgende edities van De Pluimgraaf hield van Wersch de lezers op de hoogte wie zich inmiddels hadden gemeld als kandidaat-lid van een eventueel op te richten 'Belgische Reuzen-club'. Tijdens de tentoonstelling van Ornithophilia te Utrecht werd op 15 december 1900 een vergadering belegd met de geïnteresseerden en de Vlaamse Reuzen Konijnen-Club

opgericht. Een commissie werd benoemd om de ledenvergadering voor te bereiden waarop een reglement moest worden vastgesteld en een bestuur benoemd.²⁶⁰ In december 1902 zag ook de Hollandsche Konijnen Club het levenslicht.²⁶¹

We zagen hiervoor, in Deel I, dat na de organisatie van landelijke tentoonstellingen en vervolgens regionale, ook op lokaal niveau vergelijkbare activiteiten werden ondernomen. Dit proces van geografische schaalverkleining manifesteerde zich op allerlei gebied. Voor de pluimveewereld gold dat naast de landelijke en streekgebonden pluimveeverenigingen omstreeks de eeuwwisseling ook pluimveeverenigingen werden opgericht met een meer lokaal karakter. Een vergelijkbare ontwikkeling constateren we in de konijnenwereld. Na de oprichting van De Nederlandsche Konijnenclub en voornoemde pogingen speciaalclubs voor specifieke konijnenrassen op te richten vond na de eeuwwisseling in de konijnenwereld ook geografische schaalverkleining plaats in de vorm van de oprichting van lokale konijnenverenigingen. In De Pluimgraaf van 15 februari 1901 verscheen een mededeling dat men in Amsterdam voornemens was 'een plaatselijke club van konijnenfokkers' op te richten en in de editie van 1 maart 1901 van genoemd tijdschrift werd het bericht geplaatst dat op 18 januari 1901 de 'Utrechtsche Vereeniging tot bevordering der konijnteelt' was opgericht. De club telde toen inmiddels ruim 40 leden. De oprichting van de Eerste Amsterdamsche Konijnen-Club vond plaats op 26 maart 1901. Nog geen jaar later was ook de Haarlemsche Vereeniging tot bevordering der Konijnteelt actief.²⁶²

Evenals het organiseren van wedvluchten voor postduiven valt ook het houden en fokken van konijnen buiten het bestek van deze studie en daarom wordt wat betreft de ontwikkelingen in de konijnenwereld volstaan met de vaststelling dat de geconstateerde differentiatie, geografische schaalverkleining en specialisatie, die vanaf de jaren '90 van de 19e eeuw plaatsvond, op alle onderdelen van de kleindierenliefhebberij betrekking had: op de pluimveewereld, hoenders en sierduiven; op de konijnenwereld en ook in de kringen van houders en kwekers van zang-, volière- en kamervogels.

In 1897 besloten kwekers van zang- en kamervogels namelijk eveneens hun eigen weg te gaan en zich van de 'kippenwereld' af te scheiden. Zij noemden de nieuwe vereniging voor sierraad- en volièrevogels *Luscinia*. Toen op de 13e tentoonstelling van Avicultura, in februari 1897, in Den Haag, enkele leden het initiatief namen tot de oprichting van *Luscinia* was dat dus een gebeurtenis die niet op zichzelf stond, maar geheel plaatsvond in de geest van die tijd, waarin ook binnen de 'kleindierenwereld' een proces van differentiatie en specialisatie plaatsvond.²⁶³

Het proces van specialisatie zou zich in de 20^e eeuw verder doorzetten, ook binnen de kring van zang- en siervogelkwekers. Een van de eerste specialismen binnen de zangvogelwereld waren de zangkanaries, waarvoor al kort na de eeuwwisseling wedstrijden werden georganiseerd en verenigingen werden opgericht. Overigens moeten we ons realiseren dat binnen de 'pluimveewereld' maar een uiterst bescheiden groep interesse toonde voor het houden en kweken van zang- en siervogels, getuige ook de ontboezeming van de heer J.J. Duyvené de Wit in 1900 in De Pluimgraaf: 'Weinigen kennen nog 't genot, dat ons de kleine vogelwereld geeft, en onbekend maakt onbemind'.²⁶⁴

Slot

Medio het eerste decennium van de 20e eeuw had het fundament zijn beslag gekregen op grond waarvan zowel de pluimvee- en konijnenwereld als de georganiseerde zang- en siervogelliefhebberij zich in de 20e eeuw verder zou ontwikkelen.

Zagen we dat in de loop van de 20e eeuw op de grote kleindierententoonstellingen, zoals die van Avicultura en Ornithophilia, de aanwezigheid van zang- en volièrevogels van lieverlede verdween en indien ze wel aanwezig waren dit veelal het gevolg was van samenwerking met

een lokale vogelvereniging; op lokaal niveau werden vanaf de eeuwwisseling nog regelmatig verenigingen opgericht, waar zowel fokkers van pluimvee en konijnen als kwekers van zang- en volièrevogels onderdak vonden. Het oprichten van dergelijke verenigingen ging tot diep in de 20e eeuw door. Zo werd in Katwijk op 28 februari 1935 de vereniging Avicultura opgericht, waarvan na enkele maanden de naam werd gewijzigd in Ko-Plu-Ko. Onder de leden van Ko-Plu-Ko vond men fokkers van hoenders, konijnen, sier- en postduiven en houders én kwekers van zang- en siervogels, meer in het bijzonder kanaries. Het verlangen naar meer op hun specialiteit toegespitste verenigingsactiviteiten leidde na de Tweede Wereldoorlog tot de oprichting van een postduivenvereniging, De Rijnmonders, in 1946, en een vogelvereniging, De Kanarievogel, in 1949. Dit voltrok zich overigens in goede harmonie, met wederzijds begrip voor elkaars standpunt. Voor Ko-Plu-Ko betekende dit dat zij vanaf 1949 een vereniging was van en voor uitsluitend fokkers van hoenders, sierduiven en konijnen. Niet altijd vond op lokaal niveau een dergelijke splitsing plaats. Tot in de 21e eeuw hebben lokale verenigingen bestaan waarvan fokkers van hoenders, konijnen, sier- en postduiven én kwekers van zang- en volièrevogels lid waren.²⁶⁵

De eerste vereniging voor houders en kwekers van volièrevogels: Luscinia

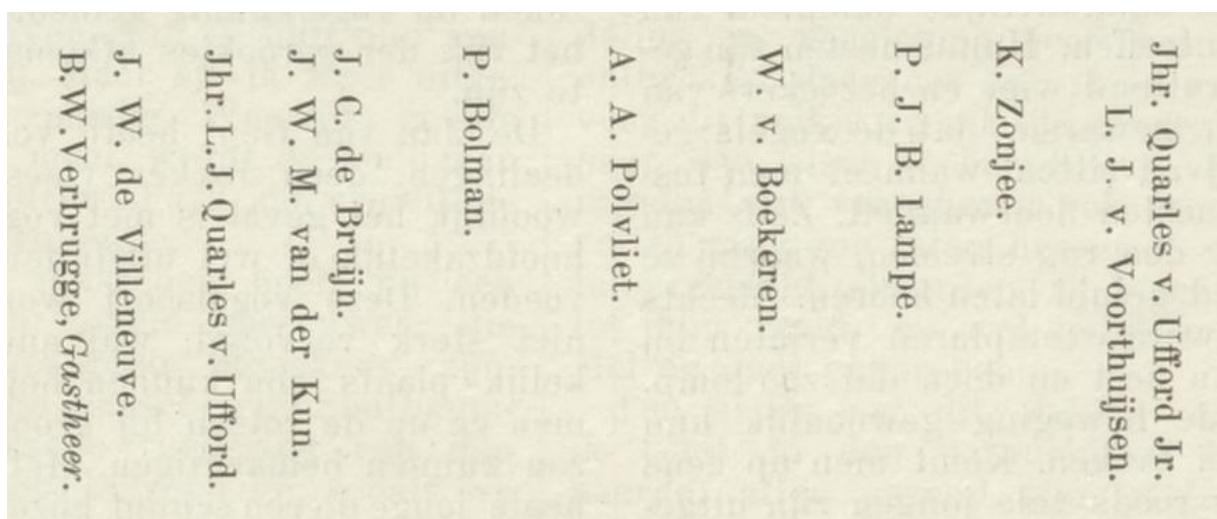
Vanaf ca. 1860 hadden in Nederland de fokkers van hoenders, duiven, enz. gezamenlijk opgetrokken met de houders en kwekers van zang-, sier- en kamervogels. In de jaren '90 startte ook binnen de pluimveewereld het proces van differentiatie en specialisatie, te beginnen met de oprichting van speciaalclubs voor bepaalde kippenrassen. Dit werd gevolgd door de afscheiding van de zang- en siervogelkwekers van de 'kippenwereld', met als eerste de oprichting in 1897 van 'Luscinia, Vereeniging ter bevordering der liefhebberij van Zang-, Sieraad- en Volièrevogels'. Ook binnen de zang- en volièrevogelhouderij trad spoedig specialisatie op met de oprichting van verenigingen voor (zang)kanaries en de organisatie van wedstrijden voor zangkanaries. De eerste tekenen van specialisatie in georganiseerd verband werden zichtbaar met de oprichting van de Kanariefokkersbond te Eindhoven in 1900. Overigens kon over deze vereniging, met leden uit Eindhoven en de omliggende plaatsen, die van lieverlede door de gemeente Eindhoven zijn 'opgeslokt', heel weinig informatie gevonden worden. De eerste door een vogelvereniging georganiseerde wedstrijd waarop zangkanaries individueel op hun zangkwaliteiten werden beoordeeld was in 1901 en vond plaats onder verantwoordelijkheid van Luscinia.

Voor een verklaring van voornoemde ontwikkelingen moeten we terug naar medio de 19^e eeuw. Vanaf de jaren '60 tot het eind van de 19^e eeuw hadden de houders en kwekers van zang- en siervogels deelgenomen aan tentoonstellingen, waarop het 'pluimgedierte' werd gedomineerd door kippen, fazanten, duiven en 'waterwild'. Aanvankelijk vertoonde een enkeling zich met zang- en siervogels op landbouwtentoonstellingen. Weliswaar groeide met de jaarlijks terugkerende, door het Zoölogisch Botanisch Genootschap in Den Haag georganiseerde, pluimveetentoonstellingen ook de belangstelling voor het houden en kweken van zang- en kamervogels, maar vergeleken met het aantal hoenders, duiven en waterwild op pluimveetentoonstellingen viel de inbreng van de zang- en siervogelhouders en -kwekers in het niet. Ook nadat houders en fokkers van gevogelte 'voor het nut en genoeg' zich vanaf de jaren '80 hadden verenigd in Ornis, Avicultura, Ornithophilia en vervolgens in, in het voorafgaande genoemde, regionale en lokale pluimveeverenigingen, speelden de kwekers van kamer- en volièrevogels de tweede viool. Aan het eind van de 19e eeuw was in Nederland de groep die zich bezig hield met het houden en kweken van het kleinere pluimvee nog steeds uiterst bescheiden. Het gevolg laat zich raden en werd door J.J. Duyvené de Wit in 1900 in De Pluimgraaf als volgt omschreven: 'Weinigen kennen nog 't genot, dat ons de kleine vogelwereld geeft, en onbekend maakt onbemind'.²⁶⁶ Gedurende de jaren '90 ontstond er steeds meer onvrede over de situatie dat ook op de vogeltentoonstellingen van toenmalige pluimveeverenigingen zangvogels 'als bijzaak werden beschouwd en achteraf gezet' en verlangde men naar een omgeving waarin volledig rekening kon worden gehouden met de wensen en verlangens van de zang- en siervogelkwekers.²⁶⁷

Oprichting, ledenbestand en clubblad

Tijdens de van 12 t/m 14 februari 1897 gehouden 13^e tentoonstelling van Avicultura in de Haagsche Dierentuin ging de kogel door de kerk. Een aantal aldaar aanwezige prominenten besloot tot de oprichting van Luscinia, een vereniging speciaal bedoeld voor de houders en kwekers van zangvogels. Het doel van de vereniging werd als volgt omschreven: 'Bevordering der kennis van de zang- en kamervogels en der liefhebberij tot het houden, aanfokken en bovenal het naar eisch verplegen dezer vogels'. Er werd een voorlopig bestuur gekozen dat bestond uit de heren: W.J.M. de Bas, H.W. Dros, J.J. Duyvené de Wit, P.J. van Houten, A.A. Polvliet, jhr. mr. R.A. Klerck, jhr. L.J. Quarles van Ufford, en W.A. Weylant.²⁶⁸ Zaterdagmiddag 15 mei 1897 werd de Nederlandsche Vereeniging Luscinia opgericht tijdens een bijeenkomst in één van de gebouwen van de Haagsche Dierentuin. Vanaf het moment dat

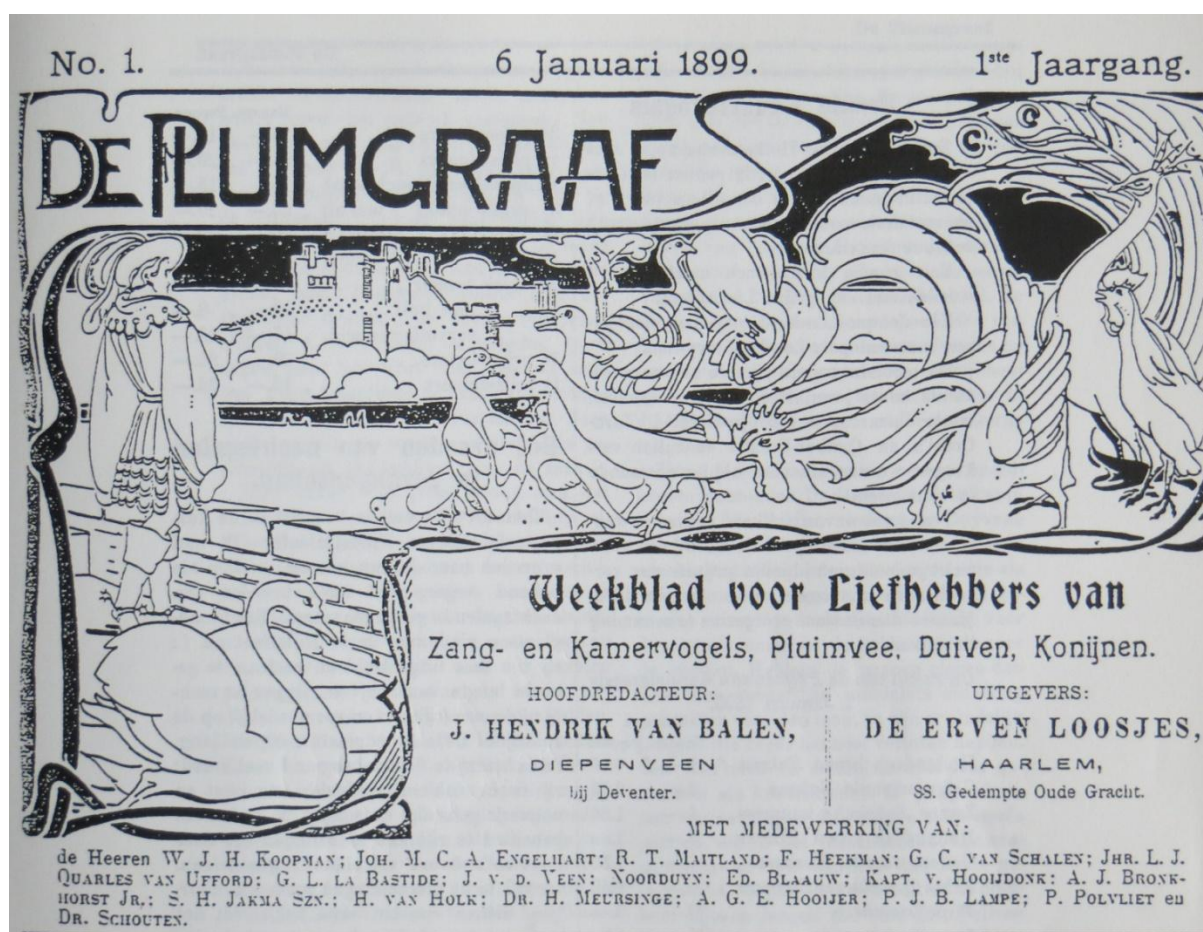
op de tentoonstelling van Avicultura het initiatief tot oprichting was genomen waren in landelijk verschijnende kranten verzoeken om steunbetuiging geplaatst.²⁶⁹ Naar aanleiding hiervan hadden 115 personen uit heel Nederland aangegeven interesse te hebben in een eventueel lidmaatschap van Luscinia. Het bestuur bestond vanaf de oprichtingsvergadering uit: jhr. L.J. Quarles van Ufford, voorzitter; W.J.M. de Bas, notaris te Den Haag, vice voorzitter; A.A. Polvliet, secretaris; W. Jochems, penningmeester en verder de leden S.E. Blaauw (Den Haag), W.J. Heijligers (Schiedam), P.C.C. Duyzend (Groningen) en W.A. Weylant, notaris te Den Haag.²⁷⁰

Het bestuur van Luscinia in 1900, te gast bij B.W. Verbrugge in villa Boschoord te Den Haag.

In de Staatscourant van 30 juli 1897 werden de op 15 juli bij Koninklijk Besluit vastgestelde statuten van de nieuwe vereniging gepubliceerd. Opmerkelijke zaken hieruit zijn dat de vereniging een nationaal karakter had en werd opgericht voor een periode van 25 jaar. Men wilde het gestelde doel bereiken, onder meer, door het onderling verstrekken van raad en hulp, het uitgeven van geschriften en drukwerken en het organiseren van tentoonstellingen.²⁷¹ Daarnaast heeft de vereniging al snel een verenigingsbibliotheek opgezet. Leden konden tegen betaling van de portkosten boeken uit de bibliotheek lenen. Er moest wel snel worden gelezen, want binnen uiterlijk acht dagen moest het boek weer terug zijn.²⁷²

Tijdens de eerste door Luscinia georganiseerde tentoonstelling, in augustus 1898, werd ook een algemene ledenvergadering gehouden, waarop vanuit de leden werd gevraagd een verenigingstijdschrift uit te geven. Er werd een commissie benoemd die dit ging onderzoeken.²⁷³ Nadat overleg tussen Luscinia en Uitgeverij W. van Gorkum te Assen om het orgaan van Avicultura ook dat van Luscinia te laten zijn op niets was uitgelopen kon voorzitter jhr. L.J. Quarles van Ufford op de ledenvergadering van zaterdag 19 november 1898 melden dat de firma De Erven Loosjes te Haarlem voornemens was een nieuw tijdschrift uit te geven onder de naam De Pluimgraaf. Het tijdschrift zou worden opgesplitst in vier rubrieken, één voor zang- en kamervogels, één voor duiven, één voor pluimvee en één voor konijnen. De rubriek zang- en kamervogels zou door Luscinia gebruikt kunnen worden als haar verenigingsorgaan.

Het eerste nummer van De Pluimgraaf, het verenigingsorgaan van Luscinia en later ook van andere verenigingen.

De leden gingen enthousiast met dit voorstel akkoord en inderdaad verscheen op 6 januari 1899 de eerste editie van 'De Puimgraaf, Weekblad voor Liefhebbers van Zang- en Kamervogels, Pluimvee, Duiven, Konijnen' als 'Officieel orgaan van Luscinia, Vereeniging ter bevordering der liefhebberij van Zang- Sieraad- en Kamervogels'. De eindredactie was in handen van J. Hendrik van Balen.²⁷⁴ Bij het ingaan van de tweede jaargang hadden vier redacteuren het werk van J.H. van Balen overgenomen. C.L.W. Noorduijn was verantwoordelijk geworden voor de redactie van de rubriek 'Zang-, sieraad- en volièrevogels'. Inmiddels hadden, naast Luscinia, ook De Nederlandsche Postduivenbond, vier lokale postduivenverenigingen en De Geldersche Pluimvee-Club te Arnhem De Pluimgraaf als hun verenigingsorgaan geadopteerd.

Een abonnement op De Pluimgraaf kostte op 1 januari 1899 f 2,50. De jaarlijkse contributie voor het lidmaatschap van Luscinia bedroeg f 3,50. Hierbij was het abonnement op De Pluimgraaf inbegrepen.²⁷⁵ Dat in 1899 het ledenbestand van Luscinia verdubbelde van ca. 100 naar ca. 200 leden werd door het bestuur mede verklaard door de werving die uitging van de artikelen over sier- en zangvogels in De Pluimgraaf.²⁷⁶

Nederlandsche Vereeniging „LUSCINIA”
VOOR ZANG-, SIERAAD- EN VOLIÈRE-VOGELS.
Goedgekeurd bij Kon. Besluit van 15 Juli 1897, No. 93.
A. A. POLVLIET, Secretaris, Loosduinsche weg 55, Den Haag.

De Ondergeleekende ¹⁾

wonende te ¹⁾ *straat No.*
gracht

wenscht te ontvangen de reglementen ter inzage;
 „ lid te worden der Vereeniging ad f 3,50 per jaar (waarvoor hem tevens
 wekelijks „De Pluimgraaf” gratis ²⁾ wordt toegezonden;
 „ door tusschenkomst van het Bestuur als Lid der Vereeniging te ont-
 vangen „De Kanarie” door C. L. W. Noorduyt ad f 0,75 ³⁾. Zie No. 1
 en No. 2 van dit blad.

den 1899. (20)

¹⁾ Geef de naam en adres duidelijk in te vullen.
²⁾ Voor niet-leden f 2.50 per jaar.
³⁾ „ „ „ „ 1.25.

Handtekening:

Aanmeldstrook om lid te worden van Luscinia in weekblad De Pluimgraaf.

De eerste jaren van haar bestaan kende Luscinia dus een opmerkelijk ledengroei. In 1899 was in iedere editie van De Pluimgraaf wel een lijstje met nieuwe leden opgenomen. In De Pluimgraaf van 16 februari 1900 staat een overzicht afgedrukt van het ledenbestand van Luscinia op dat moment. De vereniging telde toen 190 leden, waarvan 63 woonachtig in Den Haag. De overige woonden verspreid over Nederland, van Groningen tot Maastricht. Ook had de vereniging acht buitenlandse leden: één Zuid Afrikaan, drie Belgen en vier te Londen woonachtige Engelsen. In het bestand telde ik 12 leden met een adellijke titel, 12 leden met een universitaire graad en 5 leden, niet van adel, die woonachtig waren in een villa. Verder konden in het ledenbestand minstens 12 vrouwen gevonden worden. Het lijkt er op dat bij aanvang van de 20e eeuw Luscinia het hoogste ledenbestand in haar bestaan heeft gehad, want in april 1902 was het aantal leden gezakt naar 157.²⁷⁷

In De Pluimgraaf van 9 maart 1900 schreef J.J. Duyvené de Wit het volgende: ‘Tot mijn genoegen telde ik dat Luscinia ca. 200 leden rijk is en ik ben verzekerd, dat ieder lid zich wel eenige vogels kan aanschaffen. Hij kiese zich ‘die hem ’t meeste aantrekken of waartoe zijne woning zich ’t beste leent. De tegenwoordige bouw der huizen met gesloten waranda of serre, zooals men ze nu noemt, is zoo de aangewezen plaats om die met eenige planten en volieres te versieren, een ieder naar zijne smaak: ik zag ze reeds met fonteintjes en watervalletjes er in, gezellig, ja om na te maken.’²⁷⁸

J.J. Duyvené de Wit refereerde duidelijk niet aan de behuizing van de ‘werkende man’. Zoals hiervoor al meerdere malen werd aangegeven kan men op grond van het ledenbestand van Luscinia in 1900 en de vogelliefhebbers die de heer Duyvené de Wit in het citaat voor ogen had concluderen dat ook het houden en kweken van zang- en volièrevogels een bezigheid was waarmee toen vooral vermogende personen en leden van de gegoede stand zich bezig hielden. Luscinia was dus aanvankelijk een vereniging van en voor de beter gesitueerden en is dat waarschijnlijk gedurende haar negenjarig bestaan altijd gebleven. Opmerkelijk is ook het aantal van minstens 12 vrouwelijke leden van Luscinia. De indruk bestaat dat waar in de tweede helft van de 19^e eeuw de aandacht van de heren vooral gericht was op pluimvee, de interesse van de dames zich veeleer op de zang- en kamervogels concentreerde. Hiervoor citeerden we het volgende fragment in een krantenbericht naar aanleiding van een in oktober 1887 door Avicultura te organiseren tentoonstelling: ‘Niet alleen zullen hoenders, watervogels en duiven in grooten getale vertegenwoordigd zijn, doch ook fraaie collecties binnen- en buitenlandsche zangvogeltjes, de lievelingen van het groote publiek, inzonderheid der dames, zullen er ongetwijfeld niet het minst de aandacht trekken’.²⁷⁹

Advertentie met de aankondiging van de eerste tentoonstelling van Luscinia in de dierentuin in Den Haag.

Het lijkt er op dat, toen de vogelliefhebberij nog vooral het domein van de elite was, de echtgenotes van de pluimveefokkers, als zij interesse hadden voor gevogelte, hun aandacht bij uitstek uitging naar zang- en kamervogels. Deze tendens is rond de eeuwwisseling nog duide-

lijk zichtbaar in het ledenbestand van Luscinia. Toen het houden van zang- en kamer-vogels, i.c. kanaries, zich vanaf het begin van de 20^e eeuw ontwikkelde tot een bezigheid, zowel tot nut als tot genoegen, van vooral de arbeidende klasse werd de ‘vogelliefhebberij’ veel meer een exclusieve ‘mannenaangelegenheid’. Vrouwen die kanaries fokken zijn tot op de dag van vandaag nog steeds de uitzonderingen die deze regel bevestigen.

De indruk bestaat dat de afscheiding van de sier- en zangvogelfokkers van Avicultura in harmonie is verlopen. Kennelijk was men in 1897 in brede kring er van overtuigd dat de houders en kwekers van zang- en siervogels veel beter tot hun recht zouden komen in een eigen vereniging dan binnen het verband van Avicultura. Deze veronderstelling is gebaseerd op het feit dat in het voorlopig bestuur van Luscinia de toenmalige voorzitter van Avicultura de heer W.J.M. de Bas, zitting nam en hij later ook, als vice voorzitter, zitting nam in het definitieve bestuur. Ook één van de oprichters en bestuurslid van Avicultura, tevens voormalig lid van Ornis, J.J. Duyvené de Wit, maakte deel uit van ‘het voorloopig comité’.²⁸⁰ Op de tentoonstellingen van Avicultura in maart 1899 en februari 1900 werd Luscinia in de gelegenheid gesteld de afdeling Zang- en Kamervogels geheel naar haar eigen inzichten in te richten.²⁸¹

De heren W.J.M de Bas (rechts) en F.E. Blaauw als juryleden tijdens de 14e tentoonstelling van Ornithophilia te Utrecht in december 1907. Notaris W.J.M de Bas was voorzitter van Avicultura en bestuurslid van Luscinia. Frans Ernst Blaauw (1860-1936) was jury op de eerste tentoonstelling van Luscinia en in vogelkringen een bekende en bijzondere verschijning. Op z'n buitenplaats Gooilust had hij een opmerkelijke verzameling exotische viervoeters en pluimvee.

Ter gelegenheid van de Aviculturatentoonstelling in februari 1900 vond in Café Riche, in Den Haag, een diner plaats van de gezamenlijke bestuursleden en de jury. Tijdens dat diner voltrok zich het volgende: 'Toen de Voorzitter van Avicultura de Heer W.J.M. de Bas de rij der toasten opende met op de gezondheid te drinken van H.M. de Koningin en verder herdacht het 15 jarig bestaan der vereeniging en de Harmonie met de zusterverenigingen en vooral met Luscinia, toen voelde ieder zich geroepen om uiting te geven aan zijn gevoelen van waardeering voor andere dischgenooten.' Of men, na al die toespraken en getoast, nog een warme maaltijd heeft kunnen nuttigen vermeldt het verslag niet, maar op grond van bovenstaande zijn er redenen te over om er vanuit te gaan dat er tussen Avicultura en Luscinia geen enkele animositeit bestond, integendeel.²⁸²

Eerste internationale tentoonstelling

Na de oprichting werd met betrekking tot het organiseren van een tentoonstelling alras de koe bij de horens gevat. In de Haagsche Courant van 24 juli 1897 verscheen het bericht dat Luscinia voornemens was van 27 t/m 29 augustus 1897 in de dierentuin in Den Haag haar eerste tentoonstelling van 'zang- en siervogels' te organiseren. Zowel 'landgenooten' als 'vreemdelingen' werden opgeroepen om voor deze tentoonstelling vogels in te zenden. Gevraagd werden: 'inlandsche en uitlandsche vogels, kanaries en bastaarden, papegaaiachtige vogels, wilde duiven, kwartels en patrijzen, benevens voorwerpen, betrekking hebbende op zang-, kamer- en volièrevogels'.²⁸³ Gebrek aan enthousiasme kan het bestuur dus niet verweten worden, evenmin bij de leden. Er was namelijk voldoende animo om aan de tentoonstelling deel te nemen, maar kennelijk ontbrak het wel aan enige realiteitszin, want medio augustus verschenen in de kranten berichten dat de voorgenomen tentoonstelling van Luscinia een jaar was uitgesteld, omdat het op zo'n korte termijn niet lukte de financiering rond te krijgen.²⁸⁴

In de loop van 1898 werd duidelijk dat de voor 1897 geplande eerste tentoonstelling van Luscinia van 12 t/m 14 augustus 1898 georganiseerd zou worden in de 'grootte zaal', het zogenaamde Moors Paleis, in dierentuin te Den Haag. Het vraagprogramma bestond uit zeven 'afdeelingen': 'De eerste afdeeling bevat de inlandsche vogels, de 2e de uitlandsche vogels voor zoover elders niet genoemd, de 3e de kanaries en bastaardvogels, de 4e papegaaiachtige vogels, de 5e wilde duiven, de 6e kwartels en patrijzen en de 7e voorwerpen betrekking hebben op zang-, kamer- en volièrevogels. In afdeeling A trekt behalve de grootte verzamelingen vooral de vraag naar goudvinken de aandacht, in B. de vraag naar kardinalen en uitlandsche lijster- en spreekwachtige vogels. In C. wordt vraag gedaan naar Wilde, Brabanders, Bossu's, Harzer, Norwich, Lizards en niet genoemde kanarierassen (...) voorts voor kunstmatig in kleur gebrachte kanaries, bastaarden van kanaries met andere vogels en die van andere rassen onderling. In D. kan men mededingen met papegaaien, parkieten, ara's en kakatoes, terwijl in G. behalve kooien ook opgezette vogels, boek- en plaatwerken zijn opgenomen'.²⁸⁵ Voor de wedstrijd werden '155 nummers' ingeschreven en de driekoppige jury bestond uit de heren l'Hoëst uit Antwerpen, F.E. Blauw uit 's Graveland en H. van Holk uit Delft.²⁸⁶

In de kranten werd uitgebreid verslag gedaan van deze eerste tentoonstelling van Luscinia. Opvallende onderdelen van de tentoonstelling waren een, op Texel gevangen, witte leeuwerik, een gedresseerde uil en de inzending van mevrouw Polvliet-Hooykaas, 'die een verzameling uitlandsche vogels bijeenverzamelde in de kleuren oranje, rood, wit en blauw', waaronder 'een zeldzame grootte weduwevogel (Grand Veuve du Cap), de staart hangt bij dezen vogel af als een weduwe-kap'. Verder werd de kleurenpracht van met name de uitheemse vogels door de correspondenten benadrukt en verbaasde men zich over de 'kunstmatige broedinrichting, met elektrische schel, die waarschuwt wanneer de temperatuur te hoog wordt'. Kijkend naar de deelnemers en de door hen ingezonden vogels valt enerzijds op dat de inzenders uit heel

Nederland afkomstig waren en anderzijds het grote aandeel inheemse vogels zoals één of meerdere veldleeuweriken, zwaluwen, lijsters, bosrietzangers, wielewalen, grote karekieten en winterkoninkjes.²⁸⁷

Hiervoor is al meerdere malen beklemtoond dat sinds het fenomeen in de 18e eeuw z'n intrede deed in de Westerse samenlevingen aan een tentoonstelling, naast het informatieve en competitieve, ook een commercieel aspect verbonden was. Ook de tentoonstellingen van Luscinia vertoonden van meet af aan deze eigenschappen. Voor de eerste tentoonstelling hadden behalve hobbyisten ook handelaren vogels ingezonden. Zo had Anton Sutherland, een Rotterdamse handelaar in, onder meer, Saksische kanaries, op de tentoonstelling een 'etalage' van 40 harzers, waarmee hij ook tot de prijswinnaars behoorde.²⁸⁸

Kennelijk was het feit dat de inzendingen van vogelhandelaren de prijzen voor de neus van de 'liefhebbers' wegkaapten bij de inzenders in het verkeerde keelgat geschoten. Op de tijdens de tentoonstelling gehouden ledenvergadering werd namelijk gevraagd in het vervolg, bij het toekennen van de prijzen, de inzendingen van de handelaren en van de hobbyisten afzonderlijk te beoordelen. Dit onderwerp werd meegenomen naar het bestuur en kennelijk was men het daar met de vraagstellers eens, want voor de tweede door Luscinia georganiseerde tentoonstelling, in november 1900, waren in het vraagprogramma afzonderlijke wedstrijdklassen voor handelaren opgenomen.²⁸⁹

Behalve het kijken naar vogels had het bestuur ook gezorgd voor een muzikaal intermezzo. Tijdens de tentoonstelling begon op zondagmiddag 14 augustus om 14.30 u. in de dierentuin een matinee concert door het stafmuziekgezelschap van het 3^e regiment Huzaren, waarvoor de leden van Luscinia 'vrijen toegang met eene Dame' hadden.²⁹⁰

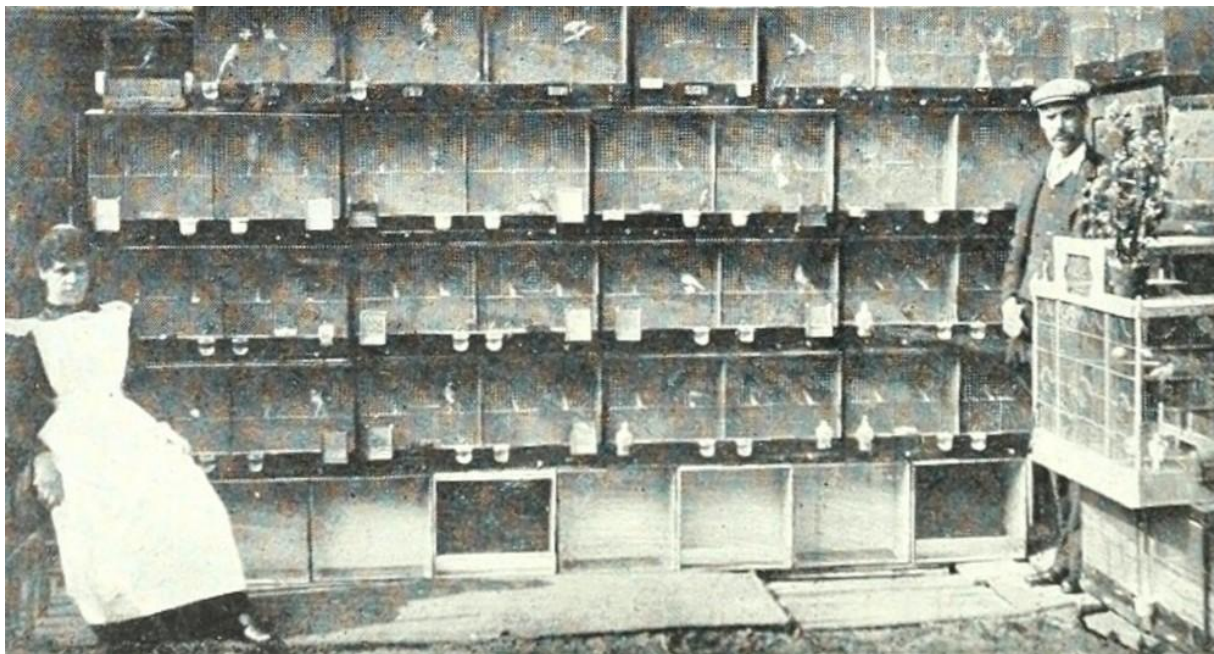

In 1898 bezochten enkele bestuursleden van Luscinia een vogeltentoonstelling in Alexandra Palace in Noord-Londen. Ze kwamen terug met vogels én ideeën over hoe je een vogeltentoonstelling kunt inrichten.

Engeland als voorbeeld

Uit het verslag van de najaarsledenvergadering van 1898 blijkt dat voor deze bijeenkomst ook vogels werden meegenomen voor een onderlinge 'tentoonstelling'. Op 19 november 1898 stonden er vooral Engelse postuurkanaries in de zaal: een koppel Lizards, 'wier veeren doen denken aan de schubben van een hagedis', een koppel London Fancies en Norwich kanaries, te weten drie 'hoog oranje gekleurde' vogels, 'een groene vogel met bijzonder groote crest, die ternauwernood de punt van den bek zichtbaar liet', en gepaard was aan een 'geheele plain-headed hen'. De 'tentoongestelde' vogels waren door enkele bestuursleden aangeschaft naar aanleiding van een bezoek aan een vogeltentoonstelling in Londen.

Teneinde in het buitenland hun licht op te steken hadden in november 1898 voorzitter jhr. L.J. Quarles van Ufford, secretaris A.A. Polvliet en penningmeester D.H. Bolman een tentoonstelling van de London and Provincial Ornithological Society in het Alexandra Palace te Londen bezocht. Het bestuur van de nog prille Nederlandse vogelvereniging werd daar met alle egards ontvangen en de heren keken hun ogen uit. De tentoonstellingsruimte, waar in de nok een koorddanser zijn kunsten vertoonde, was geordend ingericht met allemaal dezelfde tafels, bestaande uit 1,15 m hoge opvouwbaar schragen met bladen. Opvallend voor de Nederlanders was de uniformiteit in het kooienmateriaal, in het bijzonder voor de kanaries. De 'show cages' waren van uiterst dun hout, 14 cm diep, met een schuin naar achteren aflopend dak. Van binnen waren ze met een voor iedere vogelsoort passende kleur gelakt. De tralies waren zwart bestaande uit een frontje dat gemakkelijk uit te nemen was. In de kooi bevonden zich twee stokjes, een blikken drinkbakje hing aan de buitenkant en het voer werd op de grond gestrooid. Verder was ook de kwaliteit van de tentoongestelde vogels veel beter dan in Nederland en van de gelegenheid werd dan ook gebruik gemaakt om kwalitatief goed kweekmateriaal aan te schaffen. Op de ledenvergadering van Luscinia in november 1898 brachten de heren dus verslag uit van hun bezoek aan Londen en lieten zowel de daar aangeschafte vogels als het Engelse tentoonstellingsmateriaal aan de leden zien. Besloten werd om wat betreft de inrichting van de eigen tentoonstelling het door de Engelsen gebruikte materiaal te kopiëren en in Nederland te introduceren.²⁹¹

Rechts de Engelse kweker Mr. J. Day uit Hull in zijn vogelverblijf met een wand vol kanaries in Engelse tentoonstellingskooien. Tijdens hun bezoek aan Londen raakten bestuursleden van Luscinia onder de indruk van het Engelse tentoonstellingsmateriaal.

We hebben de indruk dat het bezoek van de bestuursleden van Luscinia aan de tentoonstelling in Alexandra Palace niet alleen geleid heeft tot nieuw tentoonstellingsmateriaal, maar ook tot een fundamenteel ander inzicht over doel en opzet van vogeltentoonstellingen, namelijk dat de voor een tentoonstelling ingezonden vogels steeds meer als individu zouden worden beoordeeld en voor een eerlijke jurering ook als zodanig en uniform moesten worden gehuisvest. Verder blijkt uit latere gebeurtenissen dat tijdens het bezoek aan Londen er goede persoonlijke contacten waren gegroeid tussen jhr. L.J. Quarles van Ufford, voorzitter van Luscinia en de voorzitter van de London and Provincial Ornithological Society Mr. George Crabb.²⁹² Van de door de bestuursleden van Luscinia in Engeland gekochte postuurkanaries, die op de vergadering van 19 november 1898 aan de overige aanwezigen werden getoond, waren anderen ook onder de indruk geraakt. Kennelijk hadden zij aangegeven interesse te hebben dergelijke vogels ook te willen aanschaffen, want in De Pluimgraaf van 3 februari 1899 verscheen een mededeling dat degene die Engelse vogels wilde kopen contact met de voorzitter van Luscinia kon opnemen. In januari had Mr. Crabb het programma van de in februari 1899 in Londen te houden vogeltentoonstelling naar Quarles van Ufford opgestuurd. Die was voornemens naar Londen te gaan en hij kon dus de bestellingen meenemen. In ieder geval was op de ledenvergadering van 18 februari 1899 een agendapunt gereserveerd om uit Engeland overgekomen vogels te kunnen bekijken. Deze aankondiging was ongetwijfeld de reden dat op zaterdagmiddag 18 februari om half twee een respectabel aantal leden aanwezig was in 'het gebouw der Hulpbank, Riviervischmarkt 17', te Den Haag. Onder hen ook de heer J.F. Green uit Londen, die voor negen Luscinialeden een 60-tal in Engeland bestelde vogels bij zich had. Zonder uitzondering postuurkanaries van Engelse rassen zoals 'Norwich kanaries, Yorkshires, Lancashires, lizards en Scotch Fancies'. Onder de vogels die de heer Green had meegenomen bevond zich ook een Norwich die enkele dagen daarvoor nog op de tentoonstelling in Alexandra Palace had gestaan en daar een 1^e prijs had behaald.

Onder meer oude tentoonstellingskooien voor kleur- en postuurkanaries, gebaseerd op het Engelse model, aanwezig op de van 28 maart t/m 26 september 2010 gehouden De Grote Kanarie Tentoonstelling in het Natuurhistorisch Museum Rotterdam.

De handelsmissie van de heer Green naar Luscinia legde hem geen windeieren. Er wisselden kanaries van eigenaar voor *f* 60 per stuk. Wilde men in Nederland postuurkanaries kopen dan moest er dus ook flink in de buidel getast worden. Een indruk van de prijzen waarvoor goede Engelse postuurkanaries toen van eigenaar wisselden krijgen we uit een bericht in de Delftse Courant waarin werd geschreven dat op de 14^e tentoonstelling van Avicultura in maart 1899 kanaries te koop stonden van leden van Luscinia: voor lizards moest *f* 24,00 betaald worden, Scotch fancies stonden te koop voor *f* 27,00 en voor de Norwich kanaries werd *f* 50,00 – *f* 75,00 per paar gevraagd. Om deze bedragen in perspectief te plaatsen: De wevers in de Leidse dekenfabriek van Zaalberg, in deze fabriek de best betaalde arbeiders, hadden in 1899 een weekloon van ca. *f* 9,00.²⁹³

Nadat tijdens zijn eerste bezoek vriendschappelijke contacten waren gelegd tussen Mr. George Crabb en jhr. L.J. Quarles van Ufford bezocht een delegatie van Luscinia regelmatig de vogeltentoonstelling in Londen. In oktober 1899 was het gezelschap uitgebreid met de heer C.L.W. Noorduijn, lid van Luscinia, publicist over kleur- en postuurkanaries en vanaf 1 januari 1900 redacteur van De Pluimgraaf. Vooraf hadden zij ‘de noodige plannen gemaakt om dit te zien en op dat te letten en hiernaar te vragen en daarnaar’.²⁹⁴ Duidelijk is dat omstreeks de eeuwwisseling de wijze waarop in Engeland de vogelliefhebberij werd bedreven een groot voorbeeld was voor de nog jonge vogelvereniging Luscinia en een deel van de leden kapitaalkrachtig genoeg was om vogels te kopen voor prijzen die voor ‘de werkende man’ totaal onbereikbaar waren.²⁹⁵

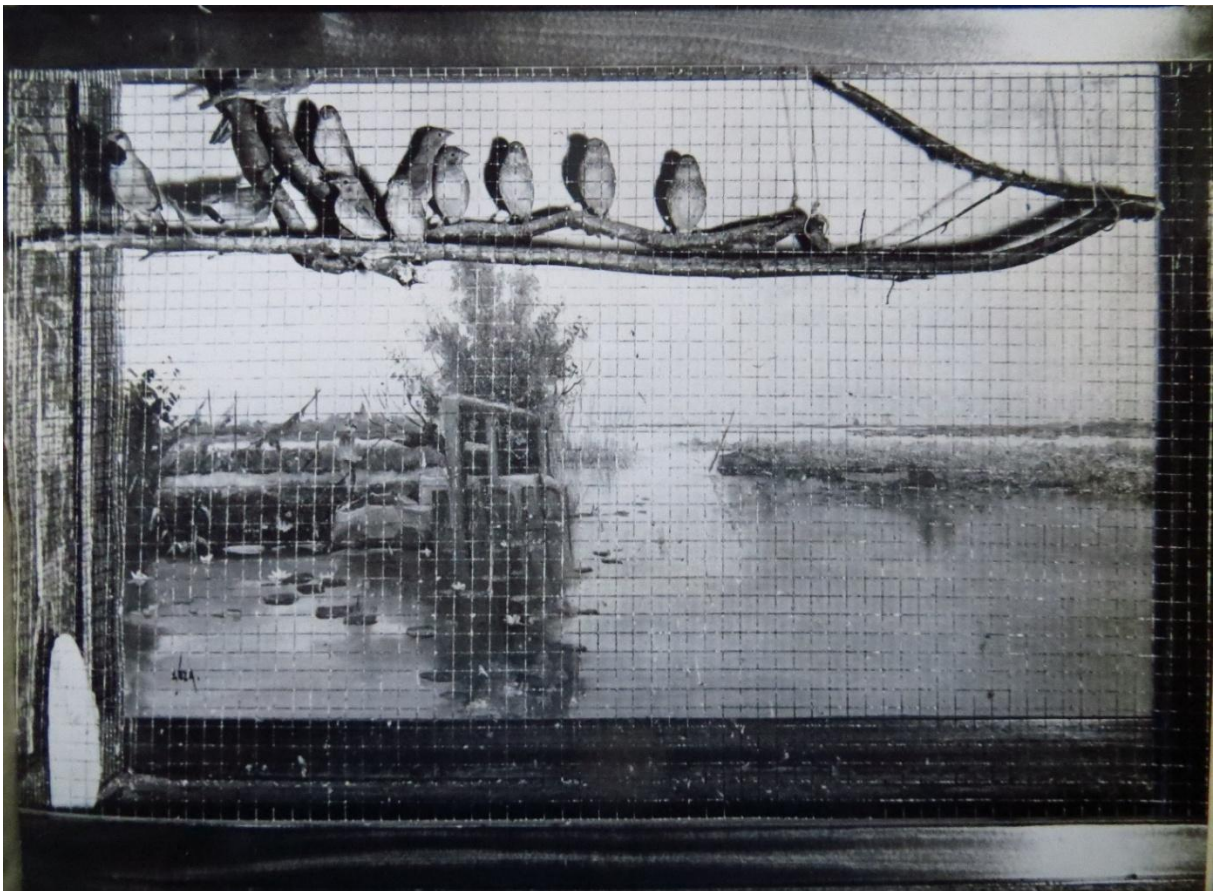
Hiervoor zagen we dat op de van 14 t/m 17 december 1900 gehouden tentoonstelling van Ornithophilia de pers melding maakte van een noviteit: in navolging van wat in het buitenland regel was waren er ook dieren individueel gehuisvest en individueel beoordeeld. Tot dan was het heel gebruikelijk dat een ingezonden ‘nummer’ uit meerdere dieren bestond. De indruk bestaat dat een dergelijke gewoonte ook van toepassing was op de afdeling zang- en kamervogels op de landbouwtentoonstellingen en door pluimveeverenigingen georganiseerde tentoonstellingen. Kijken we naar de krantenverslagen van de eerste tentoonstelling van Luscinia in augustus 1898 dan ontkomen we niet aan de indruk dat het merendeel van de ingezonden ‘nummers’ uit meerdere vogels bestond, die ook als ensemble door de jury waren beoordeeld.

De tentoonstellingsruimte was ingericht met ‘kooien en volières’ en alleen bijzondere inzendingen werden kennelijk als individu ingeschreven en beoordeeld, zoals een gedresseerde uil, een witte leeuwerik en een albino merel. Maar het vermoeden bestaat dat de wijze waarop mevrouw Polvliet-Hooykaas en de heer H.W. de Beaufort uit Woudenberg hun vogels had ingezonden kenmerkend was voor deelname en jurering van een toenmalige vogeltentoonstelling: De inzending van Mevrouw Polvliet-Hooykaas bestond uit ‘verzameling uitlandsche vogels in de kleuren oranje, rood, wit en blauw’ en de heer H.W. de Beaufort gaf in ‘een fraai rustieke kooi een tamelijk volledig beeld van de verscheidenheid van het vogelenheir in ons land’. Zo zijn er tal van voorbeelden te geven van ‘collecties’, die in de kranten werden vermeld.²⁹⁶

Nog voordat Ornithophilia in december 1900 was overgegaan op het meer individueel huisvesten van dieren op haar tentoonstelling was binnen Luscinia, naar Engels voorbeeld, al een dergelijke stap gemaakt. Het tentoonstellingsreglement, dat in Luscinia met ingang van 1900 van kracht werd, was een revolutionaire verandering met het verleden. Beoordeling van een individu en individuele huisvesting in uniforme kooien waren de toekomstige norm voor de inrichting van de vogeltentoonstellingen van Luscinia.

De tentoonstellingskooien, naar Engels model, die de leden van Luscinia op de ledenbijeenkomst van 19 november 1898 te zien kregen als voorbeeld voor de toekomstige inrichting van hun tentoonstelling, waren niet alleen bedoeld voor de huisvesting van individuen, maar

model en de achtergrondkleur van de kooi was speciaal gekozen om de ‘eigenschappen’ van de vogel het best tot hun recht te laten komen. Dit was al een aanwijzing op dat binnen Luscinia een ontwikkeling gaande was van inzendingen van ‘collecties’ naar een deelname aan de wedstrijd met individuele vogels en ook een individuele beoordeling van de vogels door de jury. Een voorwaarde voor een eerlijke jurering was dat de vogels uniform en in de best mogelijke omstandigheden gehuisvest waren. De daad werd snel bij het woord gevoegd. In de loop van 1899 werd binnen de vereniging gediscussieerd over een nieuw tentoonstellingsreglement, dat in 1900 van kracht werd, en waarin, onder meer, de inzenders verplicht werden individuele vogels in het voorgeschreven model kooi te huisvesten. Verder werd er duidelijker onderscheid gemaakt tussen vogelhouder en vogelkweker. Er kwam een onderscheid tussen zelf gekweekte en aangekochte vogels, waarbij men moest kunnen aantonen dat de eigen kweek ook daadwerkelijk door desbetreffende kweker was gefokt. In eerste instantie gold dit vooral de kanaries.²⁹⁷

Kooi met diverse tropische vogels en beschilderde achtergrond uit medio de jaren '50, van de heer P. Verkade te Alphen aan den Rijn. Tot ver in de 20^e eeuw was het bij lokale vogelverenigingen mogelijk om dergelijke versierde kooien, met tropische vogels of kanaries, als ensemble voor de onderlinge tentoonstelling in te schrijven. Het inzenden van ensembles gaat terug tot de eerste vogeltentoonstellingen in de tweede helft van de 19^e eeuw.

De ontwikkeling van ‘collecties’ naar ‘individu’ en het waarderen van individuele kweekprestaties, die dus rond de eeuwwisseling begon, zou in de 20^e eeuw standaard worden, al bestond tot diep in de 20^e eeuw op lokale vogeltentoonstellingen nog altijd de mogelijkheid om fraai ingerichte kooien en vluchten in te zenden, die als zodanig ook een wedstrijdklasse vormden.²⁹⁸

Meer oog hebben voor de kwaliteit van de individuele vogel en het in de kweek streven naar vogels die steeds meer aan het ideaalbeeld beantwoorden waren ook de thema's die op een 'congres' tijdens de in februari 1900 gehouden tentoonstelling van Avicultura in een van de zalen van de Haagse dierentuin werd gehouden. Op deze tentoonstelling had Luscinia de 'Afdeeling Zang-, Sier-, en Volièrevogels' verzorgd en de leden hadden voor een respectabel aantal inzendingen gezorgd. Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om een 'buitengewone vergadering' te beleggen waarop met elkaar over het houden en kweken van vogels gediscussieerd kon worden. Met name de heer C.L.W. Noorduijn hield de leden van Luscinia voor om zoveel mogelijk raszuiver te kweken. Tot dusver werd er, in zijn ogen, nog veel te veel gekruist tussen de verschillende rassen Engelse postuurkanaries en dat kwam de kwaliteit niet ten goede. Hij pleitte daarom binnen Luscinia voor 'clubjes' van kwekers die zich op hetzelfde ras toelagden. Uitwisseling van ervaringen en kweekmateriaal; het gezamenlijk kopen van goede vogels zouden in clubverband moeten leiden tot kwalitatief betere vogels. Noorduijn gaf zijn gehoor mee dat in Engeland allerlei clubs bestonden voor de verschillende rassen postuurkanaries. De wens naar specialisatie, die in de jaren '90 in de kippenwereld al had geleid tot de oprichting van speciaalclubs, klonk in februari 1900 dus ook in Luscinia.²⁹⁹

Tentoonstellingen in samenwerking met Avicultura

In 1899 organiseerde Luscinia zelf geen grote vogeltentoonstelling. Wel waren op de pluimveetentoonstelling van Avicultura, die van 19 t/m 12 maart 1899 in de Haagsche Dierentuin werd georganiseerd, zangvogels van leden van Luscinia te zien. Van het bestuur van Avicultura had Luscinia namelijk de mogelijkheid gekregen, op de pluimveetentoonstelling, naar eigen inzichten, een afdeling voor zangvogels in te richten, ter opsieling van de tentoonstelling en ter promotie van de vereniging. Overigens nam men de gelegenheid te baat om, zoals we hiervoor al memoreerden, op de 'afdeeling' van Luscinia Engelse postuurkanaries te verkopen voor vorstelijke prijzen.³⁰⁰

Een poging van Luscinia om, in overleg met het bestuur van Ornithophilia, op de in november 1899 te houden pluimveetentoonstelling van deze vereniging te Utrecht, de tentoonstelling van de afdeling zang- en kamervogels door Luscinia te laten organiseren liep op niets uit: men werd het niet eens over het financiële plaatje. Luscinia zou alle kosten voor de afdeling zang- en kamervogels, inclusief het prijzengeld, voor haar rekening nemen, maar verlangde daarvoor wel het inschrijfgeld. Tevens vond Luscinia dat de inzenders voor de vogeltentoonstelling vrij toegang tot de tentoonstellingsruimte van de zang- en kamervogels moesten hebben. Beide voorwaarden werden door het bestuur van Ornithophilia afgewezen. Vervolgens heeft Luscinia zich teruggetrokken, omdat de kosten voor haar te hoog werden. Bij Avicultura vond men een welwillend oor en van 9 t/m 11 februari 1900 organiseerde Luscinia op de tentoonstelling van Avicultura, evenals in maart 1899 het geval was geweest, de afdeling zang- en kamervogels overeenkomstig het vraagprogramma en het tentoonstellingsreglement van de vogelvereniging. In De Pluimgraaf werd deze tentoonstelling van Luscinia omschreven als 'the great attraction of the show' van Avicultura.³⁰¹

Tweede internationale tentoonstelling

Van vrijdag 16 t/m zondag 18 november 1900 organiseerde Luscinia zelfstandig haar tweede internationale vogeltentoonstelling. Deze keer was de manege van villa Boschoord aan de Be-zuidenhoutseweg in Den Haag de tentoonstellingslocatie. De villa werd bewoond door de heer B.W. Verbrugge van 's Gravendeel en Leerambacht en mevr. L.A.I. Verbrugge van 's Gra-

vendeel, geboren Quarles van Ufford, lid van Luscinia en, zeer waarschijnlijk, de jongere zus van voorzitter jhr. L.J. Quarles van Ufford.³⁰²

Villa 'Boschoord', Bezuidenhout 18, Den Haag. De foto dateert waarschijnlijk uit de jaren '20-'30. Op het terrein van deze villa stond de Manège waarin Luscinia diverse tentoonstellingen heeft gehouden.

Villa Boschoord, Bezuidenhout 18, stond bij een ingang naar het Haagse Bos, waar tegenwoordig de Utrechtsebaan overgaat in de Boslaan. De Manège van villa Boschoord, was ca. 1896 gebouwd, stond vrijstaand van de villa en had het uiterlijk van een Zwitsers chalet. De hal in de manege mat 12,5 bij 25 meter en had een cementen vloer. Langs de zijden waren veel grote ramen, die hoog waren aangebracht. Het echtpaar Verbrugge stelde de manege van villa Boschoord regelmatig ter beschikking voor niet-commerciële activiteiten, zoals lezingen, liefdadigheidsevenementen, tentoonstellingen, tenniswedstrijden, 'rijwielquadrilles', enz. Het in de manege aanwezige 'orchestrien' kwam zeker bij laatstgenoemd evenement goed van pas. De manege van villa Boschoord is waarschijnlijk wel het meest beroemd vanwege de in mei en juni 1901 georganiseerde '1^e internationale tentoonstelling' van moderne kunst met werk van o.m. Cezanne, van Gogh, Toorop, Breitner, Pissarro, Rodin. Deze, onder meer, door Jan Toorop georganiseerde, tentoonstelling was de eerste grote kennismaking van Nederland met schilderijen van met moderne stromingen als het impressionisme, symbolisme en art nouveau verbonden Nederlandse en buitenlandse kunstenaars, wier werk vandaag de dag op veilingen soms miljoenen euro's opbrengt.³⁰³

De keuze voor de Manège zal ongetwijfeld mede door motieven van financiële aard zijn bepaald. De door Luscinia voor 1898 geplande eerste tentoonstelling in de Haagsche Dierentuin moest om financiële redenen een jaar worden uitgesteld en in het jaar na de eerste tentoonstelling werd voor een verenigingstentoonstelling onderdak gevraagd bij, aanvankelijk, Ornithophilia, die onmogelijke financiële eisen stelde, en later Avicultura. De pogingen om

zich bij een bestaande tentoonstelling in te voegen zullen ook wel niet ondernomen zijn vanwege een tot de deksel gevulde verenigingskas.³⁰⁴ Toen voorzitter jhr. L.J. Quarles van Ufford een voor Luscinia betaalbare tentoonstellingslocatie zocht vond hij bij z'n zus en zwager de benodigde medewerking. Niet alleen werd de Manège door het echtpaar belangeloos ter beschikking gesteld, ook werden het 'Bestuur en Juryleden aan een welvoorzien feestdich ontvangen'. Het organiseren van een tentoonstelling in de manege van villa Boschoord was dus om financiële redenen verre te verkiezen boven een andere locatie.³⁰⁵ Luscinia zou tot de ontbinding van de vereniging in 1906 dan ook regelmatig voor haar tentoonstelling van de Manège gebruik maken.

Een dag te laat om nog mensen op de laatste dag naar de tentoonstelling van Luscinia te kunnen lokken verscheen op maandag 19 november 1900 deze advertentie in de Haagsche Courant.

Het vraagprogramma voor de tweede tentoonstelling van Luscinia bestond uit drie afdelingen met in totaal 23 klassen. Afdeling I, 'Kanaries en hunne Bastaarden', bestond uit drie categorieën: één voor liefhebbers, één voor zelf gefokte vogels en een categorie voor 'Handelaars'. Afdeling II was voor Europese vogels en Afdeling III voor exotische vogels, waarin ook een onderscheid was gemaakt voor liefhebbers en handelaars. Vogels die werden ingeschreven in de categorie 'zelf gefokte vogels' moesten zijn voorzien van een verklaring dat de ingezonden vogel door de inzender zelf was gekweekt. In de meeste klassen konden vogels van uiteenlopende soorten en rassen ingeschreven worden. Alleen enkele Engelse postuurkanarierassen waren in afzonderlijke klassen ingedeeld.³⁰⁶

Zoals we hiervoor zagen was de presentatie van Engels tentoonstellingsmateriaal door het bestuur op de vergadering van 19 november 1898 niet zonder gevolgen gebleven. Luscinia had besloten haar tentoonstelling een Engelse uitstraling te geven en de vogels onder te brengen in uniforme kooien en daarvoor waren tentoonstellingskooien van het Engelse model vervaardigd.³⁰⁷ In het tentoonstellingsreglement dat in 1900 van kracht werd stond dat vogels alleen in verenigingskooien gehuisvest mochten worden of in eigen kooien mits ze qua uitvoering met die van de vereniging overeenkwamen. De voorgeschreven kooitjes konden via de vereniging aangeschaft worden voor f 0,65 per stuk. Wilde men voor de tentoonstelling een kooitje huren dan kon dat 'tegen betaling eener retributie' van f 0,65 per kooitje. Het reglement was al van toepassing op de door Luscinia verzorgde afdeling voor Zang-, Sieraad- en Volièrevogels op de tentoonstelling van Avicultura in februari 1900. In november 1900 kon Luscinia in de Manège van Villa Boschoord voor het eerst een eigen tentoonstelling inrichten overeenkomstig de eigen wensen en verlangens, die grotendeels naar aanleiding van bezoeken aan tentoonstellingen in Londen waren gevormd.³⁰⁸

Interieur van de de Manège van villa Boschoord aan de Bezuidenhoutseweg te Den Haag tijdens de tweede door Luscinia georganiseerde tentoonstelling, die van vrijdag 16 t/m zondag 18 november 1900 werd gehouden.

Het resultaat was dat in november 1900 de vogels in de sfeervol ingerichte manege ‘aardig gerangschikt in kleurige kooitjes in lange rijen op tafels’ stonden opgesteld. De tentoonstelling mocht met recht het predicaat ‘internationaal’ voeren, want ‘de inzendingen, waaronder uit Frankrijk en België, zijn vrij talrijk, maar ook de kwaliteit is uitstekend. Tal van soorten kanaries zijn vertegenwoordigd, terwijl de prachtvinken in schoonheid wedijveren. De verzameling goudvinken, sijsjes en edelvinken is mede bijzonder belangrijk’.³⁰⁹

In totaal werden door 39 deelnemers 265 catalogus nummers ingezonden, het merendeel individuele vogels. Onder de deelnemers vier buitenlanders. Verder waren er ook inzendingen van handelaren, zoals van W. Verhallen uit Helmond.³¹⁰ Zijn collectie bestond uit 91 kanaries van het ‘Duitsche ras’, i.c. harzers, waardoor het aantal vogels dat in de Manège te zien was verre die van de 265 catalogusnummers overtrof. In zijn verslag in De Pluimgraaf richtte redacteur C.W.L Noorduijn zich vooral, vanuit diens interessegebied bekeken is men geneigd te zeggen uiteraard, op de kleur- en postuurkanaries. Bijna kooi voor kooi besprak hij de ingezonden kanaries, waarvan de grootste groep werd gevormd door Engelse postuurkanarierassen.

Opvallend is dat veel toenmalige kwekers van ‘fraaie Kanaries’ er hun hand niet voor om draaiden verschillende rassen met elkaar te kruisen en als gevolg daarvan, naast raszuivere vogels, ook veel mengvormen in de kooien zaten, met alle problemen voor de keurmeesters van dien. Aangenomen wordt dat dit vooral veroorzaakt werd door onkunde bij de kwekers. De gestructureerde kweek van kleur- en postuurkanaries stond immers in Nederland nog in de kinderschoenen. Opvallend is de ruime aanwezigheid van bastaarden. De bastaardkweek lijkt in die tijd bijzonder populair te zijn geweest.

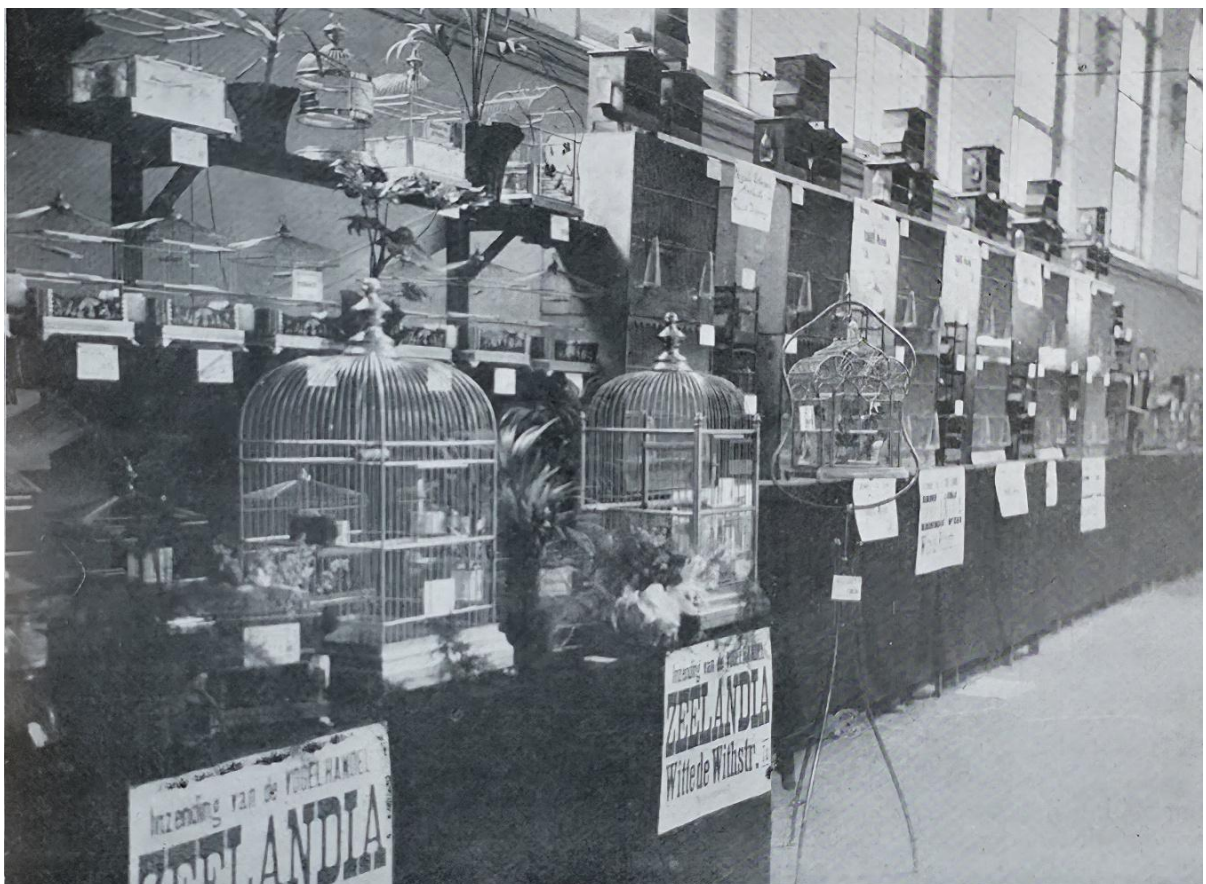
Naast kanaries was er ook een respectabel aantal inheemse en exotische zangvogels, zowel zaad- als vruchten- en insecteneters, en kromsnnavels te zien, zoals o.m. een blauwgele ara. De lijst met ingezonden exoten langslopend zou de organisatie van menige verenigingstentoonstelling anno 2026 direct tekenen voor de variatie aan tropische vogels zoals die op de tweede tentoonstelling van Luscinia te zien was.³¹¹

Geen tentoonstelling zonder een commerciële bijbedoeling, W. Verhallen, uit Helmond, probeert overduidelijk een slaatje te slaan uit zijn op de tentoonstelling van Luscinia behaalde successen.

Tijdens de tentoonstelling, op zaterdag 17 november 1900, werd een ledenvergadering gehouden, waarop de prijzen werden uitgerekend en George Crabb, voorzitter van 'The London and Prov. Ornithological Society' tot erelid van het bestuur werd benoemd. Verder hield de heer Noorduijn 'eene voordracht over het broeden van kanariëvogels'. Tenslotte moest voorzitter jhr. L.J. Quarles van Ufford z'n hart luchten over een inzending die, in eigen kooien, pas tijdens de jurering was binnengebracht, daardoor aan de aandacht van het bestuur was ontsnapt en allerm minst een sieraad voor de tentoonstelling was: 'Wie aandachtig de Manège doorwandelt, bespeurt alras eene jammerlijk verwaarloosde kooienrij, waarin prachtige vogels in het half donker, met gebroken staartvederen of zonder staart, mestklonten aan de pooten en schroomelijk bevuilde vederen, suf en droomerig zitten te treuren in ondoelmatige, ja vunzige hokken.' De 'boosdoener' was de heer H.A. van Dam uit Overschie, die, onder meer, een paar scharrelaars, een roodkop klauwier, een grauwe klauwier en een grote karekiet in 'verwaarloosde toestand' had ingestuurd. Het betrof hier een overduidelijk geval van eens en nooit meer.³¹²

Er is geen vogeltentoonstelling of er wordt wel geprobeerd een slaatje uit te slaan. Zo adverteerde W. Verhallen, uit Helmond, daags na de sluiting van de tentoonstelling op zondag al in de Haagsche Courant dat zijn kanaries, die op de tentoonstelling van Luscinia een tweede prijs hadden behaald, maandag en dinsdag te koop waren in het Maastrichtsch Bierhuis, in de Boekhorststraat te Den Haag. Hij had maar liefst 91 harzers ingezonden; er was dus voor elk wat wils te koop, ongetwijfeld tot groot, financieel, genoegen van Verhallen en wellicht ook van de uitbater van het 'bierhuis'.³¹³

Opstelling van de Haagse vogelhandel Zeelandia tijdens de tentoonstelling van Luscinia in de Manège van villa Boschoord in januari 1906.

Op de ledenvergadering van 7 juni 1901 werd verslag gedaan van de gang van zaken in het afgelopen jaar. Ondanks voornoemde dissonant was men vol lof over de in de manege van villa Boschoord gehouden tentoonstelling. De penningmeester moest in zijn verslag wel aangeven dat het evenement met een negatief saldo van f 38,00 was afgesloten. Dit ondanks dat de eigenaar van villa Boschoord, heer B.W. Verbrugge van 's Gravendeel en Leerambacht, de Manège belangeloos ter beschikking had gesteld. Het tekort op de eigen tentoonstelling en de organisatie van de tentoonstelling bij Avicultura kon de vereniging overigens uit andere middelen opvangen en uiteindelijk kon het verenigingsjaar 1900 met een batig saldo van f 74,00 worden afgesloten. De penningmeester merkte dan ook op dat het financieel rooskleurige plaatje voor een belangrijk deel te danken was aan de vrijgevigheid van de heer Verbrugge: 'Zijne Manège is niet alleen zeer gunstig voor eene tentoonstelling, maar voor de kas in de eerste plaats'. Toen aan de leden werd gevraagd wat hun voorkeur had voor een volgende tentoonstelling: een bij Avicultura ondergebrachte of een door de vereniging zelf georganiseerde tentoonstelling werd met overgrote meerderheid gekozen voor het laatste, maar dan wel in de Manège van villa Boschoord. Wellicht hoopte men dat ook deze keer de heer Verbruggen de vereniging tegemoet zou komen en het gebruik van de manege de vereniging geen cent zou kosten.³¹⁴

Eerste wedstrijd voor zangkanaries

Op de ledenvergadering van 7 juni 1901 kwam de heer W. van Boekeren met een opmerkelijk verzoek, nl. 'om voortaan de Harzer kanaries naar den zang te beoordelen'. Het voorstel werd na de nodige mitsen en maren aangenomen. Het bestuur hield nog wel een slag om de arm vanwege de organisatorische problemen die dan opgelost moesten worden; er was immers nog nooit een dergelijke wedstrijd in Nederland georganiseerd.³¹⁵ Voorzitter jhr. L.J. Quarles van Ufford hoefde je niets wijs te maken over Engelse postuurkanaries en hoe, naar Engels voorbeeld, je een tentoonstelling moest inrichten, maar de zangkanariewereld en hoe Duitsers hun zangkanariewedstrijden organiseerden was hem volkomen vreemd. Dit bleek wel toen hij contact zocht met W. van Boekeren over hoe het beoordelen van harzers op hun zang in z'n werk ging: 'Geschiedt nu die beoordeeling op den dag der opening, den dag waarop alle andere inzendingen worden beoordeeld?'³¹⁶ (...) Moeten die vogels eenige dagen te voren aanwezig zijn zoodat de beoordeeling van den zang in een rustige en stille omgeving plaatsvindt? (...) Zal men de vogels kunnen laten zingen op bevel, of zal de Jury met een 'pop' moeten rondgaan? (...) Zal het zoo gemakkelijk zijn buiten u Juryleden te vinden die precies weten te zeggen: dit is een lachrol, en dat is een gierrol, deze vogel heeft een basrol en die een belrol? (...) Moeten de buitenlandsche Juryleden voor deze klasse betaald worden? En met hoeveel? En hoe worden die kosten bestreden? (...) Het denkbeeld van beoordeeling ook naar den zang heeft onze volle sympathie doch voor wij het verwezenlijken daarvan kunnen laten doorgaan moet vast staan op welke wijze de zaak moet worden ingericht.' Helder is dat binnen Luscinia alle bereidheid bestond om een zangwedstrijd te organiseren maar hoe men één en ander aan een steel moest steken was nog volkomen onduidelijk. W. van Boekeren werd daarom gevraagd een 'gedetailleerd plan' te overleggen 'opdat wij met elkander tot een goed resultaat kunnen komen'.³¹⁷

W. van Boekeren, zelf, naast houder en fokker van Engelse postuurkanaries, ook een enthousiast harzerkweker, had duidelijk over de grens naar de oosterburen gekeken. Hij gaf aan dat de keuring van de zangkanaries kon plaatsvinden op de dag dat de andere vogels werden beoordeeld, maar dan moest er wel een afgezonderde ruimte beschikbaar zijn om de vogels in alle rust en stilte te kunnen jureren. Wanneer dat niet het geval was moest de keuring van de harzers eerder plaatsvinden. Aan de in het reglement vastgelegde verplichting om kanaries in het voorgeschreven model tentoonstellingskooi in te zenden konden de zangkanariékwekers

niet voldoen. Zij waren gewend om de vogels in eigen (harzer)kooitjes en in eigen zangkasten naar de wedstrijd te brengen en moesten ook als zodanig op de tentoonstelling gehuisvest blijven. De grootste problemen voorzag van Boekeren bij het vinden van een deskundige jury. In Duitsland waren er genoeg, maar Begin september 1901 ging de kogel door de kerk: Luscinia ging voor het eerst in haar bestaan een wedstrijd organiseren waarop 'Harzervogels' op hun zang werden beoordeeld. Het bestuur, die kennelijk een ongewenste forse uitgavepost voorzag besloot om voor verdere stappen te ondernemen eerst de inschrijving af te wachten. Alleen wanneer er heel veel zangkanaries werden ingeschreven zou een keurmeester in Duitsland benaderd worden. Uiteindelijk stokte het aantal ingezonden harzers voor deze eerste zangkanariewedstrijd in Nederland bij 24 vogels, waarvan er ook nog een aantal buiten de inschrijftermijn werden ingeschreven en na de keuring werden binnengebracht. W. van Boekeren werd gevraagd jury van de ingezonden harzers te zijn. De zangkanaries werden door hem twee dagen voor de keuring van de overige vogels beoordeeld.³¹⁸ De consequentie hiervan was dat de harzerkweker, die het initiatief tot de wedstrijd had genomen, niet met zijn eigen vogels mee kon doen. Kennelijk was het W. van Boekeren er veel aan gelegen om deze zangkanariewedstrijd koste wat kost door te laten gaan. In het verdere verloop zou W. van Boekeren als keurmeester, bestuurder en publicist, een belangrijke rol vervullen in het promoten van de harzerkweek in Nederland.

Aan de eerste wedstrijd voor zangkanaries werd in de landelijke pers uitgebreid aandacht besteed zoals dit bericht in het Algemeen Handelsblad van 26 oktober 1901.

De derde internationale tentoonstelling van Luscinia, die van 15 t/m 18 november 1901 wederom in de Manège van villa Boschoord, aan het Bezuidenhout in Den Haag, werd gehouden, was dus een memorabele. Naast een beoordeling van de vogels op het uiterlijk was er voor het eerst in Nederland ook een 'zangwedstrijd voor kanarievogels' (..) De vogels zingen dan in den waren zin van het woord 'op commando'. Zij zijn gesloten in zoogenaamde zangkasten en zingen zodra deze worden geopend, en de vogels zodoende in het volle licht

komen. Een Jury kent dan verschillende punten toe, en wie de meeste punten heeft krijgt den eersten prijs'.³¹⁹

In het Algemeen Handelsblad werd het evenement als volgt geïntroduceerd: 'Er is nu toch wat nieuws onder de zon! Een zangwedstrijd voor kanarievogels'.³²⁰ Voor de schrijvende pers was het kennelijk opmerkelijk nieuws, want in tal van kranten werd de aankondiging en opzet van de zangwedstrijd afgedrukt, zowel in Nederland als in de overzeese gebiedsdelen.³²¹

De door W. van Boekeren aangewezen prijswinnaars op de eerste zangwedstrijd voor het 'Harzerras' waren: 1^e prijs J.W.M. v. d. Kun, Den Haag; 2^e prijs, Anton Sutherland, Rotterdam; 3^e prijs, W.A. van Leeuwen, Utrecht; 4^e prijs, L. Houttuin Jr., Groningen. Zeer eervolle vermeldingen kregen nog jhr. L.J. Quarles van Ufford en dr. Hugo Belle, beide van Den Haag'.³²²

Tentoonstellingsresultaten en commercie gingen, en gaan nog steeds, hand in hand. Zo ook bij zangwedstrijden. De door W.A. van Leeuwen bij Luscinia behaalde resultaten moesten zo snel mogelijk in klinkend munt worden omgezet. Vanaf de eerste week na de tentoonstelling werd deze advertentie in diverse edities van De Pluimgraaf geplaatst.

De beslissing om tot de organisatie van een zangwedstrijd over te gaan werd achteraf als een geslaagd experiment beschouwd: 'Het bestuur dat aanvankelijk aarzelde deze nieuwigheid aan te vatten, ziet thans met ongemengde voldoening terug op den gehouden zangwedstrijd. Het publiek toonde zich opgetogen over den heerlijken zang, en vele kostbare vogels, waaronder menige meesterzanger, werden tot hooge prijzen verhandeld'.³²³

Met betrekking tot de op het uiterlijk beoordeelde vogels op Luscinia's derde internationale tentoonstelling, vormden Engelse postuurkanarierassen, als lizard, Norwich, Lancashire, Yorkshire en Border fancy, het leeuwendeel van de vogels die als individu werden ingezonden. Wat betreft de overige vogels 'dan treffen wij daar zoo'n enorme massa prachtige natuurvogels aan dat eene beschrijving van ieder exemplaar afzonderlijk tot de onmogelijkheden zoude behooren'. Welke 'natuurvogels' toen door leden van Luscinia, onder meer, werden gehouden is wellicht op te maken uit de uitslag van de tijdens de tentoonstelling gehouden verloting. Behoudens een enkele vogelkooi bestonden vrijwel alle prijzen uit vogels, al dan

niet met kooi, zoals Grasparkieten, Zwartkop nonnen, 'Witbonte nonnen', Rijstvogels, 'Grijskop-parkieten', Dwergpapegaai, Tijgervinken, 'Paar astrildes', Napoleonwever, Pagoda spreeuw, 'Tropiaal', Border fancy, Norwich kanarie, Yorkshire kanarie, Putter, Geleerde goudvink.³²⁴

LUSCINIA Zangwedstrijd
en
Tentoonstelling
van
**Zang-, Sieraad-
en
Volièrevogels,**
in de Mauège van
Villa BOSCH-OORD,
Bezuidenhout 18, den Haag.

Vrijdag	15	November	2-5½	nur f 0.60.
Zaterdag	16	"	9-5½	" - 0.30.
Zondag	17	"	12-5	" - 0.30.
Maandag	18	"	9-4	" - 0.30.

Advertentie voor de tentoonstelling van 'Luscinia' van 15 t/m 18 november 1901. Dit was de eerste keer, voor zover nu bekend, dat in Nederland door een vogelvereniging een wedstrijd voor zangkanaries werd georganiseerd waarop de vogels individueel op hun zangkwaliteiten werden beoordeeld.

Overige tentoonstellingen

'De 'great attraction' der laatste Haagsche Luscinia-Show in November 1901 was de zangwedstrijd van kanaries, een in ons vaderland vrij wel onbekende sport, waar men zich in Duitschland om beroemt en die zelfs Engeland, dat overigens op vogelgebied zoo hoog staat, nog niet heeft aangedurfd.' Aldus introduceerde De Telegraaf op 8 februari 1902 het nieuws dat Luscinia had besloten binnen enkele maanden weer een tentoonstelling tevens wedstrijd voor zangkanaries te organiseren en wel van 21 t/m 23 maart 1902 in Sociëteit De Vereeniging', aan het Keizer Karelplein te Nijmegen. De keuze voor Nijmegen was vooral 'ten gerieve van hare talrijke leden in Gelderland en de Oostelijke provinciën van ons land'. Naar aanleiding van de ervaringen tijdens de eerste zangwedstrijd werd op advies van de heer W. van Boekeren voor de zangwedstrijd te Nijmegen de inzendingen gesplitst in één voor de vogels van 'liefhebbers' en één voor 'handelaars en kweekers'. Tevens zou ook een 'Duitsch Jurylid' worden gevraagd, die vergezeld zou worden door Nederlandse.³²⁵

Alvorens de vogels in Nijmegen konden worden ingezonden was in Artis, in Amsterdam, van 14 t/m 16 februari 1902 nog een pluimveetentoonstelling van de Hollandsche Pluimvee-Club Ornith. Voor deze wedstrijd had jhr. L.J. Quarles van Ufford, voorzitter van Luscinia een 'Zilveren Luscinia medaille' ter beschikking gesteld 'voor de inzending Engelse kanaries die de meeste punten behaalt'. De medaille werd gewonnen door W.A. van Leeuwen, die enkele

maanden daarvoor met zijn zangkanaries ook al een 3^e prijs had behaald op de tentoonstelling van Luscinia in Den Haag. Overigens verscheen in De Pluimgraaf een tamelijk positieve recensie over de afdeling ‘Zangvogels’ op de tweede internationale tentoonstelling van de Hollandsche Pluimvee-Club Ornis.³²⁶

LUSCINIA.
Zangwedstrijd
en Tentoonstelling
 VAN
Zang-, Sieraad- en
Volière-Vogels,
 in het Gebouw „DE VEREENIGING“,
NIJMEGEN.

VRIJDAG	21	MAART	2—5½ uur		f 0.60.
ZATERDAG	22	"	9—5½ "		- 0.50.
ZONDAG	23	"	10—5½ "		- 0.25.

Vrijdagavond 8 uur Causerie - 0.10.

Prijszangers worden iederen middag tusschen 2½ en 4½ uur voorgebracht.

Advertentie in de Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant van 21 maart 1902 met het programma van de door Luscinia georganiseerde tentoonstelling in Nijmegen.

Van 21 tot en met 23 maart 1902 organiseerde Luscinia voor het eerst een tentoonstelling buiten Den Haag. De grote zaal en enkele bijzaaltjes in Sociëteit De Vereeniging in Nijmegen waren voor de tentoonstelling van Luscinia gereserveerd. De tentoonstellingskooitjes van Luscinia, die vooraf naar het tentoonstellingsgebouw waren gebracht, stonden op met rood doek beklede stellages. De kooitjes waren van het zogenaamde ‘Engelse model’, 35 cm breed, 32 cm hoog en 12 cm diep.

De inzenders kwamen veelal per trein naar Nijmegen. Zij vervoerden hun wedstrijdvogels ‘in lange zoogenaamde ‘pijpen-kistjes’, waarin vele kleine kooitjes precies tegen elkaar aansluiten’. Eenmaal aangekomen in de tentoonstellingszaal werden de vogels uit de transportkooitjes in de tentoonstellingskooien overgezet. Niet-leden van Luscinia moesten hun vogels in eigen kooien, maar wel met de voorgeschreven maten, inzenden. Elk kooitje was een ‘nummer’. In een dergelijk kooitje zat één vogel of, als een paar was ingezonden, twee vogels. Niet-vinkachtigen werden in andere kooien ondergebracht. ‘De zangvogels worden geplaatst in gesloten kooitjes van zeer eigenaardig model’. Voor de zangwedstrijd waren 60 kanaries ingeschreven. De beoordeling vond plaats ‘in een afzonderlijk lokaal’, ‘terwijl de bekroonde vogels in datzelfde lokaal des namiddags tusschen 2½ en 4½ uur worden voorgebracht voor de bezoekers, die alsdan van hunnen zang kunnen genieten. Een deskundige zal daarbij steeds tegenwoordig zijn.’ Naast een wedstrijd voor zangkanaries was er ook een zangwedstrijd voor ‘een veertigtal’ ‘geleerde goudvinken’, oftewel goudvinken die een melodietje zongen. Overigens was het inschrijfgeld toen voor leden van Luscinia f 0,60 per ‘nummer’ en f 1,20 per ‘nummer’ voor niet leden.³²⁷

Van 21 t/m 23 maart 1902 organiseerde Luscinia een vogeltentoonstelling en een wedstrijd voor zangkanaries in de Sociëteit De Vereeniging in Nijmegen.

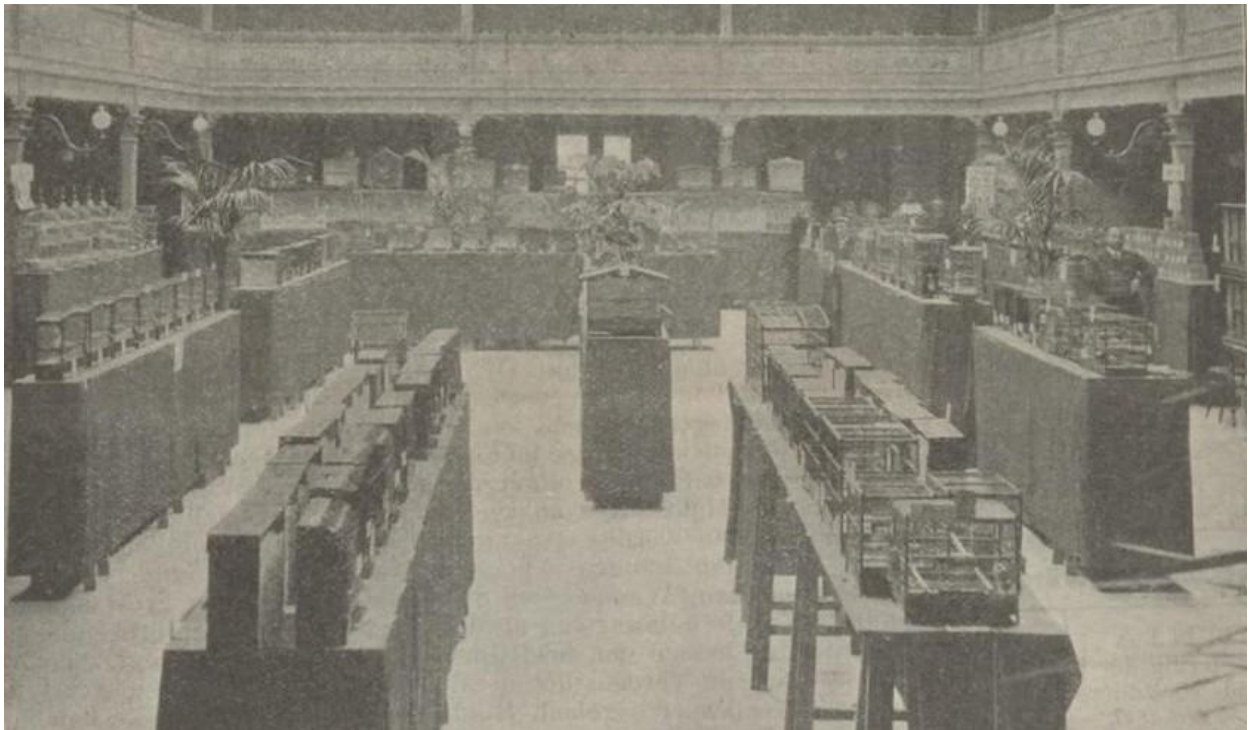
Maart is niet de meest geschikte maand om een wedstrijd voor zangkanaries te organiseren. Dit kwam ook tot uitdrukking in het aantal zangkanaries dat in de categorie 'liefhebbers' werd ingeschreven, namelijk in totaal 13 vogels van 4 inzenders, t.w. P.C.J.L. Raijmakers, L. Houttuin, J. Houttuin en J.W.M. van der Kun, de tentoonstellingssecretaris.

In de categorie 'handelaren' of 'kwekers', vogelliefhebbers die hun kwekerij ook commercieel uitbaatten, was het aantal deelnemers groter en werden aanzienlijk meer vogels ingezonden. Prijswinnaars in deze categorie waren: H. Heyliggers uit 's Hertogenbosch, W. van Boekeren te Bronkhorst, C. Orth te Gemert, W.A. van Leeuwen te Utrecht, W. Brocken te Tilburg, Zaanlandsche Voelhandel en de Eerste Vogel-Vriendenkring te Tilburg.

Opvallend is dat de bij de Eerste Vogel-Vriendenkring aangesloten harzerkwekers niet individueel, maar als collectief aan de zangwedstrijd hadden deelgenomen. Minstens zo opmerkelijk is dat de Eerste Vogel-Vriendenkring niet beschouwd werd als een vereniging van 'liefhebbers', maar als een commerciële club.

Men had de Duitse keurmeester H. Frisch bereid gevonden vanuit Keulen naar Nijmegen te komen om de harzers te beoordelen. Hij werd daarbij geassisteerd door, beter gezegd, 'onderrichtte' de heren L. Houttuin uit Groningen, W. van Boekeren uit Bronkhorst, G.A. van Baarle-van Pelt uit Breda, C. Orth uit Gemert en P.C.J.L. Raijmakers, een te Stratum, bij Eindhoven, woonachtige wijnhandelaar. Genoemde heren waren, voor Nederlandse begrippen, ervaren harzerkwekers, waarvan men mocht veronderstellen dat ze enig verstand hadden van het harzerlied. Bij het ontbreken van geschoolde keurmeesters werd in Nederland in de beginjaren in de regel een beroep gedaan op ervaren Nederlandse zangkanariëkwekers om de vogels te beoordelen. Van lieverlede werden dit ook keurmeesters. Van genoemde heren komen we dan ook enkele later tegen in de harzerwereld als keurmeester, bestuurder of publicist over zangkanaries.³²⁸

Een noviteit in de Vereeniging te Nijmegen was dat naast een wedstrijd voor zangkanaries er ook een zangwedstrijd voor ‘geleerde’ goudvinken werd gehouden. ‘Geleerde’ goudvinken, oftewel goudvinken die een wijsje konden zingen, waren in die tijd een regelmatige verschijning op pluimvee- en vogeltentoonstellingen. Een vaste deelnemer was de Duitser Wilhelm Groesch. Zijn deelname had vooral een commercieel motief. De door hem ingezonden collectie dong wel mee naar de prijzen, maar het ging Groesch veel meer om de handel. Zijn geleerde goudvinken stonden voor vorstelijke prijzen te koop en hij deed over het algemeen goede zaken. Vandaar ook dat hij een regelmatig terugkerende gast op Nederlandse tentoonstellingen was. Ook in Nijmegen ontbrak Wilhelm Groesch niet. Alleen werden zijn goudvinken nu niet als ensemble beoordeeld, maar op individuele zangkwaliteiten, en dat was nieuw. Naast de goudvinken van Groesch was er, onder meer, een individuele inzending van een liefhebber, i.c. de heer Houttuin uit Groningen, en in de categorie handelaren had ook de Zaanlandsche Vogelhandel een goudvink ingezonden, maar de belangrijkste prijzen gingen toch naar de vogels van Groesch en dat zal ongetwijfeld zijn omzet in Nijmegen hebben bevorderd.³²⁹

Opstelling van de tentoonstelling van Luscinia in Sociëteit De Vereeniging te Nijmegen in maart 1902.

Zoals het een tentoonstelling van Luscinia in die tijd betaamd waren er weer veel postuurkanaries ingezonden, waarbij de Engelse rassen de boventoon voerden en ook tot de belangrijkste prijswinnaars behoorden.

Wat betreft de overige vogels luidt het verslag ‘Dewijl een paar voorname liefhebbers te ’s Gravenhage en elders, hetzij om den afstand, hetzij wegens het jaargetijde dit maal niet hadden ingezonden, waren bedoelde afdelingen minder uitgebreid dan ter jongste tentoonstelling te ’s Gravenhage. Toch viel er voor den liefhebber genoeg fraais op te merken’. Lopen we de lange lijst van inzendingen en prijswinnaars door dan valt op dat er inderdaad een uiterst fraaie sortering van ‘uitlandsche’, exotische, vogels in de ‘Vereeniging’ te zien was.³³⁰

Tijdens de tentoonstelling was er op vrijdagavond een 'causerie', waarvoor een entree gold van 10 cent. Tijdens het avondprogramma hield C.L.W. Noorduijn uit Groningen, 'omringd van levende en opgezette vogels en van vele afbeeldingen' een 'verhandeling over de kanarie in zijn verschillende rassen; daarna besprak de heer Jhr. Quarles de vogelverzorging en eindelijk de heer Van der Kun de Berlepsch' nestkasten.³³¹

Tentoonstelling „Luscinia” te Nijmegen.	
Van de bekroningen (zie ons vorig nummer) vermelden wij de navolgende eerste prijzen:	
Afdeeling I.	
Klasse 1. Zangwedstrijd voor kanaries (liefhebbers)	10 inzendingen: L. Houttuin Jr., 56 punten.
Klasse 2. Zangwedstrijd voor kanaries (handelaren en kweekers)	28 inzendingen: H. Heijligers, 156 punten.
Klasse 3. Geleerde goudvinken (liefhebbers),	1 inzending: L. Houttuin Jr.
Klasse 4. Verzameling van tenminste 10 goudvinken (handelaren)	3 inzendingen: Wilh. Groesch.
Klasse 4. Geleerde goudvinken (handelaren)	1 inzending: Zaanlandsche Vogelhandel.
Afdeeling II.	
Klasse 5. Hollandsche kanarie.	Geen inzendingen.
Klasse 6. Belgische kanarie (postuurvogel).	7 inzendingen. 1e, 2e en 3e prijs met zeer eervolle vermelding J. J. Smets.
Klasse 6a. Kruizing Bossu en Scotch Fancy.	1 inzending: J. J. Smets.
Klasse 7. Lancashire kanarie.	Geen inzendingen.
Klasse 8. Duitse kanarie.	9 inzendingen: J. W. M. van der Kun.
Klasse 9. Norwich kanarie.	Geen inzendingen.
Klasse 10. Gekuipte Norwich kanarie.	Geen inzendingen.
Klasse 11. Cinnamon (Norwich).	1 inzending.
Klasse 12. Yorkshire kanarie.	7 inzendingen: Jhr. L. J. Quarles van Ufford.
Klasse 13. Kaneelkleurige kanarie.	14 inzendingen: J. J. Duijvené de Wit.
Klasse 14. Lizard kanarie.	5 inzendingen: Jhr. L. J. Quarles van Ufford.
Klasse 15. Border Fancy (kanarie).	6 inzendingen: Jhr. L. J. Quarles van Ufford.
Klasse 16. Gelijkgeteekende kanarie.	1 inzending. Niets toegekend.
Klasse 17. Bastaard (van kanarie met anderen)	

Fragment van de uitslag van de door Luscinia in maart 1902 te Nijmegen georganiseerde vogeltentoonstelling

De keuze voor de locatie van de volgende tentoonstelling van Luscinia had de nodige voeten in de aarde. Nadat 'wij om onderscheidene redenen op vele plaatsen onzen neus gestooten hebben' kon het bestuur in De Pluimgraaf van 24 december 1902 eindelijk de leden bekend maken dat de 5^e internationale tentoonstelling van 27 februari t/m 1 maart 1903 gehouden zou worden in Groningen, in de bovenzalen van Sociëteit De Harmonie.³³²

Voorafgaand aan deze tentoonstelling verleende Luscinia haar medewerking aan de afdeling zangvogels op de 17^e tentoonstelling van Avicultura, die van 6 t/m 8 februari 1903 werd gehouden in de Haagsche Dierentuin. De vogelvereniging verstreekte subsidie en Avicultura mocht gratis gebruik maken van haar tentoonstellingsmateriaal. In ruil daarvoor kregen de

leden van Luscinia op vertoon van hun lidmaatschapskaart vrij toegang tot de afdeling zangvogels. Overigens werd de vogeltentoonstelling op Avicultura met 50 inzendingen bestempeld als 'klein'. Desondanks waren de tentoongestelde vogels in de regel van goede tot zeer goede kwaliteit. Mogelijk dat leden van Luscinia, die een reis naar Groningen te ver vonden, van deze gelegenheid gebruik maakten om dicht bij huis toch met hun collectie en kweekresultaten te pronken.³³³

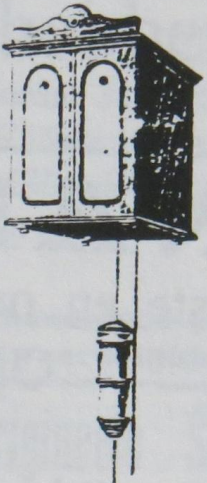
In maart 1903 organiseerde Luscinia haar tweede tentoonstelling buiten Den Haag, in de bovenzalen van Sociëteit De Harmonie, te Groningen. Het werd een publicitair succes, maar een financieel debacle.

Evenals op voorgaande tentoonstellingen was ook aan de 5^e internationale tentoonstelling van Luscinia te Groningen een wedstrijd voor zangkanaries verbonden. Het lijkt er op dat Luscinia, naast een club van liefhebbers van (Engelse) postuurkanarierassen, zich ook steeds meer wilde profileren als een vereniging voor zangkanariekwekers. Voor de wedstrijd in Groningen werden in opdracht van het bestuur zowel kooitjes als zangkasten voor de wedstrijd vervaardigd, waarin de ingebrachte zangkanaries moesten worden ondergebracht en waarin ze ook werden beoordeeld. Voor gebruik van de kooitjes moest huur betaald worden, maar dan mocht men na de wedstrijd deze kooitjes gratis mee naar huis nemen. De zangkasten bleven eigendom van de vereniging. Het gevolg hiervan was wel dat in De Harmonie het in de voor de zangkanaries bestemde ruimte uniformiteit troef was betreffende zowel de kooitjes als de zangkasten. Opmerkelijk was dat er in het vraagprogramma van de zangkanaries ook een afzonderlijke klasse was gereserveerd voor Duitse deelnemers.

Voor de verschillende klassen zangkanaries werden door 29 Nederlandse en 3 Duitse inzenders in totaal 100 harzers ingeschreven. Met zoveel deelnemers en vogels was deze 5^e internationale tentoonstelling van Luscinia op dat moment tevens de grootste wedstrijd voor zangkanaries die tot dusver in Nederland was georganiseerd. In een lijvig artikel in De Pluimgraaf

gaf keurmeester P. Raijmakers van de zang van elke vogel een korte beschrijving van de plus en minpunten.³³⁴

De meeste belangstelling van het publiek ging niet uit naar de afdeling zangkanaries maar naar de overige vogels. Een indrukwekkende collectie van kleur- en postuurkanaries, maar ook exotische vogels was in Groningen ingezonden. Met name de handelaren zorgden voor een scala aan tropische vogels en kromsnavel. Uiteraard allemaal geïmporteerde vogels, maar desalniettemin een collectie soorten die op huidige vogeltentoonstellingen niet meer te zien is.³³⁵

PATENT-KANARIE-LEER-AUTOMAAT
met veelvuldige verbeteringen.
Erkent meest volkomen Voorsiager tot opvoeding van **diepe Selfert vogels.**
Met vele gouden medailles bekroond.
Werkt 1 tot 1½ uur, eenvoudige handkracht.
Verstelbaar naar toerenhoogte, stipte wisseling van toeren, heerlijke gebogen rollen.
Volgorde der toeren: markante hoelknorren, open afbuigende, rollende, koelerende en schokkelende hoitoeren, eindelijk diepe du-fluiten.
De volgorde is verstelbaar.
Prijs 65 Mark. Verpakking 2 M. Prospectus gratis.
F. A. NETTELBECK
— Muziek-Automatenfabriek.
BERLIN-STEGLITZ. —
Vertegenwoordiger: **JOS. DELVAUX, Venlo.**

Advertentie voor een zangorgel voor harzers in De Kanarie van 26 november 1914.

Evenals in Nijmegen het geval was werd in Groningen op zaterdagavond een causerie gehouden in Café Willems, waarop, onder meer, harzer keurmeester H. Frisch uit Keulen sprak over 'de zangvorming der Kanaries'. Een van de gespreksonderwerpen was het zangorgel, dat gebruikt werd om zangkanaries de harzerzang aan te leren. Eén van de prijswinnaars op de zangwedstrijd was L. Houttuin. Hij had voor zichzelf een 'zangorgel' aangeschaft, dat ook op de tentoonstelling te zien was. Overigens bleek tijdens de 'causerie' dat men in die tijd niet onverkort positief stond tegenover dit apparaat; ook Houttuin was kritisch. 'Bij ziekte van of gebrek aan een goede voorzanger kan dan het orgel uitmuntende diensten bewijzen.', maar ook Houttuin prevaleerde natuurlijke voorzang van goede oude mannen. De Duitse keurmeester H. Frisch hield tijdens zijn 'causerie' in Café Willems zijn gehoor voor het zangorgel nog niet te vertrouwen. Hij was van mening dat er nog geen overduidelijke resultaten met het apparaat waren behaald.³³⁶

Overigens had de 'causerie' van de heer Frisch en onverwacht neveneffect. De voor de lezing in Café Willems bijeengekomen zangkanariëkwekers besloten dezelfde avond een vereniging op te richten. Hierop komen we in het vervolg nog uitgebreid terug.

Naast al het positiefs dat over de van 27 februari t/m 1 maart 1903 te Groningen gehouden 5e internationale tentoonstelling te Groningen te vermelden viel waren er ook tegenvallers. Het weer had Luscinia niet meegezeten. Regen en sneeuwbuien hadden op de eerste tentoonstellingsdagen het bezoek aan de tentoonstelling duidelijk in negatieve zin beïnvloed. Hoewel op de laatste dag het publiek wel toestroomde was het kwaad reeds geschied. Uiteindelijk werd

de tentoonstelling in Groningen door Luscinia afgesloten met een verlies van f 335,00. Wanneer in de beschouwing wordt meegenomen dat van de f 3,50 contributie per lid er maar f 1,00 in de verenigingskas verdween en het overige deel naar uitgever Vincent Loosjes ging voor het abonnement op De Pluimgraaf mag het financieel nadeel dus wel fors genoemd worden.³³⁷

Na uitstapjes naar achtereenvolgens Nijmegen en Groningen keerde Luscinia in 1904 voor haar tentoonstelling weer terug naar het 'oude nest', de manege van villa Boschoord aan het Bezuidenhout. Ongetwijfeld zal het financieel debacle van de tentoonstelling te Groningen het bestuur er toe bewogen hebben te kiezen voor een minder risicovolle locatie. De Manège van de heer Verbrugge werd immers belangeloos ter beschikking gesteld. Of de situatie van de kas er ook de oorzaak van is geweest dat men na 'Groningen' anderhalf jaar heeft gewacht voor een volgende tentoonstelling is niet bekend, maar aangezien Luscinia in de regel een tentoonstelling met een negatief saldo moest afsluiten moeten we hiermee ernstig rekening houden. Naast het in zicht komen van de bodem van de schatkist had Luscinia aan 'Groningen' kennelijk nog een erfenis overgehouden: onvrede over de jurering van de vogels, in het bijzonder de vogels die op hun uiterlijk werden beoordeeld. Kwekers die ontevreden zijn over de beoordeling van hun vogels lijken wel te bestaan zo lang er tentoonstellingen voor vogels worden georganiseerd, maar in 1904 lijkt deze 'chronische ziekte' door bestuur en leden van Luscinia inmiddels ervaren te worden als een epidemie. In de zo van commercie doordrenkte vogelwereld zal het gevoel van onbehagen bij de zich gedupeerd voelende kwekers ongetwijfeld extra zijn aangewakkerd doordat het oordeel van de jury direct voelbaar was in de portemonnee. Op de op maandag 29 augustus 1904 in het 'Zuid Hollands Koffiehuis te 's Gravenhage' gehouden algemene ledenvergadering kwam het bestuur met een voorstel voor een radicaal andere jurering van de vogels. Tot dan was het gebruikelijk dat de vogels werden verdeeld in klassen en de keurmeester in elke klasse de prijswinnaars aanwees. De nieuwe opzet was geïnspireerd op de keuring tijdens de in het voorjaar van 1904 te Haarlem gehouden orchideetentoonstelling. We moeten hierbij ons realiseren dat er nog geen algemeen geldende afspraken bestonden over hoe een vogel door een keurmeester beoordeeld moest worden. De gang van zaken in Luscinia in 1904 toont eens te meer aan dat het toen de verenigingen zelf waren die bepaalden op welke wijze een jurering plaats vond; zoveel verenigingen er waren, zoveel beoordelingssystematieken konden er dus zijn. Aangenomen wordt dat het aanwijzen van de prijswinnaars door de keurmeesters het meest gangbaar was. Interessant is dat het 'puntensysteem' dat door Luscinia in 1904 werd ingevoerd al veel kenmerken vertoonde van hoe er later in Nederland uniform gekeurd zou worden op vogeltentoonstellingen. Luscinia besloot vier keuringsrubrieken te onderscheiden, te weten kleur en tekening; vorm, grootte en houding; conditie en reinheid en tenslotte 'voor ligging, kwaliteit der veeren, alsmede voor zeldzaamheid'. Aan elke rubriek moest de keurmeester een kwalificatie toekennen variërend van slecht, onvoldoende, voldoende, goed tot uitmuntend. Deze kwalificatie werd uitgedrukt in punten. Bij de beoordeling 'slecht' werd in desbetreffende rubriek 1 punt toegekend; bij 'onvoldoende' 2 punten; bij 'voldoende' kon de keurmeester een nuancering aanbrengen tussen 3 en 5 punten; bij 'goed' tussen 6 en 11 en bij uitmuntend tussen 12 en 20. Het in een rubriek te behalen hoogste puntentotaal was dus 20. De in de vier rubrieken behaalde punten werden opgeteld tot een totaal en dat was bepalend voor de prijstoekenning. In vergelijking tot het louter aanwijzen van de prijswinnaars door de keurmeesters oogt deze systematiek van rubrieken en puntentoeckenning heel vertrouwd voor de huidige vogelliefhebbers. Met dit keursysteem hoopte Luscinia bij de prijstoekenning ook vogels van verschillende rassen met elkaar te kunnen vergelijken. De door de jury toegekende punten werden genoteerd in een 'keurboekje' dat na afloop van de jurering bij het bestuur werd ingeleverd en die mocht het dan verder uitzoeken. Het nieuwe beoordelingssysteem zou voor het eerst worden toegepast

op de zesde tentoonstelling van Luscinia, die van 5 t/m 8 november 1904 zou worden gehouden.³³⁸

Op genoemde ledenvergadering werd ook besloten afscheid te nemen van de mogelijkheid om collecties in te zenden. Met name handelaren stuurden onder één nummer vaak grote aantallen vogels in. Uiteraard om de vogels tijdens de tentoonstelling te kunnen verkopen. Voorzitter van Luscinia jhr. J.L. Quarles van Ufford had over de commercie op vogeltentoonstellingen al eerder zijn mening niet onder stoelen of banken gestoken: Over de 'stand' van A. Sutherland op de tentoonstelling van Ornithophilia in december 1899 schreef hij in De Pluimgraaf het volgende: 'de heer Sutherland doet zijn installatie te veel lijken op een kraampje op de markt. Zaken zijn zaken, maar een tentoonstelling is iets anders dan alléén een verkooplokaal'. Ongetwijfeld heeft het gegeven dat handelaren in de eerste plaats aan vogeltentoonstellingen deelnamen om zaken te doen hem ertoe heeft bewogen om voor genoemde reglementswijziging te pleiten. Verder was het 'liefhebbers' verboden om per nummer meerdere vogels in te schrijven, terwijl deze regel dus niet voor handelaren gold. Dit werd als onrechtvaardig ervaren. Beide argumenten hebben tot de reglementswijziging geleid. We vragen ons af of Quarles van Ufford zich voldoende realiseerde dat Luscinia en de vogelhandelaren, in wederzijds financieel belang, tot elkaar veroordeeld waren. De voorzitter mocht dan wel proberen te voorkomen dat de tentoonstelling van Luscinia een 'markt' werd, maar de handelaren zorgden wel voor een collectie bijzondere vogels waar publiek op af kwam en naast de inkomsten van de entreebiljetten profiteerde de vereniging ook van de vogelverkoop. Van de verkochte vogels ontving de vereniging namelijk een 'verkoopprovisie' van 5%. Door nu per nummer één vogel te vragen werden handelaren gedwongen veel meer inschrijfgeld te gaan betalen. Met dit besluit nam de club een financieel risico. Men incasseerde weliswaar meer inschrijfgeld, maar anderzijds was het nog maar de vraag of de handelaren nu met dezelfde aantallen vogels naar de tentoonstelling zouden komen. Was dit niet het geval dan zouden de inkomsten aan verkoopprovisie beduiden lager kunnen uitpakken. Dit alles nog afgezien van de vraag of de aanwezigheid van handelaren met een schamele collectie ook niet zou leiden tot minder publiek en dus minder inkomsten uit de verkoop van entreebiljetten. Men nam het risico en dat zou niet zonder gevolgen blijven.³³⁹

**Gelegenheids-Tentoonstelling van Zang-,
Sieraad- en Volièrevogels,
van ANTON SUTHERLAND, van Rotterdam.**

Geeft hierbij kennis aan alle Liefhebbers van Vogels, dat door de onmogelijke eischen, vanwege het Bestuur van „Luscinia“, hij om aan alle aanvragen te voldoen, zelf op eigen kosten, in de

**Groote Restauratiezaal van het Hôtel SCHMIDT,
Bezuidenhout 19, te 's-Gravenhage,**

een TENTOONSTELLING EN VERKOOP VAN VOGELS

zal houden op **4, 5, 6 en 7 November**, dezelfde dagen dat „Luscinia“ zijn Tentoonstelling in „Boschoord“ houdt. Voor H.H. Liefhebbers zijn .e eenige onkosten, verplichtend Catalogus à 10 ct. 1180

Als gevolg van een conflict met het bestuur van Luscinia organiseerde vogelhandelaar Anton Sutherland zijn eigen 'tentoonstelling', annex 'vogelverkoop', op steenworp afstand van die van Luscinia. Advertentie in de 'Haagsche Courant' van 31 oktober 1904.

Na het vernemen van het nieuwe tentoonstellingsreglement, waarin handelaren verplicht werden één vogel per nummer in te zenden, brak, voorafgaand aan de tentoonstelling, een fikse ruzie uit tussen het bestuur van Luscinia en de Rotterdamse vogelhandelaar Anton Sutherland, een vaste inzender op tal van tentoonstellingen, ook op die van Luscinia. Het bestuur wist van geen wijken en Sutherland besloot vervolgens de tentoonstelling te boycotten. Anton Sutherland, die probeerde te voorkomen dat hij met de boycot in zijn eigen voet zou schieten, besloot tijdens de tentoonstelling van Luscinia zelf een 'Gelegenheids-Tentoonstelling van Zang-, Sieraad- en Volièrevogels' te organiseren in de 'Groote Restauratiezaal van het Hotel Schmidt', eveneens aan het Bezuidenhout, op steenworp afstand van villa Boschoord. Via een grote advertentie in de Haagsche Courant maakte hij dat publiek kenbaar. In dezelfde advertentie gaf hij aan dat hij vanwege 'de onmogelijke eischen' van het bestuur van Luscinia en 'om aan alle aanvragen te voldoen' zich genoodzaakt zag op eigen kosten een 'Tentoonstelling en Verkoop van vogels' te regelen. Uiteindelijk moest ook Quarles van Ufford overstag, omdat zonder de inbreng van de handelaren de tentoonstelling van Luscinia maar een bescheiden vertoning werd. Een jaar later was Anton Sutherland gewoon weer met zijn vogels op de tentoonstelling van Luscinia present.³⁴⁰

Fraai geïllustreerde advertentie van de zesde tentoonstelling van Luscinia in 1904

Voor de zesde tentoonstelling, die van 5 t/m 8 november 1904 werd georganiseerd, werden 200 vogels ingeschreven, 'voor een groot deel kanaries, gele, groene en bruine'. Verder waren er naast de 'Hollandse', frisé, kanaries, ook Engelse postuurkanarierassen zoals Lancashire, Norwich. Lizard en Border Fancy te zien. Niet minder dan 43 Yorkshire kanaries werden ingezonden.³⁴¹

Opmerkelijke zaken rondom deze zesde tentoonstelling zijn het ontbreken van een wedstrijd voor zangkanaries, toch een evenement waarvan Luscinia in 1901 in Nederland de primeur had gehad. Mogelijk dat het vroege tijdstip van de tentoonstelling niet strookte met de organisatie van een zangwedstrijd.³⁴² Rest toch de vraag waarom voor een tentoonstelling in het begin van november werd gekozen. Was de Manège niet op het gewenste moment beschikbaar?

Laatste tentoonstelling en opheffing vereniging

Nadat er geen mogelijkheden werden gevonden voor een eerder tijdstip werd de 7e tentoonstelling van Luscinia gehouden van 19 tot en met 22 januari 1906. Aan deze tentoonstelling was weer een zangwedstrijd voor kanaries verbonden. De indruk bestaat dat maar weinig zangkanaries werden ingeschreven, want er werden slechts drie prijzen uitgereikt. Die werden allemaal behaald door de heer W.A. van Leeuwen te Utrecht, een zogenaamde 'kweeker'. Hoewel het overzicht van de prijswinnaars bescheiden is en de prijzen veelal door dezelfde personen werden behaald, hetgeen er op zou kunnen duiden dat het aantal inzenders en ingezonden vogels beduidend minder was dan men in het verleden gewend was, meldde de journalist van Het Nieuws van den Dag dat de manege te klein was om alle vogels te huisvesten, vooral vanwege het aantal vogels 'in de klasse der zeldzame vogels'. De indruk bestaat dat dit vooral het gevolg was van de inzendingen van handelaren. De ruzie tussen het bestuur van Luscinia en de heer Anton Sutherland was bijgelegd, want hij was weer met vogels present en behoorde tot de prijswinnaars.³⁴³ Van het bestuur van Luscinia en de van 19 tot en met 22 januari 1906 gehouden 7e tentoonstelling verschenen foto's in de laatste editie van januari 1906 van het weekblad De Week, Geïllustreerd.³⁴⁴

Interieur van de Manège van villa Boschoord tijdens de laatste tentoonstelling van Luscinia in januari 1906.

De in januari 1906 georganiseerde tentoonstelling zou de laatste van vogelvereniging Luscinia zijn. In de loop van 1906 werd besloten de vereniging op te heffen. Het vermogen van de club, ca. f 250, werd geschonken aan Avicultura, de vereniging waaruit ze in 1897 was voortgekomen. In het begeleidend schrijven, dat tijdens de jaarvergadering van Avicultura op 28 januari 1907 ter tafel kwam, werd verzocht het geld te besteden aan de vogelafdeling van de tentoonstelling van Avicultura. Voorzitter W.J.M. de Bas, die ook aan de wieg van Luscinia had gestaan, meldde de leden dat de vereniging ‘deze gift dankbaar voor het aangegeven doel heeft aanvaard’.³⁴⁵

De opheffing van Luscinia in 1906 roept allerlei vragen op, die wellicht altijd onbeantwoord zullen blijven.³⁴⁶ Op het eerste gezicht was bij aanvang van 1906 er geen vuiltje aan de lucht. Van 19 tot en met 22 januari 1906 werd door Luscinia in Villa Boschoord te 's Gravenhage haar 7^e tentoonstelling gehouden, waarvan verslagen in de kranten werden gepubliceerd en een fotoreportage verscheen in het tijdschrift *De Week*, Geïllustreerd. Business as usual zou men denken, maar een jaar later was Luscinia ter ziele. Van een failliete club was geen sprake: Er was een resterend kapitaal van f 250,00, dat werd geschonken aan Avicultura. Een aantal leden van Luscinia was ook tot Avicultura toegetreden. Het tijdschrift *De Pluimgraaf* was tevens verenigingsorgaan van Luscinia, maar in de berichtgeving over de club in jaargang 1905 blijkt uit niets dat de vereniging op omvallen stond. Zo lang geen bronnen hieromtrent worden aangetroffen blijft het dus gissen naar oorzaken van de, op het eerste gezicht, plotsklapse ontbinding van Luscinia in 1906.

Een teken aan de wand was mogelijk dat gedurende het jaar 1905 het aantal in *De Pluimgraaf* gepubliceerde meldingen van opzeggingen dat van nieuwe leden aanzienlijk overtrof: het ledenbestand van Luscinia nam af. In een tijd dat in den lande de ene na de andere vogelvereniging werd opgericht had Luscinia te kampen met een daling van het ledenbestand. We zijn dan ook geneigd de oorzaken van de teloorgang van Luscinia in eigen kring, in het karakter van de vereniging, te zoeken.

Luscinia zouden we willen typeren als een vogelvereniging waarvan de leden voornamelijk afkomstig waren uit de elite en de gegoede burgerij en die een bijzondere belangstelling hadden voor exclusieve exotische vogels en dure Engelse postuurkanarierassen. Hoewel de eerste wedstrijd voor zangkanaries in Nederland door Luscinia werd georganiseerd is de kweek van harzers nooit een onderdeel geworden van de verenigingscultuur. De toenemende belangstelling voor de vogelliefhebberij na de eeuwwisseling moet vooral verklaard worden doordat de ‘werkende klasse’ die kweek van zangkanaries had ontdekt. Deze ontwikkeling is volledig aan Luscinia voorbij gegaan.

Voor instandhouding van de vereniging en aanwas van nieuwe leden viste Luscinia in de verkeerde vijver. De interesse voor Engelse postuurkanarierassen bleef beperkt tot een voor het voortbestaan van de vereniging te kleine groep en de leden die vroeger bij Luscinia onderdak vonden konden nu dichter bij huis terecht. Luscinia was aanvankelijk de enige vogelvereniging en rekruteerde toen haar leden uit heel Nederland, maar vanaf 1900 werden in den lande lokale vogelverenigingen opgericht. Bovendien richtte Luscinia zich na het financieel debacle in Groningen in 1903 zich veel meer op Den Haag en omgeving. Daarnaast zwommen er in de Nederlandse vijver met belangstellenden voor de kweek van Engelse postuurkanaries en kleurkanaries weinig vissen.

Men is daarom geneigd te veronderstellen dat de kring van Luscinialeden een wereld op zichzelf was geworden; een club van ons kent ons, van personen uit gegoede kringen, die onvoldoende ontvankelijk was voor de bevolkingsgroep die in het eerste decennium van de 20^e eeuw het houden en kweken van zangkanaries ontdekte, namelijk ‘de werkende klasse’. Bij onvoldoende bereidheid de verenigingscultuur te veranderen was er voor Luscinia onvoldoende toekomstperspectief. Dat die er voor de vogelliefhebberij in de Haagse regio wel

degelijk bestond blijkt wel uit het feit dat niet lang na de ontbinding van Luscinia, in Den Haag, op 10 februari 1910, de vogelvereniging De Kanarievogel werd opgericht. De leden van deze vereniging hielden zich, hoogstwaarschijnlijk, uitsluitend bezig met het houden en kweken van harzers. Daarnaast werd in 1917 in Den Haag ook Onze Gevleugelde Zangers opgericht, mogelijk eveneens een vereniging van voornamelijk zangkanariekwekers.³⁴⁷

Het bestuur der vereeniging Luscinia.

1. Quarles v. Ufford, voorzitter. — 2. Polvliet, secretaris ver. — 3. Spanjaard, secretaris tent. — 4. Lampe, penningm. — 5. Sluis, comm. — 6. V. d. Kun, bestuurslid.

Het bestuur van Luscinia in januari 1906. Later dat jaar werd de vereniging om nog onopgehelderde redenen opgeheven.

De betekenis van Luscinia voor de kweek van zang- en siervogels in Nederland kan moeilijk overschat worden. Luscinia was in meerdere opzichten baanbrekend. Allereerst was zij de eerste vereniging voor houders en kwekers van zang-, kamr en volièrevogels. Zoals een spreekwoord zegt: Als er één schaap over de dam is volgen er meer, maar dat schaap moet er wel eerst komen. De door Luscinia georganiseerde tentoonstellingen, soms buiten de Randstad, vormden een stimulans voor houders en kwekers van zang- en kamervogels om op lokaal niveau vogelverenigingen op te richten. Een concreet voorbeeld hiervan was de oprichting van Voor Mekaar tijdens de door Luscinia van 27 februari t/m 1 maart 1903 in Groningen georganiseerde tentoonstelling. De door Luscinia in 1901 georganiseerde eerste wedstrijd voor zangkanaries was niet alleen een primeur in Nederland, maar was zeker ook een katalysator tot de oprichting van verenigingen die meer op het houden en kweken van zangkanaries gericht waren. In De Pluimgraaf was de afeeling van Luscinia de eerst rubriek in een tijdschrift dat volledig gericht was op de kweek van zang- en volièrevogels. Welke effect daarvan is uitgegaan is moeilijk te peilen, maar het heeft ongetwijfeld bijgedragen tot de groeiende populariteit van het kweken van zangvogels en zeker tot een verhoging van de kennis onder vogelkwekers over inheemse en uitheemse vogels en in het bijzonder kanarierassen. Last but not least heeft Luscinia het concept van een vogeltentoonstelling fundamenteel veranderd. Naar Engels voorbeeld werden voor het eerst op de tentoonstellingen van Luscinia de vogels uniform en individueel, gehuisvest en beoordeeld. Het door Luscinia geïntroduceerde model tentoonstellingskooi voor kleurkanaries zou decennialang de standaard op Nederlandse vogeltentoonstellingen zijn. Ook koos ze als eerste om in Nederland de keuring van zangkanaries te anonimiseren door de introductie van uniforme zangkooitjes en zangkasten. Tenslotte besloot Luscinia als eerste om van het aanwijzen van prijswinnaars door keurmeesters over te gaan tot het beoordelen van het uiterlijk van de vogels aan de hand van een puntensysteem. Ook het concept van de jurering aan de hand van rubrieken en een binnen elke rubriek toe te kennen aantal punten zou in Nederland op vogeltentoonstellingen uniform worden ingevoerd. Veel kenmerken van Nederlandse vogeltentoonstellingen in de 20^e eeuw zijn onmiskenbaar tot initiatieven van Luscinia te herleiden.

De ontbinding van Luscinia in 1906 heeft zich vrij geruisloos voltrokken. In de kranten werd er geen aandacht aan besteed en de rest van zangvogels kwekend Nederland heeft er weinig van gemerkt. De pioniersrol van Luscinia en de door haar ingevoerde innovaties hadden medio het eerste decennium hun beslag gekregen. Vanwege de dominantie van de elite en gegoede burgerij typisch 19^e eeuwse vogelvereniging was er voor Luscinia geen plaats in de 20^e eeuw, waarin de vogelliefhebberij bij uitstek het domein van de werkende klasse zou worden. Na haar opheffing was het aan anderen om het stokje over te nemen en de vogelliefhebberij in Nederland naar een hoger plan te tillen.

Luscinia II

Op 18 februari 1921 werd in Den Haag, naast De Kanarievogel en Onze Gevleugelde Zangers, nog een vogelvereniging opgericht. Voor een naam werd die van het jaren daarvoor opgeheven Luscinia uit de mottenballen opgediept. Luscinia II zag zichzelf, tot ze op 31 januari 2025 werd opgeheven, als een voortzetting van het in 1906 ontbonden Luscinia I. Men meende zelfs het jaar 1897, dat van de oprichting van Luscinia I, in het verenigingslogo te moeten opnemen.³⁴⁸ De geesten zullen wel verdeeld blijven of je na een ‘Luscinaloze’ periode van bijna 15 jaar nog wel kunt spreken van een doorstart. Luscinia I was een nationale vereniging, opgericht door en voor personen uit de gegoede stand, en organiseerde haar tentoonstellingen ook buiten ‘s Gravenhage, terwijl Luscinia II zich bovenal oriënteerde op de Haags regio. Gedurende de eerste jaren van haar bestaan organiseerde zij haar onderlinge tentoonstelling in de Haagsche Dierentuin als onderdeel van de grote (inter)nationale tentoon-

stellingen van Avicultura en spande zij zich erg in voor inheemse vogels o.m. door ze gedurende de wintermaanden in de Haagse parken te voederen.³⁴⁹

Er zijn dus grondige motieven aan te dragen om Luscinia I en Luscinia II als twee afzonderlijke verenigingen te beschouwen, met, al dan niet toevallig, dezelfde naam, maar die weinig met elkaar gemeen hebben. Luscinia I (1897-1906) moeten we dus beschouwen als een geheel op zichzelf staande vereniging die, ondanks haar maar negenjarig bestaan, niet alleen herinnerd zal blijven als de eerste Nederlandse vereniging voor houders en fokkers van zang- en volièrevogels, maar ook als een vereniging, die in haar korte bestaansperiode voor onze hobby baanbrekend werk heeft verricht en aan het begin stond van ontwikkelingen die in de loop van de 20e eeuw gemeengoed zouden worden.

En Luscinia II? Zij werd opgericht op 18 februari 1921 en vierde dé facto in 2021 haar 100 jarig bestaan: een zeer respectabele leeftijd, en voor een toen nog bestaande vogelvereniging heel bijzonder. Overigens was de vereniging daarna geen lang leven meer beschoren. Luscinia II werd op 31 januari 2025 opgeheven. De vereniging was niet in staat in de vacatures van aftredende bestuursleden te voorzien en kampte met een steeds verder dalend ledenbestand.³⁵⁰

Het embleem van het op 18 februari 1921 opgerichte Luscinia II met de uiterst dubieuze vermelding van 1897 als mede oprichtingsjaar. De vereniging werd op 31 januari 2025 opgeheven.

Luscinia krijgt navolgers

Nadat in 1897 de eerste vereniging voor houders en kwekers van zang- sieraad- en voliërevogels, Luscinia, was opgericht, organiseerde zij in 1899 niet alleen de eerste door een vogelvereniging georganiseerde tentoonstelling, maar werd in 1901 ook het initiatief genomen voor de eerste wedstrijd voor zangkanaries in Nederland. Nadat Luscinia het voortouw had genomen vonden haar activiteiten navolging. Met name vanaf halverwege het eerste decennium van de 20^e eeuw werden over heel Nederland verspreid nieuwe vogelverenigingen opgericht. De voorzitter van Luscinia L.J. Quarles van Ufford schreef in De Pluimgraaf van 23 december 1905: 'Wij kunnen zeer tevreden zijn over hetgeen wij in de laatste jaren hebben bereikt, want de liefhebberij voor de teelt van zangkanaries neemt enorm toe en we zagen in verschillende plaatsen dat liefhebbers zich vereenigden en op de tentoonstellingen ook zangwedstrijden hielden. Na Groningen kwam Valkenburg, verder 's Bosch, Tilburg, Hengelo, Arnhem, Nijmegen en in verschillende plaatsen gaan stemmen op voor de oprichting van nieuwe verenigingen. Alles wijst erop dat de liefhebberij om uitstekende zangkanaries te kweken meer en meer toeneemt'. De heer C.L.W. Noorduijn had hetzelfde geconstateerd: 'Er zijn centra van kanariëkwekers in Gemert, Uden, Veghel, Schijndel, Boxmeer, Helmond, Beek en Donk, Woensel, Eindhoven, Mierlo en tal van plaatsen waar geen Vereeniging bestaat'.³⁵¹ C.L.W. Noorduijn had al eerder ervaren dat er in Nederland een groeiend enthousiasme bestond om (zang)kanarieverenigingen op te richten. Uit een bijdrage in De Pluimgraaf van 18 september 1903 blijkt dat hij al diverse malen was benaderd een voorbeeld te geven van een huishoudelijk reglement voor een (zang)kanarievereniging. Hij besloot vervolgens, als service voor potentiële oprichters van een vereniging, het door hem opgestelde huishoudelijk reglement, wedstrijdreglement en het 'reglement voor de verkoop onder controle' van de Groningse vereniging Voor Mekaar integraal in De Pluimgraaf te publiceren.³⁵²

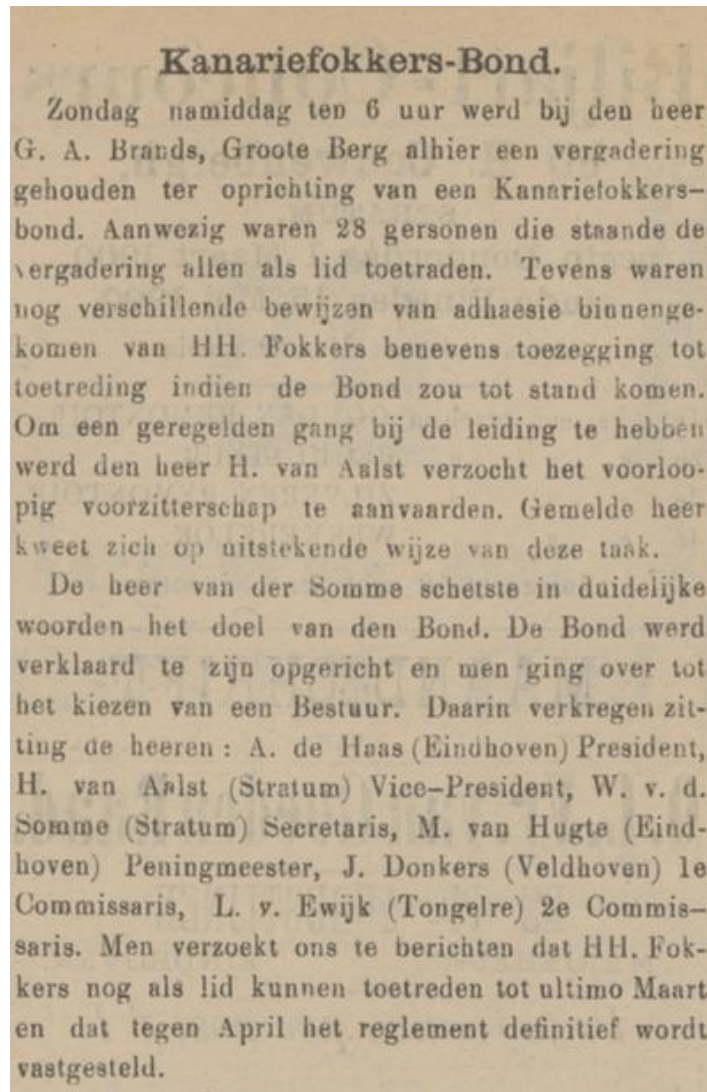
We beschouwen de door Luscinia in 1901 gehouden zangkanariewedstrijd als het begin van de georganiseerde zangkanarieliefhebberij in Nederland. Na een zangkanariewedstrijd in 1902 te Nijmegen organiseerde Luscinia in 1903 tijdens haar tentoonstelling in Groningen haar derde zangkanariewedstrijd. Dit evenement was aanleiding voor de oprichting van de vereniging Voor Mekaar en de eerste wedstrijd van deze club in Groningen. Hierna vonden elders in Nederland vergelijkbare gebeurtenissen plaats. Zonder de pretentie te hebben volledig te zijn proberen we in onderstaande te illustreren hoe na voornoemde initiatiefnemers gedurende het eerste decennium van de 20^e eeuw het houden en kweken van zangkanaries in georganiseerd verband zich in rap tempo over Nederland verspreidde.

Het zuiden des lands

De oudste vermelding van kanariëkwekers die besloten een vereniging op te richten werd gevonden in De Peel- en Kempenbode van 7 maart 1900. Op zondag 4 maart 1900 waren bij de heer G.A. Brands, in de Grote Berg, te Eindhoven, 28 kwekers bij elkaar gekomen. Zij besloten tot de oprichting van een 'Kanariefokkers-Bond'. Op de oprichtingsvergadering werd een bestuur gekozen bestaande uit voorzitter A. de Haas uit Eindhoven, vice voorzitter H. van Aalst uit Stratum, secretaris W. v.d. Somme, eveneens uit Stratum, penningmeester M. van Hugte uit Eindhoven en verder de commissarissen J. Donkers uit Veldhoven en L. van Ewijk uit Tongelre. Behoudens een oproep voor een ledenvergadering van de Kanariefokkersbond bij de heer Ghijzen in de Groote Berg op zondag 5 april, om 5 uur n.m., werd over deze vereniging verder niets meer gevonden.³⁵³

Dit betekent niet dat in de regio Eindhoven de zangkanariëkweek een snelle dood was gestorven, integendeel. Berichtgeving in kranten en het weekblad De Pluimgraaf geven aanleiding tot de veronderstelling dat Oost-Brabant/Noord Limburg in het eerste decennium van de 20^e

eeuw zich ontwikkelde tot een regio waar het houden en kweken van kanaries erg populair was, met, onder meer, verenigingen te Gestel (Meierijsche Kanariebond St Jozef); Woensel (Vereeniging van Kanariekweekers Wij trachten naar het beste); Helmond (Kanarievogel-Vereeniging Vooruitgang zij ons doel en Kweekersgenoegen); Mierlo-Hout (Vereeniging van Kanarieliefhebbers Onze Gevleugelde Vrienden); Venlo (Vereeniging Kanaria Venlo), Roermond (Eerste Roermondsche Vereeniging Kanarie-Veredeling en De Kanarievrienden).³⁵⁴

Het tot dusver oudst bekende bericht, in de De Peel- en Kempenbode van 7 maart 1900. over de oprichting van een vereniging van en voor kanariekweekers. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de Eindhovense 'Kanariefokkers-Bond' in de eerste plaats een vereniging van en voor zangkanariekweekers was.

Een speciale vermelding verdient ook de vereniging Canaria te Valkenburg (Limburg). Over deze vereniging voor harzerfokkers kon weinig gevonden worden, maar op basis van vermeldingen van haar zangwedstrijden in De Pluimgraaf mogen we veronderstellen dat Canaria kort na de eeuwwisseling werd opgericht. De eerste wedstrijd, voor 'eigen fok harzer kanaries', die in De Pluimgraaf werd vermeld vond plaats in december 1903. Over de in december 1904 georganiseerde zangwedstrijd zijn we iets beter geïnformeerd. Ca. 20 kwekers hadden zangkanaries ingezonden in de categorieën vier en twee vogels. Ze waren afkomstig uit heel Nederland, maar voornamelijk uit Oost Brabant en Limburg. Opvallend is de deelname van

een substantieel aantal, uit Aken afkomstige, Duitse harzerkwekers. Frau Louise Jone, ‘Vogelhändlerin und Pensionsbesitzerin’, had wel de langste reis moeten afleggen: zij woonde in St. Andreasberg (Harz).³⁵⁵

Oproep voor de vergadering op 8 april 1900 waarop de statuten en reglementen van de Kanarifokkersbond te Eindhoven moesten worden vastgesteld. Na deze advertentie werd noch in kranten, noch in De Pluimgraaf nog enig levensteken van de bond gevonden.

In 1899 werd de Tilburgsche Vogelclub opgericht, een pluimveevereniging met kennelijk een aanzienlijk aantal zangkanariëkwekers want, waarschijnlijk, kort na de eerste door Luscinia georganiseerde wedstrijd voor zangkanaries in november 1901 ontstond in Tilburg de Eerste Vogelvriendenkring als ‘afdeeling’ van de Tilburgsche Vogelclub. Deze ‘afdeeling’ besloot tot de aanschaf van ‘een machinaal leerorgel om de jonge Saksische kanarievogels aan te leren om goed te zingen – een eerste poging in ons land.’³⁵⁶ Leden van de Eerste Vogelvriendenkring namen deel aan de tweede zangwedstrijd van Luscinia die in maart 1902 in Nijmegen werd gehouden, en waar ze ook tot de prijswinnaars behoorden. Kort na deze tentoonstelling werd door de Tilburgsche Vogelclub op 6 en 7 april 1902 haar tweede tentoonstelling georganiseerd, waarvoor uiteraard door de leden van de Eerste Vogelvriendenkring zangkanaries werden ingeschreven. Zoals ook blijkt uit de aanschaf van het ‘machinaal leerorgel’ legden deze zangkanarië liefhebbers zich toe op het houden en kweken van harzers.³⁵⁷ Om de kwekers van zangkanaries in de Tilburgsche Vogelclub op hun wenken te bedienen werd op 28 december 1902 in Tilburg ‘eene kanarie-zangwedstrijd’ gehouden, waarvoor een 100-tal zangkanaries werd ingezonden en de organisatie ongetwijfeld in handen was van de clubafdeling Eerste Vogelvriendenkring.³⁵⁸

De volgende tentoonstelling in Tilburg vond plaats op 31 januari 1904 in de grote zaal van de koninklijke liedertafel Souvenir des Montagnards. Voor deze wedstrijd, die georganiseerd werd door de ‘afdeelingen’ voor postduivenfokkers en zangkanariëkwekers van de Tilburgsche Vogelclub, konden sier- en postduiven en ‘Harzer kanaries’ worden ingeschreven. Uiteindelijk werden er ruim 200 ‘zangers’ ingezonden, die door de keurmeesters H. Frisch uit Keulen, P. Raijmakers uit Stratum en H. Heiligers uit ’s Hertogenbosch werden beoordeeld. Overigens scheen de beoordeling ‘niet tot aller genoegen te zijn geschiedt’. De door de jury toegekende scores lagen beduidend lager dan die eerder dat jaar waren toegekend tijdens de

wedstrijd van de Groningse vogelvereniging Voor Mekaar. Wellicht dat daar de schoen wrong. Hoge punten betekende immers betere verkoopprijzen!³⁵⁹

Een ‘machinaal leerorgel’ voor harzers, tentoongesteld in een vitrine tijdens de van 28 maart t/m 26 september 2010 gehouden De Grote Kanarie Tentoonstelling in het Natuurhistorisch Museum Rotterdam.

Op zondag en maandag 5 en 6 februari 1905 organiseerde de Tilburgsche Vogelclub wederom een pluimveetentoonstelling, waaraan tevens een wedstrijd voor zangkanaries verbonden was. De kanaries werden beoordeeld door de heer H. Frisch uit Keulen en de heer P. Raijmakers uit Stratum.³⁶⁰

Inmiddels was in de loop van 1904 in Den Bosch de 's-Hertogenbossche Pluimvee-vereeniging' opgericht. Ook binnen deze club sloten ca. 15 zangkanariëkwekers zich aan. Op 12 oktober 1904 besloten zij tot de oprichting van Kanaria, als 'onderafdeeling' van de 'Pluimvee-vereeniging'. Van 6 t/m 8 januari 1905 organiseerde de 's-Hertogenbossche Pluimvee-vereeniging' haar eerste, tevens provinciale, pluimveetentoonstelling, waarin een wedstrijd voor zangkanaries was geïntegreerd met een klasse voor uitsluitend leden van de Bossche club en een klasse met een nationaal karakter. Aangenomen wordt dat de 'onderafdeeling 'Kanaria' in de organisatie hiervan een leidende rol vervulde. Hoezeer er niet alleen met eigen kweek, maar ook met aangekochte vogels werd gespeeld blijkt wel uit de berichtgeving over de prijswinnaars. J. van Liempt uit 's Hertogenbosch was in twee wedstrijdklassen met zijn vogels de hoogste. De prijswinnende vogels waren niet door van Liempt zelf gekweekt, maar deze 'Seifertse' vogels waren 'aangekocht uit de zoo gunstig bekende kweekkerij van de heer H. Heiligers' uit Den Bosch 'die deze vogels zelf kweekte, broedseizoen 1904'. De heer Heiligers was trouwens een van de juryleden geweest die de vogels hadden beoordeeld. Ook in 1905 werd voor de zangkanariëkwekers binnen de 's-Hertogenbossche Pluimvee-vereeniging', tegelijk met de pluimveetentoonstelling, een zangwedstrijd georganiseerd.³⁶¹

Vereeniging „Kanaria Venlo“, te Venlo.

Eerste groote openbare

Tentoonstelling

in de

versierde Bovenzaal van Café Amicitia,
 bij de wed. A. Peeters-Maas, Groote Markt te Venlo,
 op Zondag 2, Maandag 3 en Dinsdag 4 December e. k.

Opening van de tentoonstelling des Zondags den 2 December
 door den Voorzitter ten 12 ure.

PROGRAMMA.

Klasse A. Vogels bestemd voor den onderlingen zangwedstrijd (voorzaal).
*Prijzrechter de heer W. VAN BOEKEREN uit Brummen, hoofdredacteur van het
 Algemeen Orgaan van Noord- en Zuid-Nederlandsche Kanariëkweekers.*

Klasse B. Vogels bestemd voor de tentoonstelling en den verkoop.

Klasse C. Vogels bestemd voor de verloting.

Klasse D. Materiaal ten behoeve der vogel.

LOTENVERKOOP.

De loten zijn te verkrijgen van f. 0.30 bij J. BOEZEN, Coiffeur-Sigaren-
 handel Parade no. 13; J. A. BEEKHUIZEN; W. NUS Maasstraat 22; Jos. GITSLS
 Minnebroederstraat; PH. MARK, Sigarenwinkel Parade; TH. WISTERS, Kluusstraat
 no. 42 en verder in bovengenoemde zaal.

De verloting zal gehouden worden na afloop der Tentoonstelling Dinsdagavond ten 8 uur.

Voor het houden dezer verloting is door den Ed. Achtb. Heer
 Burgemeester bij besluit van 23 October ll. toestemming verleend.

Het entreegeld bedraagt f. 0.12 per persoon.

De prijzen moeten vóór Zondag 9 Dec. afgehaald zijn op vertoon van het
 lot, waarvan de nummers zullen bekend gemaakt worden in de Venloosche bladen.

N.B. De versiering der zaal is opgedragen aan den heer L. SMEETS, Bloemist te Venlo.

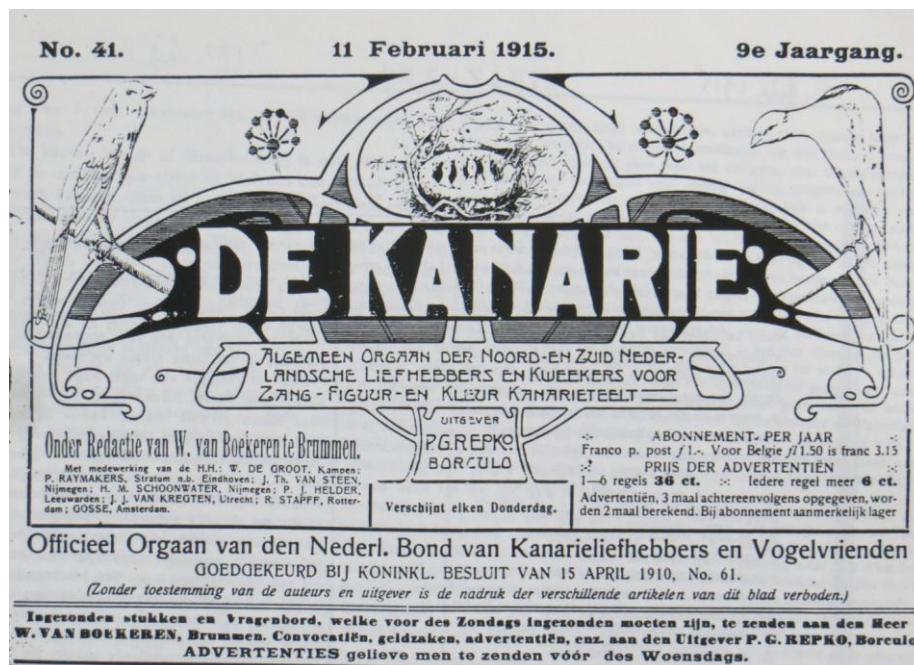
De tentoonstelling is geopend van 's morgens 10 uur tot 's avonds 9 uur.

Tot een talrijk bezoek nodigt beleefd uit **HET BESTUUR.**

Op 13 augustus 1906 werd de vogelvereniging 'Kanaria Venlo' opgericht. Van 1 t/m 3 december 1906 werd de eerste tentoonstelling en onderlinge zangwedstrijd georganiseerd in de bovenzaal van café 'Amicitia'.

Op 1 mei 1906 verscheen het eerste nummer van De Kanarie, Algemeen Orgaan van Noord- en Zuid-Nederlandsche Kanariëkweekers, onder redactie van W. van Boekeren, uit Brummen. De Kanarie verscheen wekelijks en werd uitgegeven door uitgeverij P.G. Repko in Velp.³⁶² De pennenvruchten van de heer van Boekeren in De Kanarie inspireerden enkele vogelkweekers in Venlo om op 13 augustus 1906 de vogelvereniging Kanaria Venlo op te richten. Tijdens de oprichtingsvergadering gaven 15 kweekers zich op als lid. Op 21 augustus werd het verenigingsreglement vastgesteld en een bestuur gekozen. Voorzitter werd de heer J.G. Martin, terwijl Jos. Delvaux tot secretaris werd benoemd. Tevens werd besloten om van 1 t/m 3 december 1906 in Venlo de eerste tentoonstelling en onderlinge zangwedstrijd te organiseren in de bovenzaal van Café Amicitia. Voor de beoordeling van de zangkanaries werd de heer W. van Boekeren benaderd. Uit het verslag in het Venloosch Nieuwsblad valt op te maken dat de 30 ingezonden harzers het leeuwendeel van de tentoonstelling vormden. Keurmeester W. van Boekeren schreef in De Kanarie een uitvoerig verslag van de zangwedstrijd, met een gedetailleerde beschrijving van de door de afzonderlijke vogels gezongen toeren, waaronder een vogel van voorzitter J.G. Martin, 'welke o.m. de tegenwoordig zoo hoogst zeldzame holwaterrol ten gehoor bracht'. Van 12 t/m 14 januari 1908 organiseerde Kanaria Venlo haar tweede tentoonstelling en onderlinge zangwedstrijd.³⁶³

Op 1 april 1907 werd in Roermond de vogelvereniging Kanarie-Veredeling opgericht. In december 1907 werd Joseph Delvaux, secretaris van Kanaria Venlo, uitgenodigd om op de laatste dag van de eerste tentoonstelling van de Roermondse vogelvereniging een lezing te verzorgen.³⁶⁴

Op 1 mei 1906 verscheen het eerste nummer van De Kanarie, Algemeen Orgaan van Noord- en Zuid-Nederlandsche Kanariekweekers, onder redactie van W. van Boekeren. Het weekblad inspireerde zangkanariekweekers om lokale zangkanarieverenigingen op te richten. Nadat de verbintenis tussen de uitgever P.G. Repko en de Nederlandsche Bond in 1915 werd verbroken ging De Kanarie weer verder als een tijdschrift voor zangkanariekweekers, i.h.b. harzerkweekers, in Nederland en België.

Het noorden des lands

Tijdens de 5e internationale tentoonstelling van Luscinia, die van 27 februari t/m 1 maart 1903 werd gehouden in de bovenzalen van de Sociëteit De Harmonie in Groningen, werd, evenals in Nijmegen het geval was geweest, een causerie gehouden. Op vrijdagavond 27 februari 1903 was in Café Willems een respectabel aantal vogelliefhebbers aanwezig om te luisteren naar de Duitse harzer keurmeester H. Frisch, uit Keulen, over 'de zangvorming der Kanaries' en naar de in Groningen woonachtige C.L.W. Noorduijn, redacteur van de afdeling Zang- en Kamervogels in De Pluimgraaf, over kleur- en postuurkanaries. Aan het eind van de avond nam de heer Noorduijn het woord en gaf aan dat er zoveel geïnteresseerden op de causerie waren afgekomen dat het toch mogelijk moest zijn om in Groningen een vogelvereniging te starten. Hij stelde voor dat degenen die hiervoor interesse hadden de volgende avond weer bij elkaar zouden komen in een van de ruimtes in De Harmonie. Kennelijk hadden voldoende kanariekweekers aan de oproep van Noorduijn gehoor gegeven want op 28 februari 1903 werd een 'voorlopig comité' benoemd dat de oprichting van een vereniging zou voorbereiden. Op 14 maart 1903 werd de daad bij het woord gevoegd en de Groningse Vereeniging van kanarie-liefhebbers en kanariekweekers Voor Mekaar opgericht. De heer L. Houttuin jr. werd voorzitter, H. Holsbergen secretaris en H.G. Pollman penningmeester. Het bestuur bestond verder uit de heren J.D. Speckman en J.H. Bijleveld. Op de oprichtingsvergadering schreven maar liefst 39 vogelliefhebbers zich in als lid.

Keurmeesters op de 14^e tentoonstelling van Ornithophilia, die van 12 t/m 15 december 1907 te Utrecht werd gehouden. Op de foto vlnr. de heren Leumberg, Heckman, Niemeijer, Hopper, Noorduijn en Hepke.

De te Groningen woonachtige Cornelis Laurens Willem Noorduijn (1862-1934), met bolhoed, die de zang- en kamervogels beoordeelde was een prominent lid van vogelvereniging Luscinia, auteur van diverse publicaties over kleur- en postuurkanaries en co-redacteur van het tijdschrift De Pluimgraaf. Hij nam in 1903 het initiatief tot de oprichting van de Groningse kanarievereniging Voor Mekaar, stelde voor deze club de reglementen op en riep in De Pluimgraaf zangkanariëkwekers op zich niet alleen te verenigen in lokale vogelverenigingen, maar ook om een nationale bond op te richten en zich daarbij als vereniging aan te sluiten.

Voor Mekaar was aanvankelijk een vereniging van en voor uitsluitend harzerkwekers. De opzet was om alleen wedstrijden te organiseren voor de eigen leden en dat ook alleen eigen gekweekte vogels konden worden ingezonden van het laatste kweekjaar. Opvallend was de rol die de vereniging op zich nam om bij de handel in zangkanaries de leden van dienst te zijn.

Doel was om in den lande een naam op te bouwen dat wanneer er een vogel van een lid van Voor Mekaar werd gekocht je ook gegarandeerde kwaliteit in huis haalde. De reden voor deze stap was dat, naar de inschatting van de leden van Voor Mekaar, de handel in zangkanaries nogal werd bedorven door het voor hoge prijzen verkopen van vogels die niet over de zangkwaliteiten beschikten die je voor een dergelijke prijs mocht verwachten. Er was in Nederland dus een door malafide praktijken van de 'kweekers' en vogelhandel gegroeide schroom gegroeid om dure harzers aan te schaffen, omdat men altijd het risico liep een kat in de zak te kopen. Om dit te voorkomen en de naam van Voor Mekaar en haar leden hoog te houden werd door het bestuur van elke door een lid aangemelde harzer een registratie bijgehouden over de zangkwaliteiten van de vogel. De vogel moest voor een uit vijf leden bestaande verenigingsjury zijn zangkunsten vertonen en die werden in het register genoteerd. Uiteraard waren in het register de zangkwaliteiten van de vogel gekoppeld aan het ringnummer en kreeg de vogel een verenigingsstempel in de vleugelpennen. Wanneer een lid een dergelijke vogel wilde verkopen fungeerde het bestuur als tussenpersoon. Degene die de harzer kocht ontving de vogel dus van het verenigingsbestuur, inclusief het rapport van reeds getoonde kwaliteiten en het in de vleugel van de vogel aangebrachte verenigingsstempel als waarmerk. Voor de door het bestuur bewezen diensten werd per aangemelde, cq. gestempelde, vogel een bedrag en van de verkoopsom een bepaald percentage gevraagd ten bate van de verenigingskas. Op deze manier hoopte men in Groningen een betrouwbare naam op te bouwen in de handel van harzers en de verkoop door leden van Voor Mekaar te bevorderen. Door deze handelswijze droeg de vereniging dus in niet geringe mate bij tot de omzet van de afzonderlijke kwekerijen. Of Voor Mekaar deze bij de oprichting voorgenomen doelen ook heeft kunnen realiseren is niet bekend. Duidelijk is wel dat de vogelvereniging een belangrijke rol speelde in de vogelhandel van de leden. In dit opzicht zou Voor Mekaar geen uitzondering blijken te zijn.³⁶⁵

„Voor mekaar”,
Vereeniging v. Kanariekweekers
en Kanarie-liefhebbers.

 BIJEENKOMST op Zater-
dag 2 Mei a.s., in 't café
DE JONG, te 8½ uur.

A g e n d a :
 Bespreking van reglementaire bepalingen aangaande de onderlinge Zangwedstrijden onder leiding van den heer **C. L. W. NOORDUYN.**

L. HOUTTUIN Jr., voorzitter.
H. HOLSBERGEN, secretaris.

Advertentie in het Dagblad van het Noorden, van 2 mei 1903, waarin een ledenvergadering van de Groningse vogelvereniging 'Voor mekaar' wordt aangekondigd. Voor leden was het bijwonen van ledenvergaderingen verplicht. Degene die de ledenvergaderingen van Voor Mekaar niet bezocht kreeg per overtreding 10 cent boete.

Van 25 t/m 27 december 1903 organiseerde Voor Mekaar haar eerste wedstrijd, uitsluitend voor zangkanaries. Overigens blijkt uit alles dat op dat moment in Nederland alleen harzers doorgingen voor ‘zangkanaries’. Voor deze wedstrijd konden zowel leden, niet leden, als buitenlanders vogels inzenden. Voor de inzenders was het mogelijk de kooitjes van het voorgeschreven model van de vereniging te huren voor 25 cent per stuk.³⁶⁶ Voor de wedstrijd, die gehouden werd in Sociëteit De Harmonie te Groningen, werden, ‘uit alle deelen van het land’, in totaal 149 ‘nummers’, bestaande uit viertallen, tweetallen of enkelingen, ingezonden. In Het Nieuws van den Dag van 30 december 1903 werd een uitgebreid overzicht van de prijswinnaars gepubliceerd. Daaruit bleek dat de meeste prijswinnaars afkomstig waren uit de stad en provincie Groningen, maar ook kwekers elders uit Nederland succesvol waren. Er was één buitenlandse prijswinnaar: Carl Muller uit Magdeburg, stadsdeel Wilhelmstadt. Hij behaalde met 246 punten een derde prijs bij de stammen. De vogels waren beoordeeld door de heer P. Raijmakers uit Stratum en de heren L. Bosma, W. Idema en L. Houttuin jr. uit Groningen. Uit het overzicht van prijswinnaars valt verder op de maken dat er een onderscheid was gemaakt tussen inzendingen van eigen kweekvogels door leden van Voor Mekaar en de overige vogels. In laatstgenoemde categorie werd geen verschil gemaakt tussen ‘eigen fok’ of niet, al werd dit wel vermeld. Verder werd een onderscheid gemaakt tussen ‘liefhebbers’ en ‘kweekers’. Met ‘kweekers’ werden inzenders bedoeld voor wie het broeden en verkopen van vogels een (neven)inkomen betekende, terwijl dat voor een ‘liefhebber’ niet gold. Om enige indruk te geven van de behaalde scores: De hoogste stam van de verenigingsleden was van de heer J.W. Busscher met $42 + 54 + 42 + 45 = 183$ punten; het hoogste stel was van Jacob Penterman uit Warffum met $36 + 75 = 111$ punten. Omdat laatstgenoemde van alle leden van Voor Mekaar de vogel had met de hoogste score won de heer Penterman ook een door voorzitter L. Houttuin jr. ter beschikking gestelde ‘man-kanarie, stam Seifert, met pop’. In de wedstrijd-klasse die ook voor niet-leden open stond waren de behaalde scores aanmerkelijk hoger. De heer W.A. van Leeuwen uit Utrecht behaalde een eerste prijs met een stam met $78 + 69 + 66 + 72 = 285$ punten. De 5^e prijs werd behaald door de heer H. Heiligers uit ’s Hertogenbosch met een stam van 157 punten, bij elkaar gezongen door drie vogels, ‘omdat de 4de weigerde te zingen’. Uit het verslag in de krant valt niet op te maken dat er een ‘meesterzanger’ werd aangewezen, Wel dongen alle vogels met meer dan 50 punten mee naar prijzen voor de ‘fraaiste vogels’. De heer J. Keiser uit Groningen, eigenaar van de hoogste vogel in deze kleur-zang klasse avant la lettre, won de door heer C.L.W. Noorduijn ter beschikking gestelde verguld zilveren medaille.³⁶⁷

Tijdens de kerstdagen van 1904 organiseerde Voor Mekaar haar tweede wedstrijd in de bovenzaal van De Harmonie in Groningen. De vereniging telde inmiddels 100 leden, die in 1904 1400 jonge vogels hadden gekweekt. De tentoonstelling werd gezamenlijk georganiseerd met de Groningse Sierduivenclub. De duivenclub had kooien gehuurd van Ornithophilia, waarin 108 paar duiven waren ondergebracht. Voor de tentoonstelling van Voor Mekaar was het mogelijk om, naast zangkanaries, ook kleur- en postuurkanaries en overige zang- en siervogels in te zenden. De tentoonstelling had daardoor dus een zeer gevarieerd karakter. De zangkanaries werden beoordeeld door de heren W. van Boekeren te Brummen, N.P. Onderwater te Breda en de uit Groningen afkomstige H. Huisinga en L. Houttuin jr. Naast een wedstrijd was de tentoonstelling ook bedoeld om ‘den handwerksman gelegenheid te geven van zijne vogels betere opbrengsten te krijgen’.³⁶⁸ Voornoemde heer W. van Boekeren zou enkele jaren later de redactie vormen van het tijdschrift De Kanarie, dat werd uitgegeven door uitgeverij P.G. Repko in Borculo en waarvan de eerste editie op 1 mei 1906 verscheen.³⁶⁹

Het oosten des lands

Iets later dan in het noorden en zuiden zagen in oostelijk Nederland de eerste vogelverenigingen het levenslicht. Waarschijnlijk begin 1905 werd in Arnhem de Geldersche Vereeniging van Vogelvrienden opgericht. Op een 'zeer geanimeerde vergadering' in Hotel Métropole te Arnhem werden op 27 maart 1905 de verenigingsstatuten vastgesteld. Voorzitter werd de hiervoor al enige malen genoemde heer W. van Boekeren uit Brummen. In november besloten de leden tot de organisatie van een internationale tentoonstelling van kanarie-, sier- en zangvogels van 15 t/m 17 december 1905. Als locatie voor deze eerste tentoonstelling werd gekozen voor de beneden zaal van Centraal-Gebouw, in de Bakkerstraat, te Arnhem. De Geldersche Vereeniging van Vogelvrienden was een club voor zowel zangkanarie- als sier- en zangvogelkwekers, maar op grond van de uitslagen van de eerste en de, van 4 t/m 6 januari 1907 georganiseerde, tweede tentoonstelling bestaat de indruk dat de kwekers van zangkanaries in deze vereniging in de meerderheid waren.³⁷⁰

In de Arnhemsche Courant van 16 december 1905 geplaatste advertentie, waarin de aandacht gevestigd wordt op de eerste door de Geldersche Vereeniging van Vogelvrienden georganiseerde tentoonstelling te Arnhem.

Niet lang na de oprichting van de 'Geldersche Vereeniging van Vogelvrienden' zag, waarschijnlijk in de loop van 1907, de Eerste Arnhemsche Vereeniging van Kanariekwekers het levenslicht. Over de oprichting en het eerste verenigingsjaar van deze club werd in de kranten nauwelijks iets gevonden en daarom is het gissen waarom binnen zo'n korte termijn in Arnhem twee vogelverenigingen ontstonden, die kort na elkaar en in hetzelfde gebouw hun wedstrijden organiseerden. Mogelijk was de Geldersche Vereeniging van Vogelvrienden een club voor alle zang- en siervogels, inclusief zangkanaries, terwijl op basis van de wedstrijduitslag geconcludeerd kan worden dat de Eerste Arnhemsche Vereeniging van Kanariekwekers een club was van uitsluitend zangkanariekwekers. De Eerste Arnhemsche Vereeniging van Kanariekwekers organiseerde haar eerste wedstrijd in december 1907, waarvoor de vereniging Kanarie Edelzang uit Hengelo (O) een zilveren medaille als ereprijs schonk. De 'tweede internationale tentoonstelling van kanarievogels' vond plaats in december 1908. Deze werd

gehouden in het Centraal-Gebouw in de Bakkersstraat en had uitsluitend zangkanariëkwekers als prijswinnaars.³⁷¹

Waarschijnlijk werd in de loop van 1906 de Vereniging Kanarie-Edelzang te Hengelo (O) opgericht. Op 12 en 13 januari 1907 organiseerde zij te Hengelo haar eerste internationale tentoonstelling, meer in het bijzonder zangwedstrijd, waarvoor een aanzienlijk aantal harzers werden ingezonden door Nederlandse, maar ook Duitse fokkers. Het evenement vond plaats in het Vereenigingsgebouw van de firma Gebr. Stork & Co. De vogels werden beoordeeld door Richard Flügel uit Hannover, Fr. Nagel uit Zutphen en P. Raijmakers uit Stratum. Tot de buitenlandse prijswinnaars behoorden keurmeester Heinrich Frish uit Keulen en Carl Simon uit Aussig an der Elbe, het tegenwoordige Usti nad Labem in Tsjechië. Over deze wedstrijd werd verder gemeld: ‘de verkoopprijzen in de verschillende afdelingen deden trouwens al vermoeden dat er prachtige zangers waren, zij waren geprijsd op f 120,00, f 72,00, f 35,00, f 30,00 de vier, het stuk, het paar, enz.’. Ook was er een afzonderlijke ‘afdeeling’ ‘verkoop-klasse’, waarvoor 39 ‘nummers’ waren ingeschreven.³⁷²

Collectie kooitjes voor zangkanaries in het Harzer Rollermuseum te St. Andreasberg (Dld., Harz)

Mogelijk ook in de loop van 1906, maar meer waarschijnlijk begin 1907 werd in Nijmegen de Nijmeegsche Vereeniging van Kanariëfhebbers opgericht. In ieder geval werd in de krant een aankondiging gevonden voor een ledenvergadering op 10 februari 1907. In augustus viel in de krant te lezen dat de ‘nog jonge vereniging’ het plan had opgevat een tentoonstelling te organiseren. Over deze club werd gemeld dat ze haar leden vooral betrok ‘uit de werkende klasse’. De eerste door de Nijmeegsche Vereeniging van Kanariëfhebbers, georganiseerde ‘internationale tentoonstelling’ van zang-, sier – en volièrevogels en wedstrijd voor zangkana-

ries vond plaats van 24 t/m 26 december 1907 in sociëteit Burgerlust. Tijdens deze tentoonstelling vond op 26 december 1907 de eerste vergadering plaats van de Nederlandschen Bond van Kanarielifhebbers en Vogelvrienden, waarover later meer.³⁷³

In de Arnhemsche Courant van 14 februari 1908 stond een kort bericht over een te Zutphen georganiseerde pluimveetentoonstelling waaraan ook was meegewerkt door de plaatselijke 'Vereeniging van zang- en siervogels'. Over de naam, oprichting en de activiteiten van deze Zutphense vogelvereniging in de eerste verenigingsjaren kon tot dusver geen enkele informatie gevonden worden.³⁷⁴

Het westen des lands

Vanaf medio het eerste decennium van de 20^e eeuw werden ook in het westen van Nederland lokale vogelverenigingen opgericht. Oprichtingsjaren, laat staan oprichtingsdata van de mij bekende vogelverenigingen, zijn soms lastig te achterhalen.

Op 1 augustus 1906 werd de Eerste Amsterdamsche Vereeniging van Kanariëvrienden opgericht. Leden van de Eerste Amsterdamsche Vereeniging van Kanariëvrienden schreven kanaries in voor de door het Amsterdamse Ornis van 9 t/m 11 februari 1907 georganiseerde 'Pluimvee- en Konijntentoonstelling'. De journalist van Het Nieuws van den Dag had nog nooit van de vereniging vernomen, hetgeen ook niet verwonderlijk is, omdat de 'Kanariëvrienden' in februari 1907 nog geen onderlinge tentoonstelling hadden georganiseerd. Op 23 en 24 december 1907 organiseerde de vereniging haar eerste eigen tentoonstelling en wedstrijd voor zangkanaries in Café Oost-Indië in de Kalverstraat. Voor de tentoonstelling waren in totaal 80 'nummers' ingeschreven, waarvan 59 met harzers. De zangkanaries werden beoordeeld door de heer P. Raijmakers uit Stratum. Berichtgevingen over door deze vereniging georganiseerde tentoonstellingen konden sporadisch gevonden worden. In het Algemeen Handelsblad van 21 oktober 1909 stond een verslag van een vergadering waarop de vereniging besloten had van 8 t/m 10 januari 1910 een tentoonstelling te organiseren in de d'Geelvinck. Op basis van zowel het vraagprogramma als het verslag in de krant had deze vogeltentoonstelling dezelfde opzet als die van 1907: een tentoonstelling voor zang- en volièrevogels en een wedstrijd voor zangkanaries. In totaal werden alleen al 300 kanaries ingezonden. Voor de beoordeling van de harzers werden de heren J. Schoonwater uit Nijmegen en J.M. Mumm uit Düren (Dld) gevraagd. Een aandachtstrekker op deze tentoonstelling was de uitvinding van de heer K.H. Visser. Het betrof 'een vernuftig toestel, uit twee met water en lucht gevulde ketels bestaande, hetwelk door middel van ontsnappende en in fluitjes opgevangen lucht die zachte, diepe tonen voortbrengt, welke men zoo gaarne door den kanariëvogel ziet overgenomen'. We hebben niet de indruk dat de heer Visser met het patent op dit 'zangorgel' zich tot de gegoede stand heeft kunnen verheffen.³⁷⁵

Voor de eerste tentoonstelling van Vereeniging Kanarie-Edelzang te Hengelo (O), die op 12 en 13 januari 1907 werd gehouden, hadden de Vereeniging 'Kanaria te Vlaardingen' en de Eerste Amsterdamsche Vereeniging van Kanariëvrienden een medaille geschonken.³⁷⁶ Dit is een aanwijzing dat naast de Kanariëvrienden in Amsterdam, waarschijnlijk in 1906, te Vlaardingen eveneens een vogelvereniging was opgericht. Overigens werd over de vereniging Kanaria te Vlaardingen, behoudens het bericht dan men in januari 1907 een medaille had geschonken aan de Vereeniging Kanarie-Edelzang te Hengelo, geen verdere informatie in de kranten aangetroffen.³⁷⁷

Wat later, op 8 maart 1908, werd de 'vereeniging van kanarielifhebbers 'Kanaria Rotterdam' opgericht. Deze vereniging stelde zich ten doel 'door het houden van tentoonstellingen, zangwedstrijden en onderlinge samenwerking den zang te veredelen naar 't goede voorbeeld van reeds zoo vele in ons land bestaande vereenigingen van dezen aard'. Pas in december 1910 slaagde de vereniging er in haar eerste tentoonstelling en zangwedstrijd te organiseren.³⁷⁸

Na de opheffing van Luscinia in 1906 duurde het tot 1910 voor er in de Haagse regio weer initiatieven werden genomen voor de oprichting van een vogelvereniging. Op 10 februari 1910 werd de vereniging De Kanarievogel opgericht. Waarschijnlijk concentreerden de leden van deze vereniging zich vrijwel uitsluitend op het houden en kweken van zangkanaries, want over deze vereniging is alleen bekend dat zij wedstrijden voor zangkanaries organiseerde, in samenwerking met Avicultura.³⁷⁹

Interieur in het Harzer Rollermuseum in St. Andreasberg (Dld., Harz). Linksonder een rijk beschilderde koffer voor vier kooitjes. Aanvankelijk werden de vogels in dergelijke 'kisten' neergezet voor de keurmeesters en vervolgens de deurtjes open gedaan waarna de kanaries, opeens in het volle licht, begonnen te zingen en de keurmeester de vogels kon beoordelen.

Lokale pluimveeverenigingen met zang- en siervogelkwekers

Naast de verenigingen voor zang- en siervogels die gedurende het eerste decennium, verspreid over heel Nederland, het levenslicht zagen, werden na de eeuwwisseling op lokaal niveau ook nog steeds verenigingen opgericht waar zowel fokkers van pluimvee, konijnen én zang- en volièrevogels onderdak vonden. Voor de door deze verenigingen georganiseerde pluimveetentoonstellingen, in de ruimste zin van het woord, werden dus ook zang- en siervogels, zoals kanaries, ingezonden. Als een voorbeeld van zo'n 'gemengde' vereniging noemen we het in 1903 opgerichte Aves Vereeniging van Pluimveeliefhebbers van Alkmaar en Omstreken', waarvan de al eerder meermalen genoemde heer A. Nuyens voorzitter was. In maart 1904 organiseerde Aves haar eerste pluimveetentoonstelling te Alkmaar, waarop ook kanaries aanwezig waren.³⁸⁰

Slot

Gedurende het eerste decennium van de 20^e eeuw werden, in navolging van *Luscinia*, verspreid over Nederland diverse verenigingen voor houders en kwekers van zang- en siervogels opgericht. Hoewel op grond van bovenstaande wellicht de indruk wordt gewekt dat na de eeuwwisseling de vogelverenigingen als paddenstoelen uit de grond schoten dienen we de toenmalige ontwikkelingen wel in het juiste perspectief te zien. Het aantal vogelhouders en – kwekers dat lid was van een vogelvereniging bleef nog geruime tijd uitermate bescheiden, zeker wanneer we daarbij de ledenaantallen betrekken die de beide grote bonden voor vogelhouders, de Nederlandse Bond van Vogelliefhebbers en de Algemene Nederlandse Bond van Vogelhouders in de loop van de 20^e eeuw zouden krijgen. Ook naar huidige maatstaven werd het in georganiseerd verband houden en kweken van zang- en siervogels aanvankelijk door een uiterst kleine groep beoefend. In januari 1899 had de, toen nog, enige Nederlandse vogelvereniging *Luscinia* ca. 200 leden. Volgens de opgave van voorzitter J. v. d. Meer van de Nederlandsche Bond van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden hadden de lokale vogelverenigingen, die bij de Nederlandschen Bond waren aangesloten, eind 1914 in totaal 500 leden. Daarnaast waren ca. 100 leden aangesloten bij de Nederlandse afdeling van de Wereldbond, de van oorsprong Duitse Weltbund der Kanarienzüchter und Vogelfeunde.³⁸¹ Onbekend is hoeveel kwekers van beide organisaties lid waren. Verder waren er ook zang- en volière-vogelkwekers aangesloten bij lokale pluimveeverenigingen, die niet bij de Nederlandsche Bond waren aangesloten. Hoeveel georganiseerde zang- en siervogelkwekers Nederland omstreeks 1914 telde is dus lastig te achterhalen, maar we veronderstellen op grond van bovenstaande cijfers dat dit eerder 750 dan 1000 is geweest.³⁸²

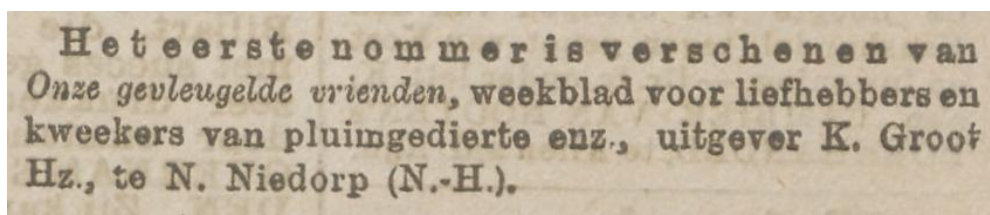
Tijdschriften, koepelorganisaties, kanaries en sociale emancipatie

De groei van het aantal verenigingen en tentoonstellingen gedurende het eerste decennium van de 20^e eeuw was alleen mogelijk doordat het houden en kweken van vogels beschikbaar kwam voor een steeds grotere bevolkingsgroep. Het houden en kweken van pluimvee, inclusief zang- en siervogels, ontwikkelden zich van tijdverdrijf van de elite tot een bezigheid die ook mogelijk werd voor de ‘werkende klasse’.

Met name vanaf halverwege het eerste decennium van de 20^e eeuw vonden gedurende de wintermaanden met de regelmaat van de klok wedstrijden voor zangkanaries plaats. Die werden georganiseerd door, meestal, kort daarvoor opgerichte vogelverenigingen, maar ook aan pluimveetentoonstellingen waren regelmatig zangwedstrijden voor kanaries, en soms ook voor goudvinken, verbonden. Gerenommeerde kwekers trokken met hun vogels door het hele land, van Groningen tot Venlo en van Den Haag tot Arnhem, om hun harzers voor zangwedstrijden in te zenden. Bij het ontbreken van een overkoepelende, controlerende, organisatie deed iedere vereniging op haar manier haar uiterste best om de wedstrijd tot een succes te maken, maar moeten de inzenders ook geconfronteerd zijn met grote onderlinge verschillen in organisatie en juring. Voor de beoordeling van de zangkanaries werd soms een Duitse keurmeester ingehuurd, maar de indruk bestaat toch dat, zeker in de beginjaren, veelal ervaren Nederlandse kwekers de rol van jurylid vervulden. Verondersteld wordt dat naarmate het aantal wedstrijden voor zangkanaries toenam er bij de inzenders, om onaangename verrassingen te voorkomen, behoefte ontstond aan uniformiteit op diverse vlakken. Men zag twee mogelijkheden om informatie uit te wisselen en meer op één lijn te komen: een gemeenschappelijk communicatie medium in de vorm van een tijdschrift en coöperatie tussen verenigingen.

De Kanarie

Van het eerste Nederlandstalige tijdschrift voor pluimgedierte Onze Gevederde Vrienden, tevens cluborgaan van Ornis, verscheen in september 1881 de eerste editie, maar het blad verdween in de loop van 1885 geruisloos. Na de oprichting van Avicultura in februari 1886 werd spoedig daarna het tijdschrift Avicultura uitgegeven, aanvankelijk ingevoegd in Floralia. Avicultura was vooral gericht op hoenders, duiven en konijnen en de zang- en siervogels speelden de tweede, zo niet de derde viool. In 1893 en 1899 kwamen daar respectievelijk de tijdschriften Onze Gevleugelde Vrienden en De Pluimgraaf bij.

In 1893 verscheen een nieuw tijdschrift voor de pluimveekwekers, onder redactie van A. Nuyens en getiteld Onze Gevleugelde Vrienden. Een paar regels in Het Nieuws van den Dag van 6 maart 1893 kondigde het verschijnen van de eerste editie aan.

Laatstgenoemde was ook gericht op het brede spectrum van de kleindierensport. De afdeling zang- en kamervogels in het weekblad was in de eerste plaats het cluborgaan van zang-, sier- en kamervogelvereniging Luscinia. Van deze rubriek was C.L.W. Noorduijn redacteur. Hij was echter vooral geïnteresseerd in de kleur- en postuurkanariekeek en wat minder

ingewijd in de harzerwereld. Toch verschenen in de periode tussen het eerste nummer in januari 1899 en de laatste editie die ter beschikking stond, van 30 december 1905, er regelmatig artikelen in De Pluimgraaf over de zangsport en het lied van de harzerkanarie. In de regel betrof het bijdragen op grond van een Duitstalig origineel. In het najaar van 1905 besloot uitgever Vincent Loosjes met De Pluimgraaf een andere richting in te slaan. Op dat moment was De Pluimgraaf een weekblad waarvoor een jaarabonnement f 2,50 kostte. Het tijdschrift was tevens verenigingsorgaan van Luscinia, De Geldersche Pluimvee-Club en de Hollandsche Sierduivenclub. Van Luscinia is bekend dat bij de clubcontributie het abonnement op De Pluimgraaf was inbegrepen. Verder gebruikte de Vereeniging tot bevordering van de Pluimveeteelt in Nederland (V.P.N.) De Pluimgraaf als contactorgaan, in de vorm van aan De Pluimgraaf toegevoegde bijlagen. Leden van de V.P.N. die, via deze 'Bijvoegsels', op de hoogte wilden blijven van het reilen en zeilen van de V.P.N. moesten zelfstandig een abonnement afsluiten. Kijkend naar de inhoud van het weekblad krijgt men de indruk dat Vincent Loosjes zijn winst met de uitgave van De Pluimgraaf niet haalde uit de abonnementsgelden, maar vooral uit de ruim aanwezige advertenties.

Eind november 1905 stuurde Vincent Loosjes een circulaire naar tal van bij de zangvogel-, pluimvee- en konijnenteelt betrokken organisaties met de mededeling dat hij bereid was het abonnementsgeld voor De Pluimgraaf te verlagen tot 50 cent per jaar onder de voorwaarde dat voor alle bij desbetreffende organisatie aangesloten leden een abonnement werd afgesloten. Hierdoor zou De Pluimgraaf dus het communicatieorgaan moeten worden voor de in Nederland actieve zangvogel-, pluimvee-, duiven- en konijnenliefhebbers en ook nog voor de zeer aantrekkelijke prijs van 1 cent per week. Diverse prominenten, met name uit de zang- en kamervogelwereld, maakten van plaatsruimte in De Pluimgraaf gebruik om besturen, in het bijzonder ook die van verenigingen van zangkanariëkwekers, op te roepen van deze gelegenheid gebruik te maken. Of het Vincent Loosjes en degenen die zijn initiatief omarmden gelukt is om vanaf 1 januari 1906 De Pluimgraaf om te toveren tot het orgaan van alle in Nederland actieve zangkanarie-, zang- en kamervogel-, pluimvee-, duiven- en konijnenverenigingen kon niet achterhaald worden, omdat van De Pluimgraaf geen jaargangen vanaf 1906 gevonden konden worden. Gezien de ontwikkelingen die vanaf 1906 plaatsvonden in de zangkanariëwereld veronderstellen we dat dit niet gelukt is.

Wat het initiatief van Loosjes en zijn prominente sympathisanten in De Pluimgraaf wel lieten zien was een groeiende behoefte naar meer onderling contact en voor iedereen geldende afspraken in de tot dan versnipperde wereld van her en der actieve verenigingen van zangkanariëkwekers.³⁸³

Een duidelijke aanwijzing dat De Pluimgraaf vanaf 1906 niet het contactorgaan bij uitstek is geworden voor de Nederlandse zangkanariëkwekers blijkt wel uit de stappen die door W. van Boekeren werden ondernomen. Ook hij had in december 1905 gepleit voor meer contact en samenwerking tussen de verenigingen voor zangkanariëkwekers en toen De Pluimgraaf daarin kennelijk niet voorzag nam hij in de loop van 1906 zelf het initiatief met de uitgifte van het weekblad De Kanarie. De toen in het bij Zutphen gelegen Brummen woonachtige van Boekeren was niet alleen een gerenommeerd harzerkweker, maar werd ook regelmatig gevraagd om op zangwedstrijden als jurylid zangkanaries te beoordelen. Op 1 mei 1906 verscheen het eerste nummer van De Kanarie, met W. van Boekeren als redacteur en P.G. Repko, te Velp, als uitgever. Opmerkelijk is dat dit blad zich presenteerde als 'Algemeen Orgaan van Noord- en Zuid-Nederlandsche Kanariëkweekers'.³⁸⁴

Nederlandschen Bond van Kanariëkweekers en Vogelvrienden

In voorafgaande zagen we dat uitgever Vincent Loosjes, in zijn poging vanaf 1 januari 1906 De Pluimgraaf een ander gezicht te geven, werd gesteund door prominenten uit de zang- en

kamervogelwereld, niet in het minst vanuit de hoek van zangkanariëkwekers. In hun bijdragen werden besturen niet alleen opgeroepen zich bij het initiatief van Loosjes aan te sluiten, maar klonk ook een oproep, met name door C.L.W. Noorduijn en W. van Boekeren, om te komen tot meer centraal overleg tussen de verschillende verenigingen voor zangkanariëkwekers, i.c. de oprichting van bonden, waarbij verenigingen zich konden aansluiten. Noorduijn verwees in het bijzonder naar Duitsland, waar al ver voor de eeuwwisseling diverse verenigingen zich aaneen hadden gesloten om te komen tot voor iedereen geldende afspraken, met name, betreffende het organiseren van wedstrijden en het beoordelen van de vogels. Noorduijn riep dan ook de Nederlandse zangkanariëverenigingen op om, in navolging van de Duitse, tot de oprichting van een bond over te gaan. Hij somde acht voordelen op, waarvan het komen tot een gezamenlijk reglement voor zangkanariëwedstrijden en afspraken over één puntenstelsel, aan de hand waarvan de zangkanaries konden worden beoordeeld, als eersten werden genoemd.³⁸⁵ Zijn oproep leek niet tegen dovenmansoren gezegd, want in de loop van 1906 werden in Nederland de eerste pogingen ondernomen om in de zangkanariëwereld tot bondvorming over te gaan.

Advertentie voor De Kanarie in de Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant van 20 juni 1906.

Hiervoor zagen we dat na de eeuwwisseling in Nederland de belangstelling voor het kweken van zangkanaries sterk toenam en dit, onder meer, tot uitdrukking kwam in de oprichting van diverse verenigingen voor zangkanariëkwekers, verspreid over heel Nederland. De toenmalige georganiseerde zangkanariëweek was sterk verbonden met die in Duitsland en de aandacht was uitsluitend gericht op het kweken van harzers. In België was dat anders. Daar was in de 19^e eeuw een eigen cultuur van het fokken van zangkanaries ontstaan, waarin men zich toeleigde op het houden en kweken van regionale zangkanariërassen. Maar de opmars van de Duitse harzerroller in Europa ging ook niet aan België voorbij en in de laatste decennia van de 19^e eeuw werd het kweken van harzers ook in België steeds populairder. Dit ging ten koste van de regionale Belgische zangkanariëvarianten. In het tijdschrift 'Chasse et Pêche' werd dit door de heer L. van der Snickt, uit Brussel, als volgt verwoord: 'De kweek van den oranje-kleurigen Mechelschen zanger en van dien anderen zanger, den Herfschen'³⁸⁶ schijnt te Mechelen, Antwerpen, Brussel en Luik veel geleden te hebben van de teugellooze concurrentie haar door de Harzers aangedaan.'³⁸⁷

Verondersteld wordt dat W. van Boekeren, redacteur van De Kanarie, met de uitgifte van zijn tijdschrift niet alleen de Nederlandse harzerkwekers wilde bereiken, maar ook de Vlaamstalige kwekers van dit zangkanarieras in België en om die reden zijn blad presenteerde als 'Algemeen Orgaan van Noord- en Zuid-Nederlandsche Kanariekwekers'. Vanuit deze achtergrond is het verklaarbaar dat afgevaardigden van, voornamelijk in Brabant en Limburg gevestigde, (zang)kanarieverenigingen contact zochten met collega bestuurders in België. In februari 1907 was er een bijeenkomst in Antwerpen met afgevaardigden van Nederlandse en Belgische vogelverenigingen waarop de Noord- en Zuid-Nederlandsche Kanarie-liefhebbersbond werd opgericht. Het oprichtingsbestuur bestond uit drie Nederlanders en twee Belgen: De te Stratum woonachtige P. Raijmakers, van beroep wijnhandelaar en gerenommeerd harzerkweker, die regelmatig in den lande werd gevraagd harzers op wedstrijden te beoordelen, werd benoemd tot voorzitter, terwijl Jos. Delvaux, secretaris van Kanaria Venlo, werd gekozen tot bondssecretaris. Het derde Nederlandse bondsbestuurslid was de heer A. Bartels uit Breda, redacteur van de rubriek voor sier- en zangvogels in het tijdschrift Avicultura. De heren L. Draeck en G. Spekenbunk uit Antwerpen vertegenwoordigden de Belgische verenigingen in het bestuur.³⁸⁸

Van deze organisatie wordt trouwens verder weinig meer vernomen. Aangenomen wordt dat de Noord- en Zuid-Nederlandsche Kanarie-liefhebbersbond geen lang leven beschoren is geweest en de Belgisch-Nederlandse verbintenis op het gebied van de harzer zangkanariekweek dus maar van korte duur was.

Vele jaren was De Kanarie het orgaan van de Nederlandsche Bond van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden.

Nadat de samenwerking tussen Belgische en Nederlandse vogelverenigingen in 1907 op een fiasco was uitgelopen zochten Nederlandse verenigingen toenadering tot elkaar. Bijna een jaar na de ontmoeting in Antwerpen werd op 26 december 1907 de Nederlandschen Bond van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden opgericht. Deze gebeurtenis vond plaats tijdens de eerste door de Nijmeegsche Vereeniging van Kanarieliefhebbers, georganiseerde 'internationale tentoonstelling' van zang-, sier – en volièrevogels en wedstrijd voor zangkanaries in Sociëteit Burgerlust. Voornoemde Joseph Delveaux werd gekozen tot bondssecretaris. De

Nederlandschen Bond sloot zich aan bij de in het begin van de jaren '90 in Duitsland opgerichte Weltbund der Kanarienzüchter und Vogelfeunde. Jos. Delvaux vertegenwoordigde, onder meer, de Nederlandsche Bond tijdens het congres van de Wereldbond, dat van 4 t/m 6 september 1909 in Stuttgart werd gehouden.³⁸⁹

De Weltbund beoogde een internationale organisatie te zijn voor, onder meer, kanariefokkers. Vooraanstaande leden van de Weltbund waren Dr. Rudolf Wolf, die algemeen beschouwd wordt als de grondlegger van het huidige keursysteem van zangkanaries en Ludwig Tretter, de schrijver van Lehrbuch für Gesangkanarienzüchter, Preisrichter und Vereine, jarenlang het meest gezaghebbende handboek voor harzerkwekers, leerboek voor de opleiding tot harzer-keurmeester en handleiding voor de organisatie van zangkanariewedstrijden.³⁹⁰

Het door P.G. Repko, te Velp, uitgegeven en door W. van Boekeren geredigeerde weekblad De Kanarie werd het officiële orgaan van de Nederlandschen Bond van Kanarielifhebbers en Vogelvrienden. Na een ruzie tussen de uitgever en het hoofdbestuur van de bond kwam in 1915 overigens een einde aan deze verbintenis.³⁹¹

Oproepen van prominenten in De Pluimgraaf in december 1905 om te komen tot meer uniformiteit in de zangkanariëweek en dat via de oprichting van een bond te realiseren, kreeg dus op 26 december 1907 zijn beslag met de Nederlandschen Bond van Kanarielifhebbers en Vogelvrienden. Voor zover bekend waren in Nederland het de zangkanariëkwekers die binnen de vogel- en kleindierenwereld als eerste overgingen tot de vorming van een nationale bond, waarbij verenigingen zich konden aansluiten; andere geledingen binnen de kleindierenwereld zouden in de loop der jaren dit voorbeeld volgen.

Kanariëweek de motor

De liefhebberij van het houden en fokken van zang-, kamer- en volièrevogels werd vanaf de eeuwwisseling gedomineerd door het kweken van kanaries. De groeiende populariteit van het houden en kweken van kanaries lijkt wel de belangrijkste motor achter de oprichting van tal van vogelverenigingen. Niet voor niets komt 'kanarie' voor in de namen van vrijwel alle verenigingen die ons uit de periode tot ca. 1915 bekend zijn.³⁹² Als we de kanariëweek splitsen in enerzijds het houden en kweken van kleur- en postuurkanaries en anderzijds de zangkanariëweek dan krijgt men de indruk dat gaandeweg het eerste decennium van de 20^e eeuw het merendeel van de vogelhouders zich toeleegde op het houden en kweken van zangkanaries. Aangenomen wordt dat de belangrijkste reden voor deze keuze werd ingegeven door het feit dat met het kweken van zangkanaries het meeste geld te verdienen viel. Hierover later meer. De zangkanaries die toen in Nederland gekweekt werden waren harzers. De kweek met harzers was zo dominant dat 'zangkanarie' en 'harzer' in de praktijk synoniemen waren.

De populariteit van de harzerroller of edelroller was uit Duitsland overgewaaid. Daar had in de tweede helft van de 19^e eeuw de kweek van zangkanaries zich ontwikkeld tot een vorm van pluimveeteelt, waaraan heel veel kwekers een aardig centje overhielden. De winstgevendheid van de zangkanariëweek was uiteraard een gevolg van de grote vraag naar zangkanaries. De Verenigde Staten van Amerika was een gigantisch afzetgebied waarnaar vanaf de jaren '80 jaarlijks tienduizenden tot soms meer dan 100.000 zangkanaries werden geëxporteerd. Maar de Duitse zangkanaries werden uiteraard ook uitgevoerd naar Europese landen en andere werelddelen. De harzer had z'n populariteit te danken aan z'n van de tot dan gebruikelijk kanariezing afwijkende lied. Wanneer in de pers de zang van de harzer werd vergeleken met andere kanariezing dan werd die van laatstgenoemde als inferieur beschouwd. Ter illustratie twee voorbeelden: 'In een der kleedkamers van Kunstmin bevond zich (...) eene schitterende collectie van 60 uitstekende zangers van den heer Op de Macks, welke dat vertrek met hunne welluidende rollers en tril-lers vervulden. Geen schel en oorverdovend gejubel, dat horen en

spreken belet, maar een zacht en teeder geluid als dat van den nachtegaal, - zoodat het verblijf in de expositiezaal geen kwelling was, maar een genot'.³⁹³ 'De zangkanaries komen uit Duitschland, wat niet zeggen wil, dat alle, die uit Duitschland komen, uitstekende zangers zijn. Integendeel, de meeste zingen slecht; zoo ten minste is de algemeene overtuiging. Jaarlijks worden duizenden van die schreeuwelelijken geïmporteerd en verhandeld onder den naam van Saksische kana-ries. Neen, dan moet men een echte Harzer hooren!³⁹⁴ In een wereld waar de zachte zang van de harzer norm voor welluidendheid was geworden was ook geen plaats voor de veel in België gekweekte waterslagers, waarvan het lied wellicht te veel associaties opriep met het inmiddels verfoeide 'oorverdovend gejubel' van de 'ouderwetse' kanariezing. De Belgische waterslagers waren in ieder geval commercieel veel minder interessant en kregen daardoor in Nederland vooralsnog geen poot aan de grond.

Hoewel vanwege het beperktere afzetgebied commercieel minder lucratief dan harzers nam vanaf de jaren '90 in Nederland het kweken van kleur- en postuurkanaries in populariteit toe. Waar de kweek van zangkanaries zich vanaf het eerste decennium van de 20^e eeuw ontwikkelde tot de vogelsport van 'de werkende man' lijkt de kleur- en postuurkanarieke week lange tijd het domein van de gegoede stand te zijn gebleven. Ca. 1900 werden in Nederland de kanaries verdeeld in 'Hollandsche', 'Duitsche' en 'Engelsche' kanaries. Tot de 'Hollandsche' kanaries werden de gefriseerde kanaries en de Belgische Bossu gerekend.

De 'Duitsche Kanarievogels' werden verdeeld in twee groepen, de zangkanaries, in het bijzonder de harzer zangkanarie en de 'kleurvogels' of 'fraaie kanarievogels'. Laatstgenoemde groep bestond voornamelijk uit de klassieke Saksische kanaries, qua vorm en postuur identiek aan harzers, maar met de vertrouwde harde en schelle nachtegaalachtige zang, die bovendien een gelijkmatige tekening en kleur vertoonden en gerekend werden tot wat wij tegenwoordig kleurkanaries zouden noemen. Omdat er tot 1901 in Nederland nog geen wedstrijden bestonden waarop zangkanaries individueel op hun zang werden beoordeeld was het uiterlijk van de 'Duitsche' vogels, inclusief de harzers, heel belangrijk. Zangkanaries werden weliswaar ook op hun zang beoordeeld, maar alleen op de 'welluidendheid' van het ingezonden ensemble. Noorduijn onderscheidt vijf raszuivere 'kleurvogels': hooggele, strogele, witgele, isabelkleurige en vaalgroene, alle met en zonder kuif. Daar zou alras ook de kaneelkleurige bij komen. Verder werden voor tentoonstellingen ook 'getekende' 'Duitsche' vogels ingezonden zoals: 'zwaluwen', waarvan 't bovengedeelte van den kop en vleugels donker en het overige gedeelte van het lichaam geel is'; 'eksters', 'gele vogels met een duidelijk begrensde donkerkleurige borst en een gelijkkleurigen kop'; 'zadelvogels', 'bij welke alleen het bovengedeelte van den kop en rug donker gekleurd zijn'. Vanuit deze achtergrond is het verklaarbaar waarom kwekers van harzers aanvankelijk ook veel aandacht hadden voor de kleur en tekening van hun zangkanaries; ze werden immers op tentoonstellingen aanvankelijk vooral op hun uiterlijk beoordeeld. Ook nadat in 1901 de zangwedstrijden voor harzers waren geïntroduceerd werden gelijkmatig gekleurde en getekende zangkanaries als 'fraaie Kanarievogel' voor tentoonstellingen ingezonden.

Tot de Engelse kanaries rekende men de Engelse postuurkanarierassen zoals Norwich, Yorkshire, Lancashire, London Fancy, Lizards, enz. Vanaf de laatste decennia van de 19^e eeuw werden, met name in Engeland, ook kanaries gekweekt met een geeloranje kleur. Men bereikte dit door de kanaries te voeden met een extract, gemaakt van Cayenne peper, dat van de scherpe pepersmaak was ontdaan. De kleur van deze vogels werd toen in het Nederlands aangeduid als 'hooggeel' of 'goudgeel' en in het Engels 'Clear Yellow (cayenne fed)'.³⁹⁵ De deskundigheid met betrekking tot de kleur- en postuurkanarieke week in Nederland concentreerde zich rond de eeuwwisseling in Luscinia. In deze vereniging was het kweken van de Engelse postuurkanarierassen verreweg het populairst.³⁹⁶ Het wekt daarom geen bevreemding dat de georganiseerde kanarieke week in Engeland voor de leden van Luscinia als het grote

voorbeeld gold. Het bestuur van Luscinia en meer in het bijzonder de heer C.L.W. Noorduijn, via z'n boek³⁹⁷ en artikelen in De Pluimgraaf, hebben vanaf de oprichting van de vogelvereniging gepoogd de kwaliteit van de in Nederland gekweekte kleur- en postuurkanaries naar een hoger niveau te tillen.

In november 1898 bezocht het dagelijks bestuur van Luscinia een tentoonstelling van de London and Provincial Ornithological Society in het Alexandra Palace te Londen. Hetgeen men daar te zien kreeg maakte zoveel indruk dat men de tentoonstelling van Luscinia naar Engels voorbeeld ging inrichten. Dit zou verregaande gevolgen hebben voor de Nederlandse vogeltentoonstellingen tot ver in de 20^e eeuw.

Teneinde in het buitenland hun licht op te steken bezochten in november 1898 voorzitter jhr. L.J. Quarles van Ufford, secretaris A.A. Polvliet en penningmeester D.H. Bolman van Luscinia een tentoonstelling van de London and Provincial Ornithological Society in het Alexandra Palace te Londen. Het bestuur was erg onder de indruk van de kwaliteit van de vogels, maar bovenal van het door de Engelsen gebruikte tentoonstellingsmateriaal. Vol met nieuwe ideeën over hoe ze de tentoonstelling van Luscinia konden inrichten keerden ze naar Nederland terug en deelden hun ervaringen met de leden op een vergadering van de vereniging in november 1898 en ondersteunden die met voorbeelden: zowel vogels als materiaal. Het bestuur had een tafel, bestaande uit een tafelblad en inklapbare schragen, laten maken van 1,15 m hoog, overeenkomstig het model dat op de tentoonstelling in het Alexandra Palace werd gebruikt. Ook lieten ze de leden de Engelse tentoonstellingskooien zien waarin de vogels waren ondergebracht: 'showcages, die zwart van buiten, van binnen van licht groen tot licht blauw geverfd zijn, met een schuin dak, het een en ander om de goede eigenschappen van den vogel te beter te doen uitkomen'. Besloten werd om wat betreft de inrichting van de eigen tentoonstelling het door de Engelsen gebruikte materiaal te kopiëren³⁹⁸

Het initiatief van Luscinia vond navolging bij andere verenigingen en tot ver in de 20^e eeuw was de op dit Engelse model gebaseerde 'show case' de standaardkooi voor het showen van kleur- en postuurkanaries op Nederlandse vogeltentoonstellingen.

Ten einde het niveau van de kanaries in Nederland te verhogen publiceerde de heer C.L.W. Noorduijn artikelen in *De Pluimgraaf*, waarin hij de (internationale) kennis over de kleur- en kanariekeek onder de Nederlandse fokkers probeerde te verspreiden. Verder besloot hij, na overleg met het bestuur van *Luscinia*, een boek te schrijven waarin niet alleen diverse postuurkanarierassen werden beschreven, maar, via de afbeeldingen, de kwekers ook visueel een beeld kregen hoe een vogel van een bepaald ras er uit zou moeten zien.³²⁸ Het boek, 'De Kanarie in zijn verschillende rassen', verscheen in 1899 en was op dat moment het eerste Nederlandstalige geïllustreerde standaardwerk voor met name de kweek van gefriseerde, Belgische en Engelse postuurkanaries en alleen om deze reden buitengewoon invloedrijk en van bijzonder grote betekenis voor de Nederlandse postuurkanariekeek in de 20e eeuw.³²⁹

Het eerste nummer van de tweede jaargang van De Pluimgraaf, met heer C.L.W. Noorduijn als redacteur van de rubriek 'Zang-, Sieraad- en Volièrevogels'. Met, onder meer, artikelen in De Pluimgraaf probeerde men de Nederlandse zang- en kleurkanariekeekers omstreeks de eeuwwisseling de voor de verbetering van de Nederlandse kanaries benodigde kennis bij te brengen.

Hoewel het kweken van kleur- en postuurkanaries zich vanaf eeuwwisseling in een groeiende populariteit mocht verheugen ging de grootste belangstelling uit naar het houden en fokken van zangkanaries, i.c. harzers, omdat hiermee het meeste geld te verdienen viel. De eerste maal dat we uit de kranten kunnen opmaken dat er in Nederland een wedstrijd voor harzers

werd georganiseerd, waarop de vogels individueel op hun zangkwaliteiten werden beoordeeld, dateert uit 1901. Luscinia organiseerde toen van 15 t/m 18 november 1901 haar tentoonstelling en eerste wedstrijd voor zangkanaries in villa Boschoord te Den Haag. Dit betekent niet dat het houden en fokken van harzers daarvoor in Nederland onbekend was, maar van een gestructureerd verenigingsleven met wedstrijden voor zangkanariefokkers was tot dan toe nog geen sprake.

***Collectie 'zangkasten' in het Harzer Roller Museum te St. Andreasberg (Dld., Harz)
Aanvankelijk werden de zangkanaries in dergelijke boxen voor de keurmeester neergezet.***

Waar de Nederlandse fokkers van kleur- en postuurkanaries zich vooral door de Engelsen lieten inspireren was de populariteit van de harzer uit Duitsland overgewaaid en gold voor de Nederlandse zangkanariëkwekers de gang van zaken bij onze oosteruren als het grote voorbeeld. Over de wijze waarop in Nederland vanaf 1901 de eerste wedstrijden voor zangkanaries werden georganiseerd zijn we uitermate summier geïnformeerd. De vogels zaten in zangkooitjes die qua model niet veel verschilden van de huidige inzetkooitjes. Uit de berichtgeving in de kranten kan opgemaakt worden dat de zangkanaries op de tentoonstelling werden ondergebracht in een afzonderlijke ruimte. Daar stonden de vogels in hun zangkooitjes 'opgeborgen' in zogenaamde 'zangkasten'. In deze zangkasten konden twee of vier inzetkooitjes geplaatst worden. Ze waren aan de voorzijde voorzien van deurtjes. De vogels werden, aanvankelijk, ondergebracht in zangkooitjes en zangkasten die eigendom waren van de kweker. In het Harzer-Roller Museum in Sankt Andreasberg in Duitsland is een scala aan zangkooitjes in allerlei maten en modellen opgesteld en is ook een ruime collectie aan zangkasten, al dan niet verlucht met sierlijk schilderwerk, te bewonderen. Zeer waarschijnlijk stonden deze zangkasten, met de inzetkooitjes en de vogels er in, ook thuis bij de kwekers in keukens of

woonkamer. Van de vogelvereniging Luscinia weten we dat zij voor de tentoonstelling in Groningen in 1903 zelf zangkooitjes en zangkasten had gekocht. Inzenders werden verplicht hun vogels over te zetten in zangkooitjes van de vereniging en ze werden in de tentoonstellingsruimte ook in de door de vereniging aangeschafte zangkasten ondergebracht. We nemen aan dat het streven naar uniformiteit en anonimiteit het bestuur van Luscinia heeft bewogen om deze beslissing te nemen. Luscinia was op dat moment kennelijk kapitaalkrchtig genoeg om deze investering te doen. We gaan er vanuit dat niet iedere vereniging, zeker niet de vereniging die kort daarvoor waren opgericht, dergelijke uitgaven konden bekostigen. Op de door hen georganiseerde tentoonstellingen zullen de vogels aanvankelijk in eigen kooien en in eigen zangkasten zijn ondergebracht. Omdat het bestuur van Luscinia op dat moment goede contacten onderhield met keurmeester H. Frisch uit Keulen, en zich door hem liet adviseren, moeten we er rekening mee houden dat de beslissing om de zangwedstrijd te anonimiseren en als vereniging uniforme zangkasten aan te schaffen vanuit Duitsland is overgewaaid. Voorafgaand aan de keuring zaten de zangkanaries in de zangkastjes, met de deurtjes gesloten, in het donker. Voor de keuring werden de harzers in het gesloten zangkastje naar een andere ruimte gebracht. Daar werden de deurtjes van het zangkastje geopend en kwamen de vogels in het licht te zitten. Dit was voor de harzers het signaal dat ze moesten gaan zingen. In het Algemeen Handelsblad van 26 oktober 1901 werd de beoordeling van de zangkanaries op een wedstrijd als volgt beschreven: ‘De vogels zingen dan in den ware zin van het woord ‘op commando’. Zij zijn gesloten in zoogenaamde zangkasten, en zingen zoodra deze worden geopend, en de vogels zodoende in het volle licht komen. Een jury kent dan verschillende punten toe en wie de meeste punten heeft, krijgt den eersten prijs.’⁴⁰¹

Een zangkastje voor twee inzetkooitjes op de van 28 maart t/m 26 september 2010 gehouden De Grote Kanarie Tentoonstelling in het Natuurhistorisch Museum Rotterdam.

Ook de vraag hoe in het eerste decennium van de 20^e eeuw in Nederland de zang van harzers werd beoordeeld is lastig te beantwoorden. We nemen aan dat ook bij de jurering de gang van zaken in Duitsland als voorbeeld gold. Verschilde in Duitsland het beoordelen van het lied van een zangkanarie aanvankelijk per vereniging. Als gevolg van genoemde coöperatie tussen

verschillende verenigingen was op het eind van de 19^e eeuw het beoordelen van de zang bij onze oosterburen uniformer geworden. Omdat voor Nederlandse zangkanariewedstrijden ook Duitse keurmeesters werden gecontracteerd en ervaren Nederlandse kwekers en potentiële keurmeesters bij de jurering meeliepen gaan we er vanuit dat in Nederland de Duitse beoordelingssystematiek werd gevolgd. Gezien de toeren die in de verslagen werden genoemd hadden de Nederlandse harzers in het eerste decennium van de 20^e eeuw een heel ander lied en werden ze ook heel anders beoordeeld dan, bijvoorbeeld, in de jaren '20. Dit gold overigens ook voor Duitsland.

De prijsverdeling werd gekenmerkt door een combinatie van ereprijzen en geldbedragen. Vooraf aan de tentoonstelling werd opgeroepen om prijzen aan de vereniging te schenken. De schenkers van ereprijzen waren in de eerste plaats leden, maar ook zusterorganisaties schonken prijzen, evenals organisaties uit de gemeente waar de tentoonstelling werd gehouden. Grote tentoonstellingen konden wel eens het geluk hebben dat er vanuit het koninklijk huis een prijs werd geschonken. Veelal bestonden deze geschonken prijzen uit medailles, maar vanuit de leden werden ook wel vogels als prijs geschonken. Daarnaast werden ook door de organiserende vereniging medailles en diploma's aangeschaft en uitgereikt. Hoewel een door het koninklijk huis geschonken medaille een uiterst prestigieuze prijs was waren de meeste inzenders toch vooral tuk op geldprijzen. Aan elke prijs was een geldbedrag verbonden. Het vermoeden bestaat dat de inzender mocht bepalen of hij de ereprijs of de geldprijs wenste en de indruk bestaat dat het merendeel voor het geldbedrag ging. Meedoen aan tentoonstellingen ging enerzijds om de eer, maar de meeste deelnemers, of het nu 'liefhebbers', 'kweekers' of handelaren waren, schreven met guldentekens in de ogen vogels in voor een tentoonstelling.⁴⁰²

Kanariëkwekerij als bijzondere vorm van pluimveeteelt

In voorafgaande zijn diverse voorbeelden aangedragen waaruit blijkt hoezeer de bedrijfsmatige en recreatieve pluimvee- en konijnenteelt met elkaar verweven waren. Daarnaast had deelname aan tentoonstellingen voor de 'liefhebbers' behalve een recreatief ook een commercieel aspect. De zogenaamde 'kweekers' namen aan tentoonstellingen deel om vooral hun bankrekening te spekken. Niet voor niets werd in de pers bij herhaling ook het etiket 'markt' op een pluimveetentoonstelling geplakt. Dit gold ook voor de tentoonstellingen van zang-, kamer- en volièrevogels, of ze nu een onderdeel waren van een pluimveetentoonstelling of door een vogelvereniging werden georganiseerd. In de zang-, kamer- en volièrevogelwereld was de zangkanariëkweek verreweg het meest gecommercialiseerd. Dit is niet zo verwonderlijk wanneer men zich realiseert dat vanaf ca. 1875 de zangkanariëteelt in Duitsland, met name in de Harz regio, zich had ontpopt tot een bio-industrie avant la lettre.⁴⁰³ In 1894 werden in Duitsland ca. 2 miljoen kanaries gekweekt die een waarde van bijna 12 miljoen mark vertegenwoordigden. Meer dan de helft van de gekweekte vogels werd geëxporteerd, hetgeen 6 miljoen mark opleverde.⁴⁰⁴ Het kweken van zangkanaries vormde daarmee een vorm van pluimveeteelt die een bijdrage leverde aan het belang van de agrarische sector voor 's lands economie. In het door Karl Russ geschreven *Der Kanarienvogel* werd omtrent de toenmalige kanariëkweek in Duitsland de volgende conclusie getrokken: 'Dass dabei von einem Idealismus noch die Rede sein kann, wird man nicht behaupten können, denn dieser Massenbetrieb stempelt die Kanarienzucht vollständig zur Erwerbsquelle'.⁴⁰⁵ Dat men in Nederland naar de kanariëteelt bij de oosterburen keek blijkt wel uit een lijvig stuk in *De Pluimgraaf* van D.H. Bolman, de penningmeester van *Luscinia*. Hij had uit het tijdschrift *Die Gefiederte Welt* een artikel vertaald dat geschreven was door een voorzitter van een Duitse kanarievereniging. Via dit artikel attendeerde Bolman de Nederlandse lezers,

onder meer, op het commercieel belang van de Duitse ‘Massenzuchterei’ van zangkanaries voor zowel de Duitse economie als de portemonnee van de kwekers.⁴⁰⁶

Mede dankzij artikelen als die van Bolman waaide de opvatting, dat de kanarieteelt voor de kwekers een lucratieve aangelegenheid kon zijn, alras over naar Nederland. Impliciet werd daarin ook de boodschap verkondigd dat stimulering van de zangkanarieteelt niet alleen een maatschappelijk doel diende, maar ook in belang was van de Nederlandse economie. Er zijn voldoende aanknopingspunten te vinden waaruit blijkt dat na de eeuwwisseling het kweken van zangkanaries in Nederland werd beschouwd als een mogelijkheid om neveninkomsten te genereren en de vogelverenigingen een heel belangrijke functie vervulden in het te gelde maken van de gekweekte vogels, ja zelfs met dit doel werden opgericht.

Dr. Karl Russ, oprichter van het tijdschrift De Gefiederte Welt, was in de tweede helft van de 19^e eeuw een autoriteit op het gebied van het houden en kweken van zowel inheemse als uitheemse zang- en kamervogels in Duitsland en daarbuiten. Zijn boek Der Kanarievogel werd vele malen herdrukt. Naar zijn overtuiging was de massaal beoefende zangkanariekweek in Duitsland geen uiting van liefhebberij, maar het gevolg van de kanariekweek als bron van inkomsten.

Commerciële motieven voor oprichting vogelverenigingen

Onder de titel ‘Geld verdienen met de kanariekweekerij’ publiceerde de redactie van De Pluimgraaf, in de aflevering van 31 maart 1899, een ingezonden stuk van de heer D.H. Bol-

man, toenmalig penningmeester van Luscinia. De schrijver schept ons een inkijkje in de toenmalige motieven om vogels te houden en te kweken. Ten eerste onderscheidde de heer Dolman twee groepen vogelhouders: ‘liefhebbers’ en ‘kweekers’. ‘Kweekers’ zijn ‘dezulken die het teelen als een goede bijverdienste beschouwen’. ‘Liefhebbers’ moeten dan vogelhouders zijn geweest die er niet zo direct op uit waren om vogels te kweken voor de verkoop. We gaan er vanuit dat dit toen personen waren uit de gegoede burgerij, die vermogend genoeg waren om, voor ontspanning, kostbare vogels te kopen en te houden. Dolman constateerde dat in Engeland, Frankrijk, België en Duitsland vooral door de ‘kweekers’ al tal van verenigingen waren opgericht met als doel kanarierassen te veredelen en ‘meer geld voor goede waar te verkrijgen’. Vergeleken met de ons omringende landen liep Nederland ver achter, aldus de schrijver, met als gevolg dat Engelse handelaren in Nederland kanaries verkochten voor f 60,00 per stuk terwijl, met meer vooruitstrevend denken en handelen van de Nederlandse ‘kweekers’, deze bedragen ook in de zakken van Nederlandse ‘kweekers’ zouden kunnen vloeien. Hij pleitte er, tenslotte, voor lid te worden van Luscinia, want ‘zij beoogt uw voordeel en wil niet zijn eene Vereeniging van liefhebbers alleen, doch vooral van kanariekweekers wier inkomsten zij zal trachten te vermeerderen door raad en daad.’⁴⁰⁷ Treffend in dit verband is ook de opmerking in het verslag van de tweede wedstrijd van de Groningse vogelvereniging Voor Mekaar in Het Nieuws van den Dag van 28 december 1904: ‘Deze tentoonstelling is het gevolg van het streven der vereeniging om den handwerksman gelegenheid te geven van zijne vogels betere opbrengsten te krijgen’. In voorafgaande zagen we niet alleen hoe Voor Mekaar voornemens was te fungeren als intermediair tussen koper en verkoper, maar ook dat de vereniging een vorm van certificaten uitgaf waarmee de kwaliteit van de verkochte vogels werd gegarandeerd.⁴⁰⁸

Vogelhandel vond in Duitsland vaak plaats via de post. Hier een in het Harzer Roller Museum in St. Andreasberg tentoongestelde transportkist voor vijf vogels.

Vogelverenigingen beoogden met het organiseren van een tentoonstelling niet alleen dat de leden met de verkoop van vogels tijdens het evenement een centje konden bijverdienen, maar op tentoonstellingen behaalde resultaten zorgden ook voor naamsbekendheid, die de vogelverkoop stimuleerde. Sommige verenigingen, zoals Voor Mekaar, gingen nog een stap verder door als vereniging zich ook daadwerkelijk in te zetten ten behoeve van de vogelverkoop van de leden.

Voorafgaande ondersteunt de veronderstelling dat na de eeuwwisseling in Nederland vogelverenigingen vooral werden opgericht door ‘kweekers’, die met het fokken en verkopen van kanaries hun portemonnee wilden vullen. Vogelverenigingen werden toen dus niet primair opgericht om als kwekers elkaar te ontmoeten voor ontspanning, maar zeker ook om het financieel gewin.

Wie eenmaal met het oog voor dit aspect de bronnen uit de beginperiode van de georganiseerde pluimveehouderij, inclusief de sier- en zangvogelteelt, beschouwt constateert bij herhaling hoe de berichtgeving over de recreatieve pluimveehouderij, de zang- en siervogelteelt inbegrepen, is doordeesemd van het commercieel belang dat de vogelhouderij voor de vogelliefhebber en –kweker had.

Het Harzer Roller Museum in St. Andreasberg laat duidelijk zien hoezeer de zangkanarieteelt in de Harz geen hobby, maar een bedrijfstak was. Duizenden kanaries werden naar de VS verkocht en per schip vervoerd in dergelijke configuraties, met in elk kooitje een vogel die tijdens de reis van drinken en voer werd voorzien door speciale verzorgers.

In de zang-, kamer- en volièrevogelteelt had dit vooral betrekking op het houden en kweken van kleur- en postuurkanaries en in nog sterkere mate de zangkanariekweek. De vogelentoonstelling was de spin in het web van de vogelhandel: daar werd de kwaliteit van de vogel en dus ook de verkoopwaarde bepaald. Om de vogels voor een goede prijs van de hand te kunnen doen was deelname aan tentoonstellingen onontbeerlijk. De oprichting van vogelverenigingen was dus in de eerste plaats bedoeld om tentoonstellingen te kunnen organiseren, waarna de gekweekte vogels in klinkende munt konden worden omgezet. Als de vogelentoonstelling een 'markt' was, dan waren de beoordelingen door de jury en de toegekende waarderingen verkoopcertificaten. Aan de hand van de op de tentoonstelling verkregen beoordelingen werden de vogels ingedeeld in prijscategorieën: 1^e, 2^e en 3^e prijs vogels. Voor de harzer zangkanarie gold in Duitsland de volgende categorisering: 1^e prijs winnaars, in Nederland ook wel omschreven als 'zeer goede vogels', hadden op een tentoonstelling 61-90 pnt, behaald; 2^e prijs winnaars, de zogenaamde 'goede vogels', 41-60 pnt.; 3^e prijswinnaars, de zgn. 'middelvogels', 21-40 pnt.⁴⁰⁹ Deze indeling was waarschijnlijk aanvankelijk bedoeld voor het toekennen van de ereprijzen, maar werd in de praktijk veeleer toegepast om de marktwaarde van de vogels te bepalen. Dit gebruik werd ook in Nederland geïntroduceerd. Aan de hand van een in 1899 in De Pluimgraaf afgedrukte prijslijst weten we dat toen een 1^e prijs winnaar bij de harzers, dus een vogel die op de wedstrijd 61-90 punten had behaald, f 30,00 moest opbrengen, terwijl een 3^e prijswinnaar f 20,00 kostte. Overigens moeten we ons hierbij realiseren dat de toenmalige puntentoekenning niet overeenkwam met de huidige. Topvogels behaalden toen in Nederland 70-80 punten, nu ligt de waardering globaal 10 punten hoger. Verder dient opgemerkt te worden dat als gevolg van de groei van de zangkanariekweek in Nederland de verkoopprijzen in het eerste decennium van de 20^e eeuw snel daalden. In 1909 ging men uit van een verkoopwaarde van f 18,00, f 12,00 en f 6,00 voor harzermannen in de genoemde prijs categorieën. Voor die tijd nog altijd uiterst lucratieve bedragen.⁴¹⁰

Deze methode om aan de hand van tijdens tentoonstellingen gemaakte beoordelingen de verkoopprijs van vogels te bepalen werd overigens ook bij de kleur- en postuurkanaries toegepast: Een 1^e prijs winnaar lizard kostte toen f 20,00; voor een 3^e prijs winnaar moest f 15,00 betaald worden. Voor de Cinnamon (feuille morte) kleurkanaries en de Lancashire postuurkanaries waren dat resp. f 15,00 en f 10,00 en f 50,00 en f 20,00. De in De Pluimgraaf afgedrukte 'prijslijst' omvat een waslijst van zang-, kleur- en postuurkanarierassen met aan jurybeoordelingen verbonden verkoopprijzen.⁴¹¹

Dit waren verkoopprijzen voor kanaries anno 1899. Nog even in herinnering oproepend: In de periode 1896-1902 groeide het gemiddelde loon van de best betaalde arbeiders in de Leidse dekenfabriek van de firma Zaalberg, de wevers, van f 8,00 naar bijna f 10,00 per week. We schatten dat het gemiddeld weekloon van de wevers in 1899 dus ca. f 9,00 was.⁴¹²

De bedragen die rond de eeuwwisseling voor goede kanaries betaald moesten worden lagen voor menig een ver boven hun financiële mogelijkheden. Met de stijging van de lonen en de daling van de (zang)kanarieprijzen in het eerste decennium van de 20^e eeuw kwam de aanschaf van goed kweekmateriaal voor een grotere bevolkingsgroep binnen handbereik. Het potentieel aan zang- en siervogelkwekers, die de kanarieteelt, in het bijzonder die van zangkanaries, kon uitbaten als neveninkomstenbron, werd allengs groter, hetgeen, uiteraard, ook tot uitdrukking kwam in de oprichting van meerdere vogelverenigingen.

In bovenstaande zijn de eerste vogelverenigingen neergezet als 'maatschappen' van 'deeltijd zzp'ers' die als zang- en siervogel'kwekers', 'tot nut en genoegen' vogels kweekten en verhandelden, waarbij de vogelentoonstelling de 'markt' was waarop de verkoopwaarde van hun kweekproducten werd bepaald, waarna ze aldaar konden worden verhandeld. Wanneer de tentoonstelling commercieel zo belangrijk was zou de opzet en organisatie van zo'n evene-

Overzicht van de Prijzen van Kanarievogels
1 Januari 1898.

	Per stuk	
	Mannen	Poppen.
Hollandsch broed <i>Saksen</i> f	2.— f	0.40
Geïmporteerde <i>Saksen</i>	3.— "	0.75
Zware <i>Saksische</i> kanaries	4.— "	1.25
Hollandsch broed <i>Harzer</i>	5.— "	1.—
Geïmporteerde <i>Harzers</i>	6.— "	1.50
Echte fijne <i>Harzer Zangers</i>	10.— "	2.50
3 ^e prijswinners.	20.— "	5.—
1 ^e prijswinners.	30.— "	5.—
Gewone gladde <i>Franschen</i>	6.— "	3.—
Groote gladde <i>Franschen</i>	12.— "	6.—
Groote <i>Hollandsche</i> glad- den	20.— "	15.—
<i>Gefriseerde Hollandsche</i>	10.— "	5.—
Groote <i>gefriseerde</i> Holland- sche	20.— "	10.—
<i>Extra gefriseerde</i> met epauletten	30.— "	25.—
1 ^e prijswinners	40.— "	30.—
<i>Brabantsche</i> (ruige) vogels	5.— "	2.50
Groote <i>kromme ruigen</i> id.	10.— "	8.—
1 ^e prijswinners	20.— "	15.—
Gladde <i>kromme Gentsche</i> <i>postuurvogels</i>	15.— "	10.—
3 ^e prijswinners, zeer krom	15.— "	20.—
1 ^e prijswinners id.	40.— "	30.—
<i>Doodbidders</i> met hangende kop	30.— "	30.—
<i>Scotch Fancies</i> (met voor- uitstekende kop).	10.— "	8.—
3 ^e prijswinners	20.— "	16.—
<i>Lizards</i> , goud of zilver	8.— "	6.—
3 ^e prijs-winners	15.— "	9.—
1 ^e prijs-Winners.	20.— "	15.—
<i>Cinnamons</i> (feuille-morts)	8.— "	5.—
3 ^e prijs-winners	10.— "	8.—
1 ^e prijs-winners	15.— "	12.—
<i>Yorkshires</i>	8.— "	6.—
3 ^e prijswinners f	15.— f	12.—
1 ^e prijswinners	25.— "	20.—
<i>Lancashires</i> (Manchester)	15.— "	15.—
3 ^e prijswinners { met of)	20.— "	20.—
2 ^e " { zonder)	30.— "	30.—
1 ^e " { kuif)	50.— "	50.—
<i>Norwich</i> zanger	6.— "	4.—
" met kuif	10.— "	8.—
" eervolle vermeld.	15.— "	12.—
3 ^e prijswinners.	30.— "	25.—
1 ^e prijswinners	40.— "	35.—

**Prijslijst van zang-, kleur- en
postuurkanaries in De Pluimgraaf
op basis van de gemiddelde
verkooprijzen op 1 januari 1898.**

ment dat commerciële belang moeten dienen. De vraag rijst nu welk belang gediend was met het contracteren van buitenlandse keurmeesters. Op de hele organisatie van een tentoonstelling moet het inhuren van keurmeesters uit België en zeker uit Engeland een aanzienlijke kostenpost geweest zijn. Immers aangenomen moet worden dat ook de reis- en verblijfkosten voor rekening van de organisatie kwamen. Op de grote tentoonstellingen van Avicultura en Ornithophilica bestond rond de eeuwwisseling een groot deel van de jury uit buitenlandse keurmeesters. Na de introductie van speciale wedstrijden voor zangkanaries in 1901 werden voor de beoordeling van harzers in Nederland ook Duitse keurmeesters gecontracteerd. Werden de buitenlanders naar Nederland gehaald vanwege hun know-how of bracht een vogel die beoordeeld was door een internationaal vermaarde keurmeester meer geld in het laatje? Wellicht was er sprake van een win-win situatie en golden beide. Gedurende het eerste decennium van de 20^e eeuw bestond in Nederland nog geen gedegen opleiding voor het beoordelen van het harzerlied. De indruk bestaat dat aanvankelijk gerenommeerde kwekers werden ingeschakeld voor de keuring van harzers op zangwedstrijden. In Duitsland had men inmiddels al bijna 30 jaar lang ervaring met het beoordelen van harzers. Dat een beroep werd gedaan op Duitse keurmeesters vanwege hun deskundigheid is uitermate plausibel. Echter, men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat een door een Duitse keurmeester positief beoordeelde harzer niet alleen waardevol, maar ook lucratief was. We moeten immers de vogelliefhebberij in het eerste decennium van de 20^e eeuw altijd beschouwen met guldentekens in ons achterhoofd. In dit verband is het wel interessant te achterhalen welke motieven een rol hebben gespeeld in de recente tendens om tijdens zangwedstrijden voor harzers Duitse keurmeesters in te schakelen. We moeten dan i.h.b. denken aan de wedstrijden in Haaksbergen en, nog recenter, op Urk. Zijn er parallellen tussen vandaag de dag en ruim 100 jaar geleden, i.c. is het contracteren van Duitse keurmeester mede ingegeven door commerciële belangen, oftewel brengt een vogel met een door een Duitse keurmeester ondertekend keurbriefje (inter)nationaal meer geld op voor de Nederlandse kweker?

We zagen dat in Nederland met name na de eeuwwisseling de zang- en volièrevogelkwekers zich in verenigingen gingen organiseren en de initiatieven hiertoe vooral van (zang)kanariekwekers uitging. Dit constaterende is het opmerkelijk hoezeer Nederland achterliep op de ontwikkelingen in landen als Engeland, België en Duitsland. We hebben de indruk dat ook in die landen de kanariekwekers het voortouw namen bij de verenigingsvorming, alleen vond dat daar enkele decennia eerder plaats dan in Nederland. Wanneer we op zoek gaan naar een verklaring voor dit grote tijdsverschil zou de sleutel voor het antwoord op deze vraag wel eens gevonden kunnen worden bij de commercialisering van de kanarieteelt. Wanneer zou blijken dat het kweken van kanaries in genoemde landen al veel eerder als een bron van neveninkomsten kon worden beschouwd en de commerciële kanarieteelt daar veel eerder tot stand kwam, zou dat niet alleen een verklaring kunnen zijn voor het feit dat in de ons omringende landen het kweken van kanaries eerder transformeerde van een bezigheid van de elite naar die van de ‘werkende klasse’, maar ook het zich verenigen in organisaties daardoor veel eerder tot stand kwam dan in Nederland.

Kanaries kweken als neveninkomen

Naar aanleiding van zijn bezoek aan het congres van de ‘Weltbund’ in Stuttgart, in september 1909, schreef Joseph Delveaux, secretaris van de Nederlandschen Bond van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden, een lijvig ingezonden stuk over het economisch belang van de kanariekweek in de Venlosche Courant. De bijdrage van Delveaux is interessant, omdat het niet de toenmalige visie op de zangkanariekweek weergeeft van een willekeurige kweker, maar van een invloedrijk bondsbestuurder. Na een overzicht van liefhebberijen die mensen,

buiten hun werk, voor eigen plezier doen belande hij, uiteindelijk bij ‘de kanariekwekerij’, ‘eene liefhebberij toch die in iedere richting bevredigt en die ook in de bescheidenste verhoudingen gehouden worden kan, *die bovendien voor den weinig bemiddelde eene aanne- melijke nevenverdiens- te afwerpt*’.⁴¹³

Een stapel houten vervoerskooitjes voor kanaries. De zangkanarie bio-industrie in de Harz vanaf de laatste decennia van de 19^e eeuw leverde ook veel aan de kanariehandel gerelateerde werkgelegenheid op. Zo moesten er, bijvoorbeeld, jaarlijks tienduizenden zang- en, nog kleinere, vervoerskooitjes gefabriceerd worden, plus porseleinen drinkbakjes.

De kanarieteelt is, volgens Delveaux, niet veeleisend. De kanarie plant zich voort in kleine kooien, die in kleine woonvertrekken geplaatst kunnen worden en niet veel plaats innemen. Delveaux constateerde een grote toename in het aantal kanariekwekers. ‘Den kleine handwerksman, den koopman in grooten steden en ambtenaren, die allen over niet al te groote woningen te beschikken hebben’ zijn in staat, mitst ze verstand van zaken hebben, ‘prachtige zangers’ te kweken. Het houden en kweken van zangkanaries droeg ook bij tot verrijking van iemands kijk op de natuur en had een positief effect op het gezinsleven. Delveaux stelde ‘dat in de familie, in welke de kanariekwekerij een geliefkoosde liefhebberij is, ook een gelukkig familieleven geleid wordt’. Hierna kwam Delveaux tot de kern van zijn betoog: De kanarie- kwekerij is ‘een aangenaam nevenbedrijf, die eene goed voelbare nevenverdiens- te afwerpt en bovendien nog ’t voordeel heeft dat nooit iemand er mee in verlegenheid zit door ’t groote afzetgebied’. ‘Eene rationeel gedreven kanariekwekerij is winst afwerpend en de inkomsten zijn des te grooter hoe betere vogels voor de kwekerij gebruikt worden.’ Deze stelling werd ondersteund met een uitvoerige rekensom. Het opkweken en onderhouden van een kanarie vanaf geboorte tot verkoop kostte de kweker per vogel f 1,20 tot f 1,50 aan voer, etc. Bij verkoop werden ‘voor vogels met minder volkomen zangtoeren f 3,60 tot f 4,80 betaald,

betere middelvogels kosten *f* 6,00, *f* 9,00 ook *f* 12,00; goede zangers van *f* 12,00 en meer. Voor zeer goede zangers worden *f* 24,00, *f* 30,00, *f* 36,00 en meer betaald.’

Om de lezer voor te houden hoe de kanarieteelt gouden eieren legt gaf Delveaux het volgende voorbeeld:

Een kweker schaft een zeer goede man aan van *f* 36,00 en drie poppen van *f* 3,00 per stuk. Een investering dus van *f* 45,00. Aangenomen wordt dat met deze drie ‘wijfjes’ in drie broedsels 36 jongen worden gekweekt: 18 mannen en 18 poppen. De 18 mannen worden als volgt verkocht:

4 stuks als uitschot aan de exporthandelaar voor <i>f</i> 2,40 per stuk	<i>f</i> 9,60
7 stuks als middelvogels voor <i>f</i> 6,00 per stuk	<i>f</i> 42,00
5 stuks als goede vogels voor <i>f</i> 12,00 per stuk	<i>f</i> 60,00
2 zeer goede vogels voor <i>f</i> 18,00 per stuk	<i>f</i> 36,00
18 wijfjes voor <i>f</i> 1,80 per stuk	<i>f</i> 32,40 +
Totaal	<i>f</i> 180,00

Tegenover deze ontvangsten staan de volgende uitgaven:

Aanlegkapitaal voor de vogels	<i>f</i> 45,00
Voeding van 36 jonge vogels à <i>f</i> 1,50	<i>f</i> 34,00
Broedkooien voor drie wijfjes en een man	<i>f</i> 18,00
Renteverlies over het geïnvesteerde kapitaal	<i>f</i> 3,00 +
Totaal	<i>f</i> 120,00

In het voorbeeld is dus sprake van een winst van *f* 60,00 gedurende één broedseizoen.⁴¹⁴

Delveaux gaf nog als opmerking aan dat hij in het voorbeeld de inkomsten zuinig had berekend en de verkoopopbrengst in de regel hoger kon zijn.⁴¹⁵

Het voorbeeld doet me denken aan een verhaal dat ik hoorde van een oude Katwijkse kweker die in de jaren ‘50/’60 aan zijn echtgenote moest uitleggen dat het verantwoord was om een kwart weekloon uit te geven aan een koppel gouldamadines. Ook hij rekende voor welke winsten er met de kweek van gouldamadines te behalen vielen. Om z’n vrouw over de streep te trekken had hij haar beloofd dat zij van de winst een bontjas zou krijgen. De ‘goulds’ zijn aangeschaft, maar de bontjas is er nooit gekomen.

Wat men ook over de realiteitszin van het voorbeeld van Delveaux moge denken; het werd geschreven door een vooraanstaand lid van de Nederlandschen Bond en getuigt van de vaste overtuiging dat met het kweken van (zang)kanaries nut en genoeg hand in hand gingen. Dat het kweken van zangkanaries een aardige bijverdienste kon opleveren was toen een wijd verbreide gedachte en gezien de groeiende populariteit van de kanarieteelt onder de minder vermogende bevolkingsgroep zat er kennelijk ook een kern van waarheid in.

Van elite- naar volkssport

Het is opmerkelijk hoe in de periode 1897-1907 het landschap van de zang- en siervogelkweek in Nederland in meerdere opzichten radicaal veranderde. In 1897 werd de eerste vogelvereniging, Luscinia, opgericht en tien jaar later was er een Nederlandse overkoepelende bond van inmiddels opgerichte vogelverenigingen. In diezelfde periode had het houden en kweken van zangkanaries een substantiële groei doorgemaakt: De eerste wedstrijd voor zangkanaries werd in 1901 door Luscinia georganiseerd en in 1907 waren al diverse vogelverenigingen opgericht waar de leden zich met het houden en kweken van zangkanaries bezig hielden. De meeste van deze verenigingen organiseerden, naast een tentoonstelling voor kamer- en volièrevogels, ook wedstrijden voor zangkanaries. Er bestonden zelfs al verenigingen waarin men zich uitsluitend op de kweek van en wedstrijden met zangkanaries concentreerde. Daarnaast

werden aan de tentoonstellingen van pluimveeverenigingen ook wedstrijden voor zangkanaries verbonden, zoals op de van 6 t/m 8 januari 1905 gehouden eerste tentoonstelling van de 's Hertogenbossche Pluimvee-Vereeniging.⁴¹⁶

Het is een intrigerende vraag hoe het houden en kweken van zang- en siervogels en met name die van zangkanaries in Nederland in zo'n korte tijd, zo'n vlucht kon nemen. Verondersteld wordt dat de toename van het aantal vogelverenigingen en wedstrijden voor zangkanaries gedurende het eerste decennium van de 20^e eeuw het gevolg is van de groeiende populariteit voor het houden en kweken van zangkanaries onder de lagere middenstand en de beter betaalde arbeiders, de werklieden. Dat het houden en kweken van zangvogels door de 'werkende man' werd omarmd hield ongetwijfeld verband met de toen wijd verspreide opvatting dat het kweken van zangkanaries ook beschouwd kon worden als mogelijke neveninkomstenbron. Tot het einde van de 19^e eeuw lag het houden en kweken van zang- en siervogels buiten het bereik van 'den kleine handwerksman, den koopman in grooten steden en ambtenaren': ze hadden er het geld en de tijd niet voor. Het houden en fokken van zang- en siervogels was een liefhebberij van de elite. Dat veranderde in het begin van de 20^e eeuw. Dat nu ook de sociale klasse onder de gegoede stand vogels kon houden en kweken kan eigenlijk alleen worden verklaard door het feit dat de investeringen met de verkoop van vogels werden terugverdiend. De benaming 'broodkweker' heeft vandaag de dag bij menigeen een negatieve gevoelswaarde, maar wilde men in het begin van de 20^e eeuw als minder vermogende zangvogels, in het bijzonder zangkanaries, kunnen houden dan moest men wel 'broodkweker' zijn. Het houden en kweken van zangkanaries was daarom voor de werkende klasse in het begin van de 20^e eeuw niet alleen een genoegen, maar zeker ook nuttig vanwege het financiële belang: het leverde neveninkomsten op en was daardoor bijzonder aantrekkelijk om als liefhebberij te bedrijven.

Waterslagers

Te koop meerdere mannen en poppen waterslagers, geweldige zangers. Jonge vogels en overjarig van 2025-2024. Met keurlijsten.

4 x kampioen in Utrecht bij E.U.K.V en meesterzanger.

Poppen €15,- per stuk

Mannen €25,- per stuk

Van Marktplaats geplukte advertentie. Tot op de dag van vandaag wordt geprobeerd tentoonstellingsresultaten in klinkende munt om te zetten. Kunst of vogels; op dit punt is er in 250 jaar niets veranderd.

Dat ook anno 2020 het vogels kweken, tentoonstellen en verhandelen niet los van elkaar gezien kunnen worden blijkt wel uit een recente publicatie in *Onze Vogels*. In augustus 2019 publiceerde Albert Zomer, vice voorzitter van zowel de Nederlandse Bond van Vogelliefhebbers als COM Mondial, in het door de NBvV uitgegeven tijdschrift een artikel waarin hij de vraag stelde 'Heeft deelnemen aan COM of andere shows zin?' Deze vraag wordt door Albert Zomer bevestigend beantwoord en zijn motivatie daarvoor zou kunnen worden samengevat met het oogmerk waarmee in 1886 de vereniging Avicultura werd opgericht: zowel tot nut als tot genoegen.⁴¹⁷

Slot

Opmerkelijk is de opmars van het kweken van zangkanaries en het aantal zangwedstrijden in het eerste decennium van de 20^e eeuw. Keken de kwekers van kleur- en postuurkanaries vooral naar de Engelse collega's, wat betreft de zangkanariekweek was Nederland toen volledig gericht op Duitsland. In die jaren is 'zangkanarie' gelijk aan 'harzer'. De commercieel oninteressante Belgische waterslager, die zowel wat betreft oorsprong als wat betreft zangwedstrijden een oudere traditie heeft dan de harzer, kreeg aanvankelijk in Nederland geen poot aan de grond, ook niet in de zuidelijke provincies.

De tweede opmerkelijke ontwikkeling in het eerste decennium van de 20^e eeuw is de sociale emancipatie van de zangvogelsport. Zagen we hiervoor dat het houden, kweken en tentoonstellen van zang- en siervogels tot het einde van de 19^e eeuw vooral een aangelegenheid was van de gegoede stand, vanaf de eeuwwisseling gingen steeds meer mensen uit de zogenaamde 'werkende klasse' zich ook op het houden en kweken van zangvogels toeleggen. De toename van het aantal vogelverenigingen en wedstrijden voor harzers gedurende het eerste decennium van de 20^e eeuw zou verklaard kunnen worden met de groeiende populariteit voor het houden en kweken van harzers door de 'werkende man'. Dat het houden en kweken van zangvogels door de 'werkende klasse' werd omarmd hield verband met de toen wijd verspreide opvatting dat het kweken van zangkanaries ook beschouwd kon worden als mogelijke neveninkomsten. Lezers van kranten werden regelmatig op de hoogte gehouden van de prijzen waarvoor harzers tijdens tentoonstellingen en wedstrijden van eigenaar wisselden. Er kwamen zelfs speciale wedstrijdklassen voor zangkanaries, die als 'verkoopvogel' waren ingeschreven. Had men een goed kweekseizoen en scoorden de vogels goed op een wedstrijd dan legde dat voor de kweker geen windeieren!

Tenslotte constateren we dat in het eerste decennium er steeds meer behoefte ontstond om het kweken van vogels, in de praktijk veelal harzers, en het verenigingsleven met elkaar te delen en te komen tot meer uniformiteit. In 1906 verscheen het eerste tijdschrift, 'De Kanarie', speciaal gericht op de kwekers van zangkanaries en in 1907 sloten diverse verenigingen zich aaneen in de eerste landelijke koepelorganisatie voor houders en kwekers van sier- en zangvogels, de Nederlandschen Bond van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden.

Men zou dus kunnen stellen dat het concept van de (sier)vogelliefhebberij, zoals dat in de 20^e eeuw en tot op heden bestaat, zijn oorsprong vindt in de jaren '90 van de 19^e eeuw en in het eerste decennium van de 20^e eeuw zijn beslag heeft gekregen.

Van kermis naar vogeltentoonstelling - een samenvatting

Op de kermis was het vanouds mogelijk iets exceptioneels te kunnen bekijken. Gebruikelijke kermisattracties waren het tegen betaling kunnen aanschouwen van een tentoongesteld bijzonder dier, curieus object of opgevoerde act, al dan niet met dieren: zoals gedresseerde kanaries die in een tent hun kunstjes vertoonden. Het bezoeken van een tentoonstelling associëren we in het algemeen eerder met het kijken naar kunst dan naar dansende beren of marcherende kanaries. Voor de oorsprong van de vogeltentoonstellingen moeten we ons dan ook eerst richten op de geschiedenis van het exposeren van kunst.

Het gedachtegoed van de Renaissance en de invloed hiervan op de kunst en kunstwereld, waaronder het verzamelen van kunst door de elite, verspreidde zich in de late Middeleeuwen vanuit Italië over Europa. Vanaf de tweede helft van de 16^e eeuw begonnen ook in de Lage Landen welgestelde burgers, zoals rijke kooplieden, collecties met kunst en curiosa op te bouwen om hiermee aanzien te verwerven.

Mede onder invloed van de Verlichting trok met name vanaf het begin van de 18^e eeuw een tendens door Europa, te beginnen in Frankrijk, waarin kunst- en rariteitenverzamelingen niet meer het exclusieve domein waren van de elite, maar ook toegankelijk zouden moeten zijn voor de burgerij, opdat zij haar kennis- en beschavingspeil kon verhogen. Voor ons vanzelfsprekende fenomenen als 'tentoonstellingen' en 'musea' deden hun intrede in de moderne West-Europese geschiedenis. Tentoonstellingen toonden niet alleen het artistieke niveau op dat moment, maar fungeerden ook als inspiratiebron en stelden kunstenaars tevens in de gelegenheid zich aan een groter publiek te presenteren, hun naam te vestigen en hun artistici-teit te verzilveren.

De in Frankrijk georganiseerde Expositions des Produits de l'Industrie Française inspireerden Koning Lodewijk Napoleon om in Nederland de tentoonstelling te introduceren als instrument om 's lands economie, in het bijzonder de nijverheid, te stimuleren. Van de kunsttentoonstellingen werden de innovatieve, competitieve en commerciële aspecten overgenomen. De aan de tentoonstelling verbonden wedstrijd moest het bedrijfsleven stimuleren tot innovatie en kwaliteitsverbetering. Met de door de jury toegekende eervolle vermeldingen werd door ondernemers driftig geadverteerd. Tot ca. 1840 waren de door private organisaties en landelijke overheid geïnitieerde tentoonstellingen gericht op bevordering van zowel kunst en wetenschappen als de nijverheid in Nederland en de overzeese gebiedsdelen.

Met de Nederlandse nijverheidstentoonstellingen in het achterhoofd en de landbouwtentoonstellingen in Engeland als inspiratiebron en voorbeeld verschenen in de jaren '40 in Nederland ook tentoonstellingen van en voor de agrarische sector, te beginnen in Zeeland. De organisaties die landbouwtentoonstellingen organiseerden schoten als paddenstoelen uit de grond en binnen een decennium werden over heel Nederland verspreid provinciale en regionale tentoonstellingen georganiseerd waarop de agrarische sector zich presenteerde.

Voor het eerst was er op tentoonstellingen in Nederland ook levende have te bewonderen. Aanvankelijk beperkte dit zich tot de in de landbouw vertrouwde viervoeters als paarden, koeien, schapen, geiten en varkens, maar alras werd dit uitgebreid met honden, katten, konijnen en pluimvee, zoals kippen, kalkoenen, fazanten, duiven en 'waterwild'. In het pluimvee dat op landbouwtentoonstellingen te bezichtigen was kon alras een onderscheid worden gemaakt tussen gevogelte dat regulier in Nederland op een boerderij werd gehouden en zogenaamd 'vreemd gevogelte'. Tot het 'vreemd gevogelte' werden gerekend 'uitlandsche' hoender- en duivenrassen en watervogels, maar later ook exotische zang- en siervogels. In de jaren '60 verschenen ook de eerste kanaries op landbouwtentoonstellingen. Zang- en siervogels werden aanvankelijk ter opluistering voor landbouwtentoonstellingen ingestuurd, maar na verloop van tijd ook opgenomen in het wedstrijdprogramma. Omstreeks 1870 waren exotische zang- en kamervogels regelmatige verschijningen op agrarische tentoonstellingen.

Tot aan het eind van de 19^e eeuw was het heel gebruikelijk dat pluimvee op landbouwtentoonstellingen werd ingezonden.

De houders en fokkers van het ‘vreemd gevogelte’ voor ‘nut en genoegen’ kwamen overwegend uit de gegoede stand. Zij troffen elkaar op de landbouwtentoonstellingen, maar vanaf 1867 zeker ook op de pluimveetentoonstellingen van het te ’s Gravenhage gevestigde Zoölogisch-Botanisch Genootschap. Het genootschap was in 1861 opgericht met de bedoeling in Den Haag een dierentuin te stichten en te exploiteren. Vanaf 15 juni 1863 was de Haagsche Dierentuin toegankelijk voor publiek. In 1867 nam het genootschap het initiatief om in de dierentuin een tentoonstelling voor uitsluitend pluimvee te organiseren. Voor deze tentoonstellingen werden ook jaarlijks in toenemende mate zang- en kamervogels ingezonden. Men krijgt de indruk dat de jaarlijkse pluimveetentoonstelling in de dierentuin in Den Haag een van de belangrijkste evenementen van het jaar was op vogelgebied voor de merendeels uit de gegoede stand afkomstige fokkers van exotische hoenders, duiven, watervogels en zang- en siervogels.

Aan het begin van de jaren '80 kon het Zoölogisch-Botanisch Genootschap de touwtjes steeds moeilijker aan elkaar knopen, met als gevolg dat in 1884 geen pluimvee, maar een tentoonstelling van uitsluitend zang- en siervogels werd georganiseerd. Daarna besloot het genootschap nog één keer, in 1894, tot de organisatie van een vogeltentoonstelling.

In de periode dat de door het Zoölogisch Botanisch Genootschap georganiseerde pluimveetentoonstelling in de dierentuin in Den Haag op haar laatste benen liep namen enkele heren uit de gegoede stand, die voor ‘nut en genoegen’ pluimvee bezaten, er mee fokten en elkaar troffen op landbouwtentoonstellingen en die in de Haagsche Dierentuin, in 1883 het initiatief tot de oprichting van de eerste vereniging voor pluimveefokkers. Ze noemden de vereniging Ornis. Na een ‘paleisrevolutie’ in februari 1886 maakte de vereniging een doorstart onder een andere naam, maar met deels hetzelfde bestuur en dezelfde leden. Zonder de voormalige voorzitter, penningmeester en hun, hoogstwaarschijnlijk zeer kleine groep, sympathisanten ging het merendeel van de leden van Ornis verder onder de naam Avicultura.

Avicultura was tot 1894 de enige uit pluimveefokkers bestaande vereniging die vogeltentoonstellingen organiseerde en dus eigenlijk het stokje van het Zoölogisch-Botanisch Genootschap had overgenomen, met dit verschil dat de tentoonstelling van het genootschap jaarlijks in de dierentuin in Den Haag plaatsvond en Avicultura aanvankelijk ieder jaar op een andere locatie in Nederland haar tentoonstelling organiseerde.

De betekenis van het ‘zendingswerk’ dat Avicultura gedurende de eerste tien jaar van haar bestaan met de uitgifte van een tijdschrift en haar over heel Nederland verspreide tentoonstellingen heeft verricht kan moeilijk overschat worden. In ieder geval stimuleerden de activiteiten van Avicultura pluimveefokkers om in eigen regio of stad ook een pluimveevereniging op te richten. Voor de periode tot aan de eeuwwisseling kon, te beginnen in 1894, de oprichting van nog zes pluimveeverenigingen achterhaald worden.

Naast voornoemde allround pluimveeverenigingen begonnen fokkers van een bepaald soort of ras zich ook te organiseren in speciaalclubs, zoals de ‘Nederlandsche Wyandotte-club’ (ca. 1892).

In 1897 besloten konijnenfokkers, in navolging van de pluimveefokkers ‘voor nut en genoegen’, zich organisatorisch van de agrarische sector af te scheiden en werd de Nederlandsche Konijnen-bond opgericht. Toenadering tussen de Konijnen-bond en pluimveevereniging Ornithophilia had tot gevolg dat in 1899 te Utrecht een gezamenlijke tentoonstelling werd georganiseerd waarop voor het eerst in Nederland konijnen op een pluimveetentoonstelling te zien waren. Deze primeur had verstrekkende gevolgen, want ze vond overal in Nederland navolging, waardoor, met ingang van het eerste decennium van de 20^e eeuw, het concept van de pluimveetentoonstelling, zoals dat in 1867 door het Zoölogisch Botanisch Genootschap in de

Haagsche Dierentuin was geïntroduceerd, plaats maakte voor kleindierentoonstellingen met zowel pluimvee als 'haarvee', te weten konijnen en kleine knaagdieren.

Op de tentoonstellingen van de pluimveeverenigingen werden ook zang- en kamervogels ingezonden. Het aantal volièrevogels op deze tentoonstellingen verschilde nogal per vereniging, maar vormde, in vergelijking tot het aantal ingezonden hoenders en duiven, altijd een uiterst kleine minderheid. Als gevolg van de bescheiden inbreng van de zang- en kamervogels op de pluimveetentoonstellingen kregen de inzenders van deze vogels steeds meer het idee dat ze niet volledig meetelden en bij de anderen werden achtergesteld. Deze onvrede leidde in 1897 tot de oprichting van een vereniging van houders en kwekers van sier- en zangvogels: Luscinia. Hoewel in 1884 en 1894 door het Zoölogisch-Botanisch Genootschap in de Haagse Dierentuin al tentoonstellingen waren gehouden voor uitsluitend zang- en kamervogels, was de in 1898 door Luscinia te 's Gravenhage georganiseerde vogeltentoonstelling de eerste in Nederland van een vereniging van zang-, kamer en volièrevogelkwekers.

Hetgeen Ornis/Avicultura vanaf 1883 hebben betekend voor de opkomst van het fokken van pluimvee 'voor nut en genoeg' zijn de zang- en volièrevogelkwekers schatplichtig aan Luscinia. Deze vereniging heeft de weg bereid voor de verdere ontwikkeling van de georganiseerde zang- en siervogelwereld in Nederland. Vanuit Luscinia werden initiatieven genomen om het niveau van de kleur- en postuurkanariëkweek op te vijzelen door via het cluborgaan De Pluimgraaf en publicaties van met Luscinia verbonden auteurs de toenmalige kennis over de kanariëkweek en -rassen te verspreiden. Met het introduceren van Engels tentoonstellingsmateriaal probeerde Luscinia haar tentoonstellingen een uniforme uitstraling te geven, hetgeen zo aansloeg dat het op het Engelse model gebaseerde tentoonstellingsmateriaal nog vele decennia standaard op de Nederlandse tentoonstellingen zou zijn. Luscinia introduceerde ook de beoordeling op zicht aan de hand van rubrieken en het toekennen van punten. Last but not least organiseerde Luscinia, in 1901, in verenigingsverband de eerste wedstrijd voor zangkanaries, waarop zangkanaries individueel op hun zangkwaliteiten werden beoordeeld.

Luscinia was en bleef gedurende haar korte bestaan een vereniging van en voor de gegoede stand, waarin vooral interesse was voor het houden en kweken van dure Engelse postuurkanariërassen en exotische vogels. De vereniging bleek niet in staat te transformeren naar een organisatie waarin ook de vooral uit de 'werkende klasse' afkomstige en in aantal groeiende zangkanariëkwekers zich thuis voelden. In 1906 waren de leden genoodzaakt Luscinia te ontbinden. Ondanks haar maar negenjarig bestaan heeft Luscinia wel de standaard gezet voor het concept van de 20^e eeuwse georganiseerde zang- en siervogelkweek.

Vogelvereniging Luscinia kreeg navolging. Met name in het eerste decennium van de 20^e eeuw groeide de populariteit van het houden en kweken van zang- en kamervogels. Met de toename van het aantal vogelverenigingen en -tentoonstellingen ontstond ook een behoefte aan onderlinge samenwerking en werd in 1907 de Nederlandschen Bond van Kanarië liefhebbers en Vogelvrienden opgericht. Deze bond besloot het tijdschrift De Kanarie te adopteren als het officiële bondsorgaan. Men zou dus kunnen stellen dat het concept van de georganiseerde zang- en siervogelliefhebberij, zoals dat in de 20^e eeuw zichtbaar was en tot op heden bestaat, zijn oorsprong vindt in de jaren '90 van de 19^e eeuw en in het eerste decennium van de 20^e eeuw zijn beslag heeft gekregen.

De groei van de populariteit van het houden van zang- en siervogels in het eerste decennium van de 20^e eeuw is grotendeels te danken aan de toenemende belangstelling voor het houden en kweken van kanaries, in het bijzonder zangkanaries. Zoals de postuurkanariëkwekers naar Engeland keken als hun voorbeeld waren de zangkanariëkwekers op Duitsland georiënteerd. Rond de eeuwwisseling waren in Nederland 'zangkanarie' en 'harzer' synoniemen.

Het kweken van zangkanaries was in Duitsland sterk gecommercialiseerd. Het werd daar beschouwd als een neveninkomstenbron. Kanaries werden gekweekt voor de markt, die, onder meer, in de Verenigde Staten van Amerika een gigantisch afzetgebied had. In deze tak

van de 'pluimveehouderij' waren de harzers commercieel het interessantst. Harzers brachten op de markt het meeste geld op. Met de harzers drong vanuit Duitsland in Nederland ook de overtuiging binnen dat het kweken van zangkanaries uiterst lucratief kon zijn. De commercieel oninteressante Belgische waterslager kreeg dan ook in Nederland geen poot aan de grond. Het stijgen van de lonen van de 'werkende man' na de eeuwwisseling en de daling van de prijs van harzers gedurende het eerste decennium had tot gevolg dat het kweken van zangkanaries als bijverdienste voor een grotere groep binnen handbereik kwam.

De ontwikkelingen in de zangkanariëkweek zijn in dit verband exemplarisch. De gedachte dat met het kweken van pluimvee ook voor de niet-agrariër geld te verdienen viel heeft niet alleen bijgedragen tot een groei van het aantal fokkers, maar ook voor sociale emancipatie van de pluimveewereld, in de breedst mogelijke zin van het woord. Was tot de eeuwwisseling het houden en fokken van exclusief pluimvee en zang- en siervogels alleen weggelegd voor de gegoede stand, gedurende het eerste decennium van de 20^e eeuw kwam deze bezigheid tot 'nut en genoegen', voornamelijk dankzij het 'nut', binnen het bereik van inkomensgroepen waarvoor het houden en fokken van vogels een decennium eerder nog veel te kostbaar was. Het ontstaan en de opkomst van de georganiseerde zang- en siervogelkweek in Nederland kunnen niet los worden gezien van het commerciële aspect dat met het kweken van zang- en siervogels, i.h.b. zangkanaries, verbonden was. De vogelverenigingen en vogeltentoonstellingen waren daarbij van cruciaal belang.

Vanaf de introductie van het fenomeen in de Europese samenlevingen, in de 18^e eeuw, kunnen we aan een tentoonstelling drie aspecten onderscheiden: Tentoonstellingen waren bedoeld als evenementen waarop vakmanschap getoond en informatie en nieuwe ideeën/technologieën uitgewisseld konden worden. De aan tentoonstellingen verbonden wedstrijden waren vooral bedoeld om verhoging van kennis en kunde te stimuleren. Tenslotte, was deelname aan een tentoonstelling, en in het bijzonder wanneer een prijs werd behaald of een eervolle vermelding werd verkregen, een podium voor naamsbekendheid, die daarna in klinkende munt kon worden omgezet. Deze aspecten zouden ook in de loop van de 19^e eeuw niet verdwijnen, integendeel, de sedert de Franse Tijd in Nederland georganiseerde, met kunst, nijverheid en de agrarische sector verbonden, tentoonstellingen hadden altijd een informatief, competitief en commercieel aspect. De door achtereenvolgens het Zoölogisch -Botanisch Genootschap, de pluimveeverenigingen Ornis/ Avicultura en hun navolgers en de verenigingen van zang- en siervogelkwekers georganiseerde tentoonstellingen vormden hierop geen uitzondering. De in de laatste decennia van de 19^e eeuw georganiseerde pluimveetentoonstellingen en later ook de vogeltentoonstellingen en wedstrijden voor zangkanaries werden zeker ook beschouwd als 'markt', waarop vogels konden worden omgezet in klinkende munt en de jurybeoordeling de verkoopwaarde bepaalde. Zang- en siervogelkwekers konden de door hen gekweekte vogels alleen maar goed te gelde maken via een door een vereniging georganiseerde tentoonstelling. Daar kregen de vogels hun verkoopwaarde en daar werd de voor lucratieve nering onmisbare naamsbekendheid verkregen. De groei van het aantal vogelverenigingen in het eerste decennium van de 20e eeuw wordt daarom niet zozeer verklaard door de groeiende behoefte om elkaar als hobbyist te ontmoeten, maar is veeleer het gevolg van het verlangen om de met de kwekerij verworven jonge vogels te gelde te maken.

Organiseerden de zang- en volièrekwekers in Nederland zich met name na de eeuwwisseling, in de ons omringende landen, Engeland, België en Duitsland, had dit proces al enige decennia eerder plaatsgevonden. De oorzaken van dit grote tijdsverschil moeten nog nader onderzocht worden, maar de sleutel voor het antwoord zou wel eens gevonden kunnen worden bij de commercialisering van de kanarieteelt. Wanneer zou blijken dat het kweken van kanaries in genoemde landen al veel eerder als een bron van neveninkomsten kon worden beschouwd en de commerciële kanarieteelt daar veel eerder tot stand kwam, zou dat niet alleen een verklaring kunnen zijn voor het feit dat in de ons omringende landen het kweken van kanaries

eerder transformeerde van een bezigheid van de elite naar die van de ‘werkende klasse’, maar ook het zich verenigen in organisaties en het organiseren van tentoonstellingen daardoor veel eerder tot stand kwam dan in Nederland.

Hoewel de ontwikkelingen van de zang- en siervogelhouderij in de 20^e eeuw buiten het bestek van deze studie vallen wijzen alle tekenen er op dat tot op de dag van vandaag ontspanning en financieel gewin in de vogelliefhebberij hand in hand gaan. Het streven om het gefokte pluimvee om te kunnen zetten in klinkende munt verklaart niet alleen de opkomst van de pluimveeverenigingen en –tentoonstellingen in de laatste decennia van de 19^e eeuw; het verschaft ons ook inzicht omtrent de achtergronden van de opkomst van de zang- en siervogelkwekerij vanaf de eeuwwisseling. Dat ook anno 2020 het vogels kweken, tentoonstellen en verhandelen niet los van elkaar gezien kunnen worden blijkt wel uit een recente publicatie in ‘Onze Vogels’. In augustus 2019 publiceerde Albert Zomer, vice voorzitter van zowel de ‘Nederlandse Bond van Vogelliefhebbers’ als ‘COM Mondial’, in het door de NBvV uitgegeven tijdschrift een artikel waarin hij de vraag stelde ‘Heeft deelnemen aan COM of andere shows zin?’ Deze vraag wordt door Albert Zomer bevestigend beantwoord en zijn motivatie daarvoor zou kunnen worden samengevat met het oogmerk waarmee in de jaren ’80 van de 19^e eeuw de oprichters van pluimveevereniging Avicultura hun liefhebberij uitoefenden: zowel tot nut als tot genoegen.

Bijlage 1 - Overzicht van bij de Nederlandsche Bond van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden aangesloten verenigingen 1914-1915 (niet volledig)

In 'De Kanarie' vermelde vogelverenigingen gedurende de periode nov. 1914 - juli 1915

Plaats	Naam vereniging	Oprichting	Bron info/oprichting: 'De Kanarie'
Amsterdam	Kanaria Amsterdam		
Amsterdam	Eerste Amsterdamsche Vereeniging van Kanarievrienden		
Arnhem	Eerste Arnhemsche Vereeniging van Kanariekweekers		
Breda	Eerste Bredasche Kanarie Vereeniging		
Deventer	Deventer Vereeniging van Kanarieliefhebbers		
Enschede	Kanaria Enschede		
s -Gravenhage	s Gravenhaagsche vereeniging 'De Kanarievogel'	Opgericht: 10 februari 1910	26 november 1914-p. 192
Groningen	Vereeniging van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden 'Het Noorden'		
Groningen	Vereeniging 'Voor Mekaar'		
Haarlem	Eerste Haarlemsche Vereeniging van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden		
s-Hertogenbosch	s-Hertogenbosche Vereeniging 'De Kanarievogel'		
Leeuwarden	Kanarievereniging voor Leeuwarden en Omstreken 'Onderling Genoegen'	Kon. Goedgekeurd: 13 mei 1910	7 januari 1915-p. 239
Nijmegen	Nijmeegsche Vereeniging van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden	Kon. Goedgekeurd: 13 augustus 1910	26 november 1914-p. 192
Oosterhout	Eerste Oosterhoutsche Kanarie- en Vogelvrienden-Vereeniging		
Roermond	Eerste Roermondsche Vereeniging 'Kanarie-Veredeling'		
Roermond	De Kanarievrienden'		
Rotterdam	Kanaria Rotterdam		
Venlo	Vereeniging Kanaria Venlo		
Woensel	Vereeniging van Kanariekweekers 'Wij trachten naar het beste'		

Elders aangetroffen namen van vogelverenigingen voor 1915

Gestel	Meierijsche Kanariebond 'St Jozef'	De Zuid Willemsvaart, 12 oktober 1910
Helmond	Kweekersgenoegen'	De Zuid Willemsvaart, 26 oktober 1907
Helmond	Kanarievogel-Vereeniging 'Vooruitgang zij ons doel'	De Zuid Willemsvaart, 11 januari 1911
Mierlo-Hout	Vereeniging van Kanarieliefhebbers 'Onze Gevleugelde Vrienden'	De Zuid Willemsvaart, 7 december 1912
Tilburg	Tilburgsche Vogelclub	Prov. Noordbr. en 's Hertogeb. Crt, 22 sept. 1911
Eind 1914 telde de 'Nederlandsche Bond van Kanarieliefhebbers en Vogelvrienden' ca. 500 leden		19 november 1914-p. 184
De Nederlandse tak van de 'Wereldbond' ('Weltbund der Kanarienzüchter und Vogelfeunde') telde eind 1914 ca. 100 individuele leden		19 november 1914-p. 184
Het is mogelijk dat kwekers van beide lid waren. Nederland had dus ca. 1915 max. ca. 600 georganiseerde zang- en siervogelkwekers, excl. leden pluimveeverenigingen		

Verantwoording

Literatuur, periodieken, archieven, websites

- Baarsel, G.J.M. van, De Haagse Dierentuin. In: Holland, regionaal-historisch tijdschrift. Speciale editie 'Dierentuinen in Holland,' 20^e jaargang, nr. 4/5, september 1988, pp. 238-250.
Internet: <http://tijdschrift-holland.nl/wp-content/uploads/1988-20-0405.pdf>
- Contactblad van de Speciaalclub Zang NZHU. De artikelen uit het Contactblad van de 'Speciaalclub Zang NZHU', waarnaar in de noten wordt verwezen zijn te raadplegen op de website van de vereniging onder de rubriek 'Artikelen'. www.zangkanaries.nl.
- Kanarie, De, Algemeen Orgaan van Noord- en Zuid-Nederlandsche Kanariëkweekers', van ca. 1908 tot medio 1915 'Officieel orgaan van den Nederlandsche Bond van Kanarië liefhebbers en Vogelvrienden'. Voor deze studie kon gebruik gemaakt worden van een bundel kopieën uit De Kanarie uit de periode 26 november 1914 t/m 15 juli 1915. De bundel is in bezit van de auteur.
- Matthey, Ignaz, Vincken moeten vincken locken, vijf eeuwen vangst van Zangvogels en kwartels in Holland, Hilversum 2002.
- Mellink, Geert-Jan, e.a., Verdreven voor de Atlantikwall. W Books, Zwolle, 2017.
- Mombarg, Bert, Houden van kippen, een historisch sociologische analyse van de georganiseerde raspluimveeteelt. Assen, 2000.
Internet: <https://books.google.nl/books?id=X7LX67SOG64C&pg=PA53&lpg=PA53&dq=vereniging+Ornis&source=bl&ots=AtfFAgsge4&sig=ACfU3U2spayqkrMEDOUgiopV6modeDVcuQ&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKewiPuvvp747kAhWIEVAKHacuCd04ChDoATAAegQICRAB#v=onepage&q=vereniging%20Ornis&f=false> ;
- Muller, Ronald, 100 jaar Kleindierteelt in Hengelo (O), uitgave Hengelose Kleindieren Sportfokkers Vereniging, 1998
- Noorduijn, C.L.W., De Kanarie in zijn verschillende rassen, Groningen 1899. Dit boek is digitaal beschikbaar op <https://www.biodiversitylibrary.org/item/211484#page/5/mode/1up>)
- Pluimgraaf, De, Geïllustreerd Weekblad voor liefhebbers van Zang-, Sieraad- en Volièrevogels, Pluimvee, Duiven, Konijnen, enz., onder redactie van C.L.W. Noorduijn. Uitgegeven door De Erven Loosjes te Haarlem. januari 1899. Geraadpleegd op www.delpher.nl. In eerste instantie is gebruik gemaakt van een bundel kopieën uit De Pluimgraaf, uit de periode 6 januari 1899 t/m 29 december 1900 (niet volledig), die zijn verzameld en gebundeld door mevr. G. Stoop en uitgegeven door vogelvereniging Luscinia, opgericht 18 februari 1921. Voor de latere versie van deze monografie zijn de jaargangen 1899 t/m 1905 geraadpleegd op www.delpher.nl.
- Universiteit Utrecht, bibliotheek, inz. het scannen van foto's.
- Velden, Sjaak van der, Lonen bij de dekenfabriek Zaalberg in Leiden, 1896-1902. In: Jaarboek Stichting Dirk van Eck (2012), Leiden.
- Wulfften Palthe, A.W. van, De eerste eeuw van de Koninklijke Nederlandse Vereniging Ornithophilia. Uitgave Koninklijke Nederlandse Vereniging 'Ornithophilia', te Utrecht, 1994(?).
- [Www.Delpher.nl](http://www.Delpher.nl). Voor het raadplegen van kranten en De Pluimgraaf is gebruik gemaakt van het digitale archief van Delpher, <https://www.delpher.nl/nl/kranten/>. Ook de afbeeldingen van krantenfragmenten en -advertenties en afbeeldingen uit De Pluimgraaf in deze studie zijn van deze website afkomstig.
- [Www.zangkanaries.nl](http://www.zangkanaries.nl). Zie Contactblad van de Speciaalclub Zang NZHU.

Voorwoord

1. Plokker, Jaap, Van kermis naar vogeltentoonstelling, deel 1 en 2, Onze Vogels, juni 2020, pp. 24-25 en juli 2020, pp. 24-25.
2. Zelf in de publicatie van H.K. van der Wal (Wal, H.K. van der, Kanaries, Handboek voor het houden en kweken van zang-, keur en postuurkanaries. Baarn, 1997), die meer dan gebruikelijk op de geschiedenis van de kanariëkweek ingaat, vinden we geen letter over het ontstaan van de verenigingen voor zang- en volièrevogelkwekers, noch in Nederland, noch in de ons omringende landen.
De meest gedegen studie die ik kon vinden, waarin het ontstaan van het verenigingsleven in de vogelwereld is onderzocht betreft Mombarg, Bert, Houden van kippen, een historisch sociologische analyse van de georganiseerde raspluimveeteelt. Assen, 2000. Mombarg beperkt zich echter tot de pluimveewereld en besteedt slechts zijdelings aandacht aan de wereld van de zang-, kamer- en volièrevogels. Omdat beide werelden tot het einde van de 19e eeuw gezamenlijk optrokken overlappen Mombarg's en deze studie elkaar ten dele. In deze studie komen voor deze periode ook elementen aan de orde, die in de studie van Mombarg onvermeld blijven.

Verantwoording bij Deel I

Noten

Van kermis naar tentoonstellingen - van status naar educatie

1. Sierman, Barbara, 'Ten profyte van het gemeen': kermis in de achttiende eeuw. In: Literatuur, Jaargang 7 (1990), pp. 134-140; Internet: https://www.dbnl.org/tekst/_lit003199001_01/_lit003199001_01_0023.php)
2. Plokker, Jaap, Geschiedenis naar de oorsprong van de waterslager-deel I: Gedragsmanipulatie-'Konstige Kanarie-Vogels'. In: Contactblad Speciaalclub Zang NZHU, mei 2016, 32e jrg. Nr. 2, pp. 19-31.
3. Spenlé, Virginie, Die Dresdner Gemälde Galerie und Frankreich, der 'bon goût' im Sachsen im 18. Jahrhundert, Beucha, Sax-Verlag, 2008, p. 20-21. Internet: https://www.academia.edu/2504293/Die_Dresdner_Gemäldegalerie_und_Frankreich._Der_bon_gout_in_Sachsen_Beucha_Sax-Verlag_2008_ISBN_978-3-86729-028-9
4. Bovenstaande is voor een belangrijk deel gebaseerd op de volgende studie: Spenlé, Virginie, Die Dresdner Gemälde Galerie und Frankreich, o.c., pp. 26-30, 205-230.
5. 'Académie Royale de Peinture et de Sculpture', vert. Koninklijke Academie voor Schilder- en Beeldhouwkunst.
6. 'Exposition', vert. tentoonstelling.
7. Bovenstaande is voor een belangrijk deel gebaseerd op de volgende studie: Spenlé, Virginie, Die Dresdner Gemälde Galerie und Frankreich, o.c., pp. 20-25, 205-230.
8. Ibidem.
9. Postma, Jan, De Nationale Konstgallerij, de Bataafse voorloper van het Rijksmuseum. Internet: <https://historiek.net/nationale-konst-gallerij-huist-ten-bosch/91593/>
10. Zie ook: Oprechte Haarlemsche Courant, 29 oktober 1808, 18 augustus 1814.
11. Jaarsma, Thomas, Het eerste museum ter wereld, Internet: <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/het-eerste-museum-ter-wereld/>
12. https://nl.wikipedia.org/wiki/British_Museum
13. Oprechte Haerlemsche Courant, 15 februari 1794.
14. Rotterdamsche Courant, 22 februari 1794.
15. Amsterdamsche Courant, 3 september 1803.

Tentoonstellingen in de eerste helft van de 19^e eeuw

16. Utrechtsche Courant, 7 mei 1810.
17. Koninklijke Courant, 14 oktober 1807.
18. Koninklijke Courant, 14 en 18 juli 1808.
19. Koninklijke Courant, 14 oktober 1807.
20. Wikipedia: Exposition des produits de l'industrie Française, Internet: https://en.wikipedia.org/wiki/Exposition_des_produits_de_l'industrie_fran%C3%A7aise
21. Koninklijke Courant, 18 april 1808.
22. Koninklijke Courant, 14, 15, 16 en 18 juli 1808.
23. Advertentie Koninglyke Amstels Porcelain-Fabriek, Amsterdamsche Courant, 23 juli 1808; advertentie Jan Adriaanse Augustyn, Potten-Fabrikant te Bergen-op-Zoom, Oprechte Haarlemsche Courant, 15 september 1808.
24. Oprechte Haarlemsche Courant, 19 september 1809. Zie ook: Koninklijke courant, 26 april 1809, 24 augustus 1809, 2 en 25 september 1809.
25. Courier van Amsterdam, 7 juni 1811.
26. Koninklijke Courant, 5 januari 1809.
27. We mogen dit instituut beschouwen als de voorloper van de huidige Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW).
28. Haagsche Courant, 14 september 1808. Oprechte Haarlemsche Courant, 29 oktober 1808. Koninklijke Courant, 5 januari 1809.
29. Koninklijke Courant, 5 januari 1809.
30. Amsterdamsche Courant, 14 augustus 1810. Courier van Amsterdam, 27 september 1810.
31. Advertentiën, aankondigingen en verschillende berigten van Amsterdam, 14 augustus 1813. Rotterdamsche Courant, 18 augustus 1814. Leydsche Courant, 3 juni 1816. Nederlandsche Staatscourant, 24 mei 1816. 14 april 1828. Groninger Courant, 11 mei 1830.
32. 's Gravenhaagsche Courant, 5 augustus 1814. Dagblad van 's Gravenhage, 1 juni 1827, 11 september 1829, 27 januari 1830. Nederlandsche Staatscourant, 28 januari 1830.
33. Rotterdamsche Courant, 25 en 30 augustus 1832.
34. Het grootste deel van de 19^e eeuw ging deze maatschappij door het leven als Nederlandsche Maatschappij der bevordering van Nijverheid, 1836-1902.

35. Courier van Amsterdam, 25 juli 1811; Zie ook: Dagblad van het Departement Vriesland, 18 juli 1812. Staatkundig Dagblad van het departement der Zuiderzee, 15 juli 1813. Nederlandsche Staatscourant, 26 juli 1814.
36. In de eerste helft van de negentiende eeuw kende Gent een lucratieve bloemeteelt van aanvankelijk vooral camelia's, maar later ook azalea's, begonia's en orchideeën. De passie voor inlandse en exotische bloemen leidde op 10 oktober 1808 tot de oprichting van genoemde 'Société'. De maatschappij speelde een essentiële rol in de naamsbekendheid en verspreiding van Gentse producten, waaronder exotische planten. Dit deed ze vanaf 1809 onder meer door het organiseren van grote tentoonstellingen. Na de samenvoeging van de Zuidelijke met de Noordelijke Nederlanden tot het Koninkrijk der Nederlanden mocht de 'Société' zich koninklijk noemen, dus 'Koninklijk Genootschap van Landbouw- en Kruidkunde te Gent'.
https://www.bestor.be/wiki_nl/index.php/Soci%C3%A9t%C3%A9_royale_d%27agriculture_et_de_botanique_de_Gand
37. Nederlandse Staatscourant, 10 juli 1816. Zie verder ook: Bredasche Courant, 5 juli 1817.
38. Nederlandsche Staatscourant, 25 november 1830.
39. Arnhemsche Courant, 5 februari 1818. Nederlandsche Staatscourant, 15 juni 1818.
40. Nederlandsche Staatscourant, 17 juni 1818. Zie ook: Nederlandsche Staatscourant, 31 juli 1818.
41. Nederlandsche Staatscourant, 3 maart 1820, 5 april 1820, 9 juni 1820, 16 juni 1820.
42. Nederlandsche Staatscourant, 8 april 1824. Groninger Courant, 9 april 1824. 's Gravenhaagsche Courant, 2 juli 1824. Nederlandsche Staatscourant, 29 april 1829.
43. Nederlandsche Staatscourant, 25 november 1830. Info over andere toegekende prijzen door de Huishoudelijke Maatschappij: Nederlandsche Staatscourant, 26 augustus 1819; 10 augustus 1820. Rotterdamsche Courant, 5 augustus 1820.
44. Nederlandsche Staatscourant, 20 augustus 1819.
45. Nederlandsche Staatscourant, 23 juli 1820.
46. Nederlandsche Staatscourant, 8 juli 1824; 26 februari 1825.
47. Groninger Courant, 4 februari 1825. Opregte Haarlemsche Courant, 7 juni 1825.
48. Nederlandsche Staatscourant, 2 juli 1828. Dagblad van 's Gravenhage, 19 juli 1830.
49. Het zou het laatste grote evenement in het gezamenlijke koninkrijk van de beide Nederlanden zijn. Vanaf juli 1830 trok een golf van opstanden en revoluties door Europa. Op 25 augustus 1830 begonnen in Brussel de relletjes die uiteindelijk zouden leiden tot de splitsing van het in 1815 gestichte Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in de koninkrijken van België en Nederland.
50. Algemeen Handelsblad, 16 artikelen geplaatst in de kranten van 21 juli t/m 21 augustus 1830, i.h.b. die van 31 juli 1830.
51. Bredasche Courant, 16 en 20 juli 1831.
52. 1^e: 1838; Groninger Courant, 23 mei 1837.
53. 1^e: 1840; Overijsselsche Courant, 3 maart 1840; 28 juli 1840.
54. Nederlandsche Staatscourant, 2 februari 1849. Dagblad van 's Gravenhage, 9 juli 1849.
55. Na de tentoonstelling van 1819 werden in Parijs nog zes 'Expositions' georganiseerd: in 1823, 1827, 1834, 1839, 1844 en 1849. De tentoonstelling van 1849 was de opmaat tot de eerste wereldtentoonstelling, die in 1851 in London werd gehouden. Frankrijk: Wikipedia: Exposition des produits de l'industrie Française. Javasche Courant, 24 januari 1828. Rotterdamsche Courant 7 augustus 1827. Wurtemberg: Tentoonstelling te Stuttgart: Nederlandsche Staatscourant, 5 oktober 1826 en 29 maart 1827. Spanje: Tentoonstelling te Madrid, Opregte Haarlemsche Courant, 3 juli 1827. Frankrijk: Tentoonstelling te Parijs, Rotterdamsche Courant 7 augustus 1827. Rusland: Arnhemsche Courant, 23 maart 1839. Algemeen: Bredasche Courant, 17 februari 1835.
56. Algemeen Handelsblad, 31 juli 1830.
57. In 1847 werd de maatschappij opgeheven en vervangen door de eveneens in 1847 opgerichte Hollandsche Maatschappij van Landbouw, die opgesplitst was in regionale afdelingen.
58. Opregte Haarlemsche Courant, 19 mei 1836.
59. Leydsche Courant, 30 september 1839.
60. Later ging deze organisatie over in het Utrechts Landbouw Genootschap.
61. Aanspraak van den voorzitter C.A. Bergsma gehouden in den Algemeene Jaarlijkse Vergadering op den 26. Maart 1842, Utrecht, 1842. Internet:
<https://books.google.nl/books?id=6KP8EoF4qV0C&pg=PA5&lpg=PA5&dq=genootschap+voor+landbouw+en+kruidkunde&source=bl&ots=KqZDUhWiPR&sig=ACfU3U0vaBOQmsWqjCYAQVZVgiKJjD5msg&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKEwjQwKvfv3jAhWQDuwKHScTBto4ChDoATAAegQICRAB#v=onepage&q=genootschap%20voor%20landbouw%20en%20kruidkunde&f=false>. Zie ook archief Utrechts landbouwgenootschap, Internet:
<https://hetutrechtsarchief.nl/onderzoek/resultaten/archieven?mivast=39&mizig=210&miadt=39&miaet=1&micode=640&minr=1101872&miview=inv2>

62. Dagblad van 's Gravenhage, 23 maart 1842. Utrechtsche provinciale en stads-courant, 25 maart 1842
63. Utrechtsche provinciale en stads-courant, 20 juli 1842.
64. Koninklijk Besluit 28 juni 1818, Nederlandsche Staatscourant, 20 juli 1818.
65. Middelburgsche Courant, 20 augustus 1842.
66. Bredasche Courant, 5 september 1843.
67. Middelburgsche Courant, 17 november 1843.
68. Middelburgsche Courant, 28 maart 1844 en 8 juni 1844. Algemeen Handelsblad, 3 april 1844.
69. Nederlandsche Staatscourant, 3 mei 1845. Bredasche Courant, 19 juni 1845.
70. Nieuwe Rotterdamsche Courant, 6 november 1847, 9 februari 1848. Bredasche Courant, 7 mei 1846. Tentoonstelling in Drenthe: Drentsche Courant, 8 september 1846. Gelderland: Nieuwe Rotterdamsche Courant, 22 februari 1847.
71. Granenwedstrijd: Nieuwe Rotterdamsche Courant, 7 september 1847. Ploegwedstrijd: Nieuwe Rotterdamsche Courant, 16 september 1848. Exotische planten: De Tijd, 3 oktober 10-1848. Tuinbouw en bloementeel: Utrechtse provinciale en stadscourant, 16 maart 1849. Eerste tentoonstelling voor vee in 1849, uitsluitend viervoeters, geen pluimvee: De Nederlander, Nieuwe Utrechts Courant, 23 mei 1849, Utrechtsche provinciale en stadscourant, 20 juli 1842.
72. Algemeen Handelsblad 28 oktober 1845.
73. Utrechts stedelijk en provinciaal dagblad, 4 augustus 1852, 1 augustus 1853, 8 september 1866, 3 november 1869.
74. Nieuwe Rotterdamsche Courant, 24 april 1848.
75. Rotterdamsche Courant, 24 oktober 1848.
76. Nieuwe Rotterdamsche Courant, 31 mei 1849 en 1 juni 1849.
77. Nederlandsche Staatscourant, 24 mei 1850.
78. Arnheemsche Courant, 19 en 22 juni 1850.
79. Provinciale Drentsche en Asser Courant, 1 juli 1854.
80. Leeuwarder Courant, 7 en 14 augustus 1868.
81. Zomer, Albert, Heeft deelnemen aan COM of andere shows zin? In: Onze Vogels, jaargang 2019, nr. 8 (augustus), p. 34.
82. De bij de foto toelichtende tekst werd ontleend aan: Spenlé, Virginie, Die Dresdner Gemälde Galerie und Frankreich, o.c., pp. 238-253.

Afbeeldingen

Blz.

10. Het schilderijenkabinet van Aartshertog Leopold Wilhelm (1614-1661) te Brussel, geschilderd door David Teniers (1610-1690) Bron: Internet, https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:David_Teniers_%28II%29_-_The_Gallery_of_Archduke_Leopold_in_Brussels_-_WGA22066.jpg
11. Het 'Johanneum' te Dresden. Foto Jaap Plokker, op 18 september 2019.
14. Luchtfoto Louvre Parijs. Bron: Internet, <https://www.citiestotransport.com/het-louvre-bezoeken-in-parijs/>
16. Portret van Frederick Ruysch (1638-1731). Schilderij van Juriaen Pool (1666-1745) Bron: Internet, https://nl.wikipedia.org/wiki/Frederik_Ruysch
18. Teylers Museum te Haarlem. Bron: Internet, <https://www.teylersstichting.nl/>
20. Koning Lodewijk Napoleon (1778-1846), schilderij van Charles Howard Hodges (1764-1837) uit 1808. Collectie Amsterdam Museum, bruikleen Frans Hals Museum te Haarlem. Bron: Internet, <https://www.rug.nl/research/biografie-instituut/medewerkers/reeser>
21. Kop van decreet waarmee door koning Lodewijk Napoleon de organisatie van de eerste nijverheidstentoonstelling werd bevolen, Koninklijke Courant 14 oktober 1807.
22. Advertentie Jan Adriaanse Augustyn in de Oprechte Haarlemsche Courant van 15 september 1808.
25. Deel van het verslag over de plantententoonstelling in de Leydsche Courant van 17 juni 1818.
27. Advertentie van het Genootschap van Landbouw en Kruidkunde te Utrecht in de Utrechtsche provinciale en stads-courant van 25 maart 1842.
28. Verslag in de Middelburgsche Courant van 20 augustus 1842 van landbouwtentoonstelling in Bristol.
30. Fragment uit het vraagprogramma voor de in 1849 te houden landbouwtentoonstelling te Leiden, in de Nieuwe Rotterdamsche Coutant van 1 juni 1849.
32. De afdeling Pluimvee op de landbouwtentoonstelling in Tilburg in 1906. Landbouw tentoonstelling 1906 aan de Koestraat-Lovensestraat en Enschootsestraat. Commissie afd. pluimvee en konijnen en juryleden vlnr: Jos Brouwers, Tilburg; N. Wal op, Kralingen; Jos Hoosemans, Tilburg; Willeboorts, Turnhout; Pel, Arnhem; Aloys Verbunt, Waalwijk; F.J. Popelier, Tilburg; Jos Woestenbergh, Tilburg; bediende. Bron: Beeldbank Regionaal Archief Tilburg, fotonummer 103738.

Verantwoording bij Deel II

Noten

Van agrarische tentoonstellingen naar pluimveetentoonstellingen

1. Nieuw Amsterdamsch Handels- en effectenblad, 30 juli 1860.
2. Algemeen Handelsblad, 1 oktober 1861.
3. Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 16 augustus 1863.
4. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 5 juli 1869.
5. Algemeen Handelsblad, 20 september 1880.
6. Berail, H., te Sint Michiels-Gestel, Hoender-fokkerij. Ingezondens stuk in: Provinciaal Dagblad van Noord Brabant en 's Hertogenbossche Stadscourant, 16 augustus 1853.
7. Rotterdamsche Courant, 2 oktober 1851.
8. Nieuwe Rotterdamsche Courant, 23 september 1853.
9. Algemeen Handelsblad, 13 juli 1855.
10. Leeuwarder Courant, 7 en 14 augustus 1868.
11. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, Courant, 29 juni 1869. De 'zang- en siervogeltjes' waren ter beschikking gesteld door de Amsterdamse dierentuin Artis, die in 1838 werd opgericht onder de naam Natura Artis Magistra, door de heren Westerman, Werleman en Wijsmuller, met als doel: Het bevorderen van de kennis der Natuurlijke Historie. Internet <https://www.artis.nl/nl/footer/over-natura-artis-magistra/geschiedenis/>
12. Nieuwe Veendammer Courant, 1 juli 1871.
13. De Tijd, 9 april 1880.
14. Leeuwarder Courant, 23 maart 1873.
15. Dagblad van 's Gravenhage en Zuid Holland, 11 september 1861. Het heeft er alle schijn van dat sedert Amsterdam en Rotterdam over een dierentuin beschikten men in Den Haag niet achter wilde blijven. Dierentuin Artis in Amsterdam dateert van 1838 en in 1857 opende in Rotterdam de Rotterdamsche Diergaarde, in het centrum, bij de Kruiskade, haar poorten. In 1937 werd besloten de Rotterdamse dierentuin te verplaatsen naar de wijk Blijdorp. De Rotterdamse dierentuin heet nu dan ook Diergaarde Blijdorp.
16. Nederlandsche Staatscourant, 4 december 1861.
17. Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 26 januari 1862. Leydsche Courant, 31 januari 1862. Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad, 20 februari 1862. Bataviaasch Handelsblad, 19 april 1862; Internet: <https://www.denhaag.wiki/index.php/nl/25-cultuur/monumenten/172-haagse-dierentuin>. Na de opheffing van de Haagsche Dierentuin in september 1943 werd op het terrein van de voormalige Zoologisch-Botanische Tuin o.m. het Provinciehuis gebouwd. Voor een geschiedenis van de Haagse Dierentuin zie: Baarsel, G.J.M. van, De Haagse Dierentuin. In: Holland, regionaal-historisch tijdschrift. Speciale editie Dierentuinen in Holland, 20^e jaargang, nr. 4/5, september 1988, pp. 238-250. Internet: <http://tijdschrift-holland.nl/wp-content/uploads/1988-20-0405.pdf>
18. Leydsche Courant, 6 april 1864. Landbouw-Courant, 20 september 1866; 23 juli 1868. Mombarg, Bert, Houden van kippen, een historisch sociologische analyse van de georganiseerde raspluimveeteelt. Assen, 2000, pp. 49-50. Internet: <https://books.google.nl/books?id=X7LX67SOG64C&pg=PA53&lpg=PA53&dq=vereniging+Ornis&source=bl&ots=AtfFAgsge4&sig=ACfU3U2spayqkrMEDOUgjoV6modeDVcuQ&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKEwiPuvvp747kAhWIEVAKHacuCd04ChDoATAAegOICRAB#v=onepage&q=vereniging%20Ornis&f=false>
19. Oprechte Haarlemsche Courant, 14 september 1867. Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 15 september 1867. Er is één aanwijzing dat voor deze eerste tentoonstelling wel degelijk sier- of zangvogels voor de wedstrijd categorie zijn ingezonden. Tussen de winnaars van een bronzen medaille staat vermeld 'C.F. Muller'. Dezelfde Muller behaalde een jaar later een zilveren medaille op de tweede pluimveetentoonstelling met 12 'Kamervogels'. Er bestaat dus een reële mogelijkheid dat deze C.F. Muller ook aan de eerste wedstrijd met 'kamervogels' heeft deelgenomen.
20. Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 23 juli 1868.
21. Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 20 september 1868.
22. Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 19 september 1869. Algemeen Handelsblad, 15 september 1873. Provinciale Drentsche en Asser Courant, 2 augustus 1879.
23. Algemeen Handelsblad, 20 september 1880. 'Fraaie kanarievogels' zijn wat we tegenwoordig kleur- en postuurkanaries noemen. Dit ter onderscheid van 'zangkanaries'.
24. 14^e TT: Algemeen Handelsblad, 20 september 1880. 15^e TT: Het Nieuws van den Dag, 30 augustus 1881. 16^e TT: Het Nieuws van den Dag, 29 augustus 1882. 17^e TT: Het Nieuws van den Dag, 27 augustus 1883.
25. Algemeen Handelsblad, 28 september 1879.

26. Algemeen Handelsblad, 27 januari 1878 en 23 december 1880.
27. De Standaard, 15 april 1878.
28. Algemeen Handelsblad, 20 februari 1879.
29. Algemeen Handelsblad, 23 december 1880.
30. Advertentie waarin wordt aangekondigd dat ca. 25 soorten ‘buitenlandsche raskippen’, op de Tentoonstelling van Landbouw te Amsterdam zullen worden ingezonden en aldaar gekocht kunnen worden: Het Nieuws van den Dag, 29 juni 1876.
31. Algemeen Handelsblad, 26 oktober 1901.
32. Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 25 augustus 1869.
33. Haagsche Courant, 31 oktober 1904.
34. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., pp. 50, 53. 14^e TT: Algemeen Handelsblad; 20 september 1880. 15^e TT: Het Nieuws van den Dag, 30 augustus 1881. 16^e TT: Het Nieuws van den Dag, 29 augustus 1882. 17^e TT: Het Nieuws van den Dag, 27 augustus 1883. Hoornsche Courant, 11 juni 1884. Arnhemsche Courant, 8 februari 1892. Algemeen Handelsblad, 27 maart 1897. Internet: [http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_\(1\)_giesbers_en_rijnveld_november_1985\).pdf](http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_(1)_giesbers_en_rijnveld_november_1985).pdf) .
35. Rotterdamsch Nieuwsblad, 6 augustus 1884. Haagsche Courant, 6 september 1884 en 8 september 1884. Algemeen Handelsblad, 9 september 1884. Het Nieuws van den Dag, 9 september 1884.
36. In de pers werd een verband gelegd tussen de van 26 augustus tot en met 10 september 1884 te Amsterdam gehouden internationale landbouwtentoonstelling en het ontbreken van de pluimveetentoonstelling in Den Haag, maar het is de vraag of dit de werkelijke reden is geweest. Het jaar daarop werd door het genootschap geen pluimvee/siervogeltentoonstelling georganiseerd, terwijl toen geen concurrentie van een andere tentoonstelling te duchten viel. Het Nieuws van den Dag, 10 september 1884. Haagsche Courant, 16 september 1884 en 20 september 1884. Arnhemsche Courant, 22 september 1884. Delftsche Courant, 23 september 1884. Haagsche Courant, 13 juli 1885 en 28 september 1885.
37. Haagsche Courant, 24 en 25 augustus 1894. De Telegraaf, 24 augustus 1894. Algemeen Handelsblad, 25 augustus 1894.
38. Baarsel, G.J.M. van, De Haagse Dierentuin. In: Holland, regionaal-historisch tijdschrift, o.c., pp. 238-250.
39. Mellink, Geert-Jan, e.a., Verdreven voor de Atlantikwall. W Books, Zwolle, 2017, p. 72.
40. Het hoofdgebouw van de Haagsche Dierentuin, het zogenaamde Moors Paleis overleefde de Tweede Wereldoorlog en fungeerde in de jaren '50 en '60 als onderdak voor feesten, bijeenkomsten, examens en voorstellingen. In 1968 werd het Moors Paleis afgebroken, om plaats te maken voor het Provinciehuis van Zuid Holland en het hoofdkantoor van Rijkswaterstaat. Internet: Wikipedia.

De eerste landelijke pluimveeverenigingen

41. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., pp. 6, 50-54. Het Nieuws van den Dag, 14 september 1885.
42. Tentoonstelling Gelders-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw te Wageningen van 29 juni t/m 1 juli 1885: Het Nieuws van den Dag, 9 mei 1885. Algemeen Handelsblad, 2 en 4 juli 1885.
Landbouwtentoonstelling te Oosterhout in 1892: Behalve de vele ingezonden hoenders, duiven en waterwild is het grote aantal honden opmerkelijk en de inzending van ‘vogels’ door de heer A. Sutherland uit Rotterdam, een vogelhandelaar van o.m. zangkanaries: De Maasbode, 22 september 1892. Twentsche Pluimveeclub/Twentsche Landbouw-Mij: Algemeen Handelsblad, 4 augustus 1896. Ook vanuit organisaties waarvan men meer traditionele landbouwtentoonstellingen zou verwachten werden soms uitsluitend voor pluimvee bedoelde tentoonstellingen georganiseerd, zoals te Leeuwarden in mei 1898: Het Nieuws van den Dag, 24 februari 1898. In Leeuwarden: veel kippen en duiven, ‘De overige rubrieken: Fazanten, Ganzen, Eenden, Zang-, Kamer- en Volière-vogels, Gereedschappen, enz. tellen, over het geheel, wel niet veel nummers, toch is er veel belangwekkends onder’, Leeuwarder Courant, 1 juni 1898.
43. De Pluimgraaf, 9 maart 1900, p. 154.
44. Tilburgsche Courant, 22 september 1881. Het Nieuws van den Dag, 22 september 1881.
45. Vert. ‘afzetgebieden’.
46. Arnhemsche Courant, 2 april 1883.
47. Provinciale Drentsche en Asser Courant, 26 oktober 1883. Verslag over artikel over de ‘Vereeniging’ in De Geveederde Vrienden, in Arnhemsche Courant, 2 april 1883.
48. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., p. 53. Algemeen Handelsblad, 16 september 1884. Nieuws van den Dag, 16 november 1885.
49. Het Nieuws van den Dag, 4 juli 1884.
50. Algemeen Handelsblad 16 september 1884. Het Nieuws van den Dag, 14 september 1885.
51. Het Nieuws van den Dag, 23 september 1882. Het betreft hier mogelijk Andreas Alexander Maximiliaan Nuyens, geboren 13-9-1843, te Grootebroek; overleden op 70 jarige leeftijd in 1913, te Grave? (Grave als plaats van overlijden is ontleend aan Bataviaasch Nieuwsblad, 3 december 1913). Andreas Nuyens schreef,

- o.m., De Vogelwereld, handboek voor liefhebbers van kamer- en parkvogels. Groningen, 1886. Arnhemse Courant, advertentie, 13 maart 1896.
52. Gebouw: Glas, Anne van der, Klooster, kazerne, werkhuis, de bewogen geschiedenis van Westsingel 46. In: Kroniek, Tijdschrift Historisch Amersfoort, jrg. 20, nr. 1, maart 2018, p. 6. Op dit moment is in het geheel gerestaureerde pand, Westsingel 46, het Centrum voor Archeologie van de gemeente Amersfoort gevestigd. <https://historisch-amersfoort.nl/wp-content/uploads/2024/12/Kroniek-2018-1-maart.pdf>
 Competitie ter verfraaiing tentoonstellingsterrein: Oprechte Haarlemsche Courant, 13 juni 1884.
 Wedvlucht postduiven: Dagblad voor Zuid Holland en 's Gravenhage, 20 juni 1884. Algemeen Handelsblad, 28 juni 1884, Het Nieuws van den Dag, 28 juni 1884.
 Prijzen: Het Nieuws van den Dag, 21 juni 1884.
 Tentoonstelling: Rotterdamsch Nieuwsblad, 21 en 22 april 1884. Hoornsche Courant, 11 juni 1884. Het Nieuws van den Dag, 26, 27 juni en 30 juni 1884. Oprechte Haarlemsche Courant, 27 juni 1884. Het Vaderland, 28 juni 1884. Gooi en Eemlander, 28 juni 1884, 5 juli 1884. Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad, 29 juni 1884.
 Ledenvergadering: Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad, 26 juni 1884.
 53. P. Polvliet was in Kopenhagen aanwezig met duiven en H. Coert met kippen en 'waterwild'. Algemeen Handelsblad, 14 mei 1885. Vlaardingsche Courant, 11 juli 1885.
 54. Het Nieuws van den Dag, 6 september 1884. Algemeen Handelsblad, 16 september 1884.
 55. Het dagelijks bestuur van Ornis bestond in september 1885 uit A. Nuyens (Amsterdam), voorzitter; P. Polvliet (Hellevoetsluis), secretaris en Allert de Lange (Amsterdam), penningmeester. Provinciale Drentsche en Asser Courant, 26 oktober 1883. Het Nieuws van den Dag, 14 september 1885. Nieuwsblad gewijd aan de belangen van Hoeksche Waard, IJselmonde, Kralingen en Vlaardingen, 19 september 1885.
 56. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., p. 53. Het Nieuws van den Dag, 26 april 1886.
 57. Het Nieuws van den Dag, 18 mei 1885.
 58. Het Nieuws van den Dag, 6 maart 1893. De redacteur van Onze Gevederde Vrienden was Andreas Alexander Maximiliaan Nuyens, zie noot 51. Arnhemse Courant, advertentie, 13 maart 1896.
 59. Spek, H.A. van der, Koninklijke Nederlandse Vereniging Avicultura bestaat 70 jaar. In: Avicultura, 69^e jaargang nr. 24, 24 november 1955. Geraadpleegd op <http://www.koninklijke-avicultura.nl/archief.html>.
 Nederlandsche Staatscourant, 1 april 1887.
 Zie voor een beknopte geschiedenis van de eerste jaren van pluimveevereniging Avicultura ook Mombarg, Bert, Houden van kippen o.c., pp. 53-58.
 60. Leeuwarder Courant, 1 april 1889. Tijdens de landbouwtentoonstelling te Oosterhout in september 1892 werden bij de 'fazanten' en de 'parelhoenders' de meeste prijzen gewonnen door inzendingen van 'vereen. Avicultura, Oosterhout'. Zowel over de (pluimvee?)vereniging Avicultura te Oosterhout, die in 1892 collectief fazanten en parelhoenders inzond voor de landbouwtentoonstelling te Oosterhout, als over haar relatie met de landelijke vereniging Avicultura kon geen verdere info gevonden worden. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 22 september 1892. In 1893 is er in de krant sprake van 'Avicultura' (...) Die Vereeniging en ook hare zusterverenigingen', Algemeen Handelsblad, 7 maart 1893.
 61. Tubantia, 12 januari 1895, 7 maart 1896. Algemeen Handelsblad, 20 maart 1898. Het Nieuws van den Dag, 19 maart 1898.
 62. Haagsche Courant, 18 juli 1887. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., pp. 52-54, 57-58.
 63. Was het verenigingsblad van Ornis, Onze Gevederde Vrienden, soms een van de splijtzwammen geweest die tot de oprichting van Avicultura heeft geleid? Onze Gevederde Vrienden werd uitgegeven door Allert de Lange, penningmeester van Ornis en voorzitter A. Nuyens van Ornis was hoofdredacteur van het tijdschrift. Onze Gevederde Vrienden was sinds het voorjaar van 1885 niet meer verschenen. Dat Avicultura is opgericht uit onvrede over het functioneren van het bestuur van Ornis, het feit dat uitgerekend de aan Onze Gevederde Vrienden gelieerde bestuursleden Nuyens en de Lange niet in Avicultura terugkeerden en het uitgeven van een nieuw tijdschrift een van de eerste activiteiten van Avicultura was, houdt daarom mogelijk verband met elkaar.
 64. Floralia presenteerde zich als een weekblad voor Tuinbouw, Bloementeel, Boomkweekerij, Landbouw, Veeteelt, Hoenderfokkerij, Jacht Visscherij en Fruithandel. Eindredacteur was de heer A.G.G. Sutherland Royaards, gediplomeerd tuinbouwkundige. Het weekblad Floralia moeten we hoogstwaarschijnlijk los zien van de Floralia-verenigingen, die vanaf 1871 verspreid over Nederland werden opgericht en tot doel hadden door het uitdelen van stekjes en bloemenzaden en het organiseren van tentoonstellingen waarop de uiteindelijke kweekresultaten getoond konden worden 'de sociaal lager geplaatste bevolkingsgroepen een andere mentaliteit en levensstijl bij te brengen'. Helsloot, John, Floralia in Nederland in het laatste kwart van de 19^e eeuw, p. 1. Cahiers van het P.J. Meertens -instituut nr. 2, 1990. Internet: https://www.meertens.knaw.nl/cms/images/Media2017/Helsloot_Floralia_in_Nederland.pdf

65. Haagsche Courant, 18 december 1901; Internet: Giesbers, J.B.W.A. en I. Rijnveld, Avicultura 1886-1986. Internet: [http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_\(1\)_giesbers_en_rijnveld_november_1985\).pdf](http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_(1)_giesbers_en_rijnveld_november_1985).pdf) . Op het terrein van de in 1883 geopende Arnhemse Vogel- en Plantentuin aan de Velperweg kon men vogels en planten uit Nederlands-Indië bezichtigen. Het park werd gedomineerd door een kolossaal hotel, Hotel Garne, compleet met concertzaal, tennisbanen en cricketvelden. Het project mislukte en na tien jaar werd het hotel gesloten. Het gebouw werd, na enige tijd als sanatorium dienst te hebben gedaan, in 1913 in gebruik genomen door de 'Zusters van Sacré Coeur' die er een meisjesinternaat stichtten. Het gebouw is daarom beter bekend als Sacré Coeur. Het werd in 1973 gesloopt. Het park van de Vogel- en Plantentuin bestaat nog steeds. <https://www.facebook.com/arnhem.nostalgie.nl/photos/arnhem-sac%C3%A9-coeur-velperweg-1887e%C3%A9n-van-de-meest-massale-en-stilige-gebouwen-di/642191815817821/>
66. De Gooi en Eemlander, 24 april 1886. Het Nieuws van den Dag, 26 april 1886.
67. Perks, W.A.G., Geschiedenis van de Maliebaan, p. 36. Utrecht, zj. Internet: <http://www.nga-earlygolf.nl/nederlands/collecties/boeken/1970-Maliebaan.pdf>
68. Algemeen Handelsblad, 9 september 1886. Het Nieuws van den Dag, 23 en 25 september 1886.
69. Giesbers, J.B.W.A. en I. Rijnveld, Avicultura 1886-1986. Internet: [http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_\(1\)_giesbers_en_rijnveld_november_1985\).pdf](http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_(1)_giesbers_en_rijnveld_november_1985).pdf)
70. Het Nieuws van den Dag, 2 maart 1887. Algemeen Handelsblad, 20 maart 1887. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 21 maart 1887.
71. Haagsche Courant, 18 juli 1887. Algemeen Handelsblad, 19 juli 1887.
72. Nieuwsblad, gewijd aan de belangen van de Hoeksche Waard, enz., 21 september 1887.
73. Algemeen Handelsblad, 1 oktober 1887.
74. Haagsche Courant, 22 juni 1888. Het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, bekend als 'K & W', was een theater, concert en evenementengebouw aan de Zwarteweg, hoek Muzenstraat in Den Haag. Het werd officieel geopend op 2 december 1874 en is op 18 december 1964 door brand verwoest. Internet: Wikipedia.
75. Haagsche Courant, 23 juni 1888. Algemeen Handelsblad, 23 juni 1888
76. Haagsche Courant, 23 juni 1888. Algemeen Handelsblad, 23 juni 1888. Het Nieuws van den Dag, 25 juni 1888. Leeuwarder Courant, 30 maart 1889.
77. Leeuwarder Courant, 24 oktober 1888, 25 februari 1889, 30 maart 1889. De Maasbode, 4 april 1889.
78. Het Nieuws van den Dag, 3 april 1889. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., p. 54.
79. Het Nieuws van den Dag, 5 juni 1889.
80. Sjaak van der Velden, die de loonontwikkeling van de arbeiders in de dekenfabriek Zaalberg in Leiden gedurende de periode 1896-1902 heeft onderzocht, kwam o.m. tot de conclusie dat het gemiddeld weekloon van de best betaalde fabrieksarbeiders, de wevers, tussen 1896 en 1903 toenam van f 8,00 naar bijna f10,00 per week. Velden, Sjaak van der, Lonen bij de dekenfabriek Zaalberg in Leiden, 1896-1902. In: Jaarboek Stichting Dirk van Eck (2012), Leiden, p. 60.
81. Haagsche Courant, 8 november 1889. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 13 januari 1890, 28 januari 1890. Een liedertafel is een zangvereniging van uitsluitend mannen. In 1843 werd in 's-Hertogenbosch de Liedertafel Oefeningen en Uitspanning opgericht. Het koor verwierf nationale faam en men besloot een Liedertafelgebouw te bouwen aan de Jan Heinsstraat. Dit werd op 31 mei 1885 geopend. In 1903 ging de Liedertafel failliet en het gebouw deed daarna dienst als Concertgebouw. Op 11 februari 1965 werd het gebouw door een gasexplosie grotendeels verwoest. Internet: <https://www.nlutskebrabants.nl/index.php/bossche-straten/bossche-straten-2014/193-120-straat-der-muzen-concertgebouw>
82. Nieuwsblad van het Noorden, 7 januari 1891. Leeuwarder Courant, 19 februari 1891.
83. Nieuwsblad van het Noorden, 18 april 1891. De Korenbeurs aan de Vismarkt in Groningen werd in 1865 in gebruik genomen. Het monumentale pand bestaat nog steeds, alleen niet meer in de functie van korenbeurs.
84. Nieuwe Groninger Courant, 30 mei 1891. Algemeen Handelsblad, 31 mei 1891. Het Nieuws van den Dag, 2 juni 1891 en 15 maart 1892. Dagblad van Zuid Holland en 's Gravenhage, 6 juni 1901. Uit de verslaggeving in de krant zou men de conclusie kunnen trekken dat Ornīs een vereniging van siervogelkwekers was. Dit is niet geval. Ornīs werd op 17 februari 1891 opgericht en had ten tijde van de tentoonstelling dus nog een pril bestaan achter de rug. Hoewel er onder de leden van Ornīs zich vogelkwekers bevonden was de club in de eerste plaats een vereniging van natuurvrienden. Tentoonstellingen werden niet georganiseerd, wel lezingen en excursies over flora en fauna. In het eerste verenigingsjaar had men op vergaderingen o.m. gesproken over 'welke middelen men zou kunnen aanwenden om den vogelmoord, een gevolg der mode, tegen te gaan'. Op 20 september 1891 deed men in de Nieuwe Groninger Courant een

- aan de 'Dames' gerichte oproep om niet mee te doen met de toen gangbare mode om 'vrouwenhoeden en kleederen met vogels of vleugels te versieren'. Zie ook: Nieuwsblad van het Noorden, 10 januari 1892. In juni 1892 richtte Ornis een verzoek aan de minister van Justitie om het zoeken naar kievitseieren te beperken. (Algemeen Handelsblad, 12 juni 1892). Inventaris Groninger Archieven, Internet: <https://www.groningerarchieven.nl/archieven/?mivast=5&mizig=210&miadt=5&micode=1703&miview=inv2#inv3t2>) Uiteindelijk bleek dat de prijswinnende collectieve inzending van Ornis afkomstig was van één persoon, de heer P.C.C. Duizend, conservator van het museum van de universiteit van Groningen, die op een ledenvergadering de door Ornis in ontvangst genomen medailles kreeg uitgereikt. Met name het ensemble van opgezette vogels had bij het publiek veel indruk gemaakt: 'De meest vreemde exemplaren van papegaaien, parkieten, fazanten, reigers roerdompen pauwen, zwanen, enz., waren in hunne natuurlijke houding om een vijver of in boomen gegroepeerd, omgeven door tal van gewassen en planten, die aan het geheel een exotisch karakter gaven'. Algemeen Handelsblad, 7 juni 1891.
85. Leeuwarder Courant, 2 juni 1891.
 86. Leeuwarder Courant, 14 maart 1892. Arnhemsche Courant, 14 maart 1892. In 1882 werd de particuliere sociëteit De Vereniging opgericht met een concertzaal aan het Keizer Karelplein te Nijmegen. Vandaag de dag fungeert het gebouw, na diverse verbouwingen, nog steeds als concertzaal. Internet: Wikipedia.
 87. Het Nieuws van den Dag, 15 maart 1892.
 88. Rotterdamsch Nieuwsblad, 3 maart 1893.
 89. Vlaardingsche Couant, 1 maart 1893. Arnhemsche Courant, 8 maart 1893.
 90. Het Nieuws van den Dag, 23 december 1893. Rotterdamsch Nieuwsblad, 22 januari 1894.
 91. Rotterdamsch Nieuwsblad, 12 januari 1894.
 92. Arnhemsche Courant, 2 februari 1894.
 93. Leeuwarder Courant, 6 februari 1894. Rotterdamsch Nieuwsblad 5 februari 1894. Het betreft hier hoogwaarschijnlijk August Sutherland Janzn. (1837-1895), poelier te Rotterdam en diens zoon Antoon Pieter Sutherland (geb. 1871), koopman. Antoon Pieter handelde, onder meer, in vogels en was zeker tot in het eerste decennium van de 20^e eeuw een vaste inzender op tal van tentoonstellingen waar hij in de regel tot de prijswinnaars behoorde en ook zijn vogels te koop aanbood. Hij wordt in de krant als deelnemer en prijswinnaar vermeld als Anton of Anth. Sutherland, te Rotterdam.
<http://members.home.nl/georgergross/caledonianconnecties/Families/Sutherland%20Gravendeel.HTM>
 94. Hier wordt bedoeld Heythuysen, een plaats in Midden Limburg. Venloosch Weekblad, 10 februari 1894. In 1891 werd in Heythuysen door Leon Verschuieren (1866-1957) een orgelmakerij opgericht die zich zou ontwikkelen tot een internationaal vermaarde firma van orgelbouwers. Het is onbekend of de prijswinnaar Leon Verschuieren enige verwantschap bezit met de beroemde orgelbouwer.
 95. Algemeen Handelsblad, 9 februari 1895. De voormalige concertzaal van Artis aan de Plantage Kerklaan is een onderdeel van het ensemble dat te boek staat als de Nieuwe Ledenlokalen, die in 1870-1875 werden gebouwd. Het is in meerdere opzichten een memorabel complex. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hier het Amsterdamse bevolkingsregister gevestigd. In een, overigens grotendeels mislukte, poging dit te vernietigen werd het op 27 maart 1943 overvallen door een verzetsgroep. Alle aanslagplegers werden opgepakt en gefusilleerd. In de recente geschiedenis fungeerde de zaal, als Studio Plantage voor de opname van memorabele tv uitzendingen. Internet: Wikipedia en http://artis.rkdmonographs.nl/copy_of_gebouwen-in-artis-a-z
 96. Het Nieuws van den Dag, 23 februari 1895.
 97. De Telegraaf 25 februari 1895. De Zuid Willemsvaart, 26 februari 1895. Zie ook noot 93.
 98. Het gemiddeld weekloon van de best betaalde fabrieksarbeiders, de wevers, in de dekenfabriek van Zaalberg te Leiden nam tussen 1896 en 1903 toe van f 8,00 naar bijna f10,00 per week. Velden, Sjaak van der, Lonen bij de dekenfabriek Zaalberg in Leiden, 1896-1902, o.c. p. 60.
 99. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., pp. 56-58. Het inschrijfgeld voor 1 kooi bedroeg voor een niet-lid dus bijna een dagloon van een geschoold industriearbeider.
 100. Haagsche Courant, 24 januari 1896.
 101. Het Nieuws van den Dag, 22 februari 1896.
 102. Haagsche Courant, 12 februari 1897. Algemeen Handelsblad, 12 februari 1897. De Telegraaf, 12 februari 1897.
 103. Algemeen Handelsblad, 27 maart 1897.
 104. Dalherda ligt in Hessen, tegen de grens met Beieren.
 105. De Telegraaf, 16 en 17 maart 1898. Het Nieuws van den Dag, 19 maart 1898. Algemeen Handelsblad, 20 maart 1898. Het Nieuws van den Dag, 22 maart 1898. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., p. 59.
 106. De Pluimgraaf, Geïllustreerd Weekblad voor liefhebbers van Zang-, Sieraad- en Volièrevogels, Pluimvee, Duiven, Konijnen, enz., onder redactie van C.L.W. Noorduyn. Uitgegeven door De Erven Loosjes te Haarlem, eerste editie januari 1899: 3 februari 1899, pp. 57-58, 65; 17 maart 1899, pp. 150, 154-159, 165-167; 24 maart pp. 170-171, 175-179, 182; 26 januari 1900, p. 58.

107. We spreken hier over bijna twee jaarsalarissen van een geschoold industriearbeider voor één vogel!
108. Algemeen Handelsblad 22 januari 1899; Delftsche Courant, 16 maart 1899. Overigens was toen het kweken van kanaries zeker niet voor de gewone man weggelegd. Getuige een in De Pluimgraaf van 20 januari 1899 afgedrukte prijslijst voor diverse kanarievariëteiten moest er toen voor de aanschaf van raskanaries behoorlijk in de buidel getast worden. De Pluimgraaf, 20 januari 1899, p. 27. Zie ook p. 179.
109. De Pluimgraaf, 26 januari 1900, p. 58; 16 februari 1900, p. 107; 23 februari 1900, pp. 123-124. Zie verder voor deze tentoonstelling ook: De Pluimgraaf, 5 januari 1900, pp. 8-9, 14-15; 2 februari 1900, pp. 78-79, 16 februari 1900, pp. 110-111; 23 februari 1900, pp. 133-134; 2 maart 1900, pp. 141-143; 16 maart 1900, pp. 173-174, 181-182; 23 maart, pp. 190-191; 30 maart 1900, pp. 213-214; 13 april 1900, 238-239.
110. Het Nieuws van den Dag, 9 februari 1903. Haagsche Courant, 10 februari 1900. Algemeen Handelsblad, 10 februari 1900.
111. De Pluimgraaf, 8 februari 1901, p. 86-87; 22 februari 1901, p. 121; 13 september 1901, p. 525.
112. De Pluimgraaf, 20 december 1901, p. 735; 20 februari 1903, p. 109.
113. De Pluimgraaf, jaargang 1901, passim.
114. Haagsche Courant, 18 december 1901. Internet: Giesbers, J.B.W.A. en I. Rijnveld, Avicultura 1886-1986. Internet: [http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_\(1\)_giesbers_en_rijnveld_november_1985\).pdf](http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_(1)_giesbers_en_rijnveld_november_1985).pdf)
115. Haagsche Courant, 18 december 1901.
116. De Pluimgraaf, 28 november 1902, p. 582.
117. De Telegraaf, 19 oktober 1901. Algemeen Handelsblad, 7 en 14 december 1901 en 31 januari 1902. Rotterdamsch Nieuwsblad, 1 februari 1902. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 13 september 1901, p. 525, 3 januari 1902, pp. 5-7; 7 februari 1902, pp. 68-70; 21 februari 1902, pp. 102-103; 7 maart 1902, pp. 125-126; 4 april 1902, pp. 179-180; 25 april 1902, p. 218.
118. Over de 17^e tentoonstelling van Avicultura, die in februari 1903 werd georganiseerd, verscheen in Het Nieuws van den Dag van 9 februari 1903 een uitgebreid en alleraardigst 'sfeerverslag' waarin de afdeling zang- en siervogels ruimschoots aan bod kwam. De Pluimgraaf, 13 februari 1903, p. 86-87. Zie verder voor de 17^e tentoonstelling: De Pluimgraaf, 2 januari 1903, pp. 3-4; 9 januari 1903, p. 19; 30 januari 1903, p. 60; 13 februari 1903, pp. 86-87; 20 februari 1903, pp. 105-107, 109-110; 27 februari 1903, pp. 122-124; 6 maart 1903, pp. 143-144; 20 maart 1903, pp. 171-173.
119. De Pluimgraaf, 13 februari 1903, p. 86-87.
120. Het Nieuws van den Dag, 9 februari 1903.
121. N.N., De 18^e Avicultura tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 13 februari 1904, p. 90; 25 februari 1905, p. 106.
122. Algemeen Handelsblad, 24 januari 1904. De Pluimgraaf, 28 november 1902, p. 582; 9 oktober 1903, p. 600; 16 oktober 1903, p. 619. Zie voor de 18^e tentoonstelling van Avicultura in 1904 verder ook: De Pluimgraaf, 27 november 1903, pp. 696-697; 11 december 1903, p. 726-728; 2 januari 1904, pp. 5-6; 16 januari 1904, pp. 35-36; 13 februari 1904, p. 94; 20 februari 1904, pp. 105-106; 19 maart 1904, pp. 156-157; 20 maart 1904, pp. 175-176; 2 april 1904, pp. 190-191; 9 april 1904, pp. 207-209, 23 april 1904, pp. 239-240.
123. Zie voor de 19^e tentoonstelling in januari 1905, in het Moors Paleis te Den Haag: De Pluimgraaf, 17 december 1904, p. 680; 31 december 1904, pp. 707-709; 28 januari 1905, p. 48; 25 februari 1905, p. 106 (zangvogels).
124. In januari 1914 organiseerde Avicultura tijdens haar jaarlijkse kleindierententoonstelling ook een nationale zangwedstrijd met medewerking van de Gravenhaagsche Vereeniging De Kanarievogel: De Kanarie, 24 december 1914, p. 224. Gebruik is gemaakt van een bundel kopieën uit De Kanarie uit de periode 26 november 1914 t/m 15 juli 1915, in bezit van de auteur. De samenwerking van Avicultura met De Kanarievogel heeft in ieder geval enige jaren geduurd tot na de Eerste Wereldoorlog. Haagsche Courant, 24 januari 1916, 18 januari 1917. De Tijd, 17 december 1917. In 1917 werd in Den Haag ook de vereniging Onze Gevleugelde Zangers opgericht. Nederlandsche Staatscourant, 30 november 1917. In 1918 werd tijdens de tentoonstelling van Avicultura een zangkanariewedstrijd georganiseerd met medewerking van zowel De Kanarievogel als Onze Gevleugelde Zangers. De Tijd, 17 december 1917.
125. Het Vaderland. 10 december 1921, 14 januari 1926, 17 januari 1935. In de jaren '30 organiseerde Luscinia II haar tentoonstelling regelmatig met andere Haagse vogelverenigingen, waaronder de waterslagerclub De Nachtegaal, in Amicitia. Haagsche Courant, 11 december 1931. Het Vaderland, 24 december 1938. Algemeen Handelsblad, 14 januari 1939.
126. Provinciale Drentse en Asser Courant, 20 januari 1937. Haagse Courant, 3 juli 1937. De Telegraaf, 6 december 1937. Nieuwe Apeldoornse Courant, 6 december 1938. Zaans Volksblad, 1 februari 1939.
127. Mellink, Geert-Jan, e.a., Verdreven voor de Atlantikwall, o.c., p. 72. Hoewel het Moors Paleis in de Haagsche Dierentuin aan de Duitse slopershamer was ontsnapt koos Avicultura na de Tweede Wereldoorlog meestal voor de Houtrusthallen als tentoonstellingslocatie. Alleen op het eind van de jaren '50 en

- begin jaren '60 werden weer enkele tentoonstellingen in het Moors Paleis gehouden. Het Moors Paleis werd in 1968 gesloopt vanwege de bouw van o.m. het nieuwe Provinciehuis.
128. Voor een minder op de zang- en siervogels toegespitste terugblik op de geschiedenis van Avicultura zie: Giesbers, J.B.W.A. en I. Rijnveld, Avicultura 1886-1986. Internet: [http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_\(1\)_giesbers_en_rijnveld_november_1985\).pdf](http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/avicultura_1886-1986_een_verhaal_vanaf_haar_oprichting_tot_heden_(1)_giesbers_en_rijnveld_november_1985).pdf)
 129. Wulfften Palthe, A.W. van, De eerste eeuw van de Koninklijke Nederlandse Vereniging Ornithophilia, 1994, pp. 10-12. Zie voor de eerste jaren van Ornithophilia ook: Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., p. 58-60.
 130. Nederlandsche Staatscourant, 16 januari 1895.
 131. De Telegraaf, 14 december 1894.
 132. Nieuwe Vlaardingsche Courant, 24 november 1894. Het Nieuws van den Dag, 15 december 1894. Algemeen Handelsblad 15 december 1894.
 133. De Telegraaf, 14 december 1894.
 134. Het Nieuws van den Dag, 15 december 1894. Algemeen Handelsblad, 16 december 1894. Wulfften Palthe, A.W. van, De eerste eeuw van de Koninklijke Nederlandse Vereniging Ornithophilia, 1994, p. 104.
 135. Arnhemsche Courant, 17 december 1894. Het Nieuws van den Dag, 12 december 1896.
 136. Algemeen Handelsblad, 28 oktober 1895. Het Nieuws van den Dag, 16 december 1895. Van de op de tentoonstelling aanwezige papegaaien stond een Blauw-Gele Ara, die een 1e prijs had behaald, te koop voor f 110,00; een kwart jaarsalaris van een 'werkende man'. Zie voor zang- en volièrevogels op de 2e tentoonstelling ook: Wulfften Palthe, A.W. van, De eerste eeuw van de Koninklijke Nederlandse Vereniging Ornithophilia, 1994, p. 104.
 137. Het Nieuws van den Dag, 17 december 1895. 'Gele kluit' in het krantenartikel is hoogstwaarschijnlijk een kneu.
 138. Het Nieuws van den Dag, 20 december 1895.
 139. Het Nieuws van den Dag, 20 december 1895.
 140. Algemeen Handelsblad, 4 november 1896.
 141. Algemeen Handelsblad, 12 december 1896.
 142. Algemeen Handelsblad, 12 december 1896.
 143. Het Nieuws van den Dag, 18 oktober 1897. Algemeen Handelsblad, 4 november 1897, 19 november 1897. De Maasbode 12 december 1897.
 144. De Telegraaf, 16 en 17 december 1897. Algemeen Handelsblad, 17 december 1897.
 145. Wulfften Palthe, A.W. van, De eerste eeuw van de Koninklijke Nederlandse Vereniging Ornithophilia, o.c., pp. 9, 11. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., p. 59. Het Nieuws van den Dag, 19 maart 1898 en 28 december 1904. Enkele voorbeelden van verhuur: Speciaalclub: verhuurd materiaal aan Groningse Sierduivenclub voor haar wedstrijd in 1904; Verhuur aan Haarlemsche pluimveevereniging 'Kennemerland' en vervoersproblemen met het spoor in mei 1903: De Pluimgraaf, 22 mei 1903, pp. 315-316. Zie voor verhuur ook noot 238, landbouwtentoonstellingen.
 146. Het Nieuws van den Dag, 21 december 1897.
 147. De Telegraaf, 7 oktober 1898.
 148. Algemeen Handelsblad, 13 en 17 december 1898. Vlaardingsche Courant, 14 december 1898. Het Nieuws van den Dag, 19 december 1898. De Pluimgraaf, 3 februari 1899, p. 59.
 149. Rotterdamsch Nieuwsblad, 19 december 1898.
 150. Het Nieuws van den Dag, 2 december 1899, 14 december 1899. De Pluimgraaf, 10 november 1899, pp. 605, 613-614.
 151. Provinciale Drentsche en Asscher Courant, 1 juli 1854. Tubantia, 2 september 1896. Oprechte Steenwijker Courant, 17 mei 1897. De Telegraaf, 26 september 1897 (Haaksbergen); Het Nieuws van den Dag, 18 mei 1899; Algemeen Handelsblad, 28 mei 1899.
 152. Xavier van Wersch (1875-1938) heeft tijdens zijn leven veel beroepen en bezigheden gekend. Zo was hij rond de eeuwwisseling naast konijnenfokker ook een verdienstelijk wielrenner. Zie voor meer over Xavier van Wersch: <https://warsage.nl/levensverhalen/xavier-van-wersch/>; Leeuwarder Courant, 10 februari 1898.
 153. Algemeen Handelsblad 4 november 1899. Het Nieuws van den Dag, 2 en 14 december 1899.
 154. De Telegraaf, 21 februari 1898. Leeuwarder Courant, 16 mei 1898 en 1 juni 1898.
 155. Rotterdamsch Nieuwsblad, 22 maart 1899. Het Nieuws van den Dag, 12 april 1899; Internet: <https://warsage.nl/levensverhalen/xavier-van-wersch/> De Pluimgraaf, 3 februari 1899, p. 67; 10 november 1899, p. 605; 14 februari 1902, pp. 85-86.
 156. Internet: <https://warsage.nl/levensverhalen/xavier-van-wersch/>
 157. Het Nieuws van den Dag, 14 en 16 december 1899; <https://warsage.nl/levensverhalen/xavier-van-wersch/> Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., p. 60.

158. De Pluimgraaf, 29 december 1899, p. 698; 18 januari 1901, p. 47; 16 december 1905, p. 714. Kalsbeek, G., Marmotjes en Guineesche biggetjes, De Pluimgraaf, 15 februari 1901, pp. 110-111. Kalsbeek geeft, onder meer, aan dat 'marmot' een heel ander dier betreft en ook de naam 'Guineesch biggetje' foutief is, omdat het noch een mini varken noch uit Guinea afkomstig is. Hij beklemtoont de aaibaarheidsfactor van het beestje en dit de populariteit van de cavia bij kinderen verklaart.
159. De Pluimgraaf, 18 november 1905, p. 660; 2 december 1905, p. 687; 23 december 1905, p. 726.
160. Algemeen Handelsblad, 15 december 1899. Het Nieuws van den Dag, 15 en 18 december 1899. De Pluimgraaf, 10 november 1899, pp. 600, 603-605, 610-611, 613-614; 15 december 1899, pp. 668-669; 22 december 1899, pp. 682-683; 29 december 1899, pp. 688, 691-693, 696-698, 5 januari 1900, pp. 6-8 (incl. foto's), 15-16; 12 januari 1900, pp. 22-24, 19 januari, pp. 43, 51, 54-55; 26 januari, pp. 61-62; 9 februari 1900, pp. 92-94.
161. De Pluimgraaf, 5 januari 1900, pp. 2-3.
162. De Pluimgraaf, 17 november 1899, p. 616. Quarles van Ufford, L.W., De Afdeeling Zang-, Kamer- en Vo- lière-Vogels op de tentoonstelling van Ornithophilia te Utrecht. In: De Pluimgraaf, 5 januari 1900, pp. 2-3.
163. Het Nieuws van den Dag, 20 oktober, 11 december, 13 december en 17 december 1900; Algemeen Handelsblad, 14 december 1900; Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 18 december 1900. Over één vogel per kooi zie ook: Twentsche Pluimveeclub. In: De Pluimgraaf, 18 mei 1900, p. 325. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 16 november 1900, pp. 677-682; 7 december 1900, pp. 734-735; 21 december 1900, pp. 780-763, 768; 29 december 1900, pp. 773-774, 784; 4 januari 1901, pp. 8-9, 15-16; 11 januari 1901, 21-23, 30; 18 januari 1901, pp. 37-38, 47-48; 22 februari 1901, pp. 118-120; 1 maart 1901, pp. 135-136; 22 maart 1901, pp. 181-182; 5 april 1901, pp. 213-215.
164. Noorduijn, C.W.L., De 7de Internationale Tentoonstelling van Ornithophilia. In: De Pluimgraaf, 29 december 1900, pp. 770-771.
165. Ibidem
166. De Pluimgraaf, 5 januari 1900, p. 2.
167. De Tijd, 14 december 1896. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 12 februari 1898; Internet: <https://warsage.nl/levensverhalen/xavier-van-wersch/>
168. Advertentie Muijsert. In: De Pluimgraaf, 26 januari 1900, p. 59.
169. Kroon, P., Een geschiedenis van de Kleindierenliefhebberij. In: Avicultura, Kleindier magazine, juni 2017, pp. 5-7; Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., p. 294; Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 28 november 1904. Zie ook: Wulfften Palthe, A.W. van, De eerste eeuw van de Koninklijke Nederlandse Vereniging Ornithophilia, 1994, pp. 48-50.
170. De Pluimgraaf, 1 november 1901, pp. 628. Over vermeende fraude op tentoonstellingen bij konijnen, i.c. bijplakken van haren: De Pluimgraaf, 21 mei 1904, p. 302; 28 mei 1904, 313-314; 25 juni 1904, p. 361.
171. Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c. pp. 65-69, 77-78
172. Het Nieuws van den Dag, 15 oktober, 26 november en 14 december 1901. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 20 december 1901, pp. 731-735; 27 december 1901, pp. 751-754, 760-761; 3 januari 1902, pp. 4-5, 10-11; 10 januari 1902, p. 20; 17 januari 1902, pp. 31-32; 24 januari 1902, pp. 43-44, 46-47; 21 februari 1902, p. 98; 7 maart 1902, pp. 123-124.
173. De Pluimgraaf, 28 november 1902, p. 582; 19 december 1902, p. 621.
174. De Telegraaf, 20 november 1902; Nieuws van den Dag, 3 december 1902, 13 december 1902; Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad, 6 december 1902. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 7 november 1902, pp. 545-548; 14 november 1902, pp. 556-557, 559-560, 21 november 1902, pp. 571-573; 28 november 1902, p. 583, 592-593, 595; 19 december 1902, pp. 621-622, 624; 24 december 1902, pp. 633-635, 637; 2 januari 1903, pp. 4-8, 10-11; 9 januari 1903, pp. 20-23; 16 januari 1903, pp. 31-32; 23 januari 1903, pp. 47-48, 50; 30 januari 1903, pp. 61-62; 20 februari 1903, pp. 103-104; 6 maart 1903, pp. 144-145; 20 maart 1903, pp. 173-174; 3 april 1903, pp. 205-206.
175. Het Nieuws van den Dag, 30 oktober, 21 november, 3 en 13 december 1902; De Telegraaf, 13 en 14 december 1902.
176. Het Nieuws van den Dag, 13 december 1902.
177. De aanhalingstekens en arcering in de geciteerde tekst zijn overgenomen uit het origineel: Het Nieuws van den Dag, 23 en 25 december 1903. Algemeen Handelsblad, 24 december 1903. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 13 november 1903, pp. 668-669; 20 november 1903, pp. 679-681; 27 november, pp. 695-696, 698; 18 december 1903, pp. 739-741; 24 december 1903, pp. 758-759; 2 januari 1904, pp. 7-9; 9 januari 1904, pp. 19-20, 22; 16 januari 1904, pp. 38-39; 23 januari 1904, pp. 50-51; 13 februari 1904, p. 92; 20 februari 1904, p. 103; 27 februari 1904, p. 120, 5 maart 1904, pp. 131-134; 12 april 1904, pp. 149-150. Prijswinnaars bij de duiven tussen 1894 en 1903: De Pluimgraaf, 26 maart 1904, pp. 179-180; 9 april 1904, pp. 211-213; 23 april 1904, p. 243.
178. De arcering in de geciteerde tekst is overgenomen uit het origineel. Het Nieuws van den Dag, 25 december 1903.

179. Zie voor de 11^e tentoonstelling in december 1904: De Pluimgraaf. 19 november 1904, pp. 626-627; 26 november 1904, pp. 636 (zangvogels) en 638; 10 december 1904, p. 665; 17 december 1904, pp. 679-680; 31 december 1904, p. 709; 7 januari 1905, pp. 3-4; 14 januari 1905, p. 18 (zangvogels), 19, 23; 28 januari 1905, pp. 53-54; 4 februari 1905, p. 65; 11 februari 1905, p. 81; 25 februari 1905, p. 107; 11 maart 1905, p. 135; 8 april 1905, pp. 199-200; 15 april 1905, pp. 214-215; 22 april 1905, p. 231; 29 april 1905, pp. 242-243; 6 mei 1905, pp. 256-260.
180. Noorduijn, C.L.W., De 7e internationale tentoonstelling van Ornithophilia. In: De Pluimgraaf, 29 december 1900, p. 770-771. Noorduijn, C.L.W., De beoordeling der zang- sier- en kamervogels op Ornithophilia's 8e tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 17 januari 1902, pp. 30-31. N.N., De Zang-, Kamer- en Volièrevogels. In: De Pluimgraaf, 9 januari 1904, pp. 17-18.
181. De Telgraaf, 13 december 1935.

Regionale en lokale pluimveeverenigingen, speciaalclubs

182. Internet: <https://www.twentschepluimveeclub.nl/geschiedenis/>
183. Tubantia, 15 december 1894, 12 januari 1895, 9 maart 1895. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 13 maart 1895.
184. Tubantia, 12 januari 1895.
185. Tubantia, 23 november 1895. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 7 maart 1896.
186. Tubantia, 7 maart 1896.
187. Tubantia, 14 maart 1896.
188. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 11 en 12 februari 1898 en 13 januari 1902.
189. Tubantia, 18 januari 1899. De Pluimgraaf, 3 maart 1899, pp. 118, 123-125, 130.
190. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 25 december 1899 en 3 juli 1901.
191. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 1 maart 1900. Het Nieuws van den Dag, 26 november 1901. De Tijd, 24 februari 1903. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 3 februari 1900, p. 78; 9 maart 1900, pp. 157-158, 164; 13 april 1900, 239-240; 20 april 1900, pp. 254-255; 27 april 1900, pp. 271-272; 4 mei 1900, pp. 285-286; 11 mei 1900, pp. 304-305; 18 mei, p. 325; 25 mei 1900, p. 335, 342-343; 1 juni 1900, pp. 358-359; 30 november 1900, p. 712; 7 december, p. 727; 11 januari 1901, pp. 2-3; 25 januari 1901, pp. 55-56; 1 februari 1901, pp. 70-72; 8 maart 1901, pp. 151-152; 5 april 1901, pp. 214-215. Tentoonstelling 1902: De Pluimgraaf, 3 januari 1902, p. 5; 17 januari 1902, pp. 32-33; 21 februari 1902, p. 97.
192. Tubantia, 8 november 1902. De Pluimgraaf, 10 oktober 1902, pp. 500-501; 7 november 1902, p. 550; 30 januari 1903, pp. 60-61; 27 februari 1903, pp. 125-126, 128; 8 maart 1903, pp. 147-149; 20 maart 1903, pp. 177-178; 3 april 1903, pp. 206-207.
193. Tubantia, 1 december 1903. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 16 januari 1904, p. 37; 23 januari 1904, pp. 47-48; 13 februari 1904, pp. 93-95; 27 februari 1904, pp. 120-121; 12 maart 1904, pp. 147-148, 150; 26 maart 1904, p. 181; 4 juni 1905, p. 326-328.
194. Tubantia, 8 november 1902, 1 december 1903,. Tentoonstelling in Groningen (5 t/m 8 juli 1903): Provinciale Drentsche en Asscher Courant, 6 juli 1903. Tentoonstelling in Alkmaar 1^e tentoonstelling van pluimveevereniging Aves (11 t/m 14 maart 1904): Het Nieuws van den Dag, 18 februari, 12 maart en 18 maart 1904. Hengelo: Zie voor 11^e tentoonstelling, januari 1905, in het Vereenigingsgebouw te Hengelo verder ook: De Pluimgraaf, 10 december 1904, p. 663; 21 januari 1905, pp. 33-34; 28 januari 1905, p. 48; 11 februari 1905, pp. 79, 81. Muller, Ronald, 100 jaar Kleindierteelt in Hengelo (O), uitgave Hengelose Kleindieren Sportfokkers Vereniging, 1998, pp. 14-15.
195. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 22 februari 1897, 6 en 8 maart 1897, 27 februari 1899, 21 januari 1901. De Pluimgraaf, 3 maart 1899, p. 118. Zie voor een beknopte geschiedenis van de eerste jaren van de Twentsche Pluimveeclub ook: Mombarg, Bert, o.c. pp. 60-61.
196. Tubantia, 12 februari 1898.
197. <https://www.twentschepluimveeclub.nl/>
198. Arnhemsche Courant, 17 februari 1897. Nederlandsche Staatscourant, 2 juli 1897.
199. De Telegraaf, 15 september 1897. Arnhemsche Courant, 27 september 1897.
200. Het Nieuws van den Dag, 27 september 1897.
201. Arnhemsche Courant, 27 en 29 september 1897.
202. De Zuid-Willemsvaart, 19 januari 1898.
203. De Telegraaf, 27 februari 1898.
204. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 29 december 1898. Algemeen Handelsblad, 4 maart 1899. De Maasbode, 5 maart 1899. Arnhemsche Courant, 3, 4 en 6 maart 1899. De Pluimgraaf, 10 februari 1899, pp. 75, 80-81; 10 maart 1899, pp. 134, 139-141. 145-146.
205. De Graafschap-bode, 30-12-1899. Het Nieuws van den Dag, 29 januari 1900. De Pluimgraaf, 5 januari 1900, p. 5; 12 januari 1900, p. 22; 19 januari 1900, p. 42; 2 februari 1900, pp. 77-78; 16 februari 1900, 111-112.

206. Algemeen Handelsblad 24 januari 1901. Arnhemsche Courant, 20 maart 1901.
207. Over de in maart 1899 gehouden tentoonstelling van de Geldersche Pluimvee-Club bericht De Pluimgraaf: 'De inzending vogels op deze tentoonstelling was niet noemenswaard'. (De Pluimgraaf, 10 maart 1899, p. 134.
In het overzicht van de prijswinnaars van de Geldersche Pluimvee-Club op de tentoonstelling van 26 t/m 28 januari 1900 zoek men tevergeefs naar prijzen die in de categorie zang-, kamer en volièrevogels zijn uitgereikt. (De Pluimgraaf, 2 februari 1900, pp. 77-78; 9 februari 1900, p. 102; 23 februari 1900, pp. 127-128.)
Voor de 5e Internationale Tentoonstelling, oktober 1900, te Doesburg: De Pluimgraaf, 17 augustus 1900, p. 501; 24 augustus 1900, p. 515; 28 september 1900, pp. 585-586 (Twee klassen voor collecties 'inlandsche' en 'kamervogels'.); 12 oktober 1900, pp. 610-611, 616; 19 oktober 1900, p. 626; 26 oktober 1900, pp. 637-638, 642; 2 november 1900, pp. 651-652; 9 november 1900, pp. 665-666, 16 november 1900, p. 686.
Voor de 6^e tentoonstelling, maart 1901, in Musis Sacrum te Arnhem: 15 februari 1901, pp. 98, 102-103, 109-110; 22 februari 1901, pp. 114, 117, 125-126; 8 maart 1901, pp. 150-151, 157; 15 maart 1901, p. 165, 29 maart 1901, p. 199, 206-207; 19 april 1901, pp. 254-255; 3 mei 1901, p. 285; 17 mei 1901, pp. 314-315; 21 juni 1901, pp. 380-381; 5 juli 1901, pp. 405-406; 19 juli 1901, p. 429.
Voor de 7^e tentoonstelling, maart 1902, in Musis Sacrum te Arnhem: De Pluimgraaf, 24 januari 1902, p. 43; 7 februari 1902, pp. 65-66; 21 februari 1902, pp. 96-97; 14 maart 1902, pp. 138-139, 141; 21 maart 1902, pp. 153-154, 156-157; 28 maart 1902, p. 168; 18 april 1902, p. 209.
Voor de 8^e tentoonstelling, maart 1903, in Musis Sacrum te Arnhem: De Pluimgraaf, 9 januari 1903, p. 19; 16 januari 1903, p. 30; 30 januari 1903, pp. 59-60; 27 februari 1903, p. 122; 27 maart 1903, pp. 187-188; 3 april 1903, p. 205; 17 april 1903, pp. 236-237; 1 mei 1903, p. 268; 15 mei 1903, pp. 299-300; 22 mei 1903, p. 315; 19 mei 1903, pp. 331-332.
Voor de 9^e tentoonstelling in februari 1904 in Musis Sacrum te Arnhem: De Pluimgraaf, 30 oktober 1903, p. 643; 16 januari 1904, pp. 36-37; 13 februari 1904, pp. 92-93; 23 april 1904, pp. 240-241; 7 mei 1904, pp. 271-272; 14 mei 1904, p. 283; 21 mei 1905, p. 299; 4 juni 1904, p. 328.
Voor de 10^e tentoonstelling in januari 1905 in Musis Sacrum te Arnhem: 7 januari 1905, pp. 4-5; 14 januari 1905, pp. 18-19; 4 februari 1905, pp. 63-64.
In genoemde artikelen geen berichtgeving over zang- en kamervogels.
Naamlijst van de leden van de Geldersche Pluimvee-Club. In: De Pluimgraaf, 9 februari 1900, p. 92.
208. Het Nieuws van en dag, 6 december 1900. De Telegraaf 12 december 1900. De Tijd, 17 februari 1901. De Pluimgraaf, 16 november 1900, pp. 683-684.
209. Algemeen Handelsblad, 23 januari 1901. De Pluimgraaf, 25 januari 1901, pp. 53-56, 61-62; 1 februari 1901, pp. 69-70.
210. De Tijd, 17 februari 1901. Het Nieuws van den Dag, 18 februari 1901. Nuyens, A., De Volière- en Kamervogels op de tentoonstelling van 'Ornis'. In: De Pluimgraaf, 1 maart 1901, p. 132. De Pluimgraaf, 8 februari 1901, pp. 86-86; 1 maart 1901, p. 132. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 22 februari 1901, pp. 117-118, 126; 1 maart 1901, pp. 132, 136-137; 8 maart 1901, pp. 157-158; 15 maart 1901, pp. 173-174; 26 april 1901, p. 262; 3 mei 1901, pp. 277-278; 31 mei 1901, pp. 339-340.
211. Middelburgsche Courant, 13 januari 1902. De Gooi- en Eemlander, 19 februari 1902. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 3 januari 1902, p. 5; 17 januari 1902, p. 35; 7 februari 1902, pp. 66-67; 21 februari 1902, pp. 95-96, 99-101, 104.
212. Algemeen Handelsblad, 14 februari 1902. De Telegraaf, 14 februari 1902. Het Nieuws van den Dag, 15 februari 1902.
213. De Tijd, 22 februari 1903. Holl. Pluimvee-club 'Ornis'. In: De Pluimgraaf, 13 februari 1903, p. 87. 'Ornis', Amsterdam. In: De Pluimgraaf, 20 februari 1903, p. 105. De Pluimgraaf, 9 januari 1903, pp. 19-21; 13 februari 1903, p. 87.
214. De Pluimgraaf, 13 november 1903, p. 669; 18 december 1903, p. 741; 24 december 1903, p. 759; 22 februari 1904, p. 103; 7 mei 1904, p. 271; 28 mei 1904, p. 311.
215. Nederlandsche Staatscourant, 13 oktober 1904.
216. De Maasbode, 1 november 1904. Algemeen Handelsblad. 9 februari 1905. Het Nieuws van den Dag, 10 februari 1905. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 21 januari 1905, pp. 31-32; 28 januari 1905, pp. 47-48; 18 februari 1905, pp. 91-93; 25 februari 1905, pp. 105-106 (verslag zangvogels op tentoonstelling van Ornis), 109.
217. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 20 februari 1895.
218. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 8 juli 1895.
219. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 10 februari 1896.
220. Tubantia, 10 en 12 februari 1896.
221. Muller, Ronald, 100 jaar Kleindierteelt in Hengelo, o.c. p. 7.

222. Muller, Ronald, 100 jaar Kleindierteelt in Hengelo, o.c., pp. 8-9; De verenigingsstatuten van 1931 vermelden als oprichtingsdatum 15 november, maar van de oprichtingsvergadering zijn geen documenten bewaard gebleven en de exacte datum lijkt daarom vergeten te zijn; 'ergens in nov/dec' zal daarom wel vertaald zijn in 15 november. In de verenigingsstatuten van de Katwijkse vogelvereniging De Kanarievogel stond aanvankelijk 15 augustus 1949 als oprichtingsdatum totdat op grond van een krantenbericht dit gewijzigd moest worden in 10 augustus. Men nam het vroeger niet altijd zo nauw.
223. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 25 december 1899.
224. Muller, Ronald, 100 jaar Kleindierteelt in Hengelo, o.c., p. 13.
225. Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 3 juli 1901.
226. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 28 juni 1901, p. 395; 9 augustus 1901, p. 466-467; 21 februari 1902, p. 97; 2 mei 1902, p. 230. Voor de 3^e tentoonstelling in Beursgebouw te Hengelo: De Pluimgraaf, 15 mei 1903, p. 300; 29 mei 1902, p. 333. Voor 4^e tentoonstelling: De Pluimgraaf, 30 april 1904, pp. 254-255; 14 mei 1904, pp. 284-285; 11 juni 1904; pp. 338-339; 18 juni 1904, p. 347. 5^e (plaatselijke) tentoonstelling: De Pluimgraaf, 1 april 1905, p. 102. Internet: <https://www.hksv.nl/>)
227. Internet: [https://wikimiddenbrabant.nl/Tilburgsche_Vogelclub_\(TVC\)](https://wikimiddenbrabant.nl/Tilburgsche_Vogelclub_(TVC))
228. Tilburgsche Courant, 9 en 19 mei 1901.
229. Tilburgsche Courant, 23 mei 1901.
230. Nieuwe Tilburgsche Courant, 22 juni, 11 september en 1 oktober 1901. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 25 januari 1904.
231. Tilburgsche Courant, 23 maart 1902.
232. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 8 april 1902. Tilburgsche Courant, 10 april 1902.
233. Nieuwe Tilburgsche Courant, 15 november 1902. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 24 december 1902. Tilburgsche Courant, 1 januari 1903
234. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 3 maart 1903.
235. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 12 en 25 januari en 2 februari 1904; 7 februari 1905. Nieuwe Tilburgsche Courant, 18 januari 1904. Tilburgsche Courant, 4 februari 1904, 9 februari 1905.
236. Internet: [https://wikimiddenbrabant.nl/Tilburgsche_Vogelclub_\(TVC\)](https://wikimiddenbrabant.nl/Tilburgsche_Vogelclub_(TVC))
237. Enkele verwijzingen: Kennemerland te Haarlem: De Pluimgraaf, 24 april 1903, pp. 251-251; 15 mei 1903, pp. 304-305; 22 mei 1903, p. 316; Het Nieuws van den Dag, 8 mei 1903.
Fauna te Haarlem: De Standaard, 23 juli 1904; De Pluimgraaf, 25 maart 1905, p. 168.
Excelsior te Zierikzee: De Pluimgraaf, 20 maart 1903, p. 175; 24 april 1903, p. 252; 15 mei 1903, pp. 301-302; 12 juni 2005, pp. 364-365.
Aves, Alkmaar: Nieuwe Haarlemsche Courant, 28 januari 1904. Nieuws van den Dag, 18 maart 1904. De Pluimgraaf, 26 maart 1904, p. 176-177; 21 mei 1904, p. 299-300; 14 januari 1905, p. 19; Ledenlijst Aves: De Pluimgraaf, 28 januari 1905, p. 49; 11 februari 1905, p. 80; 18 februari 1905, p. 91.
Maastricht: De Pluimgraaf, 19 september 1904, p. 502; 22 oktober 1904, p. 271-272; 29 oktober 1904, p. 582. (zangvogels); 24 december 1904, p. 692, 7 januari 1905, pp. 5-6.; 14 januari 1905, p. 19; 18 februari 1905, pp. 92-93.
's Hertogenbosch: De Pluimgraaf, 26 november 1904, pp. 637-638 (ook zangkanaries); 14 januari 1905, p. 20; 28 januari 1905, p. 53 (zangwedstrijd); 21 oktober 1905, p. 601 (zangwedstrijd); 2 december 1905, pp. 687-688 (ook zangkanaries).
Utrecht: De Pluimgraaf, 7 oktober 1905, p. 573-574; 21 oktober 1905, p. 601.
Zie hiervoor ook: Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c., pp. 63-64.
238. Ter illustratie: Landbouw-Vereeniging Olst, pluimveetentoonstelling, mei 1900: De Pluimgraaf, 4 mei 1900, p. 286. Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw, afdeling Rijn en IJsselhoek, pluimveetentoonstelling te Arnhem, juli 1900: De Pluimgraaf, 13 juli 1900, p. 437. Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw, pluimveetentoonstelling te Deventer, augustus 1900: De Pluimgraaf, 29 juni 1900, p. 411; 31 augustus 1900, p. 529. Landbouwtentoonstellingen: Landbouwtentoonstelling te Oud Beijerland (Hollandsche Maatschappij van Landbouw), juli 1901. Landbouwtentoonstelling te Utrecht (Genootschap van Landbouw en Kruidkunde), augustus 1901 (De Pluimgraaf 14 juni 1901, p. 375). Landbouwtentoonstelling te Leeuwarden (Friesche Maatschappij van Landbouw, Afdeling Leeuwarden en Leeuwarderadeel), augustus 1902 (De Pluimgraaf 18 april 1902, p. 207; 29 augustus 1902, pp. 432-433). Landbouwtentoonstelling te Doesburg, augustus 1902 (De Pluimgraaf, 06-06-1902, pp 290-292; 1 augustus 1902, p. 386; 22 augustus 1902, pp. 420-421; 29 augustus 1902, p. 432). Landbouw tentoonstelling te Nijkerk, in samenwerking met V.P.N., september 1902 (De Pluimgraaf, 12 september 1902, p, 452). Landbouwtentoonstelling te 's Hertogenbosch (Noord-Brabantsche Maatschappij van Landbouw, Afdeling 's Hertogenbosch), september 1902 (De Pluimgraaf, 19 september 1902, p. 464. Over diverse aflevering van De Pluimgraaf verdeeld werd een aantal artikelen

- geplaatst over deze tentoonstelling. Landbouwtentoonstelling te Alkmaar, september 1902 (De Pluimgraaf, 3 oktober 1902, p. 489). Tentoonstelling te Oosterhout (Noord-Brabantsche Maatschappij van Landbouw), september 1904. Ook zangvogels in vraagprogramma: De Pluimgraaf, 16 juli 1904, pp. 403-404; Tentoonstelling te Roosendaal (Noord-Brabantsche Maatschappij van Landbouw), augustus 1905; De Pluimgraaf, 9 september 1905, p. 519 (kanaries). Algemeen: De Pluimgraaf, 3 juli 1903, p. 403.
239. Groningen: De Pluimgraaf, 10 juli 1903, p. 420-421. Schiedam: De Pluimgraaf, 15 oktober 1904, p. 555; 22 oktober 1904, pp. 572-573; 29 oktober 1904, p. 582 (zangvogels). Rotterdam: De Pluimgraaf, 21 oktober 1905, p. 601; 25 november 1905, p. 667 (zangvogels). Bergen op Zoom: De Pluimgraaf, 23 december 1904, p. 725 (ook kamer- en volièrevogels). Algemeen: De Pluimgraaf: september 1904, p. 488.
240. Nieuwe Tilburgsche Courant, 23 februari 1901. De Pluimgraaf, 1 maart 1901, p. 135.
241. Algemeen Handelsblad, 13 maart 1901. Het Nieuws van den Dag, 14 maart 1901. De Pluimgraaf, 15 maart 1901, p. 166. Tekst lezing luitenant Kooiman: De Pluimgraaf, 5 april 1901, pp. 214-215; 12 april 1901, pp. 229-231; 19 april 1901, pp. 245-247.
242. Algemeen Handelsblad, 4 en 5 mei 1901; 27 augustus 1901 (Zuid Holland). De Telegraaf, 15 mei 1901. Het Nieuws van den Dag, 18 mei 1901. Leeuwarder Courant, 11 september 1901 (Friesland). Mombarg, Bart, Houden van kippen, o.c.. pp. 50-51. De Pluimgraaf, 12 april 1901, p. 232; 3 mei 1901, pp. 276-277. In De Pluimgraaf van 14 juni 1901 werd de grondslag van de V.P.N. als volgt geformuleerd: 'De 'Vereeniging tot bevordering van de Pluimveehouderij in Nederland' stelt zich ten doel den aanfok van hoenders, eenden, kalkoenen, slachtkonijnen, enz. aan te wakkeren, de eier- en vleesproductie te verhoogen en den handel, aan deze tak van het volksbestaan verbonden, te bevorderen. Zij tracht dit doel te bereiken door het uitgeven van een orgaan, door het in het leven roepen van een onderwijsinrichting, door het oprichten van fokstations, door bevordering der coöperatie, door het houden van cursussen en voordrachten, door het uitloven van premieën voor de beste leg- en vleeschrasen op tentoonstellingen, door het verspreiden van populaire geschriften, door het behartigen van de belangen der pluimveefokkers bij de Regeering (...) en voorts door al datgene wat aan het doel bevorderlijk kan zijn.' De Pluimgraaf, 14 juni 1901, p. 365. Bulletin No.1, Bijblad bij De Pluimgraaf van 23 augustus 1901, p. 1-3.
243. Bulletin No.1, Bijblad bij De Pluimgraaf van 23 augustus 1901, p. 1-3; Bulletin No.2, Bijblad bij De Pluimgraaf van 11 oktober 1901, pp. 9-10; Bulletin No. 3, Bijblad bij De Pluimgraaf van 8 november 1901; Bulletin No. 16, Bijblad bij De Pluimgraaf van 1 januari 1902. Jaarverslag secretaris in Bulletin 11, Bijblad bij De Pluimgraaf van 23 mei 1902. De Pluimgraaf, 5 maart 1904, 5^e Bijvoegsel, p. 138. De Pluimgraaf, 2 december 1905, p. 683. V.P.N. tentoonstellingen: Groningen: De Pluimgraaf, 10 juli 1903, p. 420-421. Tentoonstelling afdeling Limburg te Maastricht: De Pluimgraaf, 21 augustus 1903, pp. 505-506. Schiedam: De Pluimgraaf, 15 oktober 1904, p. 555; 22 oktober 1904, pp. 572-573; 29 oktober 1904, p. 582 (zangvogels). Bergen op Zoom: De Pluimgraaf, 23 december 1904, p. 725 (ook kamer- en volièrevogels). Rotterdam: De Pluimgraaf, 21 oktober 1905, p. 601; 25 november 1905, p. 667 (zangvogels); 2 december 1905, p. 686. (wrevel over door V.P.N. georganiseerde 'sporttentoonstellingen' bij leden V.P.N.) Algemeen: De Pluimgraaf: september 1904, p. 488.
244. Overijsselsche provinciale en Zwolsche Courant, 6 maart 1893. Zie ook: Het Nieuws van den Dag, 24 november 1900. De Pluimgraaf, 16 februari 1900, p. 110; 23 november 1900, pp. 694-695.
245. Algemeen Handelsblad, 7 maart 1896; 4 november 1897. De Telegraaf, 18 januari 1898. De Pluimgraaf, 10 november 1899, p. 605; 16 februari 1900, p. 110; 23 maart 1900, p. 190; 15 juni 1900, p. 383; 23 november 1900, pp. 694-695; 22 november 1901, pp. 672-673; 7 februari 1902, pp. 81-82; 7 maart 1902, p. 125.; 18 april 1902, pp. 206, 209; 11 december 1903, p. 725; 18 december 1903, p. 740; 2 januari 1904, p. 5; 17 september 1904, p. 512; 19 november, pp. 625-626; 26 november 1904, pp. 637 en 642 (advertentie); 3 december 1904, pp. 652-653; 17 december 1904, p. 680 (Tentoonstellingsoverzicht); 24 december 1904, p. 692; 1 april 1905, p. 182; 2 september 1905, p. 503. Boks, Ad, Gepelde Hollandse hoenders. In: Kleindier Magazine, april 2018, pp. 10-12. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://edepot.wur.nl/466687](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://edepot.wur.nl/466687) Zie voor de oprichting van de Nederlandsche Hoenderclub en de controverse over de benaming Hamburger en Hollandsche Hoenders ook: Mombarg, Bert, Houden van kippen, o.c. pp. 70-73, 77-81, 84-86. Mombarg benadrukt dat de controverse ook een weerspiegeling is van sterker wordende nationalistische gevoelens, i.h.b. onder leden van de Nederlandsche Hoenderclub, met Roelof Houwink als boegbeeld.
246. De Nederlandsche Brahma-Cochin Club werd opgericht tijdens de tentoonstelling van Avicultura in februari 1900. Het Nieuws van den Dag, 24 november 1900. De Pluimgraaf, 10 november 1899, p. 606; 26 januari 1900, p. 61; 16 februari 1900, p. 110; 30 maart 1900, p. 206; 1 juni 1900, pp. 351-352.
247. De Pluimgraaf, 15 november 1901, p. 655; 7 maart 1902, pp. 126-127.
248. De Pluimgraaf, 2 januari 1904, p. 6.

249. De Pluimgraaf, 23 november 1900, p. 695; 6 februari 1901, 86-87; 8 november 1901, p. 641. Voorbeeld van clubvergaderingen ten tijde van de tentoonstelling van Ornithophilia: Nieuws van den Dag, 13 december 1902.
250. De Pluimgraaf, 5 november 1904, p. 598.
251. Matthey, Idnaz, Vincken moeten vincken locken, Hilversum 2002, pp. 289-291.
252. 'Dans un concours de serins qui a eu lieu à Grammont (=Geraardsbergen), un de ces oiseaux a chanté 620 fois durant l'espace de deux heures seulement', Journal de Bruxelles, 30 juni 1852.
253. Het Nieuws van den Dag, 14 augustus 1897. De Telegraaf, 16 augustus 1897. Javabode, 20 september 1897.
254. De Pluimgraaf, 14 januari 1905, p. 19; 30 september 1905, p. 57.
255. <https://www.gld.nl/video/2311332-209604/deze-haan-kraaide-20-keer-in-8-minuten>
256. De Pluimgraaf, 14 april 1899, p. 225. Internet: <http://www.groningerengelderslenkenclub.nl/document/groninger-sierduivenclub-g.s.c.-bestaat-70-jaar-rijpma-november-1974.pdf>
257. De Pluimgraaf, 8 februari 1901, pp. 93-94; 18 oktober 1901, p. 604; 14 februari 1902, pp. 84-85.
258. Algemeen Handelsblad, 24 juli 1830, 2 juli 1833, 4 juli 1833. Noord-Brabander, 10 september 1833. Bredasche Courant, 28 juni 1835. Verbeke, T., De oorsprong van de moderne duivensport (2003). In: Van Mensen en Dingen, tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen 1(1). <https://doi.org/10.21825/vmend.v1i1.5362>
259. Maastricht: Leydsche Courant, 3 augustus 1849. Noord Brabanter, 31 juli 1852. Nieuwe Rotterdamsche Courant, 24 juli 1858, 16 juli 1859. Jacoba van Beieren te Goes: Algemeen Handelsblad, 4 juli 1850. Middelburgsche Courant, 22 mei 1851, 19 augustus 1852, 20 juni 1859. Roosendaal: Rosendaalsche Courant, 17 juli 1867, 31 mei 1868, 16 augustus 1868, 16 mei 1869. Eensgezindheid te Haarlem: De Haarlemse postduiven sociëteit Eensgezindheid had haar vaste verenigingsonderkomen in de Korenbeurs te Haarlem. Abusievelijk werd de postduivenclub daarom in de pers ook wel eens aangeduid met 'Postduivensociëteit De Korenbeurs'. Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad, 24 mei 1871. Algemeen Handelsblad, 25 juni 1871. Opregte Haarlemsche Courant, 1 mei 1872. Algemeene Visscherij-Courant, 2 juni 1872. Opregte Haarlemsche Courant, 27 januari 1873, 25 juni 1873. Het Vaderland, 21 september 1875. Het Nieuws van den Dag, 21 september 1875. De Groene Olijftak te Oosterhout: Het Vaderland, 17 juni 1873. Celeritas te Arnhem: Arnhemsche Courant, 29 juni 1874, 27 april 1875. De Ooievaar te Den Haag: Dagblad van Zuid Holland en 's Gravenhage, 27 januari 1875. De Telegraaf te Bergen op Zoom: Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad, 18 mei 1875
260. De Pluimgraaf, 9 november 1871; 16 november, p. 687; 23 november, p. 703; 30 november 1900, p. 720; 19 april 1901, p. 255; 14 februari 1902, pp. 85-86. Zie voor konijnen op kleindierententoonstellingen ook de tekst op pp. 76-78.
261. De Pluimgraaf, 21-11-1902, p. 573.
262. De Pluimgraaf, 15 februari 1901, p. 10; 1 maart 1901, p. 144. De 'Eerste Amsterdamsche Konijnen-Club: De Pluimgraaf, 22 maart 1901, p. 191; 29 maart 1901, p. 207; 28 juni 1901, p. 400. Op 3 februari 1901 werd te Gestel (bij Eindhoven) de Noord Brabantsche Reuzen Konijnen Bond opgericht (De Pluimgraaf, 29 maart 1901, p. 207). Haarlem: De Pluimgraaf, 3 januari 1902, p. 11-12. Dit artikel is ook interessant omdat het ingaat op de mogelijkheid voor de 'werkman' om via de konijnenteelt een neveninkomsten te verwerven.
263. Algemeen Handelsblad, 27 maart 1897.
264. De Pluimgraaf, 9 maart 1900, p. 154.
265. Plokker, Jaap, Kleindierensport in Katwijk gedurende de jaren '30 en '40, Een bundel artikelen naar aanleiding van het 60 jarig bestaan van vogelvereniging De Kanarievogel. Voorbeelden van gemengde verenigingen die tot in de 21e eeuw tentoonstellingen organiseerden voor hoenders, konijnen, sier- en postduiven én volièrevogels: 'Pluimvee- en Vogelsportvereniging Wassenaar' en Loosduinen en Omstreken. Overigens leiden beide verenigingen op dit moment een sluimerend bestaan. Zie ook noot 380 en daarbij behorend tekstfragment.

De eerste vereniging voor houders en kwekers van volièrevogels: Luscinia

266. De Pluimgraaf, 9 maart 1900, p. 154.
267. Quarles van Ufford, Jhr. L.J., en A.A. Polvliet, De Vereeniging 'Luscinia'. 'Tweede' voorwoord in: Noorduijn, C.L.W., De Kanarie in zijn verschillende rassen. Groningen, 1899, pp. 5-6. Dit boek is digitaal beschikbaar op <https://www.biodiversitylibrary.org/item/211484#page/5/mode/1up>
268. Algemeen Handelsblad, 27 maart 1897.

269. Het Nieuws van den Dag, 27 maart 1897. Algemeen Handelsblad, 27 maart 1897. Haagsche Courant, 29 maart 1897.
270. Algemeen Handelsblad, 16 mei 1897. Het Nieuws van den Dag, 19 mei 1897.
271. Nederlandsche Staatscourant, 30 juli 1897. Herziening statuten: Nederlandsche Staatscourant, 19 januari 1899.
272. De Pluimgraaf, Jaargang 1899, passim.
273. Algemeen Handelsblad, 13 augustus 1898. Het Nieuws van den Dag, 16 augustus 1898.
274. Haagsche Courant, 22 november 1898. Het Nieuws van den Dag, 24 november 1898, 9 januari 1899; De Telegraaf, 9 januari 1899. Quarles van Ufford, L.J., Ingezonden Stukken. De Pluimgraaf, 22 juni 1900, p. 306; De Pluimgraaf, 29 juni 1900, p. 409.
275. Advertentie De Pluimgraaf, 20 januari 1899, p. 30.
276. Met ingang 1 januari 1902 was De Pluimgraaf nog uitsluitend het ledenblad van Luscinia en de Geldersche Pluimvee-Club. In januari 1899 telde Luscinia 131 leden. Hiervan hadden er ca. 11 een adellijke titel en 11 een academische graad. Tussen de leden bevonden zich ca. 11 dames, waarvan er ca. 5 van adellijke komaf waren. (Naamlijst van leden van Luscinia. In: De Pluimgraaf, 20 januari 1899, pp. 26-27.) In december 1899 waren er 201 leden. (Bolman, D.H., Verslag van den Penningmeester. In: De Pluimgraaf, 22 juni 1900, pp. 394-395.
277. De Pluimgraaf, 16 februari 1900, p. 106. In de editie van 4 april 1902 van de Pluimgraaf verscheen een ledenlijst van Luscinia. Daaruit bleek dat het ledenbestand was gezakt naar 157.
278. De Pluimgraaf, 9 maart 1900, p. 154.
279. Nieuwsblad, gewijd aan de belangen van de Hoeksche Waard, enz., 21 september 1887.
280. Algemeen Handelsblad, 27 maart 1897; Spek, H.A. v.d., Avicultura bestaat 70 jaar. Internet: [http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/koninklijke_nederlandse_vereniging_avicultura_bestaat_70_jaar_\(v.d._spek._november_1955\).pdf](http://www.koninklijke-avicultura.nl/doc/koninklijke_nederlandse_vereniging_avicultura_bestaat_70_jaar_(v.d._spek._november_1955).pdf)
281. De Maasbode, 11 maart 1899. De Pluimgraaf, 26 januari 1900, p. 58.
282. Verslag van de tentoonstelling van de Ver. Avicultura, Afd. 'Luscinia'. In: De Pluimgraaf, 23 februari 1900, p. 122.
283. Haagsche Courant, 24 juli 1897.
284. De Tijd, 18 augustus 1897.
285. Algemeen Handelsblad, 7 mei 1898.
286. Haagsche Courant, 13 augustus 1898.
287. Haagsche Courant, 13 augustus 1898. Nieuwe Vlaardingsche Courant, 13 augustus 1898. Rotterdamsch Nieuwsblad, 13 augustus 1898. Algemeen Handelsblad, 13 augustus 1898. Het Vaderland, 13 augustus 1898.
288. Rotterdamsch Nieuwsblad, 15 augustus 1898.
289. Algemeen Handelsblad, 13 augustus 1898. Het Nieuws van den Dag, 16 augustus 1898. De Pluimgraaf, 28 september 1900, pp. 578-579.
290. Advertentie in Haagsche Courant, 15 augustus 1898. (sic!)
291. Haagsche Courant, 22 november 1898. Nieuwe Vlaardingsche Courant, 23 november 1898. Het Nieuws van den Dag, 24 november 1898. Quarles van Ufford, L.J., Verslag der 'Luscinia' vergadering van 19 november jl., De Pluimgraaf, 6 januari 1899, p. 3. Quarles van Ufford, L.J., De tentoonstelling in het Alexander Paleis van de L. & P.O.S. te Londen. In: De Pluimgraaf, 17 februari 1899, pp. 87-88. Bolman, D.H., Verslag van den Penningmeester. In: De Pluimgraaf, 22 juni 1900, pp. 394-395.
292. De goede relaties tussen jhr. L.J. Quarles van Ufford en de Britse vogelwereld blijkt wel uit het volgende: In De Pluimgraaf van 24 maart 1899 (p. 170) verscheen het bericht dat Quarles van Ufford was benoemd tot vice voorzitter van de London and Provincial Ornithological Society; in De Pluimgraaf van 13 april 1900 (p. 234) verscheen het bericht dat Quarles van Ufford was benoemd tot lid van de London Cage Bird Club.
293. Delftsche Courant, 16 maart 1899. De Pluimgraaf, 27 januari 1899, pp. 43-44; 3 februari 1899, p. 54; 3 maart 1899, pp. 118 en 120. Bolman, D.H., Geld verdienen met de kanariekeukerij. Ingezonden stuk in: De Pluimgraaf, 31 maart 1899, pp. 191-192. In De Pluimgraaf van 20 januari 1899 werd een prijslijst afgedrukt van diverse kanarievariëteiten. Op basis van deze prijslijst kan ook de conclusie getrokken worden dat rond de eeuwwisseling voor de aanschaf van raskanaries behoorlijk in de buidel getast moest worden. De Pluimgraaf, 20 januari 1899, p. 27. Zie afbeelding op p. 179. Velden, Sjaak van der, Lonen bij de dekenfabriek van Zaalberg in Leiden, 1896-1902, p. 60.
294. Quarles van Ufford, L.J. Tentoonstelling van de L. & P. O. S. te Londen, De Pluimgraaf, 1 december 1899, pp. 640-641.
295. Quarles van Ufford, L.J., Tentoonstelling van Zang-, Sieraad- en Volièrevogels. In: De Pluimgraaf, 12 januari 1900, p. 18.

296. Haagsche Courant, 13 augustus 1898. Het Vaderland 13 augustus 1898.
297. Tentoonstellingsreglement Luscinia. In: De Pluimgraaf, 26 januari 1900, pp. 58-59. Tweede Internationale 'Luscinia' Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 28 september 1900, p. 578-579 ; Hoe te handelen om de lijsten in te vullen? In: De Pluimgraaf, 19 oktober 1900, p. 622. Sluis, P., De Luscinia-tentoonstelling en hare nieuwe wijze van keuring en bekroning. In: De Pluimgraaf, 19 oktober 1900, p. 622. Tweede Internationale 'Luscinia' Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 16 november 1900, p. 674.
298. Bolman, D.H., Verslag van den Penningmeester In: De Pluimgraaf, 22 juni 1900, pp. 394-395. Plokker, J.A., 50 jaar De Kanarievogel' in vogelvlucht, 1949-1999, Uitgave De Kanarievogel Katwijk, 2000, p. 17.
299. Quarles van Ufford, L.J., Buitengewone vergadering 'Luscinia'. In: De Pluimgraaf, 23 februari 1900, p. 122.
300. Algemeen Handelsblad, 22 januari 1899 en 10 maart 1899. De Maasbode, 11 maart 1899. De Tijd, 12 maart 1899. Delftsche Courant, 16 maart 1899. Zie ook noot 108 en bijbehorend tekstfragment.
301. De Pluimgraaf, 6 oktober 1899, p. 540; 17 november 1899, p. 616; 5 januari 1900, pp. 3-4; 12 januari 1900, p. 18; 26 januari 1900, p. 58; 23 februari 1900, pp. 123-124; 22 juni 1900, pp. 394-395. Citaat: De Pluimgraaf, 16 februari 1900, p.107.
302. De Tijd, 18 november 1900. De villa werd bewoond door het echtpaar Bartholomeus Willem Verbrugge van 's Gravendeel en Leerambacht (1850-1910) en jkvr. Louise Angélique Idoline Quarles van Ufford (1861-1954), de jongere zus van Louis Jacques Quarles van Ufford (1852-1940), vrijwel zeker de voorzitter van Luscinia, (<https://www.genealogieonline.nl/stamboom-driessen/I73237193.php/> <https://www.genealogieonline.nl/stamboom-driessen/I73256847.php>)
303. Het echtpaar Verbrugge stelde de manege van Villa Boschoord regelmatig ter beschikking voor niet-commerciële activiteiten, zoals lezingen (kunst: Het Nieuws van den Dag, 11 oktober 1899; vliegtuig: De Tijd, 5 december 1903), liefdadigheidsfeesten (De Telegraaf, 27 mei 1902) en tentoonstellingen (katten: Algemeen Handelsblad, 3 maart 1901) Zie vooral: Waar wordt de tweede Tentoonstelling gehouden? In: De Pluimgraaf, 7 september 1900, p. 538. Met 'rijwielquadrilles' wordt waarschijnlijk een vorm van 'kunstfietsen' bedoeld, zoals bewegingen die door één of meerdere fietsers synchroon worden uitgevoerd. N.N., Luscinia's 2de Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 23 november 1900, p. 691. Een orchestrion is een mechanisch muziekinstrument dat als een orkest moet klinken. De melodie wordt gevormd door een draaicilinder met pinnen of een 'draaiorgelboek', die de luchttoevoer naar de orgelpijpen reguleert. Een groot draaiorgel is in feite ook een orchestrion. De serinette, gebruikt om kanaries een liedje aan te leren, is gebaseerd op hetzelfde principe, draaicilinder met pinnen en luchtpijpen, en dus een mini-mini orchestrion; Kunst en Letteren, Haagsche Courant, 24 april 1901; Kunst en wetenschap, De Tijd, 11 mei 1901. Zie ook: <https://bezuidenhout.nl/geheugen/bezuidenhout-18-villa-boschoord/>
304. Bolman, D.H., Verslag van den Penningmeester In: De Pluimgraaf, 22 juni 1900, pp. 394-395.
305. N.N., Luscinia's 2de Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 23 november 1900, p. 691.
306. De Pluimgraaf, 5 januari 1900, pp.3-4; 28 september 1900, pp. 578-579.
307. Bolman, D.H., Verslag van den Penningmeester In: De Pluimgraaf, 22 juni 1900, pp. 394-395.
308. Quarles van Ufford, L.J., Tentoonstelling van Zang-, Sieraad- en Volièrevogels. In: De Pluimgraaf, 12 januari 1900, p. 18. Tentoonstellingsreglement, art. 12. In: De Pluimgraaf, 26 januari 1900, pp. 58-59. Tentoonstellingskooitjes. In: De Pluimgraaf, 5 oktober 1900, p. 504.
309. Algemeen Handelsblad, 25 september 1900. Haagsche Courant, 17 november 1900. De Telegraaf, 17 november 1900. De Tijd, 17 november 1900.
310. Haagsche Courant, 6 september 1901.
311. N.N., Luscinia's 2de Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 23 november 1900, p. 691; Overzicht der bekroningen. In: De Pluimgraaf, 30 november 1900, p. 708; Noorduijn, C.W.L., De Bekroningen op de 2de Luscinia-Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 7 december 1900, pp. 722-723; 21 december 1900, pp. 754-756.
312. De Telegraaf, 19 november 1900; Kun, J.W.M. v.d., Verslag van de Algemeene Vergadering der 'Luscinia-Club'. In: De Pluimgraaf, 30 november 1900, pp. 706-707; Noorduijn, C.W.L. De Bekroningen op de 2de Luscinia-Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 21 december 1900, pp. 754-756.
313. Haagsche Courant, 19 november 1900.
314. Ledenvergadering. In: De Pluimgraaf, 21 juni 1901, p. 378.
315. Ledenvergadering. In: De Pluimgraaf, 21 juni 1901, p. 378.
316. Ook uit een verslag van een tentoonstelling van de Geldersche Pluimveeclub wordt duidelijk dat opening van de tentoonstelling op dezelfde dag als die van de keuring plaatsvond. (De Pluimgraaf, 29 maart 1901, p. 207-207).
317. Quarles van Ufford, L.J., Kanarie-Zang-Beoordeeling. In: De Pluimgraaf, 30 augustus 1901, p. 491.
318. Boekeren, W. van, Kanarie-Zang-Beoordeeling. In: De Pluimgraaf, 6 september 1901, p. 510. Luscinia, IIIe Internationale Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 13 september 1901, p. 522. Luscinia, IIIe Internationale Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 20 september 1901, p. 538. Leeuwen, W.A. van, Aan het bestuur van Luscinia. In: De Pluimgraaf, 27 september 1901, p. 550. Derde Internationale 'Luscinia' tentoonstelling.

- In: De Pluimgraaf, 4 oktober 1901, pp. 566-567. 3de Internationale. In: De Pluimgraaf, 25 oktober 1901, p. 608. Quarles van Ufford, J.L., III^{de} Internationale. In: De Pluimgraaf, 22 november 1901, p. 667.
319. Arnhemsche Courant, 26 oktober 1901.
 320. Algemeen Handelsblad, 26 oktober 1901.
 321. De Zuid Willemsvaart, 26 oktober 1901. Venloosche Courant, 27 oktober 1901. Bredasche Courant, 27 oktober 1901. De Tijd, 27 oktober 1901. Nieuwsblad van het Noorden, 27 oktober 1901. Leeuwarder Courant, 28 oktober 1901. De Maasbode, 29 oktober 1901. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 29 oktober 1901. Het Nieuws van den Dag, 29 oktober 1901. Het Volk, 29 oktober 1901. De Gooi -en Eemlander, 30 oktober 1901. De Sumatra Post, 28 november 1901. Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch Indië, 18 december 1901.
 322. De Telegraaf, 16 en 17 november 1901. Delftsche Courant, 16 november 1901. Boekeren, W. van, Luscinia's 3^e Internationale. In: De Pluimgraaf, 29 november 1901, pp. 683-684.
 323. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 10 februari 1902.
 324. Boekeren, W. van, Luscinia's 3^e Internationale. In: De Pluimgraaf, 29 november 1901, pp. 683-684. De Telegraaf, 16 en 17 november 1901. Haagsche Courant, 20 november 1901.
 325. Algemeen Handelsblad, 4 februari 1902. Arnhemsche courant, 4 en 7 februari 1902. De Telegraaf, 8 februari 1902. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 10 februari 1902. Vogeltentoonstelling en zangwedstrijd te houden te Nijmegen. In: De Pluimgraaf, 31 januari 1902, p. 54.
 326. De Telegraaf, 14 februari 1902. Tentoonstelling Ornis. In: De Pluimgraaf, 21 februari 1902, p. 95-96.
 327. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 28 februari en 21 maart 1902. Nieuwsblad van Friesland, 26 maart 1903.
 328. Quarles van Ufford, L.J., 4^e Internationale te Nijmegen. In: De Pluimgraaf, 11 april 1902, pp. 192-193. Boekeren, W. van, Verslag der 4de Internationale Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 25 april 1902, pp. 216-217. N.N., Verslag der 4de Internationale Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 9 mei 1902, pp. 241-242.
 329. N.N., Verslag der 4de Internationale Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 9 mei 1902, pp. 341-342.
 330. N.N., Verslag der 4de Internationale Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 9 mei 1902, pp. 241-242. N.N., Verslag der 4de Internationale Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 16 mei 1902, p. 253. N.N., Verslag der 4de Internationale Tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 23 mei 1902, pp. 264-266.
 331. Algemeen Handelsblad, 22 maart 1902. In De Pluimgraaf van 18 april 1902, pp. 205-206, werd een uitgebreid verslag gepubliceerd over hetgeen tijdens de 'causerie' naar voren was gebracht.
 332. 5^e Internationale. In: De Pluimgraaf, 24 december 1902, p. 631.
 333. N.N., De afdeling Luscinia op de 17^e van Avicultura. In: De Pluimgraaf, 20 februari 1903, pp. 101-102.
 334. N.N., Blijde tijding. In: De Pluimgraaf, 9 januari 1903, p. 17. Raijmakers, P., Luscinia's Zangwedstrijd te Groningen. In: De Pluimgraaf, 17 april 1903, pp. 233-235.
 335. Nuyens, A., Luscinia te Groningen. In: De Pluimgraaf, 13 maart 1903, pp. 153-154; 20 maart 1903, pp. 169-170; 27 maart 1903, pp. 185-186.
 336. Nieuwsblad van het Noorden, 3, 24, 27 en 28 februari 1903, 1 maart 1903.
 337. Kun, Jos. van der, Naklanken van de Luscinia tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 20 maart 1903, pp. 170-171.
 338. Kort Verslag van de Algemeene Ledenvergadering van 'Luscinia', gehouden op 28 augustus 1904 te 's Hage. In: De Pluimgraaf, 3 september 1904, p. 487. Quarles van Ufford, J.J., VIe Luscinia Tentoonstelling, beoordelen en bekronen. In: De Pluimgraaf, 24 september 1904, pp. 521-522. Quarles van Ufford, Ontevredenheid. In: De Pluimgraaf, 15 juli 1905, pp. 411-413)
 339. Quarles van Ufford, J.J., VIe Luscinia Tentoonstelling, beoordelen en bekronen. In: De Pluimgraaf, 24 september 1904, pp. 521-522.
 340. Haagsche Courant, 31 oktober 1904. Zie ook noot 166 en bijbehorende tekst.
 341. Het Nieuws van den Dag, 6 oktober 1904 en 8 november 1904. Haagsche Courant, 5 november 1904.
 342. Luscinia Tentoonstelling, bepalingen. In: De Pluimgraaf, 1 oktober 1904, pp. 531-532.
 343. Haagsche Courant, 20 december 1905. De Telegraaf, 21 januari 1906. Het Nieuws van den Dag, 22 januari 1906.
 344. Delftsche Courant, 29 januari 1906. Edities uit deze periode van Het tijdschrift De Week, Geïllustreerd bevinden zich in de bibliotheek van de Universiteit Utrecht.
<https://utrechtuniversity.on.worldcat.org/oclc/898834187>
Men is voornemens de afleveringen in 2026 te digitaliseren en die zullen vervolgens op [www.delpher](http://www.delpher.nl) te raadplegen zijn.
 345. Het Nieuws van den Dag, 25 januari 1907. Haagsche Courant, 28 januari 1907.
 346. In de op www.delpher.nl te raadplegen kranten kon geen enkele bericht over de opheffing van Luscinia gevonden worden. Van tijdschrift De Pluimgraaf, tevens orgaan van Luscinia, was de editie van 30 december 1905 de laatste aflevering die gevonden kon worden.

347. Advertentie vogelhandel De Pluimgraaf, Haagsche Courant, 16 januari 1911. In januari 1914 organiseerde Avicultura tijdens haar jaarlijkse kleindierententoonstelling ook een nationale zangwedstrijd met medewerking van de 'Gravenhaagsche Vereeniging De Kanarievogel, De Kanarie, 24 december 1914, p. 224. Gebruik is gemaakt van een bundel kopieën uit De Kanarie uit de periode 26 november 1914 t/m 15 juli 1915, in bezit van de auteur. De samenwerking van Avicultura met De Kanarievogel heeft in ieder geval enige jaren geduurd tot na de Eerste Wereldoorlog. (Haagsche Courant, 24 januari 1916, 18 januari 1917; De Tijd, 17 december 1917). In 1917 werd in Den Haag ook de vereniging Onze Gevleugelde Zangers opgericht (Nederlandsche Staatscourant, 30 november 1917). In 1918 werd tijdens de tentoonstelling van Avicultura een zangkanariewedstrijd georganiseerd met medewerking van zowel De Kanarievogel als Onze Gevleugelde Zangers. (De Tijd, 17 december 1917).
348. <https://vogelverenigingluscinia.jouwweb.nl/>. Ook naar de pers ventileert de vereniging dat Luscinia II eigenlijk in 1897 is opgericht. Op de website Haags Allerlei verscheen in december 2016 een artikel betreffende de vogeltentoonstelling van Luscinia in ontmoetingscentrum Morgenstond. Daarin wordt aangegeven dat Luscinia in 1879, bedoeld wordt 1897, is opgericht en als gevolg van de Eerste Wereldoorlog moest worden opgeheven. Afgezien van de dubieuze argumentatie om Luscinia II als voortzetting van Luscinia I te beschouwen, is de informatie ook feitelijk onjuist. Luscinia I werd in 1906 ontbonden. Toen was van de Eerste Wereldoorlog nog verre van sprake. <https://haagsallerlei.nl/vogeltentoonstelling-morgenstond/>
349. Haagsche Courant, 24 oktober 1922.
350. <https://vogelverenigingluscinia.jouwweb.nl/>.

Luscinia krijgt navolgers

351. De Pluimgraaf, 9 december 1905, p. 695; 23 december 1905, p. 724.
352. De Pluimgraaf, 18 september 1903, pp. 557-558.
353. De Peel- en Kempenbode, 7 maart 1900 en 4 april 1900.
354. Zie Bijlage 1. Zie verder ook het door C.L.W. Noorduijn gegeven overzicht van zangkanariecentra in Oost Brabant en Noord Limburg in De Pluimgraaf van 9 december 1905, p. 695.
355. '6 en 7 december (1903) tentoonstelling van eigen fok harzer kanaries door 'Canaria' te Valkenburg. Secretaris de heer P.H. Odekerken te Valkenburg (L.)' In: De Pluimgraaf, 16 oktober 1903, p. 616. Ook in 1904 organiseerde Canaria te Valkenburg (L.) een zangwedstrijd. (De Pluimgraaf, 8 oktober 1904, p. 546.) Limburger koerier, 19 december 1904. Handels- und Gewerbe-Adressbuch von 1898, St. Andreasberg. <https://forum.genealogy.net/index.php?thread/52219-handels-und-gewerbe-adressbuch-von-1898-st-andreasberg/>
356. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 31 maart 1902, 25 januari 1904.
357. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 31 maart 1902 en 8 april 1902. Tilburgsche Courant, 3 en 10 april 1902.
358. Nieuwe Tilburgsche Courant, 9 en 15 november 1902. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 24 december 1902. Tilburgsche Courant, 1 januari 1903. Nieuwe Tilburgsche Courant, 2 januari 1903.
359. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 12 en 25 januari en 2 februari 1904. Nieuwe Tilburgsche Courant, 18 januari 1904. Tilburgsche Courant, 4 februari 1904. Zie verder ook De Pluimgraaf, 11 februari 1905, pp. 78-79.
360. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 7 februari 1905. Tilburgsche Courant, 9 februari 1905.
361. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 13 oktober 1904, 20 december 1904 en 9 januari 1905. Zie verder ook: De Pluimgraaf, 26 november 1904, p. 637; 28 januari 1905, p. 53 (uitslag zangwedstrijd); 21 oktober 1905, p. 601 (zangwedstrijd)..
362. Pluim, A., Onze Harzervogels. In: Onze Vogels, Jaargang 1984, pp. 506-507. Venloosch Nieuwsblad, 15 november 1906.
363. Venloosch Nieuwsblad, 14 augustus, 22 september, 18 oktober, 15 november, 1, 4 en 15 december 1906. Venloosche Courant, 29 december 1907.
364. Venloosche Courant, 7 december 1907.
365. Kun, Jos. van der, Naklanken van de Luscinia tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 20 maart 1903, pp. 170-171. N.N., De Vereeniging 'Voor Mekaar' te Groningen. In: De Pluimgraaf, 10 april 1903, pp. 217-218. Noorduijn, C.L.W., zonder titel. In: De Pluimgraaf, 18 september 1903, pp. 557-558.
366. De Telegraaf, 14 oktober 1903. De Pluimgraaf, 16 oktober 1903, p. 616.
367. Rotterdamsch Nieuwsblad, 22 december 1903. Het Nieuws van den Dag, 30 december 1903. N.N., De Eerste Zangwedstrijd voor kanaries. In: De Pluimgraaf, 2 januari 1904, pp. 1-2.
368. Het Nieuws van den Dag, 22 oktober 1904, 28 december 1904. De Pluimgraaf, 12 november 1904, p. 608; 7 januari 1905, p. 1; 21 januari 1905, p. 30-31.

369. Pluim, A., Onze Harzervogels. In: Onze Vogels, Jaargang 1984, pp. 506-507.
370. Arnhemsche Courant, 29 maart 1905, 3 november 1905, 16 en 18 december 1905. Tubantia, 27 december 1906. Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant, 5 januari 1907. Van 8 t/m 10 januari 1909 organiseerde de Geldersche Vereeniging van Vogelvrienden een Internationale tentoonstelling voor kanaries en zang- en siervogels in de concertzaal van de Buitensociëteit te Arnhem. (Apeldoornsche Courant, 28 oktober 1908)
371. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 19 december 1907, 15 december 1908. Algemeen Handelsblad 14 december 1908.
372. Tubantia, 22 december 1906. Het Nieuws van den Dag, 15 januari 1907. De Geldersche Vereeniging van Vogelvrienden, Kanaria te Vlaardingen en de Eerste Amsterdamsche Vereeniging van Kanarievrienden ondersteunden de zustervereniging te Hengelo ieder afzonderlijk met het schenken van een zilveren medaille als ereprijs. (Het Nieuws van den Dag, 15 januari 1907). Van de in De Pluimgraaf van 21 januari 1905 (p. 31) aangekondigde oprichting van een vereniging voor in het oosten van Overijssel en Gelderland woonachtige zangkanariekekers, met Hengelo (O) als standplaats kon verder niets gevonden worden. Of er een verband bestaat tussen dit initiatief en de oprichting van de Vereeniging Kanarie-Edelzang te Hengelo (O) kon niet achterhaald worden.
373. Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant, 10 februari 1907, 21 maart 1907, 24 augustus 1907, 14 november 1907 en 25 december 1907. Tubantia, 27 augustus 1907. De Peel en Kempenbode, 28 december 1907.
374. Arnhemsche Courant, 14 februari 1908.
375. Het Nieuws van den Dag, 8 februari 1907, 23 december 1907. Algemeen Handelsblad, 21 oktober 1909 en 8 januari 1910. Het Nieuws van den Dag, 17 december 1909, 8 januari 1910.
376. Het Nieuws van den Dag, 15 januari 1907.
377. Ibidem.
378. Rotterdamsch Nieuwsblad, 9 maart 1908, 7 december 1910.
379. Kanarie, De, bundel, o.c., 24 december 1914, p. 224. Haagsche Courant, 24 januari 1916, 18 januari 1917. De Tijd, 17 december 1917. Overigens zag in Leiden, eveneens een grote stad in het westen des lands, pas in februari 1924 de eerste vogelvereniging het levenslicht. Na de oprichtingsvergadering telde de Eerste Leidse Kanarie-Vereeniging De Zanger 11 leden. Toen de club eind december 1924 haar eerste onderlinge wedstrijd organiseerde stonden 27 leden ingeschreven. Dat niet eerder dan in 1924 te Leiden een vogelvereniging ontstond is overigens wel opmerkelijk, omdat in de 'Sleutelstad' al geruime tijd een pluimveevereniging actief was. De Leidsche Pluimveevereniging werd waarschijnlijk in het voorjaar van 1908 opgericht. Op de oprichtingsvergadering schreven 33 leden zich in. In maart 1909 werd de eerste tentoonstelling georganiseerd. Tijdens de eerste jaarvergadering in oktober 1909, telde de vereniging 120 leden. Tijdens het eerste verenigingsjaar werd al een 'afdeeling postduiven' opgericht, die in oktober 1909 18 leden had. (Leidsch Dagblad, 9 juli en 19 december 1908 (ledenvergaderingen), 29 januari 1909 (1^e tentoonstelling), 9 oktober 1909 (verslag 1^e jaarvergadering), 6 november 1924, 30 december 1924.)
380. Nederlandsche Staatscourant, 21 januari 1904. Het Nieuws van den Dag, 18 februari 1904, 18 maart 1904. De Zuid Willemsvaart, 19 maart 1904. Zie voor Aves ook noten 194 en 237 en daarbij behorende tekstfragmenten. Zie voor Nuyens ook de noten 51, 58 en 208 en bijbehorende tekstfragmenten.
381. Meer, J. v. d., Ingezonden. In: De Kanarie, bundel, o.c., 19 november 1914, p. 184.
382. Zie ook Bijlage 1.

Tijdschriften, koepelorganisaties, kanaries en sociale emancipatie

383. De Pluimgraaf, 2 december 1905, p. 683; 9 december 1905, pp. 695-696; 23 december 1905, p. 724.
384. Pluim, A., Onze Harzervogels. In: Onze Vogels, Jaargang 1984, pp. 506-507.
385. De Pluimgraaf, 2 december 1905, p. 683; 9 december 1905, pp. 695-696; 23 december 1905, p. 724.
386. Hoogstwaarschijnlijk was dit een zangkanarievariant die in het Land van Herve heel populair was. De streek, die het Land van Herve wordt genoemd, ligt in Wallonië, ten oosten van Luik, tussen de grens met Zuid Limburg en de rivier de Vesder. Aangenomen wordt dat met name in de regio Luik men zich op het houden en kweken van de Herfschen toelagde. Kenmerken van het lied van deze zangkanarievariant zijn mij onbekend.
387. Geciteerd door Noorduijn, C.L.W., De Kanarie in zijn verschillende rassen. In: De Pluimgraaf, 9 juni 1899, pp. 321-322.
388. Venloosch Nieuwsblad, 23 februari 1907. Tilburgsche Courant, 9 februari 1905.
389. Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant, 14 november 1907. Venloosch Nieuwsblad, 28 december 1907. Nieuwe Venlosche Courant, 28 augustus 1909. Pluim, A., Onze Harzervogels. In: Onze Vogels, Jaargang 1984, pp. 506-507.
390. Plokker, J., Revolutie in de zangkast. Deel 2: Harzers. In: Contactblad Speciaalclub Zang NZHU, editie mei 2015, pp. 16-44. Op grond van de teneur van diverse artikelen in 'De Kanarie' in jaargang 1915

- heeft er tussen 1910 en 1914 een verwijdering plaatsgevonden tussen de Nederlandsche Bond en de Wereldbond. Eind 1914 hadden de bij de Nederlandse Bond aangesloten verenigingen in totaal ca. 500 leden en waren er ca. 100 individuele leden aangesloten bij de Nederlandse tak van de Wereldbond. (De Kanarie, bundel, o.c., 19 november 1914, p. 184.)
391. Plokker, J., Revolutie in de zangkast. Deel 2: Harzers. In: Contactblad Speciaalclub Zang NZHU, editie mei 2015, pp. 16-44; Pluim, A., Onze Harzervogels. In: Onze Vogels, Jaargang 1984, pp.506-507. De Kanarie, bundel, o.c., 1 april 1915, pp. 337-338; 8 april 1915, pp. 349; 15 april 1915, p. 363.
 392. Zie Bijlage 1.
 393. Vlaardingsche Couant, 1 maart 1893. Arnhemsche Courant, 8 maart 1893. Plokker, J., Oud Nieuws – Big Business in de Harz, over het verband tussen de export van kanaries naar de VS en het ontstaan van de harzer. In: Contactblad Speciaalclub Zang NZHU, editie februari 2016, jaargang, nr. 1, pp. 14-35.
 394. Het Nieuws van den Dag, 14 december 1901.
 395. Noorduijn, C.L.W., De Kanarie in zijn verschillende rassen, o.c., pp. 9-13, 16a. Verslag van de tentoonstelling van de Ver. Avicultura, afd. Luscinia. In: De Pluimgraaf, 23 februari 1900, pp. 123-124; Correspondentie. In: De Pluimgraaf, 9 maart 1900, p. 156. Boekeren, W. van, Nog iets over het kweken van fraaie Kanarievogels. In: De Pluimgraaf, 24 augustus 1900, p. 513. Losecaat van Nouhuijs, G., De Kanarie en zijn kunstmatige kleuring. In: De Pluimgraaf, 13 april 1900, p. 236. Provinciale Drentsche en Asscher Courant, 3 december 1878. Het Nieuws van den Dag, 28 juni 1882. Een van de eerste keren dat kanaries met een ‘hooge oranje kleur’ op een Nederlandse tentoonstelling te zien waren, zie De Tijd, 9 april 1880.
 396. De Pluimgraaf, 5 januari 1900, p. 3.
 397. Noorduijn, C.L.W., De Kanarie in zijn verschillende rassen, Groningen, 1899.
 398. Quarles van Ufford, L.J., De tentoonstelling in het Alexander Paleis van de L. & P.O.S. te Londen. In: De Pluimgraaf, 17 februari 1899, pp. 87-88. Haagsche Courant, 22 november 1898. Nieuwe Vlaardingsche Courant, 23 november 1898. Het Nieuws van den Dag, 24 november 1898. Bolman, D.H., Verslag van den Penningmeester. In: De Pluimgraaf, 22 juni 1900, pp. 394-395.
 399. Noorduijn, C.L.W., De Kanarie in zijn verschillende rassen. In: De Pluimgraaf, 9 juni 1899, pp. 321-322.
 400. Noorduijn, C.L.W., De Kanarie in zijn verschillende rassen, Groningen, 1899
 401. Algemeen Handelsblad, 26 oktober 1901. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 21 maart 1902. 'Interview' met zangkanarie in Het Nieuws van den Dag, 16 november 1901. Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant, 25 december 1907.
 402. N.N., Het kweken van kanarievogels, Tentoonstellingen en prijstoekenning, Uitgaven voor een tentoonstelling. In: De Pluimgraaf, 19 juni 1903, p. 374. Hoewel dit waarschijnlijk een uit het Duits vertaalde tekst is, komen de voorbeelden ook in Nederland bekend voor.
 403. Plokker, J. Oud Nieuws – Big Business in de Harz, over het verband tussen de export van kanaries naar de VS en het ontstaan van de harzer. In: Contactblad Speciaalclub Zang NZHU, februari 2016, pp. 14-35.
 404. Nieuwe Venloosche Courant, 16 oktober 1909.
 405. Vert. 'Van idealisme kan in geen geval nog sprake zijn; het kweken van kanaries op deze schaal bestempelt de kanarieteelt volledig tot een inkomstenbron.' Russ, Karl. Der Kanarienvogel, Magdeburg, 1906, 11^e druk, p. 224.
 406. Bolman, D.H., De export- en tentoonstellingskanarie. In: De Pluimgraaf, 7 september 1900, pp. 539-541.
 407. Bolman, D.H., Geld verdienen met de kanarieweekertij. Ingezonden stuk in: De Pluimgraaf, 31 maart 1899, pp. 191-192.
 408. Het Nieuws van den Dag, 28 december 1904. Zie voor Voor Mekaar ook de tekst op pp. 156-158.
 409. Tretter, Ludwig, Lehrbuch für Gesangkanarienzüchter, Preisrichter und Vereine. Altenburg, 1914, pp. 154, 160. Russ, Karl. Der Kanarienvogel, Magdeburg, 1906, 11^e druk, p. 211. Der Harzer Roller, Handbüch über die Zucht der Edlen Kanariensänger, Uitgave DKB, 1986, pp. 17-18. Nieuwe Venlosche Courant, 16 oktober 1909.
 410. Nieuwe Venlosche Courant, 16 oktober 1909.
 411. De Pluimgraaf, 20 januari 1899, p. 27.
 412. Velden, Sjaak van der, Lonen bij de dekenfabriek van Zaalberg in Leiden, 1896-1902, o.c., p. 60.
 413. De arcering is van de auteur. J.P.
 414. Dit bedrag kwam ca. 1910 overeen met ca. 1-1½ maandsalaris van een geschoold industriearbeider. Een '13^e maand' dankzij de kanaries was in veel huishoudens uiteraard bijzonder welkom.
 415. Nieuwe Venlosche Courant, 16 oktober 1909.
 416. Het Nieuws van den Dag, 5 januari 1905. Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbossche Courant, 9 januari 1905.
 417. Zomer, A., Heeft deelnemen aan COM of andere shows zin? In: Onze Vogels, editie augustus 2019, p. 34.

Afbeeldingen

Blz.

34. Paleis voor Volksvljijt. Bron: Internet, <https://nos.nl/artikel/2121750-nieuwe-verklaring-voor-brand-die-paleis-voor-volksvlijt-in-de-as-legde>.
35. Advertentie vreemd gevogelte, Algemeen Handelsblad, 13 juli 1855.
36. Krantenbericht over kanaries op landbouwtentoonstelling, Leeuwarder Courant van 14 augustus 1868.
37. Advertentie eerste Nederlandse pluimveetentoonstelling in de dierentuin te Den Haag, Opregte Haarlemsche Courant, 14 september 1867.
38. Fragment van het overzicht van prijswinnaars van de tweede pluimveetentoonstelling, Dagblad voor Zuidholland en 's Gravenhage, 20 september 1868.
39. Advertentie prijswinnende vogels, Algemeen Handelsblad, 28 september 1879.
40. Pluimvee, Advertentie uit Het Nieuws van den Dag, 29 juni 1876.
42. Zang- en Kamervogels, verslag tentoonstelling, Algemeen Handelsblad, 9 september 1884.
45. Advertentie voor het 'Proefnummer' van het tijdschrift Onze Gevederde Vrienden, Het Nieuws van den Dag, 22 september 1881.
46. Advertentie van Onze Gevederde Vrienden als clubblad van Ornis, Het Nieuws van den Dag, 4 juli 1884.
47. Advertentie eerste tentoonstelling Ornis, Hoornsche Courant, 4 juni 1884.
48. Advertentie voor een openbare verkoping van vogels door Ornis, Het Nieuws van den Dag, 6 september 1884.
49. Advertentie voor door Ornis georganiseerde vogelverkoop op 15 september 1884, Het Nieuws van den Dag, 6 september 1884.
51. Aankondiging eerste tentoonstelling van Avicultura, Het Nieuws van den Dag, 7 april 1886.
51. Advertentie vogelverkoop Avicultura, Het Nieuw van den Dag, 25 september 1886.
52. Ansichtkaart Buitenlust, aan de Maliebaan te Utrecht, collectie auteur.
53. Advertentie tweede tentoonstelling Avicultura, De Graafschap-bode, 5 maart 1887.
54. Advertentie derde internationale tentoonstelling van Avicultura, Haagsche Courant, 18 juni 1888.
55. Advertentie Kanarieveredeling, Het Nieuws van den Dag, 5 juni 1889.
56. Advertentie zesde internationale tentoonstelling van Avicultura, Dagblad van het Noorden, 18 april 1891.
56. Ansichtkaart Vismarkt Groningen, collectie auteur.
57. Advertentie zevende internationale tentoonstelling van Avicultura te Nijmegen, Arnhemsche Courant, 8 februari 1892.
58. Cartoon keurmeester, Rotterdamsch Nieuwsblad, 5 februari 1894.
60. Prent van Artis aan de Plantage Kerklaan. Bron: Internet, <https://artis.rkdstudies.nl/bijlagen/d-gebouwen-in-artis-a-z/>
61. Moors Paleis in de Haagsche Dierentuin. Bron : Internet, <https://www.denhaag.wiki/cultuur/amusement/haagse-dierentuin>
62. Advertentie tentoonstelling Avicultura in Paleis voor Volksvljijt te Amsterdam, De Telegraaf, 17 maart 1898.
63. Advertentie Avicultura in verband met afgelasting tentoonstelling van maart 1901. De Pluimgraaf, 22 februari 1901, p. 121.
64. Getekende impressie van een pluimveetentoonstelling, Rotterdamsch Nieuwsblad, 1 februari 1902.
65. Affiche van de te 1906 georganiseerde tentoonstelling van Avicultura. Bron: Internet, <http://www.koninklijke-avicultura.nl/>
66. Het interieur van de 'Groote Zaal' van het 'Moors Paleis' in de dierentuin van Den Haag. Bron: Internet, <https://www.denhaag.wiki/cultuur/amusement/haagse-dierentuin>
67. Interieur Moors Paleis tijdens 50^e tentoonstelling Avicultura. Bron: Internet, <http://www.koninklijke-avicultura.nl/archief.html>
69. Luchtfoto van de dierentuin in Den Haag. Centraal in de tuin het Moors Paleis. Bron: Internet, <https://www.denhaag.wiki/cultuur/amusement/haagse-dierentuin>.
70. Groepsfoto bestuur Ornithophilia en jury tijdens tentoonstelling van 1899. De Pluimgraaf, 5 januari 1900, p. 8.
71. De Beurs en de Fruithal (rechts) aan het Vredenburg in Utrecht. Bron: Internet, <https://www.ad.nl/utrecht/deze-gebouwen-in-utrecht-hadden-nooit-gesloopt-mogen-worden~a2ecafe0/133759115/>
72. Interieur Fruithal. De Pluimgraaf, 5 januari 1900, p. 7.
73. Aankondiging derde tentoonstelling van Ornithophila, Het Nieuws van den Dag, 12 december 1896.
74. Interieur Beurs. De Pluimgraaf, 5 januari 1900, p. 7.
75. Het Venduhuis te Utrecht, Pieterkerkhof. Bron: Internet, Google.
76. Secretaris van Ornithophilia C.J.G. Repelius. De Pluimgraaf 27 juni 1902, p. 324.
77. Advertentie 1^e tentoonstelling Konijnen-bond. De Nederlandsche Jager, 25 maart 1899.

78. J.H.F.X. (Xavier) van Wersch op de 14^e tentoonstelling van Ornithophilia in december 1907. Bron: Beeldbank stadsarchief Utrecht, catalogusnummer 98311. Foto is afkomstig uit het tijdschrift Het Ideaal (1907)
79. Keurmeesters W.F. Lumley en D. Pel. De Pluimgraaf, 6 februari 1904, p. 77
81. Afdeling zang- en kamervogels met de heren P. Sluis, A. Sutherland en L. Maréchal op de 14e tentoonstelling van Ornithophilia in december 1907. Bron: Beeldbank stadsarchief Utrecht, catalogusnummer 98314. Foto is afkomstig uit het tijdschrift Het Ideaal (1907)
82. Keurmeester A.J. Bronkhorst en H. Huisinga. De Pluimgraaf, 6 februari 1904, p. 77
83. Advertentie van Xavier van Wersch voor celluloid voetringen. Bron: Internet, <https://warsage.nl/levensverhalen/xavier-van-wersch/>
84. Franstalige advertentie van Xavier van Wersch voor voetringen. Bron: Internet, <https://warsage.nl/levensverhalen/xavier-van-wersch/>
86. Bestuur van Ornithophilia op de 14^e tentoonstelling van Ornithophilia. Bron: Beeldbank stadsarchief Utrecht, catalogusnummer 98310. Foto is afkomstig uit het tijdschrift Het Ideaal (1907)
88. Xavier van Wersch en de Belgische keurmeesters L. van der Snickt en P. de Kegel. De Pluimgraaf, 14 februari 1902, p. 86.
89. Ansichtkaart met de Fruithal en de Beurs te Utrecht. Collectie Jaap Plokker.
91. Aankondiging van de eerste tentoonstelling van de Twentsche Pluimveeclub, Tubantia, 9 februari 1895.
92. Advertentie Twentsche Pluimveeclub, Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 22 februari 1897.
93. Vereenigingsgebouw der Heeren Gebrs. Stork & Co. te Hengelo. Beeldbank Overijssel, 0170.4 Koninklijke Machinefabriek Gebr. Stork te Hengelo, (glas)negatieven en fotoafdrukken, 10408 FDSTORK-5463 Diversen. Verenigingsgebouw., 00-00-1896. NL-ZIHC0_0170.4_10408_0001.
94. Advertentie De Geldersche Pluimvee-Club, De Graafschap-bode, 18 september 1897.
95. Ansichtkaart van Musis Sacrum te Arnhem. Internet, website ansichtkaartenverkoper.
97. Advertenties Wilh. Groesch, Het Nieuws van den Dag, 14 februari 1902.
98. Groepsfoto van bestuursleden van Ornithophilia en keurmeesters op de eerste pluimveetentoonstelling. De Pluimgraaf, 15 maart 1901, p. 167.
101. Ansichtkaart van de Stationsstraat te Tilburg. Internet, zoals <https://wikimiddenbrabant.nl/Harmonie>
103. 'Bijblad' Bulletin no 1. van de V.P.N. De Pluimgraaf, 23 augustus 1901.
105. Krantenbericht betreffende de specialclub voor het kippenras Wyandotte, Overijsselsche en Zwolsche Courant, 6 maart 1893.
106. Tekening Plymouth Rock. De Pluimgraaf, 23 augustus 1901, Bulletin 1, V.P.N.
108. Moderne opstelling voor een hanenkraaiwedstrijd. Internet, Still uit <https://www.youtube.com/watch?v=bcSDTPoA9HE>
109. Tentoonstelling voor duiven, januari 1866. Nieuwe Rotterdamsche Courant, 10 januari 1866.
110. Krantenbericht wedvlucht postduiven Bordeaux-Maastricht. Leydse Courant, 3 augustus 1849.
112. Advertentie van Xavier van Wersch. De Pluimgraaf, 30 augustus 1901, p. 508.
116. Het bestuur van Luscinia in 1900, te gast bij B.W. Verbrugge in villa Boschoord te Den Haag. De Pluimgraaf, 4 januari 1901, p. 3
117. Het eerste nummer van De Pluimgraaf, 6 januari 1899. Bron: www.delpher.nl.
118. Aanmeldstrook lidmaatschap Luscinia. De Pluimgraaf, jaargang 1899, passim.
119. Advertentie eerste tentoonstelling van Luscinia, Haagsche Courant, 12 augustus 1898.
120. W.J.M de Bas en F.E. Blaauw als juryleden tijdens de 14^e tentoonstelling van Ornithophilia te Utrecht in december 1907. Bron: Beeldbank stadsarchief Utrecht, catalogusnummer 98312. Foto is afkomstig uit het tijdschrift Het Ideaal (1907)
122. Alexandra Palace. Bron: Internet, <https://www.alexandrapalace.com/blog/alexandra-palace-awarded-6000-grant-from-the-business-archives-council/>
123. Engelse kweker Mr. J. Day uit Hull in zijn vogelverblijf met een wand vol kanaries in Engelse tentoonstellingskooien. Foto uit: Cage Birds, 14 January 1901, Birthday Number, p. 20. <https://archive.org/details/cagebirdsbirdwor19unse/page/n19/mode/2up>
124. Opstelling op De Grote Kanarie Tentoonstelling in het Natuurhistorisch Museum Rotterdam. van 28 maart t/m 26 september 2010. Foto collectie Jaap Plokker.
126. Foto van kooi met diverse tropische vogels en beschilderde achtergrond uit medio de jaren '50, van de heer P. Verkade te Alphen aan den Rijn. Foto afkomstig van D.A.P. Verkade te Katwijk, die mij ook vertelde dat de kooi in het ouderlijk huis in de woonkamer stond. Waarvoor dank.
128. Villa 'Boschoord', Bezuidenhout 18, Den Haag. Bron: Internet.
129. Advertentie tentoonstelling Luscinia, Haagsche Courant, 19 november 1900
130. Interieur van de de Manège van villa Boschoord tijdens tweede door Luscinia georganiseerde tentoonstelling, 16 t/m 18 november 1900. De Pluimgraaf, 23 november 1900, p. 691.
131. Advertentie W. Verhallen, Haagsche Courant, 19 november 1900.

132. Opstelling van Haagse vogelhandel Zeelandia tijdens de Luscinia tentoonstelling in de Manège van villa Boschoord, januari 1906. Foto uit: De Week, Geïllustreerd, 4e jaargang, nr. 44, 27 januari 1906, p. 699. Met dank aan bibliotheek Rijksuniversiteit Utrecht.
134. Krantenbericht over eerste wedstrijd voor zangkanaries, Algemeen Handelsblad, 26 oktober 1901.
135. Advertentie W.A. van Leeuwen voor zangkanaries. De Pluimgraaf, 22 november 1901, p. 670, en volgende edities.
136. Advertentie de tentoonstelling van Luscinia van 15-18 november 1901. Haagsche Courant, 15 november 1901.
137. Advertentie tentoonstelling Luscinia in Nijmegen, Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 21 maart 1902.
138. Ansichtkaart Sociëteit De Vereeniging te Nijmegen. Collectie Jaap Plokker.
139. Opstelling van de tentoonstelling van Luscinia in Sociëteit De Vereeniging te Nijmegen in maart 1902. De Pluimgraaf, 18 april 1902, p. 205.
140. Overzicht deel prijswinnaars tentoonstelling Luscinia te Nijmegen, Het Nieuws van den Dag, 26 maart 1902.
141. Ansichtkaart Sociëteit De Harmonie, te Groningen. Bron: website van ansichtkaartenverkoper.
142. Advertentie voor zangorgel voor harzers. De Kanarie van 26 november 1914. Kopie, collectie Jaap Plokker.
143. Advertentie tentoonstelling door Anton Sutherland, Haagsche Courant, 31 oktober 1904.
145. Advertentie zesde tentoonstelling Luscinia, Het Vaderland, 3 november 1904
146. Interieur van de Manège van villa Boschoord tijdens de laatste tentoonstelling van Luscinia in januari 1906. Foto uit: De Week, Geïllustreerd, 4e jaargang, nr. 44, 27 januari 1906, p. 699. Met dank aan bibliotheek Rijksuniversiteit Utrecht.
148. Het bestuur van Luscinia in januari 1906. Foto uit: De Week, Geïllustreerd, 4^e jaargang, nr. 44, 27 januari 1906, p. 699. Met dank aan bibliotheek Rijksuniversiteit Utrecht.
150. Verenigingseembleem Lusciana II. Bron: Internet: <https://vogelverenigingluscinia.jouwweb.nl/>
152. Bericht oprichting van de Eindhovense 'Kanarifokkers-Bond', De Peel- en Kempenbode, 7 maart 1900.
153. Oproep vergadering Kanarifokkersbond, Eindhoven, op 8 april 1900. De Peel en Kempenbode, 4 april 1900.
154. Een 'machinaal leerorgel' in een vitrine op De Grote Kanarie Tentoonstelling in het Natuurhistorisch Museum Rotterdam in 2010. Foto collectie Jaap Plokker.
155. Advertentie tentoonstelling van Kanarie te Venlo, Venloosch Nieuwsblad, 1 december 1906.
156. Kop tijdschrift De Kanarie, Kopie collectie Jaap Plokker-
157. Keurmeesters op de 14^e tentoonstelling van Ornithophilia. Bron: Beeldbank stadsarchief Utrecht, catalogusnummer 98313. Foto is afkomstig uit het tijdschrift Het Ideaal (1907)
158. Advertentie voor ledenvergadering Voor Mekaar te Groningen, Dagblad van het Noorden, 2 mei 1903.
160. Advertentie voor tentoonstelling van de Geldersche Vereeniging van Vogelvrienden te Arnhem, Arnhemsche Courant, 16 december 1905.
161. Collectie zangkooitjes in Harzer Roller Museum St. Andreasberg, Duitsland. Foto collectie Jaap Plokker.
163. Interieur in het Harzer Rollermuseum in St. Andreasberg (Dld., Harz). Foto collectie Jaap Plokker.
165. Krantenbericht eerste editie van Onze Gevleugelde Vrienden, Het Nieuws van den Dag, 6 maart 1893.
167. Advertentie voor De Kanarie, Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 20 juni 1906.
168. Kop De Kanarie. Kopie collectie Jaap Plokker.
171. Ansichtkaart van Alexandra Palace, Londen. Bron: Internet, https://mhfga.org/ally-pally_rebuilt-1875
172. Kop De Pluimgraaf. Bron: www.delpher.nl.
173. Collectie zangkoffers in het Harzer Roller Museum te St. Andreasberg (Dld., Harz). Foto collectie Jaap Plokker.
174. Een zangkastje voor twee inzetkooitjes. De Grote Kanarie Tentoonstelling in het Natuurhistorisch Museum Rotterdam, 28 maart t/m 26 september 2010. Foto collectie Jaap Plokker.
176. Dr. Karl Russ. Bron: Internet, o.a. Wikipedia.
177. Vervoerskistje zangkanaries in Harzer Roller Museum te St. Andreasberg (Dld., Harz). Foto collectie Jaap Plokker.
178. Configuratie voor transport zangkanaries overzee in Harzer Roller Museum te St. Andreasberg (Dld., Harz). Foto collectie Jaap Plokker.
180. Prijslijst van zang-, kleur- en postuurkanaries. De Pluimgraaf, 20 januari 1899, p. 27.
182. Transportkooitjes zangkanaries in Harzer Roller Museum te St. Andreasberg (Dld., Harz). Foto collectie Jaap Plokker.
184. Advertentie voor zangkanaries op Marktplaats.